

**UNİVERSİTETLƏRDƏ ELMİ FƏALİYYƏTİN
MÜASİR İDARƏETMƏ MODELİ**

Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları

**MODERN MANAGEMENT MODEL OF SCIENTIFIC
ACTIVITY AT UNIVERSITIES**

Materials of International scientific-practical conference

*Материалы Международной
научно-практической конференции*

**СОВРЕМЕННАЯ МОДЕЛЬ УПРАВЛЕНИЯ
НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ
В УНИВЕРСИТЕТАХ**

Баки, 13-14 iyun 2017

BAKİ - 2018

**Universitetlərdə elmi fəaliyyətin müasir idarəetmə modeli
*beynəlxalq elmi-praktiki konfransin materialları/***

**Modern management model of scientific activity at
universities *materials of international scientific-practical
conference/***

***Материалы международной научно-практической
конференции* современная модель управления научной
деятельностью в университетах./**

Баки: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı – 2018. - 264 səh.

İSBN 978-9952-501-02-5

© “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı – 2018

ELM KOMİTƏSİNİN TƏRKİBİ:

Sədr – prof. **Ədalət Muradov**, UNEC rektoru

Sədr müavini – prof. **Zahid Məmmədov**, UNEC “Elm” şöbəsinin müdiri

Elmi katib: i.e.d..**Arzu Hüseynova**, UNEC “İnformasiya iqtisadiyyatı və texnologiyaları” kafedrası

Üzvlər:

1. **Oleq Utkin** - Clarivate Analytics (Thomson Reuters)in Rusiya və MDB ölkələri üzrə icraçı direktoru

2. **Valentin Boqorov** - Clarivate Analytics (Thomson Reuters)in Elmi tədqiqatlar və intellektual mülkiyyət departamentinin təhsil proqramları şöbəsinin müdiri

3. Dos. **Elşən Bağırzadə** - UNEC rektorunun müşaviri

3 4. Prof. **Arçil Pranqışvili** – Gürcüstan Texniki Universitetinin rektoru

5. Prof. **Sakit Yaqubov** – UNEC “Elm və innovasiyalar Mərkəzi”nin direktoru

6. Prof. **Vitaliy Minaşkin** – RF Plexanov adına Rusiya İqtisad Universitetinin Elmi işlər üzrə prorektoru

7. Prof. **İnga Zalenin** – Litva, Mikolos Romeris Universitetinin Təhsil və tədqiqat üzrə prorektoru

8. Prof. **Dmitriy Jukov** – Rusiya Xalqlar Dostluğu Universitetinin Elm və innovasiya siyasəti departamentinin direktoru

9. Prof. **Sifariz Səbzəliyev** – UNEC-in “Mühasibat uçotu və audit” kafedrasının müdiri

10. Prof. **Ləzət Miltıkbayeva** – Qazaxıstan Respublikasının Elm fondunun icraçı direktoru

11. Prof. **İvengelos Siskos** – Yunanıstan Qərbi Makedoniya Tətbiqi Elmlər Universitetinin beynəlxalq əlaqələr və magistr proqramları üzrə prorektoru

12. Prof. **Qabil Manafov** – UNEC “Magistratura Mərkəzi”nin direktoru

13. Dos. **Silvestr Andrey** – Polşa Poznan İqtisadiyyat və Biznes Universitetinin Departament direktoru

14. Prof. **Əvəz Ələkbərov** – UNEC-in “Maliyyə və maliyyə institutları” kafedrasının müdiri

15. Prof. **Noemi Piricz** – Macarıstan Duanujvaroş Universitetinin Menecment və sahibkarlıq elmləri departamentinin rəhbəri

16. Dos. **Zabit Aslanov** – UNEC “Standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma” kafedrasının müdiri

17. Prof. **Yevqeniy Safonov** - Rusiya Federasiyası Dövlət Humanitar Universitetinin Domodedova filialının direktoru

4 18. Prof. **Yadulla Həsənli** – UNEC İqtisadi Araşdırmalar ETİ-nin direktoru

19. Dos. **Nazim Hacıyev** – UNEC Biznes Məktəbinin direktoru

20. . Dos. **Mustafa Sadıqov** – UNEC Dissertasiya Şurasının elmi katibi

KONFRANSDA İŞTİRAK EDƏN XARİCİ UNİVERSİTETLƏR VƏ ELMİ TƏŞKİLATLAR

- 1. ABŞ-ın Şimali Karolina Universiteti (Nobel mükafatçısı prof. Aziz Sancar)**
- 2. Clfrivate Analytics (ABŞ)**
- 3. RF Plexanov adına Rusiya İqtisad Universiteti**
- 4. Rusiya Xalqlar Dostluğu Universiteti**
- 5. Moskva Dövlət Humanitar-İqtisad Universiteti**
- 6. RF Dövlət Humanitar Universiteti**
- 7. İngiltərə Leicestr Universiteti**
- 8. Yunanıstan Qərbi Makedoniya Tətbiqi Elmlər Universiteti**
- 5 9. Mikolos Romeris Universiteti**
- 10. Gürcüstan Texniki Universiteti**
- 11. Rolşa Poznan İqtisadiyyat və Biznes Universiteti**
- 12. Qazaxıstan Respublikasının Elm Fondu**
- 13. Macarıstan Duanujvaroş Universiteti**
- 14. İşçəçrə Biznes və Beynəlxalq Tədqiqatlar Universiteti**
- 15. Rumniya Babeş-Bolyayi Universiteti**

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Redaksiya

heyətinin sədri: Professor **Ədalət MURADOV (UNEC)**

Redaksiya

heyətinin sədr

müavini:

Professor **Zahid MƏMMƏDOV (UNEC)**

REDAKSİYA HEYƏTİNİN ÜZVLƏRİ:

Vijayshree Krishnan - *“Clarivate Analytics”-in inkişaf etməkdə olan ölkələr üzrə qlobal direktoru (ABŞ)*

6

Yevgeni Uqrinoviç - *MDB üzrə Elmi və Texniki İnformasiya Beynəlxalq Mərkəzinin direktoru*

Oleq Utkin - *“Clarivate Analytics”-in MDB direktoru*

Prof. Vitali Minaşkin - *RF Plexanov adına Rusiya İqtisad Universitetinin Elmi işlər üzrə prorektoru*

MƏSUL KATİB:

Natavan Cəfərova

PLENAR İCLAS

UNEC rektoru, professor **Ədalət Muradov**

Azərbaycan Respublikasının Təhsil Naziri
Mikayıl Cabbarov

“Clarivate Analytics”-in İnkişaf etməkdə olan ölkələr üzrə
qlobal direktoru **Vijayshree Krishnan (ABŞ)**

Azərbaycan Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri,
professor **Kamran İmanov**

MDB üzrə Elmi və Texniki İnformasiya Beynəlxalq Mərkəzinin
direktoru **Yevqeni Uqrinoviç**

7

ƏSAS MƏRUZƏÇİ

Nobel mükafatı laureatı, professor **Aziz Sancar**

PLENAR İCLAS

14 iyun 2017-ci il

PROFESSOR ƏDALƏT MURADOV

UNEC rektoru

Hörmətli Azərbaycan Respublikasının təhsil naziri Mikayıl müəllim!

Hörmətli Nobel mükafatı laureatı, professor Aziz Sancar!

Hörmətli dostlar!

Hörmətli həmkarlar!

Xanımlar və cənablar!

Mən sizləri Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti adından ürəkdən salamlayıram.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin dəstəyi, UNEC, Clarivate Analytics və Beynəlxalq Elmi və Texniki İnformasiya Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə keçirilən “Universitetlərdə elmi fəaliyyətin müasir idarəetmə modeli” mövzusunda konfransda iştiraka görə hər birinizə, cənab nazir Sizə, o cümlədən Nobel mükafatı laureatı professor Aziz Sancara, ABŞ, İngiltərə, Yunanıstan, Türkiyə, Rusiya, Litva, Polşa, Rumıniya, Macarıstan, Qazaxıstan, Moldova, Qırğızıstan, İsveçrədən olan qonaqlara təşəkkür edirəm.

Bugünkü konfransın məhz universitetlərdə elmi fəaliyyətin idarə olunması məsələsinə həsr edilməsi təsadüfi deyil.

İlk növbədə, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin uğurlu siyasəti nəticəsində universitetlərdən elm və onun nəticələri ilə bağlı gözləntilər artmışdır. Universitetlər təhsil-elm-istehsal üçbucağı prizmasından qiymətləndirilir. Cəmiyyətdə artıq birmənalı olaraq qəbul edilir ki, praktika ilə əlaqəsi olmayan elm, elm və praktika ilə əlaqəsi olmayan təhsil, təhsil və elmlə əlaqəsi olmayan biznes mümkün deyil.

İkincisi, 22 dekabr 2015-ci ildə Təhsil Nazirliyi ilə Thoson Reuters arasında imzalanmış müqaviləyə əsasən ölkəmizin ali təhsil müəssisələri Web of Science elm platformalarına tam çıxış əldə etmişdir. Beləliklə, böyük həcmdə elmi araşdırma nəticələrinə çıxış həmin materiallardan səmərəli istifadə problemi ilə yanaşı, həm də həmin mənbələrdə araşdırmaların nəticələrinin çap etdirilməsi məsələsini aktuallaşdırır.

Üçüncüsü, keyfiyyətli təhsil həm də ən ciddi, səmərəli, praktikada tətbiq edilə bilən biliklərin məhz təhsil prosesinə transformasiyasını özündə ehtiva edir.

Dördüncüsü, universitetlər insan kapitalını formalaşdıran ixtisaslaşmış müəssisələrdir. İnsan kapitalının dəyəri isə onun tətbiqi zamanı yarada biləcəyi əlavə dəyərin həcmi ilə ölçülür. Başqa sözlə, yüksək əlavə dəyər yarada bilən insan kapitalı isə innovativ, praktiki əhəmiyyətli araşdırma bacarığını tələb edir.

Beləliklə, təhsil-elm-istehsal üçbucağında elm mərkəzi halqanı təşkil edir və elmi fəaliyyətin formal xarakterdən və mücərrəd məzmunundan xilas edilməsini, eləcə də universitetlərdə elmi fəaliyyətin idarə edilməsinə ənənəvi yanaşmanın dəyişməsinə də zəruri edir.

Bütövlükdə, universitetlərdə elmi fəaliyyətin idarə edilməsi sistemi aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

- Elmi fəaliyyətin təşviqi sisteminin idarə edilməsi;
- Elmi araşdırma layihələrinin idarə edilməsi;
- Universitet-real sektor əməkdaşlığının idarə edilməsi;
- Araşdırma mərkəzləri, institutlar və onların idarə edilməsi;
- Real və virtual araşdırma laboratoriyalarının idarə edilməsi;
- Texnologiyaların transferinin idarə edilməsi;
- Elmi nəşr fəaliyyətinin idarə edilməsi;
- Elmi fəaliyyətdə etik prinsiplərin təmin olunmasının idarə edilməsi;
- Elmi fəaliyyətin ölçmə və qiymətləndirmə sisteminin idarə edilməsi.

9

İnanıram ki, bu gün elmi fəaliyyətin idarə edilməsinin bu və digər istiqamətləri müzakirə ediləcək və faydalı tövsiyələr veriləcəkdir.

Bu gün keçirdiyimiz konfransın mövzusu baxımından əhəmiyyətli olan bir məlumatı da nəzərinizə çatdırmaq istərdim. Belə ki, universitetlərdə elmi tədqiqatın qiymətləndirilməsində faydalı olan Tomson Reutersin nəşri olan “Elmmetriya üzrə rəhbərlik: elm və texnologiyaların inkişafı” kitabı UNEC tərəfindən Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş və nəşr edilmişdir. Dünən Clarivate Analyticsin inkişaf etməkdə olan ölkələr üzrə qlobal direktoru xanım Viji Krişnan və MDB üzrə direktoru cənab Oleq Utkinin iştiraki ilə həmin kitabın təqdimatı keçirilmişdir. Fərsətdən istifadə edərək mən xanım Viji Krişnana və cənab Oleq Utkinə bir daha təşəkkür edirəm. Məlumat üçün bildirim ki, həmin kitab bütün universitetlərə, AMEA-ya, bütün elmi kitabxanalara UNEC tərəfindən hədiyyə ediləcəkdir.

Eləcə də, dünən Clarivate Analytics ilə birlikdə UNEC-də Web of Science sertifikatıya proqramı üzrə seminar-trening keçirilmişdir.

Çıxışımın yekununda bir daha sizlərə öz dərin təşəkkürümü bildirirəm.

İndi isə sözü, böyük məmnuniyyətlə Azərbaycan Respublikasının təhsil naziri, hörmətli Mikayıl müəllimə verirəm.

MİKAYIL CABBAROV
Azərbaycan Respublikası təhsil naziri

UNİVERSİTETLƏRDƏ ELMİ FƏALİYYƏTİN MÜASİR İDARƏETMƏ MODELİ

Hörmətli Ədalət müəllim!
Hörmətli professor Aziz Sancar!
Hörmətli Konfrans iştirakçıları!

“Universitetlərdə elmi fəaliyyətin müasir idarəetmə modeli” mövzuna həsr olunan konfransda hər birinizi salamlayıram. Bu gün burada qabaqcıl xarici universitetlərin rəhbərlərinin iştirak etməsini yüksək qiymətləndirirəm, həmçinin Nobel mükafatı laureatı professor Aziz Sancarın bu Konfransa qatılmasını əlamətdar hadisə hesab edirəm.

Düşünürəm ki, bugünkü müzakirələrimiz və mövzu olduqca aktualdır. Bu mövzunun aktuallığı ümumiyyətlə dünyada fəaliyyət göstərən hər bir ali təhsil müəssisəsi üçün xüsusilə elmtutumlu fəaliyyəti ilə fərqlənən tədqiqat universitetləri (“Research universities”) funksiyasını daşıyan ali təhsil müəssisələri üçün, xüsusilə də ölkəmizdə fəaliyyət göstərən universitetlər üçün aktualdır.

1 1

Nəyə görə mövzunun özünü, həm də onun vaxtını xüsusi əhəmiyyətli hesab edirəm? Bu sualın cavabını da izah etmək istərdim. Burada düşünürəm ki, ümumi bir imkanlar faktoru adlandırma bilirik və bu imkanlar faktorunun kökündə yaşadığımız bilik iqtisadiyyatı dövrü durur. Bilik iqtisadiyyatı dövründə universitetlərin ənənəvi rolu gözümüzün qarşısında dəyişir, daha da artır. Universitetlər bilik məbədləri olaraq tanındıqlarına görə təbiidir ki, rəmzi mənə daşıyır. Bilik iqtisadiyyatında bilik məbədlərinin rolu artır. Və belə olduğu halda və təqdirdə artıq ənənəvi funksiyalardan da başqa əmək bazarı üçün hazırlıq, elmi tədqiqat, elmi tədqiqatın nəticəsində innovasiyaların getdikcə iqtisadi artım mərkəzləri kimi rolu da artır. Bu universal bir prosesdir. Mən bunu qeyd etdim ki, şərti olaraq kənar faktor adlandırırım. Müasir cəmiyyətin inkişafını təmin edən amillər arasında insan kapitalı birinci yer tutur. Elə bu səbəbdən də, insan kapitalını formalaşdıran məkan kimi ali təhsilin rolu davamlı şəkildə yüksəlir və universitetlər iqtisadi artımın təmin edilməsində həlledici rol oynamağa başlayırlar.

Onlar artıq ənənəvi kadr hazırlığının həyata keçirilməsi funksiyasından əlavə bir çox digər fəaliyyətləri də reallaşdırır. Müasir universitet

elmtutumlu texnologiyalar və innovasiyalar yaradır, sənaye ilə sıx əməkdaşlıq edir və biliklərə əsaslanan məhsul istehsalçısına çevrilir, əmək bazarı üçün yeni iş yerləri təklif edir, texnoparklar və startaplar vasitəsilə real bazarda biznes subyekti qismində iştirak edir. Mən fürsətdən istifadə edərək ölkəmizdə son illərdə dövlət başçımız, cənab Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirildiyi bəzi bu istiqamətdə atılan addımlar barədə məlumat vermək istərdim. Çünki bizim ali təhsil sistemi qarşısında, hər bir universitetlərimizin qarşısında duran bir çox çağırışlara cavabın planlaşdırılması həyata keçirilən dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir. Burada, ilk növbədə, mən ölkəmizin uzun müddətdə artıq bu orta müddətə çevrilibdir inkişaf konsepsiyalarından başlamaq istərdim. Azərbaycan 2020 -gələcəyə baxış adlı inkişaf konsepsiyasında bu məsələlərə əhəmiyyətli yer verilibdir. Eyni zamanda təhsil sistemində fəaliyyət göstərən həmkarlar üçün strateji sənəd olan Azərbaycan Respublikasında Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında xüsusilə bu məsələlər işıqlandırılıb. 2016-cı ildə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən Elm haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilib və cənab Prezident tərəfindən imzalanıb və bu sahədə normativ-hüquqi bazanın yaradılması baxımından çox mühüm bir addımdır.

12

Təbii ki, dünya ali təhsilində və dünya elmində müşahidə olunan bu kimi tendensiyalar Azərbaycan universitetlərinə də təsirsiz ötüşmür. Son illər ali təhsil müəssisələrimizdə elmi tədqiqatların sifarişlər və qrantlar əsasında aparılması, elmi-pedaqoji kadrların tədqiqat fəaliyyətinə daha aktiv cəlb olunması, elmi-tədqiqat mərkəzlərinin və laboratoriyaların sayının artırılması, magistrant və doktorantlara dünyanın qabaqcıl universitetlərində müasir tədqiqat metodlarına yiyələnməsinə şəraitin yaradılması üçün müvafiq tədbirlər görülmüşdür. Yenə də dövlət başçımızın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən Azərbaycan gənclərinin xaricdə təhsili üzrə Dövlət Proqramını mən xüsusi ilə vurğulamaq istəyirəm. Həmin proqram çərçivəsində yüzlərlə soydaşlarımız, xüsusən gənc alimlərimiz magistratura səviyyəsində aparıcı ali təhsil müəssisələrində təhsil almaq, təcrübə keçmək üçün göndərilibdir. Təbii olaraq eyni zamanda bizim strateji məqsədimizi, yəni milli ali təhsil sistemimizin dayanıqlılığını təmin etmək vəzifəsini biz əsas vəzifə kimi görməkdə davam edirik.

Universitetlərimiz bu sahədə əhəmiyyətli dönüş etməyin vacibliyini və ənənəvi qaydada kafedralar səviyyəsində aparılan elmi-tədqiqat işlərinə yanaşmanın dəyişməli olduğunu gözəl başa düşürlər. Bu baxımdan, elmi tədqiqatların nəticələrinin realizə edilə bilən səviyyəyə gətirilməsi, başqa

sözlə, bu və ya digər istiqamət üzrə konkret həllər təklif etməsi ilkin şərt kimi çıxış edir. Onu da vurğulamaq istəyirəm ki, universitetlərin yeni idarəetmə modelini yaradırıq. Bu müasir idarəetmə modelinə əsaslanan bir modeldir. Xüsusi olaraq qeyd edirəm ki, Bakı Mühəndislik Universiteti ilk dövlət universitetidir ki, biz onun yaradılması mərhələsindən idarəetmə fəaliyyəti ilə akademik fəaliyyəti, o cümlədən elmi tədqiqat fəaliyyətləri də daxil olmaqla idarə etmə modelində bu fərqləri tanıyaraq bir sıra Azərbaycan ali təhsil sistemi üçün yenilik olan həlləri təklif etmişik.

Eyni zamanda, hesab edirəm ki, universitetlərimiz tərəfindən texnologiyaların transferi, əqli mülkiyyət hüquqlarının və elmi etikanın qorunması, xarici universitetlərdə işləyən alimlərimizin tədqiqat fəaliyyətinə cəlb olunması və digər bu kimi məsələlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Bu sırada ali məktəblərin tədqiqatçılıq fəaliyyəti ayrıca qeyd olunmalıdır. Dünya universitetlərinin QS reyting siyahısının hazırlanması metodologiyasında istifadə olunan kriteriyalar arasında tədqiqat fəaliyyəti 20%, Şanxay reyting siyahısı üçün - 40%, Times Higher Education reyting siyahısında isə 60% xüsusi çəkiyə malikdir.

13 Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi ilə “Thomson Reuters” şirkəti arasında əldə olunmuş razılığa əsasən ölkəmizin 40 ali təhsil müəssisəsi dünyada məşhur elmi istinad indeksi olan “Thomson Reuters Web of Science” platformasına, eləcə də şirkətin əsas məhsulu olan “Thomson Reuters InCites” bazasına çıxış əldə etmişdir. Bu isə, universitetlərimizdə çalışan tədqiqatçıların beynəlxalq elmi nəşrlərdən faydalanması, eləcə də onların həyata keçirdikləri tədqiqatların nəticələrinin nüfuzlu beynəlxalq elmi jurnallarda çap olunması baxımından geniş imkanlar açmışdır.

“Elm haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi ilə milli qanunvericiliyimizə “tədqiqat universiteti” termini daxil olmuşdur. Bu statusu qazanan universitetlərə dövlət tərəfindən əlavə maliyyə dəstəyinin göstərilməsi planlaşdırılır. Tədqiqat universitetlərinin fundamental və tətbiqi elmi tədqiqatlar aparmaqla yanaşı, yüksək texnologiyalara əsaslanan elmtutumlu sahələrin rəqabətqabiliyyətli kadr və elmi-informasiya təminatını həyata keçirmələri, dövlətin inkişaf strategiya və proqramlarının işlənilib hazırlanmasında fəal iştirakı nəzərdə tutulub.

Təhsil Nazirliyi bu yaxınlarda tədqiqat universiteti statusunun verilməsi tələblərinə dair öz təkliflərini Hökumətə təqdim etmişdir.

Universitetlərimizdə elmi fəaliyyətin səmərəli idarəetmə modelinin yaradılması istiqamətində müvafiq addımların atılmasına böyük ehtiyac vardır. Fikrimcə, bu məsələ ayrılıqda deyil, bütövlükdə “universitet

idarəetmə modeli”nin mühüm komponenti kimi nəzərdən keçirilməlidir. Bu sahədə mövcud müsbət beynəlxalq təcrübə və Azərbaycan elminin və ali təhsilinin mövcud reallıqları və ənənələri nəzərə alınmalıdır. Bu zaman hər bir universitetin özünəməxsus elmi inkişaf strategiyası və ona müvafiq olaraq, elmi fəaliyyətin idarəetmə mexanizmi formalaşdırıla bilər. Bu mexanizmin əsas prinsipləri qismində nəticəyönümlülük, innovativlik, şəffaflıq, hesabatlılıq və digər bu kimi amillər çıxış edə bilər.

Düşünürəm ki, xüsusi diqqət yetirilməli olan məsələ elmin maliyyələşdirilməsi ilə bağlıdır. Elmi fəaliyyətin səmərəliliyi və əldə edilən elmi nəticələrin səviyyəsi maliyyələşdirmə ilə birbaşa bağlıdır. Universitetlərimizin daha çox grant maliyyələşdirilməsi formasına fokus etməsi onların elmi potensialından daha səmərəli istifadə olunmasına imkan yaratmış olardı.

Universitetlərimiz tədris sahəsində olduğu kimi, elmi fəaliyyət sahəsində də beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsinə xüsusi diqqət ayırmalıdır. Bundan başqa, universitetlərimiz bir sıra beynəlxalq təşkilatlar və fondlar tərəfindən təqdim olunan elmi grant layihələrində də mütləq iştirak etməlidirlər.

1 4 Bu sırada, Avropa Komissiyası tərəfindən maliyyələşdirilən və 2014-2020-ci illəri əhatə edən “HORIZON-2020” proqramını xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Avropa tədqiqat məkanına çıxış, konsorsiumlar yaratmaqla birgə elmi tədqiqatlar aparılması və irihəcmli maliyyə resursları təklif etməsi baxımından bu Proqram universitetlərimiz üçün geniş imkanlar açır.

Təəssüf hissi ilə deməliyəm ki, bizim ali məktəblərimiz 3 ildən artıq müddətdə davam edən bu Proqramdan lazımınca faydalana bilməyiblər. Ona görə də onları AMEA-nın elmi təşkilatları ilə birlikdə Proqramın layihələrində daha aktiv iştirak etməyə dəvət edirəm. Təhsil Nazirliyi bu işin AMEA və Elmin İnkişafı Fondu ilə əlaqələndirilməsində müvafiq təşkilati dəstək göstərməyə hazırdır.

Hörmətli Konfrans iştirakçıları!

Mövzu üzrə geniş fikir mübadiləsi aparılması baxımından bir daha bu konfransın əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirirəm və konfransın işinə uğurlar arzulayıram.

ВИДЖИ КРИШНАН
*Глобальный директор, развивающиеся
рынки, Clarivate Analytics*

ОЛЕГ УТКИН

Управляющий директор, страны СНГ, Clarivate Analytics

WEB OF SCIENCE – УНИВЕРСАЛЬНЫЙ ИНФОРМАЦИОННЫЙ ИНСТРУМЕНТ ДЛЯ МИРОВОГО ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО СООБЩЕСТВА

Создание нового научного знания немислимо без освоения и постоянного мониторинга имеющейся научной литературы. Стремительный рост количества научных коллективов, появление новых научных направлений и мультидисциплинарных исследований привел к экспоненциальному увеличению количества научной информации и в конечном итоге, к острому информационному кризису. Для современного исследователя уже физически невозможно ознакомиться со всеми публикациями, ежегодно появляющимися в его научной области. Поэтому весьма остро стала проблема отбора качественной научной литературы и возможность ее оперативной оценки.

15

Для отбора и оценки наиболее актуальных научных публикаций революционное значение имело создание выдающимся американским ученым Юджином Гарфильдом в 1964 году первого индекса (указателя) научного цитирования Science Citation Index (в настоящее время – Web of Science Core Collection). Web of Science Core Collection включает колоссальный объем научной информации, позволяющей ранжировать публикации и издания, оценивать вклад отдельного ученого, научного коллектива, университета и научного института. Это привело к развитию новой дисциплины наукометрии, посвященной количественному анализу и оценке научных исследований и кардинально изменило принцип работы исследователя с научной литературой. Наукометрия позволяет оценить научные направления, выделить востребованные и приоритетные направления и при корректном использовании планировать и эффективно распределять ресурсы (в том числе, финансовые) для решения фундаментальных и прикладных задач конкретной организации или страны.

Отличительной особенностью Web of Science Core Collection является непревзойденное качество данных. Благодаря строгому отбору изданий, их постоянному мониторингу и отказу в индексировании журналам, утратившим научную востребованность (или уличенным в

неэтичной практике), в базе данных представлены только лучшие научные журналы. Для всего массива данных всегда индексируются все авторы и все организации, указанные в статье, и полный список литературы. Именно качество данных гарантирует корректность последующих наукометрических оценок, потому что Web of Science Core Collection является основой для взвешенных выводов о результативности и эффективности научных исследований в ведущих странах мира.

На сегодня Web of Science Core Collection включает информацию о публикациях из более чем 18 тысяч лучших в мире периодических изданиях по всем областям науки. Научные журналы объединены в три коллекции: по естественным и техническим наукам (Science Citation Index Expanded), общественным наукам (Social Science Citation Index) и гуманитарным наукам и искусству (Art and Humanities Citation Index). Для изданий первых двух индексов рассчитывается импакт-фактор, признанный показателем влиятельности журнала, созданный в 1970-е годы Юджином Гарфилдом.

16

Использование современных ресурсов и инструментов для поиска и анализа научной информации, выбора приоритетных задач, оценки изданий для публикации позволяют исследователям сделать результаты своей работы видимыми и востребованными международным научным сообществом. Только качественные научные результаты, выполненные в сотрудничестве с ведущими лабораториями мира, с использованием современных методик и технологий позволят ученым публиковаться в ведущих изданиях. Это крайне важно не только для престижа ученого и организации, но и всей страны.

Необходимо отметить, что Азербайджан присоединился к многочисленному списку стран, в которых есть универсальная национальная подписка на Web of Science Core Collection. К числу этих стран относятся Турция, Российская Федерация, Казахстан, Южная Корея, Бразилия и многие другие. Данные мониторинга научных публикаций демонстрируют, что национальная подписка на Web of Science способствует как количественному, так и качественному росту научных публикаций. Повышается видимость результатов научных разработок, что приводит к установлению новых международных научных контактов, повышает уровень научных исследований и ведет к получению грантов и инвестиций. Например, в Казахстане с момента национальной подписки в 2011 году количество публикаций проиндексированных на платформе Web of Science возросло более, чем в пять раз. Следует отметить положительную динамику публикационной активности азербайджанских ученых – за 2016 г. количество

публикаций в авторитетных международных журналах возросло на 20%.

Наше сотрудничество с Азербайджаном началось, когда мы были подразделением Intellectual Property and Science компании Thomson Reuters. Теперь мы являемся независимой компанией, которая производит те же высококачественные продукты, признанные учеными всего мира, той же командой высококлассных специалистов и продолжает поддерживать многочисленных подписчиков. Мы так же ориентированы на поддержку инноваций посредством создания и распространения наших продуктов, столь необходимых как для качественных исследований, так и аналитических отделов организаций. Новое имя Clarivate Analytics является сочетанием английских слов Clarify (освещать) и Innovate (производить инновации) – что отражает глобальную миссию нашей компании.

17

Clarivate Analytics не только предоставляет международно признанные информационные инструменты и ресурсы, но и помогает ученым продуктивно их использовать. С момента подписания национальной сделки в Азербайджане было проведено более 50 семинаров в высших учебных заведениях и научно-исследовательских институтах, несколько программ профессиональной сертификации, семинары для редколлегий и сотрудников редакций журналов. Также ежемесячно проводятся обучающие вебинары по основным и расширенным возможностям Web of Science. Компания принимает участие в специальных мероприятиях, проводимых нашими партнерами, и выступает инициатором знаковых событий, способствующих кооперации ученых и популяризации науки. Так, запоминающимся событием 2016 года стала церемония награждения лучших ученых и научных организаций Азербайджана.

Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев поставил задачу превращения «черного золота» природных ресурсов в «золото человеческого капитала». Для Clarivate Analytics большой честью является быть партнером научного сообщества Азербайджана в достижении этой высокой цели.

PROFESSOR KAMRAN İMANOV
Azərbaycan Respublikası
Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri

3.0 YARANAN UNIVERSİTETLƏRİN ƏSASINDA DÜŞÜNÜLMÜŞ ƏQLİ MÜLKİYYƏT SİYASƏTİ DURUR

Konfrans iştirakçılarını salamlayıram!

Mobillik və eyni zamanda stabillik ilə səciyyələnən ali təhsil sistemində müasir idarəetmə modelinin və xüsusən elmi fəaliyyətə aid modelin axtarışı diqqət mərkəzinə çevrilib. Səbəbi:

▪ İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin ali təhsil sistemində radikal transformasiyalar müşahidə olunur. Bunların mahiyyəti universitetlərin innovasiyalı inkişafda və iqtisadi artımda həlledici rolu ilə bağlıdır. Bu isə universitetlərin sosial-iqtisadi funksiyalarının dəyişməsi deməkdir: artıq ənənəvi olan təhsil və elmi missiyalarla yanaşı, sürətlə inkişaf edən iqtisadi fəallıq sferasının yaranmasıdır. Bu çərçivəyə texnologiyaların işlənməsi və transferi, akademik elmin məhsullarının kommersiyalaşması və bazara çıxarılması, yeni bizneslərin yaranması və nəhayət, gəlir əldə etmək məqsədilə ƏM-in idarə olunması daxildir. İlk addım kimi bunların başında universitetlərin və elmi-tədqiqat institutlarının (bundan sonra universitetlər) düşünülmüş əqli mülkiyyət siyasəti durur.

18

▪ Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatda universitetlər korporativ subyektlərə çevrilərək, «Universitet 3.0» adını əldə etmişlər və bu onların rəqəm şəklində adındakı informasiyalı metaforanın məntiqi universitetin missiyalarının sayını nəzərdə tutur: 1.0 – yalnız təhsil, 2.0 – təhsil və tədqiqatlar, 3.0 – təhsil, tədqiqatlar və biliklərin kommersiyalaşması. 3.0 universitetlərin yaranmasını adətən ABŞ-da çoxkampuslu universitetlərin əmələ gəlməsi ilə bağlayırlar. Əslində isə Bey-Doul qanunundan (Bayl-Dole Act, 1980) sonrakı dövrdə formalaşan mühit ƏM-in sahibi olan universitetlərdə bir neçə ildə texnologiyaların kommersiyalaşması ilə məşğul olan 2 min kompaniyanın yaradılması, qanundan öncəki vaxtlarda Amerika universitetləri ildə 250-dən az patent əldə edirdilərsə, 1982-ci ildə onların sayı 1500 oldu, 2010-cu ildə – 4500. Əgər 1989-1990-cı illərdə lisenziya hesabına gəlir 82 mln dollar idisə, 2009-cu ildə 1,5 mlrd dolları ötmüş oldu.

Analoji tendensiya aparıcı Avropa universitetlərində də öz əksini tapır. Kembriç universitetinin söyləri nəticəsində Kembriçşir qraflığı bir neçə ildə

innovasiya klasterinə çevrilərək, buradan milyard kapitallaşması olan 10 kompaniya üzə çıxdı.

Hal-hazırda ABŞ-da əksər aparıcı sənaye sahələrinin formalaşmasının 80%-dən çoxu universitetlərinə icad edilən yeniliklərlə bağlıdır. Müasir dövrdə burada silikon vadisi kimi biznes-inkubator modellərindən universitetdə həlledici rol oynayan paylanmış partnyorluq sxemlərinə keçid müşahidə olunur. Avropada isə «excellence networks» konsepsiyası çərçivəsində universitetlərin elmi mühiti qlobal səviyyədə şəbəkə strukturlarına çevrilir və burada hər bir iştirakçıların güclü tərəfləri istifadə olunur.

▪ Azərbaycan üçün 3.0 Universitetlərin təkamülü ciddi sosial və iqtisadi problemdir. Çünki bu növ universitetlər bu gün cəmiyyətin modernləşdirməsində və bilik iqtisadiyyatına transformasiyasında aparıcı rol oynamaqlıdır, universitetlər dövlət başçısının təşəbbüsü ilə keçirilən iqtisadi islahatların fəal aktorlarına çevrilməlidirlər.

▪ Dünya Bankının (2012-ci il) hesabatına əsasən, Azərbaycan «bilik iqtisadiyyatı» İndeksində (EKEI&KI Indexes, 2012) görə, 146 ölkə sırasında 79-cu yeri tutur.

Azərbaycanda bilik iqtisadiyyatına aid olan sahələrin ÜDM-dəki payı 8% civarındadır (əsasən “kreativ iqtisadiyyat” hesabına: 5,1%), Rusiyada 15%, Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində – 35%, ABŞ-da – 45%. Qlobal startaplar xəritəsində (www.startupblink.com) 2016-cı ilin ortaları üçün Azərbaycanda 31 startap qeydə alınmış (müqayisə üçün Rusiyada 972, ABŞ-da 33797).

19

Üstəlik, Qlobal İnnovasiya İndeksində Qİİ-2016 Azərbaycan yalnız 86-cı yerdədir. Qİİ-nin Azərbaycanın yeri ilə bağlı bir sıra ziddiyyətləri, hesabatdan irəli gələn uyğunsuzluqları bir kənara qoysaq, aydın olur ki, bizim işləməli böyük ehtiyatlarımız mövcuddur (bax, K.İmanov «Qlobal İnnovasiya İndeksi və Azərbaycan», Bakı, 2016). Bu indeks 2 hissədən – “innovasiya resursları”, yəni imkanlar və “innovasiya nəticələri”ndən ibarətdir.

Həqiqətən, Qİİ-2015 ilə müqayisədə Qİİ – 2016-da Azərbaycanın mövqeyinin 8 pillə yaxşılaşmasına baxmayaraq və “innovasiya resursları” altindeksində (innovasiya sisteminin girişi) 81-ci yeri tutduğu halda “innovasiyaların nəticələri” altindeksində 13 pillə aşağı nəticə - 94-cü yer müşahidə olunur ki, bu da innovasiya fəaliyyətinin (innovasiya potensialının reallaşdırılması) kifayət qədər effektiv olmamasının işarəsidir.

Bununla yanaşı, «innovasiya resursları» altindeksində innovasiyaya aid institutların 76-cı yerdə olduğu halda «innovasiya nəticələri»

altindeksində «biliklər və texnologiyalar sahəsində nəticələr» yalnız 101-ci yerdədir.

Göründüyü kimi, innovasiya imkanlarımız və innovasiya nəticələrimiz arasında nəzərəçarpan dərəcədə fərq yaranıb.

Burada qeyd etməliyik ki, istər qorunmanın ƏM kimi seçilməsi, istərsə də texnologiyanın kommersiyalaşma modeli Azərbaycan universitetlərində zəif işlənilib, demək olar ki, yox səviyyəsindədir. Halbuki ölkəmizin kifayət qədər zəngin elmi və təhsil potensialı mövcuddur və bunu rəqəmlər təsdiq edir. Belə ki, Global Innovation Index-ə (2014) əsasən, təhsilin keyfiyyətinə görə (3 aparıcı ali məktəb timsalında) Azərbaycan MDB məkanında Rusiya, Qazaxıstan və Ukraynadan sonra 4-cü yeri tutur (dünyada 53-cü yer). Həmin reytingdə universitet tədqiqatlarına görə də Azərbaycan 4-cü yerdədir (dünyada 81-ci yer). Lakin patent sifarişlərinə görə isə yalnız 6-cı yerdədir (dünyada 89-cu yer).

Əgər digər ən vacib hesabat – Dünya Davos İqtisadi Forumunun Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksində (Global Competitiveness Index 2016-2017) nəzər salsaq, görürük ki, Azərbaycan innovasiyalar bazis göstəricisinə görə, MDB məkanında 1-cidir (dünyada 49-cu yer), əsasən ona görə ki, «*innovasiya imkanları*» çox yüksəkdir: dünya miqyasında 42-ci yer. Bununla yanaşı, elmi fəaliyyət imkanlarımız da var, çünki «elmi-tədqiqat təsisatlarının keyfiyyəti» indeksinə görə, Azərbaycan 68-ci yeri tutur. Üstəlik, ƏMH-nın qorunmasına görə dünyada 68-73-cü yerləri tutaraq, MDB məkanında lider üçlüyündədir. Lakin ÜƏMT-nin (2013-cü il) təqdim etdiyi hesabatı ilə tanış olduğu halda növbəti ziddiyyətlə rastlaşır. Belə ki, MDB məkanında Azərbaycan PCT sifarişlərinə görə, yalnız 8-ci yeri, Avrasiya sifarişlərinə görə isə 4-cü yeri tutur. Şübhəsiz ki, bizim arzu edilən hal – patentlərin, əqli mülkiyyət obyektlərinin çoxalmasıdır. Lakin deviz dəyişməlidir: «Patent çox, gəlir yox» şüarı quvvədən düşməlidir.

20

Təbii ki, texnologiyaların kommersiyalaşması universitetlər və sənaye arasındakı ikitərəfli yoldur. Sənaye qarşısında da ciddi vəzifələr durur. Belə ki, Davos İqtisadi Forumunun hesabatında Azərbaycanın “investorların qorunması” altindeksi 36-cı yerdə olaraq, “investisiya cəlbədiciyi” (vençur və xüsusi kapital) göstəricisi 125 ölkə arasında yalnız 104-cü yerdədir.

Beləliklə, 1.0 və 2.0 universitetlərinin tipləri Azərbaycanda çoxdan formalaşmış. 3.0 isə formalaşmaqdadır, bu tipli universitetlər yaranmalıdır. Hesab edirəm ki, dövlətimiz və hökumətimiz bir neçə universitetlər tərəfindən atılan müəyyən addımlar bu prosesi tezləşdirməlidir.

Birincisi, qəbul edilmiş «Elm haqqında» Qanuna uyğun olaraq, universitetlər və elmi-tədqiqat institutları (AMEA sistemi) publik hüquqi şəxslərə çevrilib və onların nümunəvi nizamnaməsinin təsdiqi yaxın günlərdə gözlənilir. Bununla da universitetlər əqli mülkiyyət sahibləri kimi çıxış edə bilirlər.

İkincisi, Prezident İlham Əliyevin 2016-cı il 13 iyul tarixli və 2017-ci il 2 iyun tarixli Sərəncamlarına əsasən, Azərbaycan Respublikasında biznes mühitinin əlverişliyinin artırılması və beynəlxalq reytinglərdə ölkəmizin daha da yaxşılaşdırılması ilə bağlı Tədbirlər Planı çərçivəsində texnologiyaların transferi və kommersionlaşmasına aid bir sıra addımlar nəzərdə tutulub.

Üçüncüsü, Təhsil Nazirliyinin və ardınca AMEA-nın atdığı addımlar nəticəsində Thomson-Reuters nəşrlərində və sitatlanma H-indeksinə görə, Azərbaycan universitetləri son illərdə 9-cu yerdən bir neçə pillə qalxaraq, öz vəziyyətini yaxşılaşdırıblar. Hətta ABŞ-ın “Clarivate Analytics” şirkəti (Thomson Reuter Agentliyi) tərəfindən bu günlərdə açıqlanan 2016-cı il üçün hesabatına əsasən, Azərbaycanı təmsil edən “Applied and Computational Mathematics” (Tətbiqi və Hesablama Riyaziyyatı) jurnalının təsir əmsalı 0.717-dən 1.333-ə yüksəlmişdir. Sevindirici haldır ki, həyata keçirilən məqsədyönlü fəaliyyətlər nəticəsində “Applied and Computational Mathematics” jurnalı regionda liderliyi qoruyur.

21

Dördüncüsü, Təhsil Nazirliyi, Müəllif Hüquqları Agentliyi, Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi, Elmin İnkişafı Fondunun iştirakı və ÜƏMT ilə birgə «Universitetlərdə ƏM siyasəti» Anlaşma Sazişi bağlanılır və artıq Agentliyin təşəbbüsü ilə bu istiqamətdə iki beynəlxalq konfrans keçirilib və yaxın günlərdə biri də keçiriləcək. Elm təsisatları üçün bir sıra metodik sənədlər və broşürlər hazırlanaraq, paylaşdırılıb. Artıq nəticələr də görünməyə başlanıb. Aparıcı ali məktəblərdə startaplar, inkubatorlar, kommersionlaşma mərkəzləri yaradılır, startaplar müsabiqələri keçirilir, start-ap festivalları təşkil olunur, AMEA-da texnopark fəaliyyətə başlayıb və s. Elə bu konfransın keçirilməsi də canlanmanın təzahürüdür.

Çıxışımın sonunda elmi fəaliyyətin müasir modelinin 3.0 Universitet səviyyəsinə qaldırılmasında xüsusi olaraq kritik, vacib nöqtələri sadalamaq istərdim:

✓ Universitetin tədqiqat nəticələrinə hüquq sahibliyi, ƏM hüququnun əldə edilməsi;

✓ Kommersionlaşma nəticəsində gəlirin paylanması qaydalarının mövcudluğu;

- ✓ Sırf kommərşiya potensialı olan ƏFN-nin qeydiyyatı (ƏM-ə çevrilməsi);
- ✓ Texnologiyaların kommərşiyalaşma sisteminin yaradılması;
- ✓ ƏM savadının, mədəniyyətinin və biznes-biliklərinin artırılması;
- ✓ Vençur kapitalı sahiblərində, xüsusi kapitalın potensial investorlarında tədqiqatların əlçatımlılığına, açıqlığına və cəlbədiciliyinə aid tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Zənnimcə, bu nöqtələri uğurla keçdiyimiz yol «biliklər və texnologiyalar + investisiyalar və əqli mülkiyyət» arzu etdiyimiz «Universitetlərin və Sənayenin insan kapitalı ekosisteminin yaradılması»na gətirməlidir.

Cənab Prezident İlham Əliyevin "...İqtisadiyyatımızın davamlı inkişafı, biliklərə əsaslanan cəmiyyətin formalaşdırılması və insan kapitalına investisiyaların qoyuluşu yaxın perspektiv üçün başlıca strateji məqsədlərimizdəndir" fikrini əsas götürərək, ümidvaram ki, layiqli töhfə verməkdə gücümüzü əsirgəməyəcəyik.

Uğurlar arzu edirəm!

ЕВГЕНИЙ УГРИНОВИЧ
*Генеральный директор Международного центра
научной и технической информации (МЦНТИ)*

**ГЛАВНАЯ ТЕМА НАУЧНЫХ ИЗЫСКАНИЙ МЦНТИ –
ИССЛЕДОВАНИЕ ОСНОВНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ
ГЛОБАЛЬНОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ,
ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ДЛЯ ПРОИЗВОДСТВА И
РАСПРОСТРАНЕНИЯ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ
ИНФОРМАЦИИ**

23

В настоящее время экспертами международного сообществ МЦНТИ на основе сравнительно - правового и экономического анализа международной практики выделены и сформулированы главные проблемы, возникающие при формировании информационной инфраструктуры инновационной экономики. Для подготовки и реализации их преодоления путем формирования механизмов, определяющих коммуникационные стандарты процессов обмена достоверными научными знаниями с их последующим распространением через ресурсы международных организаций, нами инициирован ряд международных проектов.

В первую очередь это касается международного научного рецензируемого журнала «Информация и инновации». В то время как большинство научных журналов, в попытках охватить как можно более широкую аудиторию, стараются быть максимально мультидисциплинарными, в работе над официальным изданием МЦНТИ мы стремимся стать более специализированными, акцентированными на рассмотрении ключевых тенденций информационной инфраструктуры, для чего публикуем самые насущные и актуальные материалы. В работе над журналом «Информация и инновации» принимают участие наши коллеги из Библиотеки естественных наук РАН, компании Clarivate Analytics Россия и СНГ.

Другой наш значимый проект – организация и проведение Международной конференции «Информационная поддержка науки и образования: наукометрия и библиометрия», которая состоится в Штаб-квартире Центра 21-22 сентября т.г.

Цель конференции: организация обсуждения всего спектра во-

просов и проблем развития современной информационной инфраструктуры, основных тенденций развития информационных сервисов, путей совершенствования методов оценки научной деятельности, развития инструментов библиометрии и наукометрии. Конференция ориентирована на специалистов информационных и библиотечных структур, университетов, архивов, учреждений науки, культуры и образования, научных издательств.

Мероприятие пройдет при поддержке Минобрнауки РФ, национально выделенных организаций стран-членов МЦНТИ, БЕН РАН, ВИНТИ РАН, Clarivate Analytics, Национальной электронной библиотеки e-library и других организаций.

С подробной программой и материалами конференции вы можете ознакомиться на нашем сайте <http://www.icsti.int>.

Сегодня очевидно, что ориентация только на западные базы данных о научных публикациях, от которых во многом зависит финансирование тех или иных научных работ, наносит вред национальным исследованиям. Крупнейшие западные наукометрические системы являются коммерческими проектами, не в полной мере учитывающие особенности организации национальной науки в разных странах.

24

Использование принципов наукометрии, ориентированных на преследующих свои интересы частных владельцев этих ресурсов, порождает большие риски для объективности vs платежеспособности системы национальных исследований. Мы убеждены, что странам содружества МЦНТИ нужно в первую очередь развивать собственные системы оценки научных знаний и публикаций, а также инструментов оценки научной эффективности организаций, исследовательских коллективов и индивидуальных ученых.

МЦНТИ, как межправительственная организация, является платформой для формирования устойчивых международных связей, расширения сотрудничества в сферах науки и инноваций, формирования интернациональных исследовательских коллабораций, и мультязыковой конвергенции научных школ как между организациями Сообщества стран-членов МЦНТИ, так и между всеми заинтересованными партнёрами за его пределами. Международный центр научной и технической информации традиционно открыт для любых форм сотрудничества, и мы приглашаем ученых и экспертов всего мира к участию в наших проектах.

AZİZ SANCAR
Nobel mükafatı laureatı

26

Thank you very much. I would like to make some general statements, before I go to the first one. It includes there the president of US and the president of Turkey. The country that doesn't spend money on education and science, but it does to military service. It doesn't do a good job. I repeat again, if a country doesn't spend money on education and science but it does to military service. Secondly the statement you will see through my presentation, that had to go with military, that is my background and it's unavoidable. But I'd like to clarify even though I'm patriot of Turkey. I love my country and I love Turkey. I don't believe in nationalism. Nationalism and patriotism are good things. But in other country nationalism has been its history and it has still now. I will go to my talk with this introduction. This foundation publishes the features that are given to Nobel laureates, the book for 1915 Nobel laureates. That is me and you see I look angry, because I felt pain of the Turkish empire's growth and its integration. We started with strong background in science and education and as a result Turkey's education made the empire around 1666. My part is not commented about importance and for whatever reason the empire start doing research and science at around 1500 and after that it is just disintegrated. As the consequence on World War 1 where all the empire was divided between England, Italy, France and other European countries, nevertheless we managed the occupiers: the English, Italian, French and other occupiers and established the state which we call Turkey. We are proud of this country and we're proud of the man who lead this liberation and established not only for being a successful military commander, but for being a successful educator, educational reformer and it was because of him, that I managed to get excellent education and to get where I'm today. I came from the village of Turkey. It was near to the Syrian border. The tragedy was going on in Aleppo and I had relatives there, where I came from. Thanks to Kamal Ataturk, former families of Turkey in small village, was promoted progress and this was my mother who was pregnant with me. I don't know, about 6 months or so. She was pregnant and her father was village Imam. You will think that she also would be, but she was not. She was very progressive woman because she in her own life saw the progress that Ataturk had made a liberating woman and also promoting education. It was her insistence that all her children, who were 8 brothers and sisters

got education thanks to Kamal Atatürk, the outstanding teacher where I came from I got very well education. One of Atatürk's ideas was that all the boys and girls had to go to school. That was compulsory for boys and girls. But unfortunately it took a lot to get to my village, and this was my 3rd grade class. You see, there was only one girl in a class, but Atatürk did change that was eventually. After elementary education in nearby city and I had a teacher, again thanks to Atatürk I graduated from high school and when I got the Nobel prize nowadays we congratulate each other by email or text. I got this mailing by my postal service from my teacher saying: "I'm proud of you, congratulations!" I worked for 6 years, so after that I managed to find it and got together in 2016 contribution to my education. I actually wanted to be goal keeper for Turkish national team in high school soccer team, but as you see, I'm not tall enough to be in a national team, so I quit soccer and went to science. Science in 1960's where I went to medical school was very good in Europe, and I got outstanding medical education. It was because of the contribution of what we called our German professors. It's a known fact that many countries including America, England, Italy, France would not take these outstanding scientists.

27

So we had these outstanding scientists what we call German professors. It really didn't matter, they were world class scientists and they contributed a lot to our education, because that contribution was among the best during that period and these are world known scientists.

Many years later in 2010 I found the son of one of these professors in my own university. I was so happy to find him. All education was in Turkey. High school education, university education, so we have in Turkey, called German professors and their contribution to our education. It was not enough and even among the precedent generation these German professors did for our country. I wish to acknowledge it here. Among the professors who were actually asked to testify the American congress to change it. After graduation from medical school I practiced for 2 years in my hometown as the village doctor. Then I wanted to become biochemist and therefore I went to US and I was very fortunate. It was just new field and I was very fortunate. I found the subject very exciting and he was great scientist. This is me during my speech that picture was taken, when he was 90 years old and you see he looks well. He passed away this past January at the age 97. After my work in university where I worked, I was there for 5 years. I couldn't find a job among 50 universities and only from university of North Carolina. I was invited to recruit. I was married to my classmate

28

who was also there at that time. It could never hire a husband-wife in the same university, especially south-east part of US which was pretty conservative and I thought we were 1st husband-wife working in the same university and in the same department. She hired me, I went to university of North Carolina and we were in the same department. First we worked together and then this picture was taken. They wanted to make sure the Nobel prize whom was given and I was happy to know but I was also equally happy to share it with admiration for about 10 years. I was asked what you will do with Nobel prize and as I said that for me the impact of Ataturk on our science and education was so important that I felt the Nobel prize was his. Because his education system that I will able to do it and that Nobel prize should go to Ataturk. I visited there with my wife by the invitation of Turkish government, the president and the prime minister and so we put diploma on the grave and the money that I got for the Nobel prize. It was very important to promote all the military in the world. It will be misunderstanding and it was my duty to promote my country and my wife. We have established before that we got the Nobel prize money. Finally it was important for us and also for the human body we continue to contribute. It was really hard to continue, but we were trying to continue our work. I'll go through it pretty quickly, you will not be bored. I work on the first and the 3rd topics that the system basically was from the DNA and place it to the normal piece of DNA. So as I said this repair system was one of the main major of skin cancer that these are the damages that are produced in addition to that the second major was that is caused by smoking and this is the main chemical cause and this repair system caused by smoking. This is the summary of the bacteria to remove the damage and when the Turkish government asked me. There are 6 million bases, and we develop methods, every single base I will go quickly, six human chromosomes, this is the damage caused by cigarette smoke and actually this paper. I got a text from the student. 30% all cancer deaths are caused by cigarette smoke. And that's the major problem in both Turkey and US, so for people who ask me about the drugs and we are trying to improve then not only kills cancer and so we're trying to improve the discrimination and this is the damage caused by. What kind of information you got through. This is about 50% of human cancer, but we also did it for cigarette smoke damage. This is as I said, 30% of all cancer are caused by cigarette smoke and this is a presentation. We put in the paper if you smoke and eventually you develop cancer. This is just summary of contribution. I will

not go through it, and again coming back to science and education. Every country is responsible for its contributions. It is a fact that Turkey has not contributed to science significantly for the five years, and we should do something about it. Our last major contribution was what is called which was joined 1513 it has outstanding accuracy, especially South American border and part of North America as well as was done by Turkish science. I can't claim that 500 years later, the point I want to make for Turkey, it is time to put it and contribute to science and educate our kids and promote science and education. Since this is about an international collaboration and how to conduct I would like to mention about my group during the year I got Nobel prize. This is my group, background that there are American, Chinese, Turkish, Israeli, Japanese. You see I had scientists from China, Japan, America, as well as Turkey and Israel, for their commitment to sign not for their ethnic or religious or whatever background and because of that and it is very important that scientific group that struggle against the same problem, they have the same enemy, we are going to solve this problem and that promote it among people. I strongly recommend it for Azerbaijan as well as for other countries to make sure that people are getting jobs for their talents and to promote international education. And finally of course we are part of it and Azerbaijan has this special place in the heart of Turks.

29 One nation, two states and I'm very grateful for my Azerbaijan and thank you very much for listening. Thank you.

Panel “A” – H.Əliyev Mərkəzi

Mövzu: “Elm və təhsilin vəhdəti: vəziyyət, problemlər, perspektivlər”

Moderatorlar:

professor Zahid Məmmədov, UNEC-in Elm şöbəsinin müdiri

Oleq Utkin, “Clarivate Analytics”-in Rusiya və MDB ölkələri üzrə icraçı direktoru

1.professor Yevgeniy Safonov, RF Rusiya Dövlət Humanitar Universitetinin Domodedova filialının direktoru – Исследовательский университет: синтез науки, образования инноваций

2.dosent İna Litvinenko, Moskva Dövlət Humanitar-İqtisad Universitetinin Beynəlxalq təhsil fəaliyyəti üzrə prorektorunun müavini - Дорожная карта профориентации и трудоустройства обучающихся с инвалидностью

30

3.professor Əlican Babayev (UNEC) - İqtisadi nəzəriyyə müstəvisində sənaye cəmiyyətində istehsalın, təhsilin və elmin qarşılıqlı əlaqəsi

4.professor Məhiş Əhmədov (UNEC) - Müasir dövrdə “təhsil-tədqiqat və innovasiya” vəhdətinin təmin edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi prioritetləri

5.dos. Natiq Qarayev, i.ü.f.d. Rəşad Muradov (UNEC) - Elmi-texniki siyasət və innovasiya menecmenti

6.prof. DR. Mehmet Yüce (*Uludağ Üniuersite Öğretim Üyesi*)- Türkiyə'de akademik teşvik ödeneği uygulaması

7.Ph. DR. Cəsarət Valehov(AR Təhsil Nazirliyinin sector müdiri) - Ali təhsilin inteqrasiya hədəfləri: Yeni nəsil universitetlərin yaranması gerçəkliyi

PANEL A

ELM VƏ TƏHSİLİN VƏHDƏTİ VƏZİYYƏT, PROBLEMLƏR, PERSPEKTİVLƏR

Moderatorlar:

prof. Zahid Məmmədov (UNEC)

Oleq Utkin (Clarivate Analytics)

ПРОФЕССОР ЕВГЕНИЙ САФОНОВ
*Директор Домодедовского филиала Российского
государственного гуманитарного университета*

**ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ: СИНТЕЗ НАУКИ,
ОБРАЗОВАНИЯ, ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

32

Развитие научно-исследовательской работы в университетах может найти значительную поддержку промышленности и бизнеса при совпадении потребности и возможности сторон. Потребность последних чаще всего ограничивается необходимостью решения конкретных прикладных задач, а возможности образовательных учреждений определяются как финансовыми, так и интеллектуальными ресурсами. Интеллектуальный ресурс университетов все еще находится на достаточно высоком уровне, но возможность его реализации ограничивается возросшей загруженностью профессорско-преподавательского состава образовательным процессом. Вместе с тем, основной задачей вузов была и есть подготовка новых профессиональных кадров. Бизнес (в данном случае следует подчеркнуть, что это характерно для конкурентоспособного, развивающегося бизнеса) не готов доводить выпускников университетов до нужного им уровня квалификации в течение достаточно длительного времени. Он требует необходимой производительности с первого дня работы сотрудника на рабочем месте. Потребности не нуждающихся в постоянной разработке и внедрении инноваций бизнес-структур не выражаются в предъявлении дополнительных, зачастую выходящих за пределы стандартных требований к выпускаемым образовательными организациями специалистами. Следует отметить и наблюдающееся на протяжении длительного времени отсутствие работодателей в полноценном участии при подготовке специалистов, в т.ч. в виде практик.

Не претендуя на полное раскрытие проблем и методов решения задачи создания исследовательских университетов, приведем интересный и эффективный подход к формированию трудовых ресурсов с новыми качественными характеристиками Московского аэропорта Домодедово, разработавшего программу «Приток». Создателем и вдохновителем этой уникальной программы (системы) является Председатель Совета директоров и владелец Московского аэропорта

Домодедово Д.В.Каменщик. Суть этой программы, ее составные элементы, механизмы и стратегические задачи не могут быть полностью описаны в данных тезисах, но достаточно полно изложены в интервью Д.В.Каменщика журналу Harvard Business Review «Система Каменщика (январь-февраль 2017 года).

Этот подход во многом определил и требования к университетам-партнерам, в т.ч. при формировании их научно-исследовательской деятельности. Профорентация и отбор кандидатов начинаются до момента подачи документов для поступления в высшее учебное заведение, имеющее договор с аэропортом Домодедово. С первого курса студент имеет контракт, в соответствии с которым работодатель оплачивает обучение и выплачивает стипендию, на порядок превосходящую бюджетную. Со второго курса каждый студент имеет рабочее место на одном из предприятий холдинга и занимается научно-исследовательской работой в рамках курсовых работ и выпускной квалификационной работы, имеющей практическое значение. Темы этих, взаимосвязанных во времени, работ определяются работодателем, который закрепляет за студентом, дополнительно к преподавателю ВУЗа, двух сотрудников, один из которых относится к научно-исследовательским подразделениям предприятия.

33

Таким образом, на практике реализуется зеркальность выполняемых научно-исследовательских процессов: университет и предприятия холдинга занимаются решением одних и тех же задач, где студент является ответственным исполнителем. Каждый этап перманентного процесса научно-исследовательской работы заканчивается публичной защитой с оценкой топ-менеджмента работодателя, где только положительное заключение дает основание для продолжения контракта со студентом.

Научно-исследовательская деятельность является частью образовательного процесса, подкрепляется курсами, которые специалисты аэропорта преподают и проверяют уровень освоения материала, а также практиками всех видов в соответствии с учебным планом университета. Неукоснительное соблюдение условия проведения практик на базе работодателя дает большой фактический материал для выполнения курсовых и выпускных квалификационных работ.

Студент постепенно готовится стать полноценным сотрудником предприятия холдинга, обладающим опытом, умеющим решать поставленные задачи. Преподаватели университета руководители

работ студента, участвуют в совместных с сотрудниками аэропорта исследованиях, формируя постоянные (на период обучения студентов) коллективы, соответствующие их научным интересам. Таким образом, формируются зеркальные лаборатории (коллективы). Подготовка специалистов для нужд одного из наиболее успешных аэропортов (второе место по количеству пассажиров в Московском авиационном узле) потребовала и создание особых условий для выполнения описанных выше студентами работ. В настоящее время в учебном процессе используется новый корпус, предназначенный для студентов старших курсов.

Серьезной практической проверкой теоретических знаний является деловая игра «Скай гейм...», которую в аэропорту называют симулятором. Серьезная подготовка к игре, достаточно полное совпадение с реальными процессами функционирования аэропорта, анализ хода и результатов игры каждые 3-4 часа топ-менеджментом холдинга- аналогов по насыщенности, сложности и увлекательности, на наш взгляд, в настоящее время нет. Два дня в условиях постоянно возникающих сложностей студенты должны решать конкретные задачи и добиться результата- заработать как можно больше денег.

34

Филиал Российского государственного гуманитарного университета в городе Домодедово на протяжении почти десяти лет сотрудничает с Московским аэропортом Домодедово, готовя специалистов с высшим и средним профессиональным образованием. Количество выпускников, успешно работающих на предприятиях холдинга, составляет несколько сотен человек. Деятельность филиала направлена на создание системы подготовки квалифицированных трудовых ресурсов. По данным мониторинга эффективности деятельности образовательных организаций высшего образования 2017 года, показатель трудоустройства выпускников достиг 85 %, что является серьезным достижением.

Деятельность не ограничивается только контактами с аэропортом, хотя это направление является приоритетным и системообразующим для филиала. Так, развивается программа подготовки специалистов для нужд городского округа Домодедово и соседних муниципальных образований «Институт реального заказчика», заключено соглашение с Министерством инноваций и инвестиций Правительства Московской области. Потребность в кадрах в городском округе

Домодедово определяется его первенством на протяжении длительного периода по ключевым показателям в экономике Московской области, например, объем отгруженных товаров собственного производства, инвестиции в основной капитал, численность работников на предприятии.

ИНГА ЛИТВИНЕНКО
*Заместитель проректора по международной
учебной деятельности Московского государственного
гуманитарно-экономического университета*

**ДОРОЖНАЯ КАРТА ПРОФОРИЕНТАЦИИ И
ТРУДОУСТРОЙСТВА ОБУЧАЮЩИХСЯ
С ИНВАЛИДНОСТЬЮ**

**MANAGEMENT SUPPORT (ROADMAP) VOCATIONAL
GUIDANCE AND EMPLOYMENT OF STUDENTS WITH
DISABILITIES**

*ЛИТВИНЕНКО Инна Леонтьевна – кандидат экономических
наук, доцент, кафедра «Менеджмент организации» ФГБОУИ ВО
Московский государственный гуманитарно-экономический
университет, г. Москва (e-mail: innalitvinenko@yandex.ru).*

*LITVINENKO Inna Leontievna - Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor, Department of «Management of the organization»,
«Moscow State University of Humanities and Economics», Moscow (e-
mail: innalitvinenko@yandex.ru).*

36

Аннотация. Эффективность управления профориентацией предполагает создание комплекса условий. В первую очередь, она должна ориентироваться на сферу образования, так как именно со стороны образовательных организаций могут быть реализованы основные идеи, связанные с непрерывностью профессионального самоопределения, созданием оптимальных условий для формирования у обучающихся с ОВЗ и инвалидов.

Ключевые слова: профориентация, управленческое сопровождение, инвалидность, ОВЗ, образование, трудоустройство.

Summary. The effectiveness of vocational guidance control involves the creation of a set of conditions. First of all, it should focus on education. since it is the part of educational institutions can be implemented the basic ideas related to the continuity of professional self-determination and the creation of optimal conditions for the formation of the students with the HIA and the disabled.

Keywords: career guidance, administrative support, disability, HIA, education, employment.

Система профессиональной ориентации обучающихся с ОВЗ и инвалидов, как и любая система, должна быть управляема. Этого можно достичь, если организационная структура системы профориентационной работы обеспечит координацию действий всех ее участников: ребенка-инвалида; его семьи; педагогических работников школы, ответственных за профориентационную работу; педагогических работников образовательных организаций среднего профессионального и высшего образования, заинтересованных в наборе на обучение по профессиям и специальностям, реализуемым в образовательных организациях; работодателей и чиновников, обеспечивающих реализацию государственной политики в области образования, профориентации и трудоустройства инвалидов и лиц с ОВЗ.

Эффективность управления профориентацией предполагает создание комплекса условий, среди которых основными выступают: активность и постоянное воздействие на этот процесс со стороны государства, общества, администрации и педагогического коллектива образовательного учреждения; квалификация и готовность специалистов к профориентационной работе (включает все виды готовности: личностной, профессиональной, психологической и др.); соответствующие психологические условия, организация коррекционной помощи и комплексного (в том числе организационно-управленческого) сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов на всех уровнях общего и профессионального образования.

Ориентация управленческого сопровождения преимущественно на сферу образования объясняется, прежде всего, тем, что именно со стороны образовательных организаций могут быть реализованы основные идеи, связанные с непрерывностью профессионального самоопределения, созданием оптимальных условий для формирования у обучающихся с ОВЗ и инвалидов представлений и практического опыта, достаточного для осознанного профессионального выбора.

Авторы концепции сопровождения профессионального самоопределения обучающихся в условиях непрерывности образования, разработанной в Центре профессионального образования ФГАУ

«Федеральный институт развития образования» в 2015 году рассматривают сопровождение на микро- и макроуровне. Микроуровень – психолого-педагогическое сопровождение профессионального самоопределения – реализуется в непосредственном взаимодействии обучающегося с педагогом (профконсультантом, психологом, мастером, представителем работодателя и т.д.). Макроуровень предполагает комплексное сопровождение профессионального самоопределения, реализуемое на локальном, муниципальном, региональном и федеральном уровнях управления образованием и включающее в себя нормативно-правовое, организационно-управленческое, научно-методическое и ресурсное обеспечение данного процесса.

На федеральном уровне органы управления образованием осуществляют функции по выработке государственной политики и нормативно-правовому регулированию в области профориентации детей-инвалидов и лиц с ОВЗ. Кроме того, весьма важной функцией является разработка механизма межведомственного взаимодействия федеральных, региональных и муниципальных органов в сфере образования, вузов и учреждений среднего профессионального образования, органов службы занятости для организации профориентационной работы с инвалидами, а также содействия их трудоустройству.

38

Как уже отмечалось, в соответствии с законодательством Российской Федерации мероприятия по обеспечению профессиональной ориентации, профессионального обучения детей, достигших возраста 14 лет, осуществляют органы исполнительной власти субъектов Российской Федерации.

На региональном уровне целью управленческого сопровождения профориентации детей, в том числе обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов в ОО, является обеспечение их эффективного профессионального самоопределения с достижением баланса личностных интересов и потребностей регионального рынка труда в квалифицированных, конкурентоспособных кадрах.

Система управления профориентацией обучающихся с ОВЗ и инвалидностью на региональном уровне предполагает скоординированные действия целого ряда субъектов. К ним относятся:

- органы власти - отраслевые профильные министерства и департаменты (образования, труда и соц. защиты населения, культуры и спорта, здравоохранения, семейной и молодежной политики и пр.);

- учреждения соответствующей отраслевой принадлежности и подведомственные организации регионального уровня;
- объединения работодателей, предприятия и организации различных форм собственности;
- управление государственной службы занятости населения;
- средства массовой информации;
- общественные организации инвалидов и иные социальные институты, заинтересованные в решении проблем, связанных с профессиональным самоопределением обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов.

В качестве примера приведем модель организационно-педагогического сопровождения профориентационной работы с обучающимися в Нижегородской области (рисунок 1) [3].

Рисунок 1 - Модель организационно-педагогического сопровождения профориентационной работы с обучающимися на региональном уровне

Источник: составлено автором на основе данных Тужилкин А.Ю. Использование потенциала школьных предметов в профориентационной работе. [Электронный ресурс]. URL:

http://www.firo.ru/wp-content/uploads/2017/01/Method_posobie.pdf.

(Дата обращения: 24.06.2017).

Для достижения желаемых результатов субъекты системы профориентации обучающихся с ОВЗ и инвалидов на региональном уровне тесно взаимодействуют друг с другом и в пределах своих полномочий исполняют определённые функции. Остановимся лишь на функционале субъектов, действующих в системе образования.

Государственный орган управления образования субъекта Российской Федерации:

- обеспечивает создание условий для методического сопровождения системы профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов;

- осуществляет координацию деятельности в подведомственных образовательных организациях и даёт рекомендации по организации работы по сопровождению профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов органам местного самоуправления, осуществляющим управление в сфере образования;

- совместно с региональной государственной службой занятости ежегодно разрабатывает план мероприятий по сопровождению профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов в образовательных организациях региона;

40

- взаимодействует с центрами содействия трудоустройству выпускников-инвалидов в ПОО региона;

- обеспечивает условия для целевой подготовки кадров;

- осуществляет мониторинг предварительного трудоустройства выпускников с ОВЗ общеобразовательных организаций региона.

Общеобразовательные организации:

- создают условия для проведения системной, квалифицированной и комплексной работы по сопровождению профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов;

- обеспечивают организационно-педагогическое и психологическое сопровождение профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов;

- осуществляют мониторинг профессиональных намерений обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов;

- предусматривают включение в ООП мероприятий по сопровождению профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов;

- знакомят обучающихся в процессе учебной и внеучебной деятельности с профессиями и специальностями, ПОО и ООВО, расположенными на территории региона;

- организуют профессиональное консультирование школьников с ОВЗ и инвалидов, способствуют формированию у них профессиональных намерений на основе комплексного изучения личности обучающихся с учётом индивидуальных, психофизиологических особенностей, состояния здоровья и региональной потребности в кадрах;

- осуществляют взаимодействие с региональными государственными Центрами занятости населения по реализации мероприятий профориентационной направленности;

- организуют просветительскую работу среди родителей обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов по вопросам их профессионального самоопределения.

Профессиональные образовательные организации, образовательные организации высшего образования:

- осуществляют пропаганду профессий и специальностей, востребованных отраслями экономики (приоритетно – экономики региона) в соответствии с реализуемым спектром специальностей и профессий, по которым осуществляется обучение в ПОО и ООВО;

41

- обеспечивают организационно-педагогическое и психологическое сопровождение профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов;

- способствуют формированию и закреплению у студентов с ОВЗ и инвалидностью профессиональных намерений;

- осуществляют мониторинг образовательных и карьерных траекторий обучающихся с ОВЗ и инвалидов;

- обеспечивают абитуриентов-инвалидов информацией о требованиях, предъявляемых к учёбе и её содержанию, о профессиональных возможностях в выбранных программах обучения;

- обеспечивают совместно с организациями профильных отраслей экономики условия для качественной подготовки квалифицированных рабочих кадров и специалистов;

- совместно с региональными Центрами занятости населения выстраивают систему взаимодействия с организациями, предприятиями в вопросах организации практико-ориентированных профориентационных мероприятий.

Следует отметить, что к началу 2017 года региональным органам управления образования и образовательным организациям удалось преодолеть некоторые негативные тренды, выступающие барьерами на пути формирования эффективных систем профориентации обучающихся с ОВЗ и инвалидов. В частности, преодолена тенденция снижения престижа востребованных профессий и специальностей уровня СПО. Согласно результатам мониторинга в 2016 году инвалиды и лица с ОВЗ обучаются по образовательным программам СПО в 64% от общего количества образовательных организаций, реализующих образовательные программы СПО, по сравнению с предыдущим годом их число выросло на 4%. Для ПОО, подведомственных субъектам Российской Федерации, этот показатель выше – 72%. Программы профессионального обучения для этой категории обучающихся реализуют 20% образовательных организаций от общего количества образовательных организаций, принявших участие в мониторинге [3].

42

В 2015/16 учебном году по образовательным программам СПО обучалось 18403 человека из числа инвалидов и лиц с ОВЗ. По сравнению с предыдущим учебным годом количество обучающихся данной категории выросло на 12,7%. По программам подготовки квалифицированных рабочих, служащих обучается 4622 человека (на 5% больше, чем в предыдущем году), а по программам подготовки специалистов среднего звена – 13781 человек (на 15,5% больше, чем в предыдущем году). По программам профессионального обучения обучаются 23902 инвалида и лиц с ОВЗ в 658 образовательных организациях, что превышает данные, полученные в ходе мониторинга 2015 года, на 29% (рисунок 2).

По данным мониторинга в образовательных организациях по программам СПО обучаются 199 студентов-инвалидов, передвигающихся на кресле-коляске (2015 год – 162).

Инвалиды и лица с ОВЗ обучаются в настоящее время по всем укрупненным группам профессий и специальностей. Наибольшее их число обучается по образовательным программам: «Программирование в компьютерных системах», «Экономика и бухгалтерский учет (по отраслям)», «Сестринское дело», «Повар, кондитер», «Мастер по обработке цифровой информации», «Медицинский массаж (для обучения лиц с ограниченными возможностями здоровья по зрению)», «Право и организация социального обеспечения», «Прикладная информатика (по отраслям)», «Техническое обслуживание и ремонт

автомобильного транспорта», «Информационные системы (по отраслям)»».

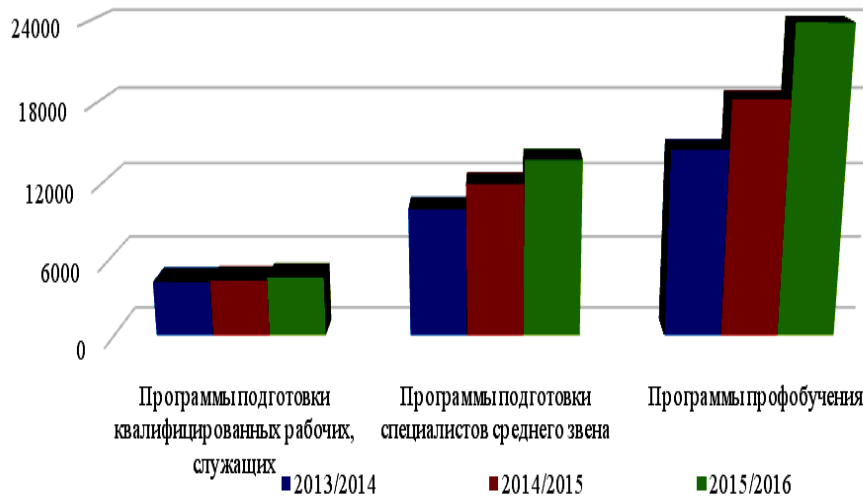

Рисунок 2 - Динамика количества обучающихся лиц с инвалидностью и ОВЗ

43 *Источник: составлено автором на основе данных официального сайта Федеральной службы государственной статистики. [Электронный ресурс]. URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/disabilities/#/. (Дата обращения: 20.06.2017).*

В 2015/16 учебном году обучение по программам СПО завершили 4064 инвалида и лица с ОВЗ. По данным мониторинга доля трудоустроившихся выпускников после окончания образовательных организаций в 2014/2015 учебном году составляет 72,8%, что выше по сравнению с предыдущим 2013/14 годом 62,6%, и 2012/13 - 59,5%. Продолжили обучение на следующих уровнях профессионального образования 33,3% выпускников программ СПО, что больше, чем в предыдущем году (25,6%).

Вместе с тем, позитивные сдвиги не наблюдаются по ряду направлений развития системы сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов в условиях многоуровневого образования:

1) не разработаны на региональном уровне проекты единой технологии сопровождения профессионального самоопределения

обучающихся с ОВЗ и инвалидов на различных ступенях образования, и гарантированного минимума (государственного регламента) профориентационных услуг;

2) по-прежнему отсутствуют комплексные и в то же время технологичные подходы к оценке результативности сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов, которые можно было бы использовать на разных уровнях управления;

3) не определены подходы к разработке профессионального стандарта по виду деятельности «профориентационное сопровождение профессионального самоопределения детей-инвалидов» и регламента деятельности специалиста соответствующего профиля;

4) отсутствуют значимые и системные прецеденты подготовки кадров для системы сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов, а также их сертификации;

5) во многих случаях, на различных уровнях управления образованием сохраняется ложное понимание профориентационной работы как системы мероприятий, нацеленных на «повышение престижа «непрестижных» профессий»;

4 4

6) сохраняется слабая вовлеченность работодателей в профориентационную деятельность (особенно в систему работы со школьниками-инвалидами).

Наконец, качество имеющегося методического инструментария психолого-педагогического сопровождения детей-инвалидов (профориентационные тесты, разработки профориентационных игр и мероприятий) оставляет желать лучшего. В ряде случаев имеющиеся на рынке материалы такого рода не снабжены развернутыми инструкциями, и использующие их школьные педагоги испытывают затруднения в интерпретации полученных данных, в способах их использования для поддержки профессионального самоопределения школьников с ОВЗ и инвалидностью. Кроме того, многие методики не отражают реальной ситуации на рынке труда и никак не адаптированы к региональной ситуации. Даже если школами закупаются качественные методики профориентации, это не гарантирует того, что они будут использоваться квалифицированными, специально подготовленными специалистами. В условиях массового поворота школ к решению профориентационных задач это создает серьезный

риск профанации и, более того, деформирования психолого-педагогического сопровождения профессионального самоопределения обучающихся детей с ОВЗ и инвалидностью.

В целях повышения эффективности функционирования системы профориентации на всех уровнях образования и совершенствования управления этой системой следует придерживаться составленной нами дорожной карты содействия профориентации и трудоустройству обучающихся с ОВЗ и инвалидов до 2020 года, в которой представлены три этапа (рисунок 3).

45

Рисунок 3 - Дорожная карта содействия профориентации и трудоустройству обучающихся с ОВЗ и инвалидов до 2020 года
 Источник: составлено автором.

Первый этап предполагает подготовку и утверждение на федеральном уровне в установленные сроки нормативных документов, регламентирующих порядок профориентации и содействия трудоустройству инвалидов и лиц с ОВЗ в ООО, ПОО и ООВО, а также развитие региональных механизмов и инструментов сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ с учетом интересов и функционала каждого из акторов (заинтересованных сторон) – региональных и муниципальных органов управления образованием; специализированных государственных и негосударственных организаций, реализующих профориентационные услуги; обра-

зовательных организаций всех уровней и типов; субъектов экономической сферы (бизнес-структур, работодателей); центров реабилитации инвалидов, общественных организаций инвалидов и др. [5].

Так, в соответствии с межведомственным комплексным планом мероприятий по вопросу развития системы профессиональной ориентации детей-инвалидов и лиц с ОВЗ на 2016-2020 гг. Минобрнауки России планирует:

- разработать и утвердить порядок профориентации лиц с ОВЗ и детей-инвалидов в общеобразовательных организациях и методические рекомендации по его реализации, в том числе с использованием дистанционных технологий (I квартал 2017 г.);

- создать два интернет-портала информационной и методической поддержки инклюзивного СПО (на базе ФГБОУ ВО «Челябинский государственный университет» и инклюзивного ВО (на базе ГБОУ ВО «Московский городской психолого-педагогический университет») (с 2016 г.);

- организовать, начиная с 2017 года, профессиональную переподготовку и (или) повышение квалификации специалистов, занимающихся вопросами организации профориентационной работы среди инвалидов и лиц с ОВЗ, по вопросам профессионального консультирования;

46

- проводить, начиная с 2017 года, проверки Рособнадзора в отношении органов исполнительной власти субъектов РФ, осуществляющих государственное управление в сфере образования, в части создания отдельных организаций, осуществляющих образовательную деятельность по адаптированным профессиональным образовательным программам, по адаптированным программам профессионального обучения, а также осуществления мер по развитию системы профессиональной ориентации инвалидов и лиц с ОВЗ [5].

Для достижения этих результатов, на наш взгляд, требуется принятие управленческих решений по оптимизации организационной структуры на федеральном уровне. В Минобрнауки России необходимо создание специального структурного подразделения по вопросам инклюзивного образования и профориентации обучающихся с ОВЗ и инвалидов.

На региональном уровне социальная миссия системы профориентации состоит в том, чтобы сбалансировать интересы различных

субъектов, участвующих в сопровождении профессионального самоопределения и трудоустройства обучающихся с ОВЗ и инвалидов. Следование интересам и потребностям какой-либо одной стороны приводит к «растаскиванию» единого профориентационного пространства по отдельным субъектам [1]. Требуется государственная координация профориентационной деятельности, что предполагает разработку соответствующего комплекса мер на региональном уровне, направленных на формирование условий для социального партнерства как основы организационно-педагогического сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов. Важно, чтобы не только цели, но и различные технологии профориентации этой категории граждан и соответствующие методы не противоречили, а наоборот, взаимно дополняли друг друга.

Одной из эффективных технологий управления в социальной сфере являются региональные целевые программы. Разработка и реализация таких программ будет способствовать развитию систем сопровождения профориентации обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов посредством решения следующих задач:

4 7

- разработка нормативно-правового обеспечения межведомственного взаимодействия (организационного, информационного) и регламентация деятельности всех субъектов региональной системы сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов;

- организационно-педагогическое и психологическое сопровождение профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов на всех уровнях общего и профессионального образования;

- создание и развитие единой информационной среды профессионального образования инвалидов и регионального рынка труда;

- формирование профориентационной культуры обучающихся с ОВЗ, детей-инвалидов и их родителей (лиц их замещающих);

- обобщение и распространение лучших профориентационных практик в образовательных организациях региона.

К основным направлениям деятельности по решению этих задач относятся:

А) Организационно-управленческое сопровождение, которое предполагает:

- определение необходимого и обязательного минимума профориентационных услуг для обучающихся с ОВЗ, детей-инвалидов и их родителей (лиц их замещающих) независимо от места проживания;

- разработку методических рекомендаций по организации сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов в ОО региона;

- разработку и внедрение критериев, показателей и технологии управленческого мониторинга результативности деятельности по сопровождению профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов на всех уровнях системы образования;

- развитие механизмов целевой подготовки специалистов, осуществляющих сопровождение профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов.

Б) Создание и развитие инфраструктуры системы сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов в образовательных организациях региона. Речь идет о:

- разработке и реализации ООО, ПОО и ООВО региона профориентационных проектов, предусматривающих совместную деятельность;

48

- создании инновационных площадок по разработке различных моделей организации сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов;

- создании информационного ресурса с целью информирования обучающихся с ОВЗ, детей-инвалидов и их родителей (лиц их замещающих) о возможностях построения образовательной и карьерной траекторий на территории региона (информирование о ПОО и ООВО, имеющихся в регионе, о реализуемых профориентационных мероприятиях).

В) Научно-методическое обеспечение связано с:

- разработкой единых для образовательных организаций региона требований к системе профориентационной работы и оценкой ее результатов, регламентацией порядка профориентации обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидами в ООО, ПОО и ООВО;

- разработкой рекомендаций по внедрению методов и форм работы по сопровождению профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов на различных уровнях образования;

- разработкой и апробацией практико-ориентированных профориентационных образовательных программ (курсов) для обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов, направленных на формирование личностной образовательной траектории и профессионального маршрута, в том числе с использованием тренингов личностного роста, социальных практик и профессиональных проб;

- созданием единой региональной базы информационных и методических материалов для профориентационной работы с детьми-инвалидами и обучающимися с ОВЗ.

Г) Кадровое обеспечение – это обучение, повышение квалификации специалистов, осуществляющих сопровождение профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и детей-инвалидов в образовательных организациях региона, эффективным формам и методам профориентационной работы.

Второй этап – реализация принятых нормативных программных документов, организационно-педагогическое сопровождение профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов на каждом уровне образования – от дошкольного до среднего профессионального и высшего (2017-2020 гг.). При этом особого внимания требуют точки институционального перехода молодых людей с ОВЗ и инвалидностью из общеобразовательной школы – в колледж (техникум) или вуз; из колледжа (техникума) или вуза – в сферу профессиональной деятельности.

49

Ресурсы, необходимые для сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов в муниципальной (региональной) образовательной сети, могут быть как распределены по образовательным организациям, так и сконцентрированы в специализированных организациях профориентационной направленности (Центры профессиональной ориентации или планирования карьеры, Ресурсные центры и т.д.). Как правило, целесообразно использовать комбинацию этих двух подходов, что предполагает тесное взаимодействие всех структур, специалистов для содействия профориентации и трудоустройству обучающихся с ОВЗ и инвалидностью.

Так, Минобрнауки России планирует к 2020 году:

- создать совместно с Минтруда России единый учебно-методический Центр профориентации инвалидов и лиц с ОВЗ, деятельность

которого будет направлена на оказание помощи специалистам, занимающимся предпрофильной подготовкой учащихся с инвалидностью и ОВЗ;

- создать во всех субъектах РФ базовые ПОО, обеспечивающие поддержку региональных систем инклюзивного СПО, и ресурсные учебно-методические центры по обучению инвалидов и лиц с ОВЗ на базе ООВО (в том числе специальных Центров карьеры в их структуре [5].

Федеральная целевая программа развития образования на 2016 - 2020 годы содержит ряд важнейших целевых индикаторов и показателей, относящихся к сфере развития системы инклюзивного образования и профессиональной ориентации обучающихся с ОВЗ и инвалидностью.

Создание и распространение структурных и технологических инноваций в СПО и ВО:

- доля ОО СПО и ВО, в которых обеспечены условия для получения СПО и ВО инвалидами и лицами с ОВЗ, в том числе с использованием дистанционных образовательных технологий, в общем количестве таких организаций - составит в 2016 г. – 15%, 2017 г. – 25%, 2018 г. – 40%, 2019 г. – 55%, 2020 г. – 70% (рисунок 4);

50

- доля СПО, в которых осуществляется подготовка кадров по 50 наиболее перспективным и востребованным на рынке труда профессиям и специальностям, требующим СПО, в общем количестве средних ПОО составит в 2016 – 2%; 2017 – 4%; 2018 – 5%; 2019 – 7%; 2020 – 10%;

- доля ОО ВО, в которых внедрена система мониторинга непрерывного образования и профессионального развития, а также трудоустройства и карьеры выпускников, в общем количестве организаций ВО - составит в 2016 – 7%; 2017 – 20%; 2018 – 50%; 2019 – 75%; 2020 – 100%;

- доля студентов ПОО, обучающихся по образовательным программам, в реализации которых участвуют работодатели, в общей численности студентов ПОО составит: в 2016 – 82%; 2017 – 87%; 2018 – 92%; 2019 – 96%; 2020 – 100%.

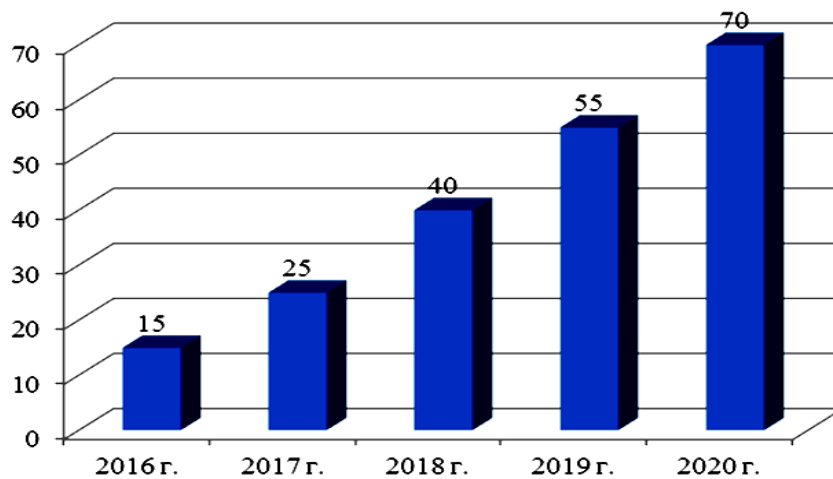

Рисунок 4 - Прогноз динамики количества образовательных организаций СПО и ВО, в которых обеспечены условия для получения СПО и ВО инвалидами и лицами с ОВЗ, в том числе с использованием дистанционных образовательных технологий, в процентах

Источник: составлено автором на основе данных официального сайта Минобрнауки. [Электронный ресурс]. URL: <http://минобрнауки.рф/документы/8130>. (Дата обращения: 22.06.2017).

51

Развитие современных механизмов и технологий общего образования:

- доля педагогических работников ОО, прошедших переподготовку или повышение квалификации по вопросам образования обучающихся с ОВЗ и инвалидностью, в общей численности педагогических работников, работающих с детьми с ОВЗ составит: в 2016 – 40%; 2017 – 60%; 2018 – 80%; 2019 – 100%;

- доля ОО, реализующих АОП, в которых созданы современные материально-технические условия в соответствии с ФГОС образования обучающихся с ОВЗ, в общем числе организаций, реализующих АОП, составит: в 2016 – 20%; 2017 – 40%; 2018 – 60%; 2019 – 80%; 2020 - 100%.

Реализация Федеральной целевой программы развития образования на 2016 - 2020 годы приведет к достижению следующих конечных результатов:

- будут приняты и начнут использоваться современные программы обучения инвалидов и лиц с ОВЗ по программам СПО и ВО;
- будут созданы в субъектах Российской Федерации ресурсные учебно-методические центры (не менее 30 центров во всех федеральных округах) по обучению инвалидов и лиц с ОВЗ на базе ведущих ПОО;
- будет обеспечена подготовка кадров (не менее 40 тыс. человек), работающих в сфере образования детей-инвалидов и детей с ОВЗ;
- будут внедрены образовательные программы с применением электронного обучения и дистанционных образовательных технологий в различных социокультурных условиях, в том числе для детей с особыми потребностями (одаренные дети, дети-инвалиды и дети с ОВЗ).
- будут организованы конкурсы (в субъектах Российской Федерации не реже одного раза в 2 года) профессионального мастерства среди студентов-инвалидов и обучающихся с ОВЗ [4].

52

Так, в мае 2016 года проведен II Национальный чемпионат по профессиональному мастерству среди людей с инвалидностью «Абилимпикс». Его организаторами выступают Минобрнауки России, Минтруд России, Минпромторг России, Правительство города Москвы, АНО Абилимпикс, ФГБОУ ВО Российский государственный социальный университет (РГСУ), всероссийские общественные организации инвалидов: ВОС, ВОГ, ВОИ и Клуб психиатров. Демонстрируя высокие стандарты организации и проведения, лучшие практики профессионального образования и лучшие образцы профессиональной деятельности, подобные конкурсы реально изменяют отношение к востребованным профессиям со стороны обучающихся и их семей, школьных и вузовских педагогов, представителей СМИ и общественности.

На втором этапе необходимо также:

- разработать и внедрить комплексные модели оценки эффективности сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов на различных уровнях (персональном, локальном, муниципальном, региональном), основанные на содержательных, качественных показателях и использующие современные инструменты оценивания (портфолио и др.);

- создать жизнеспособные прецеденты практики по формированию региональных систем организации профессиональных проб и оценивания результатов сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов в заинтересованных субъектах РФ (в том числе в рамках модели дуального образования);

- сформировать и развивать механизмы государственно-частного партнерства, обеспечивающие вовлечение в работу региональных и муниципальных систем сопровождения профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов следующих субъектов: а) работодателей и их объединений; б) негосударственных профориентационных центров. При этом возможно приобретение частью специализированных профориентационных организаций (как негосударственных, так и государственных) формального статуса или неформальной функции региональных научно-методических или многофункциональных центров сопровождения профориентационной работы с инвалидами различных нозологий. Так, например, МГГЭУ обладает всеми ресурсами для получения статуса научно-методического центра сопровождения профориентации инвалидов с НОДА.

53

На третьем этапе сопровождения профориентации и трудоустройства обучающихся с ОВЗ и инвалидов на основе анализа достигнутого будет разработана новая концепция содействия профсамоопределению лиц с инвалидностью на всех уровнях образования. К началу 2020 года будут созданы условия для:

- становления широкого общественно-профессионального движения, объединяющего представителей различных социальных групп и институтов, заинтересованных в совместных усилиях по развитию системы сопровождения профессионального самоопределения различных групп населения, прежде всего, молодежи;

- выработки единой платформы по содействию профориентации обучающихся с инвалидностью на всех уровнях системы образования;

- проведения ежегодного Всероссийского форума в поддержку профориентации и трудоустройства инвалидов.

Разработка и реализация дорожной карты содействия профориентации и трудоустройству обучающихся с ОВЗ и инвалидов до 2020 года подразумевает синхронизацию с распоряжением Правительства

Российской Федерации от 15 октября 2012 года №1921-р «О комплексе мер, направленных на повышение эффективности реализации мероприятий по содействию трудоустройству инвалидов и на обеспечение доступности профессионального образования», с Федеральной целевой программой развития образования на 2016 - 2020 годы и другими документами.

Формирование Единой платформы по содействию профориентации и трудоустройству обучающихся с инвалидностью будет обеспечено через реализацию следующего комплекса мероприятий (рисунок 5):

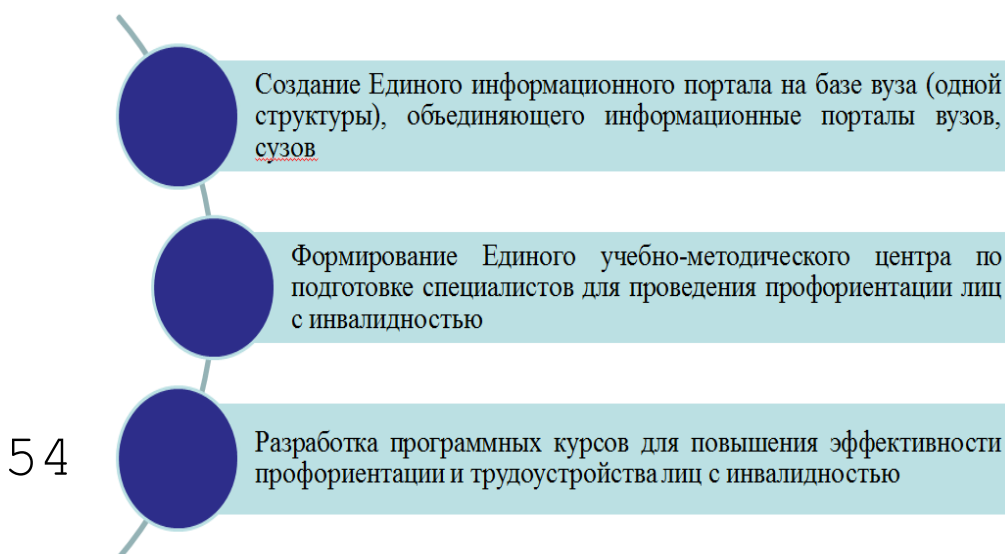

Рисунок 5 - Комплекс мероприятий по формированию Единой платформы по содействию профориентации и трудоустройству обучающихся с инвалидностью и ОВЗ

Источник: составлено автором.

Реализация на практике данного комплекса мероприятий позволит сформировать адаптивный, постоянно действующий инструмент содействия продвижению профориентации обучающихся с инвалидностью и мониторинга данной системы и ее мобилизации на решение новых задач профессионального самоопределения обучающихся с ОВЗ и инвалидов на всех уровнях образования.

Ожидаемые результаты эффективного функционирования системы профориентации обучающихся с ОВЗ и инвалидов на всех уровнях образования и совершенствования управления этой системой:

- увеличение количества обучающихся с ОВЗ и инвалидов образовательных организаций, получивших базовые профориентационные услуги к общему числу обучающихся образовательных организаций региона по уровням образования;

- соотношение между динамикой формирования профессиональных намерений обучающихся общеобразовательных организаций и реальным выбором обучающимися с ОВЗ и детьми-инвалидами специальности, направления подготовки при поступлении в ПОО и ООВО;

- увеличение количества выпускников с ОВЗ и инвалидностью ПОО и ООВО, трудоустроившихся по полученной профессии, специальности в первый год после выпуска в общем количестве трудоустроенных выпускников указанной категории в предшествующие годы.

Литература

1. Блинов В.И., Сергеев И.С. Концепция сопровождения профессионального самоопределения обучающихся в условиях непрерывности образования. [Электронный ресурс]. URL: www.fgou-vunmc.ru. (Дата обращения: 22.01.2017).

55

2. Гайсина Л.М. Смена парадигмы управления как фактор трансформации института управления персоналом. // Известия высших учебных заведений. Социология. Экономика. Политика. - Тюмень: Издательство ТюмГНГУ. - 2015. - № 1 (44). - С. 15-18.

3. Тужилкин А.Ю. Использование потенциала школьных предметов в профориентационной работе. [Электронный ресурс]. URL: http://www.firo.ru/wp-content/uploads/2017/01/Method_posobie.pdf. (Дата обращения: 24.06.2017).

4. Официальный интернет-портал правовой информации. Федеральная целевая программа развития образования на 2016 - 2020 годы. [Электронный ресурс]. URL: www.pravo.gov.ru. (Дата обращения: 22.06.2017).

Официальный сайт Минобрнауки. [Электронный ресурс]. URL: <http://минобрнауки.рф/документы/8130>. (Дата обращения: 22.06.2017).

PROFESSOR ƏLİCAN BABAYEV

*İqtisad elmləri doktoru,
UNEC "İqtisadi nəzəriyyə" kafedrasının müdiri
ababayev@rambler.ru*

İQTİSADI NƏZƏRİYYƏ MÜSTƏVİSİNDƏ SƏNAYE CƏMİYYƏTİNDƏ İSTEHSALIN, TƏHSİLİN VƏ ELMİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ

Xülasə

İqtisadiyyatın maddi istehsal və sosial xidmət sahəsinə bölgüsü meyarı verilir. Son dövrlərdə maddi istehsalda baş verən bütün dəyişikliklərə baxmayaraq maddi istehsalın iqtisadiyyatın mövcudluğunun əsası olduğu göstərilir. XXI əsr iqtisadiyyatının əsasını - biliktutumlu məhsullar yaradan yüksəktexnologiyalı maddi istehsal; nou-hau yaradan elm; biliklərlə malik olan və onları istehsalda tətbiq etməyi bacaran, insanı formalaşdıran təhsil və mədəniyyət təşkil edir.

Açar sözlər: *siyasi iqtisad, sənaye cəmiyyəti, maddi istehsal, təhsil, elm, sosial xidmət sahəsi.*

56

ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПРОИЗВОДСТВА, ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ В ИНДУСТРИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ

Аннотация

Дано критерии разграничения материального производства и сфера социальных услуг экономики, Показано, что при всех изменениях, которые произошли в последние время в материальном производстве, именно материальное производство остается основой самого существования экономики. Доказано, что основой экономики XXI в. составляет - высокотехнологичное материальное производство, *создающее* знаниеемкий продукт; *наука*, создающую ноу-хау; *образование и культура*, формирующие человека, владеющего знаниями и способного их применить в производстве.

Ключевые слова: *политическая экономия, индустриальное общества, материальное производства, образования, наука, сфера социальных услуг.*

**PRODUCTION, EDUCATION AND SCIENCE INTERACTION
IN THE INDUSTRIAL SOCIETY THROUGH ECONOMIC**

THEORY

Abstract

The distribution criteria of the economy division into material production and social sphere is investigated in the article. Despite all the changes taking place in material production in recent years, the material production is displayed as the foundation of the economy. The foundation of the economy of the twenty-first century - creating a high-tech material production knowledgeable products; the science creating know-how; people who have the knowledge and ability to apply them to the production organization of education and culture is justified in the work.

Keywords: *political economy, industrial society, material manufacturing, education, science, social service area.*

Bütün insan fəaliyyətinin tarixi, hər şeydən əvvəl, onun maddi nemətlər istehsalına olan münasibətilə xarakterizə olunur. Maddi istehsalın, istehsal sahəsinin, cəmiyyətin və insanın başqa fəaliyyət növlərindən əsas fərqləndirici meyarı və ya əlaməti təbiət qüvvəsi və maddələrinə dəyişdirici təsirlə, ictimai istehlak dəyərləri, məhsulun əşya formasında, enerji formasında yaradılması, əməyin səmərəli formada – rabitə, informasiya xidmətlərinin, məhsulların istehsal sahəsindən kənarında hərəkətini təmin edən xidmətlər göstərilməsi ilə xarakterizə olunur. Maddi-istehsal fəaliyyətinin mahiyyətini insanla təbiət arasında baş verən maddələr mübadiləsi müəyyən edir və bu zaman əmək predmeti kimi təbiət qüvvəsi və maddəsi iştirak edir, sonuncuya dəyişdirici təsir isə əmək vasitəsilə həyata keçirilir. Buna görə də, əmək prosesi və onun üç şərtinin məzmunu – məqsədəuyğun fəaliyyət və ya əmək, əmək predmeti və əmək vasitəsi maddi istehsalı insanın digər fəaliyyət növlərindən fərqləndirən meyardır. İnsan və təbiət arasında bilavasitə maddələr mübadiləsini təmin etməyən cəmiyyətin bütün başqa fəaliyyət növləri isə maddi istehsal sahəsindən kənarında qalır və birlikdə sosial xidmətlər sahəsini təşkil edir.

Sual olunur: əmək məhsulunun əşya formasında mövcud olması yalnız maddi istehsala aiddir və ya o sosial xidmətlər sahəsində də əmələ gəlir? Belə ki, bəzi sosial sahələrdə, yazıçı, heykəltəraş və rəssamlarda əməyin nəticəsi onları yaradan şəxslərin əməyindən kənarında, əşya formasında (kitablar, heykəllər, rəsmlər və şəkillər) mövcuddur və icraçının əməyindən ayrılaraq iqtisadi tədavülə cəlb olunur. Lakin əşya forması bu əmək növlərinin məzmununu və funksional rolunu deyil, xarici maddi

aləmin insan beynində yaradıcılıq əksini müəyyən edir. Baxmayaraq ki, bu sahədə fəaliyyət göstərən işçilərin əməyi əşya formasını alır, insanlara və onların mənəvi inkişafına müəyyən ideyanı əks etdirən əşya vasitəsilə təsir edir. Bu fəaliyyət nəticələrinin istehlak xassələri əşyaların təbii xassələrilə deyil, obrazların bədiiyi, mənəvi qabiliyyətilə müəyyən edilir. Buna görə qəti demək olar ki, yazıçıların, heykəltəraşların, rəssamların, elm adamlarının fəaliyyətlərinin nəticələrini onların əməyi deyil, maddi istehsal sahələrindəki (mətbəələr) əmək maddiləşdirir, incəsənət əsərlərinin tirajını artırmaqla onu maddi istehsal məhsuluna, əmtəyə çevirir.

Maddi istehsaldan fərqli olaraq, sosial xidmətlər sahəsinin fəaliyyəti, təbiətin maddəsi və qüvvələrinə dəyişdirici təsirlə əlaqədar deyil və insanla təbiət arasında maddələr mübadiləsi kimi çıxış etmir. Onun təsir obyektini insan, insanın həyat və fəaliyyətinin sosial şərtləri, həmçinin ictimai orqanizm kimi cəmiyyətdir. Sosial sahə işçilərinin əməyinin nəticələri maddiləşmir, lakin ilk növbədə maddi aləmi insan başında əks etdirən məqsəduyğun fəaliyyət kimi (elmi biliklər, incəsənət əsərləri və s. şəkildə), ikincisi, əmək prosesinin özündə istifadə olunan faydalı səmərə şəkildə xidmət göstərən fəaliyyət kimi çıxış edir. Bu sahədə spesifik istehlak dəyəri – xidmət yaradılır və reallaşdırılır.

58

Sosial sferanın ayrı-ayrı sahələrində (aktyorlarda, müəllimlərdə, elmi tədqiqat işçilərində və s.) əməyin ikinci fərqli xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada xidmətin yaranma və istehlak prosesi üst-üstə düşür, əməyin nəticələri onun icraçılarından ayrılmazdır, ondan ayrı mövcud deyil, əşya forması almır və buna görə də qorunub saxlana bilməz. Xidmətlərin əksəriyyətinin yaradılması bir fəaliyyət kimi “istehlak istehsalı” formasında çıxış edir.

Sosial xidmətlər sahəsinin üçüncü spesifik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun nəticələri yalnız qeyri-istehsal istehlakı üçün istifadə edilir. Sosial xidmətlər sahəsində istifadə olunan maddi vəsaitlər özünün iqtisadi məzmununa görə əmək vasitələri olmayıb, istehlak şeyləri kimi çıxış edir. Beləliklə, sosial xidmətlər sahəsi əmək prosesi üçün zəruri olan əlamətlərə malik deyil, çünki daha dəqiq desək, bu sahədə əmək vasitələri yox, istehlak əşyaları vardır. Bu sahədə istifadə olunan maddi vasitələr (qeyri-istehsal fondları) ictimai istehsalın I deyil, II bölməsində yaradılır.

Sosial xidmətlər sahəsinin dördüncü xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada tətbiq edilən əmək dəyər yaratmır və bu sahədə istifadə edilən maddi vasitələrin dəyəri əməyin nəticələri üzərinə keçirilmir. Sosial xidmətlər sahəsində münasibətlərin qeyri-dəyər xarakterli olması dünya iqtisadi

nəzəriyyəyə və praktikasına qəbul olunmuşdur. Bunu BMT çərçivəsində beynəlxalq statistika təcrübəsində pulsuz xidmətlərin qiymətləndirilməsinin, pulsuz xidmət göstərən idarələrin saxlanması üçün cari xərcləri haqqında məlumat, sosial xidmətlər sahəsi işçilərinin izafi əməklərinin nəticələrini nəzərə almadan aparılması təsdiq edir. Lakin bazar şəraitində sosial xidmətlər sahəsindəki xidmətlər dəyər, pul forması alır. Xidmətlərin dəyəri olmadan dəyər (qiymət) forması alması yeganə hal deyil. Real həqiqətdə dəyər olmayan əşyalar da dəyər, qiymət forması alır. Belə ki, torpaq, qiymətli kağızlar, təbiət nemətlərinin dəyəri olmasa da qiyməti var.

Son yüzillikdə maddi istehsalda baş vermiş dəyişikliklərin hələ də davam etməsinə baxmayaraq, siyasi iqtisad elmi sübut edir ki, iqtisadiyyatın əsasını məhz maddi istehsal təşkil edir. Elmi-texniki və texnoloji tərəqqinin təməli olan sənaye insanın fasiləsiz artan tələbatını daha tam təmin etməyə imkan yaradır. Bu təmələ əsaslanan maddi istehsalda sənaye malları istehsalı xüsusi yer tutur.

Fikrimizcə, istehsal nəticəsində alınan hər bir məhsulun tərkibində maddi əsasla yanaşı qeyri-maddi element olan biliyin də olması hamıya məlumdur. Adətən, istehsal prosesinin tərkibində dörd əsas ünsür nəzərdən keçirilir: materiallar, texnologiya (istehsal alətləri), istehsalın təşkili və insan əməyi. Belə çıxır ki, biliklər məhsulun maddi əsası və ayrılmaz tərkib hissəsidir.

59

Tarix boyu, cəmiyyət inkişaf etdikcə həm istehsalın bütün ünsürlərində, həm də məhsulun tərkibində biliklərin nisbi payı fasiləsiz sürətdə artır, sonuncuda maddi hissənin payı isə nisbətən azalır.

Amma bu heç də maddi istehsalın həlledici rolunun aradan qalxması demək deyil. Buradan başqa bir nəticə çıxır: maddi istehsalda yaradılan məhsulun bilik tutumunun fasiləsiz artması nəticəsində maddi istehsalın keyfiyyətcə yeni tipinə keçid baş verir. Texnologiyalara aid biliklərin daim intensivləşən səviyyəsi həmin cəmiyyətin əsasını təşkil edəcək. Buna əsasən də yeni sənaye cəmiyyətində maddi istehsalın intensiv biliktutumlu texnologiyaları haqqında danışmağa imkan yaranacaq.

İqtisadiyyatın makrostrukturunda dəyişikliklərə səbəb olan biliktutumlu texnologiyaların, istehsal resurslarının və istehsalın nəticələrinin rolu artacaq, onlar daha böyük sürətlə inkişaf edəcək və təkmilləşəcəkdir. Sənaye istehsalatında mütləq üstünlüyə malik olan klassik sənaye sistemi və maddi istehsalı sıxışdırıb çıxaran “xidmətlər cəmiyyəti” öz yerini ikinci nəsil yeni sənaye iqtisadiyyatına verir.

Beləliklə, iqtisadiyyatda biliktutumlu məhsullar yaradan sahələr kompleksi, həmçinin bu biliklərə yiyələnməyi və onları maddi istehsalda tətbiq etməyi bacaran insanın formalaşdığı sahələr üstünlük təşkil etməlidir. Deməli, intensiv biliktutumlu məhsullar yaradan yüksəktexnologiyalı maddi istehsal; nou-hau yaradan elm; biliklərə malik olub onları istehsalda tətbiq etməyi bacaran insanı formalaşdıran təhsil və mədəniyyət XXI əsr iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən elementləri mikro- və makrosəviyyələrdə birləşdirən kompleks olmalıdır.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, yeni ictimai istehsalın üç başlıca sahəsi belə formalaşır və bu sahələrin əsasını isə məhz maddi istehsal təşkil edir. Unutmaq olmaz ki, təhsilin və elmin rolu inkaredilməzdir. Qeyd etməliyik ki, elmin vəzifəsi təkcə yeni biliklər qazanmaqdan və bu bilikləri insanlara mənimsətməkdən ibarət deyil. Elmin aparıcı rolu yalnız onu maddi istehsalda tətbiq etdikdə üzə çıxır, məhz bu halda elm biliklərin texnoloji prosesə və sənaye məhsuluna keçiricisi kimi çıxış edir. Beləliklə, elmi biliklərin sənaye istehsalına tətbiqinin sürətləndirilməsi prinsiplial əhəmiyyətə malikdir. Müasir dövrdə elmin, istehsalın və təhsilin sıx inteqrasiya olunması son dərəcə vacibdir.

60

XXI əsrin yeni sənaye iqtisadiyyatının əsas istehsal həlqəsinə çevrilən ictimai istehsalın məzmununda və strukturunda baş verən dəyişikliklər, nəticə etibarilə istehsalı, elmi və təhsili mikrosəviyyədə vahid təkrar istehsal prosesində inteqrasiya edən kompleksdir. Belə komplekslər istehsal müəssisələrini, elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruktor işləri aparılan mərkəzləri və təhsil təşkilatlarını vahid infra- və ultrastruktur çərçivəsində birləşdirən elmi-istehsal birlikləri klasterlərinin formalaşmasının əsası ola bilər.

Təhsil və elm sahəsində əmək sərf edən, lakin özünün fəaliyyəti və inkişafı üçün maddi şərait yaratmayan çoxsaylı insanların, energetik resursları olmayan və maddi istehsal sahələri tərəfindən təqdim edilən istehlak predmetlərinə və xidmətlərə ehtiyac duyan hər bir ayrıca sahədə sadə və geniş təkrar istehsalın mənbələrini təhlil edəndə belə bir sual yaranır: təhsil və elm sahəsinə tətbiq edilən “təkrar istehsalın predmeti” nə deməkdir? Bu, hər şeydən əvvəl, o deməkdir ki, təhsil və elm sahəsinin maddi-texniki bazasını formalaşdıran məhsullar bu sahənin özündə yadılır. Bundan başqa, təhsil və elm işçilərinin maddi həyat səviyyəsini təmin etmək üçün müvafiq istehlak predmetlərinə ehtiyac yaranır. Beləliklə, əmtəə istehsalının xeyli hissəsi bilavasitə təhsil və elm sferası üçün sərf edildiyinə görə cəmiyyətin həmin sahəni bu və ya digər şəkildə maliyyələşdirməsi zəruridir.

Təhsilin və elmin özünün xidmətləri (onun məhsulu) maddi məhsulda ifadə olunmur, lakin onlar məhsul şəklində deyil, gələcək işçinin, mütəxəssisin ixtisaslaşmasında, onun əmək qabiliyyətində reallaşaraq istehlak olunur. Bəs təhsil və elm sferasının genişlənməsi və keyfiyyətə inkişafı üçün yığımlar haradan əmələ gəlir? Belə sahələrdə real ÜDM və yaxud ÜDM-in bir hissəsi yaradılırmı? Aydınır ki, ÜDM-in məxaric (xərclər) bölməsinin strukturunda təhsil və elm xərcləri (ÜDM-in bir hissəsi) nəzərdə tutulur. Lakin ÜDM-in mədaxil (gəlir) hissəsinə, ÜMG-ə (ümumi milli gəlirə) onun real töhfəsi varmı?.

61 Elmi-texniki inqilab son onilliklərdə ictimai istehsalın inkişafında əsaslı dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Ənənəvi sahələrin (o cümlədən əmtəə istehsalının) ÜDM-in tərkibində payı nisbətən azalır, xidmət sahələri, xüsusən təhsil, elm, mədəniyyət, səhiyyə sahələri, maliyyə və ticarət xidmətlərinin müxtəlif növləri inkişaf edir. Lakin bu hallar elmi ədəbiyyatda heç də birmənalı şərh edilmir. Bəzi müəlliflər istehsal sferasının xidmətlər sahəsi ilə əvəz edilməsini, bütövlükdə iqtisadiyyatın postiqtisadiyyata, cəmiyyətin özünün isə müvafiq olaraq, postsənaye, postiqtisadiyyat cəmiyyətinə çevrilməsinin nəticələrinə əsaslandırmağa çalışırlar. Elmi-texniki inqilabın, yeni informasiya texnologiyalarının təsiri altında iqtisadiyyatın strukturu yenilənmişdir və bu, məşğulluğun dinamikasında əks olunmaya bilməzdi. Amma bu yenilənmə heç də o demək deyil ki, istehsal ümumiyyətlə ləğv olunur və buna görə də postiqtisadiyyat, postiqtisadiyyat cəmiyyəti dövrü başlanır. Belə nəticə real həyata uyğun olmadığı üçün onun çıxarılmasını əsaslandırılmış hesab etmək çətindir.

Postsənaye cəmiyyəti paradigması qəsdən uydurulmuş yalandır, ondan imtina etmək lazımdır, çünki hələlik heç bir postsənaye cəmiyyəti yoxdur və çox güman ki, gələcəkdə bizi başqa sənaye cəmiyyəti – elmtutumlu, amma hər halda sənaye cəmiyyəti gözləyir. Fikrimizcə, “postsənaye dövrü” deyilən dövrdə ölkənin inkişaf səviyyəsi barəsində ÜDM-də xidmətlərin payının, dövlət büdcəsindən sosial sahə üçün ayrılan təxsisatların payının artması və başqa “ikincidərəcəli” göstəricilərə əsasən mühakimə yürütməyə əsas yoxdur. Ölkənin inkişafının həm yüksək, həm də aşağı səviyyəsini belə göstəricilər əks etdirə bilər.

İnsanların təbiətə münasibətində, yəni maddi istehsalda və ona sərf edilən əməyin xarakterində əsaslı irəliləyişlərin təhlilinin nəticəsi olmalı “ilkin” göstəricilər prinsipli baxımdan daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məhsuldar qüvvələrdə keyfiyyət dəyişiklikləri əsasən məhz əmək alətlərində, əmək vasitələrində və texnologiyalarda cəmləşir. Görünür, bu

sahədə baş verən dərin çevrilişlər həm məhsuldar qüvvələrdə, həm də sosial-iqtisadi quruluşda inqilabi forma kəsb edir. Müasir iqtisadiyyat, hətta ABŞ-da da, əsasən sənaye iqtisadiyyatı olaraq qalmaqdadır. Məhz sənaye bazisi müasir dövrdə ən yeni informasiya sistemləri, biotexnologiyalar və nanotexnologiyalar kimi ayrı-ayrı innovasiyaların inkişafının fundamental əsasını təşkil edir.

Müasir elmi-texniki inqilab şəraitində son sosial-iqtisadi nəticələr əldə etmək üçün maddi istehsal ilə sosial sahələrin inteqrasiyası güclənir. Sosial sahənin daxilində alimlərin, mühəndislərin, texnik və fəhlələrin birgə əməyini tələb edən maşınlar sisteminin tətbiqi, maddi istehsal elementlərinin təsiri artır. Eyni zamanda maddi istehsalın daxilində sosial sahənin rolu güclənir ki, bu da “insan kapitalı” deyilən amilin intellektual və mədəni inkişafının əhəmiyyətinin, şəxsiyyətin qabiliyyətlərinin hərtərəfli dəstəklənməsinə və inkişafına elmin, təhsilin təsirinin artmasında özünü göstərir. Sənaye istehsalı ilə təhsilin, elmin xidmətlərinin əlaqəsinin güclənməsi özünü vahid elmi-istehsal kompleksinin, təhsil-istehsalat birliklərinin yaranmasında büruzə verir. Lakin mənəvi elementlərin, əqli əməyin funksional rolunun artması, elmin, biliyin, istehsalda rolunun güclənməsi o demək deyil ki, maddi istehsalla sosial sahə və onların nəticələri arasında sərhədlər pozulur. Bu, həmçinin o demək deyil ki, maddi istehsal sosial sahəyə və əksinə sosial sahə maddi istehsala çevrilir. Maddi istehsalın keyfiyyətə fərqli xüsusiyyəti və onun bütün cəmiyyətin həyatında və sosial sahədə daxil olmaqla bütün fəaliyyət növlərinin maddi əsası kimi rolu, insan cəmiyyəti inkişafının bütün mərhələlərində saxlanacaqdır. Sosial sahə, fəaliyyət formasına görə maddi istehsalla bir sırada durmur, belə ki, o, ictimai təkrar istehsalda tərkibinə və funksional roluna görə iqtisadi baxımdan ona nisbətən ikincidir.

62

Ədəbiyyat

- 1.Бабаева. П. Непроизводственная сфера: социальная сущность и динамика – М., Экономика 1992.s.3-12.
- 2.Маркс К. Теории прибавочной стоимости // Сочинения. 2-е изд. Т. 26. Ч. I. М., 1962. s.151.
- 3.Бодрунов С. Д. Новое индустриальное общество. Производство. Экономика. Институты. // Экономическое возрождение России №2 (48) 2016.- С. 5-15.

4.Черковец В. Н. Образовательная сфера: Взаимодействие с материальным производством в инновационном развитии экономики.// Российский экономический журнал. – 2009. – №9–10. – С. 64–65.

5.Зяблук Р.Т., Титова Н.И. Неоиндустриализация экономики России: необходимость и возможность (обзор материалов круглого стола по неоиндустриализации экономики России). Вестник Московского университета. Серия 6. Экономика. 2016, № 2, с.119-135.

PROFESSOR MƏHİŞ ƏHMƏDOV
UNEC «İqtisadiyyatın tənzimlənməsi» kafedrasının müdiri

**MÜASİR DÖVRDƏ «TƏHSİL-TƏDQIQAT VƏ INNOVASIYA»
VƏHDƏTİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ MEXANİZMİNİN
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ PRIORİTETLƏRİ**

Məqalədə müasir dövrdə ölkəmizdə “Təhsil-tədqiqat-innovasiya” vəhdətini təmin etməklə insan kapitalının inkişaf etdirilməsi zəruriyyəti, başlıca yolları, imkanları və reallaşma mexanizmi tədqiq olunur, strateji yol xəritəsinin prinsipial müddəalarına əsaslanaraq yaxın gələcək üçün insan kapitalının inkişaf etdirilməsi və reallaşma mexanizminin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini müəyyənləşdirməyə cəhd edilir. Sonda, ölkəmizdə insan kapitalının inkişafını təmin etmək üçün innovasiya-yönlü investisiya siyasətinin və milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması, müvafiq institusional dəyişikliklərin aparılması, intellektual kapitalın xüsusi çəkisinin ÜDM-də kəskin artırılması və güclü infrastrukturun yaradılması zəruriyyəti əsaslandırılır.

Acar sözlər: insan kapitalı, “təhsil-tədqiqat-innovasiya”, innovativ inkişaf, strateji yol xəritəsi, milli innovasiya sistemi

64

**ПРИОРИТЕТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМА
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЕДИНСТВА
«ОБРАЗОВАНИЕ-ИССЛЕДОВАНИЕ
И ИННОВАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ»**

В статье исследуется необходимость возможности, основные пути и механизм реализации, обоснуется развития человеческого капитала на основе обеспечение единство «Образование-исследование-инновации» в современном этапе. В конце указывается, что для решения отмеченных задач необходимо формировать инвестиционную политику инновационного характера, создать национальную-инновационную систему, резко увеличить долю интеллектуального капитала в ВВП, создать мощную инфраструктуру и проводить соответствующую институциональные изменения в целях развития человеческого капитала в нашей стране.

Ключевые слова: человеческий капитал, «образование-исследование-инновация», экономика основанные на знания,

стратегическая дорожная карта, национальная инновационная система

PRIORITIES FOR IMPROVING THE MECHANISM FOR ENSURING UNITY "EDUCATION-RESEARCH AND INNOVATION IN MODERN CONDITIONS"

The article explores the need for opportunities, the main ways and the mechanism of implementation, will justify the development of human capital on the basis of ensuring the unity of "Education-Research-Innovation" in the modern stage. Finally, it is stated that in order to solve these problems, it is necessary to formulate an innovative investment policy, create a national innovation system, dramatically increase the share of intellectual capital in GDP, create a strong infrastructure and conduct appropriate institutional changes for the development of human capital in our country.

Keywords: human capital, "education-research-innovation", knowledge-based economy, strategic roadmap, national innovation system

65

Müasir dövrdə ölkəmiz iqtisadi inkişafın elə bir mərhələsinə daxil olmuşdur ki, onun davamlı inkişafının təmin edilməsi, milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi, dünya iqtisadiyyatına səmərəli inteqrasiyası «Təhsil-tədqiqat-innovasiya» vəhdətini təmin etməklə insan kapitalının inkişaf etdirilməsini obyektiv zəruriyyətə çevirmişdir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, insan kapitalı ölkənin milli sərvətinin artırılmasının, əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinin tükənməz, daimi mənbəyinə, amilinə və hərəkətverici qüvvəsinə çevrilir.

Göstərmək kifayətdir ki, bu gün inkişaf etmiş ölkələrdə onların milli sərvətində insan kapitalının xüsusi çəkisi 70-80 faiz təşkil edir.

İnsan kapitalının inkişaf etdirilməsi problemləri həll edilərkən ölkədə əlverişli biznes mühitinin yaradılması milli iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sektorları arasında effektiv koordinasiya sisteminin qurulmasını, habelə bu zaman «Elm-tədqiqat-innovasiya» sisteminin bütün mərhələlərində klaster yanaşmanı tələb edir.

Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə dövlət strategiyasının əsas istiqamətlərində bütün pillə və səviyyələr üzrə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinin, müasir idarəetmə modellərinin tətbiqinin, təhsil müəssisələri şəbəkələrinin optimallaşdırılmasının, rasionallaşdırılmasının,

habelə təhsilin maddi-texniki və tədris bazasının təkmilləşdirilməsinin başlıca istiqamətləri göstərilir.

Hər hansı bir ölkədə insan kapitalının kifayət qədər olması onu birbaşa iqtisadi artımın həlledici amilinə çevirmir. Əsas məsələ onun strukturunun və keyfiyyətinin nə dərəcədə milli iqtisadiyyatın quruluşuna, tələblərinə cavab verməsi və onun səmərəli reallaşdırılması üçün əlverişli mühitin olması ilə şərtlənir.

İnsan kapitalının iqtisadi artımda rolunu müəyyənlədirərkən əsas şərtlərdən biri onun dəyərinin düzgün və obyektiv qiymətləndirilməsi ilə bağlıdır. Dünya təcrübəsində insan kapitalının dəyərini qiymətləndirərkən xərc metodundan, indekslər sistemindən, habelə, konkret olaraq təhsilə, elmə qoyulan investisiyaya görə alınan nəticələr əsas götürülür.

66

Təhlil göstərir ki, keçid dövrünü yenidən başa vurmuş ölkəmizdə qısa bir zaman kəsiyində insan kapitalının güclü inkişafına nail olmaq, onun dünya meyarlarına cavab verən rəqabətqabiliyyətlik səviyyəsinə yüksəldilməsi mürəkkəb bir problemdir. Yaxın gələcəkdə bu problemi ölkəmizdə həll etmək üçün “Milli iqtisadiyyatın perspektivliyi üzrə strateji yol xəritəsi”ndə “təhsil-tədqiqat-innovasiya” vəhdətini tətbiq etməklə insan kapitalının inkişaf etdirilməsi başlıca hədəf kimi müəyyənləşdirilmiş və bu problemin həllinin əsas yolları, prioritetləri, imkanları, dəstəkləyici sistemin yaradılması, habelə bütünlükdə bu prosesin stimullaşdırılmasının normativ-hüquqi və qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsinin zəruriyyəti xüsusi vurğulanır.

Perspektiv dövrə tətbiqən Azərbaycanda insan kapitalının inkişafının prioritet istiqamətlərini müəyyənləşdirərkən ölkəmizdə onun tarixən formalaşmış strukturunu, elmi-texniki, kadr potensialını, infrastrukturunu, habelə milli iqtisadiyyatın perspektiv inkişaf istiqamətlərini hökmən nəzərə almaq lazımdır. Məlumdur ki, müstəqilliyin ilkin illərində ölkəmizdə neft strategiyasının reallaşdırılması nəticəsində «təhsil-tədqiqat-innovasiya» vəhdətinin təmin edilməsi istiqamətində kifayət qədər güclü potensial, təcrübə qazanılmış və böyük iqtisadi nəticələr əldə olunmuşdur ki, o da sinergetik effekt vasitəsilə qeyri-neft sektorunun inkişafının aparıcı qüvvəsinə çevrilmişdir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, “təhsil-tədqiqat-innovasiya” vəhdətinin təmin edilməsində iri şirkətlər, transmilli kompaniyalar daha böyük elmi-texniki institusional və maliyyə imkanlarına malik olurlar.

Inkişaf etmiş ölkələrdə bir qayda olaraq kiçik və orta sahibkarlıq strukturları iri şirkətlərlə elmi-texniki və texnoloji baxımdan birbaşa bağlı olduqlarına görə onlar iri şirkətlərin innovativ imkanlarından geniş istifadə

edə bilirlər. O da məlumdur ki, Azərbaycanda kiçik, orta və iri sahibkarlıq strukturları arasında texniki-texnoloji bağlılıq çox aşağı səviyyədədir. Eyni zamanda, bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatı şaxələninir, xüsusən qeyri-neft sektorunun strukturunda mühüm dəyişikliklər baş verir. 2016-cı ildə qeyri-neft sektorunun ÜDM-də xüsusi cəkisi 65%-ə çatmışdır. Belə bir şəraitdə qeyri-neft sektorunda insan kapitalını inkişaf etdirmək üçün ölkəmizdə dövlət tərəfindən sahibkarlara güclü iqtisadi, maliyyə, siyasi, mənəvi dəstək göstərilir.

Qeyri-neft ixracatçılarının respublika müşavirəsində ölkə Prezidenti İlham Əliyev qeyd etmişdir: «Biz yeni inkişaf modelinə keçməklə bundan sonra iqtisadiyyatımızı ancaq islahatlar, innovasiyalar, texnologiyalar və qeyri-neft sektoru hesabına inkişaf etdirəcəyik». Əlbəttə, ölkəmizdə qeyri-neft ixracının artırılması ilə bağlı qarşıya qoyulan bütün vəzifələrin uğurla həyata keçirilməsi həlledici dərəcədə bu sahədə səmərəli çalışma bilən, beynəlxalq standartlara cavab verən yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanmasını tələb edir.

Dünya iqtisadi forumunun 2015-ci il üçün açıqladığı «İnsan kapitalı indeksi» hesabatında Azərbaycan 124 ölkə arasında 63-cü yeri tutmuşdur. Yaxın gələcəkdə ölkəmizdə insan kapitalının inkişafını təmin etmək üçün təhsilin bütün səviyyələrində onun keyfiyyətini yüksəltmək məqsədilə dövlət və özəl sektor bu sahəyə investisiya qoyuluşunu kəskin artırmalıdır.

67

İnsan kapitalının sosial-iqtisadi inkişafındakı rolunu konkret qiymətləndirərkən onun strukturunda baş verən dəyişikliklər nəzərə alınmalıdır. Çünki fərdin, firmanın, milli iqtisadiyyatın insan kapitalı göstəriciləri mahiyyətinə görə bir-birindən fərqlənirlər. Belə ki, insan kapitalının bu üç göstəricisi fərqli amil və şərtlərin təsiri altında formalaşır. Qeyd etmək lazımdır ki, fərdin, firmanın insan kapitalından fərqli olaraq milli səviyyədə insan kapitalının inkişaf dərəcəsinə sosial, siyasi kapital, milli rəqabət üstünlükləri, milli mentalitet, habelə milli iqtisadi təfəkkür tərzində güclü təsir göstərir. Bu baxımdan ölkəmizdə mütərəqqi istehsal sahələrinin yaradılması, prioritetlərin müəyyənləşdirilməsi mövcud insan kapitalının həcmi, strukturu, keyfiyyəti, habelə mövcud infrastruktur imkanları ilə üzvi surətdə əlaqələndirilərək müəyyənləşdirilməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın təhsil sistemində əmək bazasının, habelə beynəlxalq ixtisas təsnifatına uyğun olaraq kadr hazırlığını təmin etmək üçün universitet klasterlərinin yaradılması bütünlükdə bu prosesin səmərəliliyini kəskin artırmağa imkan verir.

Müasir dövrdə ölkənin milli iqtisadiyyatının inkişafında elmin rolunun kəskin artırılması zəruriyyətini nəzərə alaraq bu sahəyə investisiya qoyuluşlarının kəskin artırılmasına böyük ehtiyac vardır. Təcrübə göstərir ki, bu problemi ancaq dövlət maliyyəsi hesabına həll etmək çox çətinidir. Bu baxımdan özəl biznes strukturlarının, Vençur kapitalının elmə investisiya qoyuluşlarında geniş iştirakının stimullaşdırılmasını təmin edən zəruri mühitin, mexanizmin yaradılması və reallaşdırılması zəruridir.

İnsan kapitalının inkişaf etdirilməsi əmək məhsuldarlığını yüksəltməklə yanaşı ölkə iqtisadiyyatına əlavə dəyər yaratmaq imkanlarının əsaslı surətdə genişləndirilməsi istiqaməti də nəzərdən qaçırılmamalıdır.

Qeyd olunanlar belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, yaxın perspektivdə «təhsil-tədqiqat-innovasiya» vəhdətini təmin etməklə insan kapitalının inkişaf etdirilməsi siyasətinin beş istiqamətin inkişafı əsasında həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur.

- "Təhsil-tədqiqat-innovasiya" vəhdətini təmin etməklə insan kapitalının inkişafına nail olunması innovasiyayönlü investisiya siyasətinin formalaşdırılmasını və reallaşdırılmasını;

- perspektiv dövrə tətbiqən ölkəmizdə davamlı sosial-iqtisadi inkişafı təmin etmək üçün müvafiq infrastrukturun yaradılmasını;

68

- Azərbaycanda insan kapitalının inkişafı əsasında milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyini və səmərəliliyini təmin etmək üçün dünya meyarlarına cavab verən milli innovasiya sisteminin formalaşdırılmasını;

- insan kapitalının inkişaf etdirilməsi əsasında milli iqtisadiyyatın davamlı və dinamik inkişafını təmin etmək üçün ölkənin ümumi daxili məhsulda intellektual kapitalın xüsusi çəkisinin kəskin artırılmasını;

- bazarın dəyişən şəraitə və tələbinə uyğun olaraq insan kapitalını inkişaf etdirmək üçün zəruri institusional dəyişikliklərin aparılmasını tələb edir.

Ümumən, 2016-cı ildə Azərbaycanda 20-yə yaxın elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri istehsalata tətbiq olunmuş, alim və mütəxəssislərə sənaye mülkiyyəti obyektləri üzrə ixtiralara, faydalı modelə və sənaye nümunələrinə dair 123 patent, o cümlədən 94 yerli, 29 xarici fiziki və hüquqi şəxslərə verilmiş və bütünlükdə 140 problem üzrə 1400 elmi-tədqiqat işləri aparılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində, UNEC-də "təhsil-tədqiqat-innovasiya" vəhdətini təmin etmək, perspektivdə onun tədqiqat universitetinə çevrilməsi istiqamətində ciddi işlər aparılır. Belə ki, universitetdə yerinə yetirilən elmi-tədqiqat işlərinin keyfiyyətini yüksəltmək, onların əməli və innovativ xarakterini gücləndirmək,

habelə bütünlükdə tədris prosesinin, dərş materiallarının innovativ biliklərə əsaslanması, doktorant, dissertant və magistr dissertasiya işləri mövzularının strateji yol xəritəsində müəyyənləşdirilən aktual problemlərin həlli istiqamətində ciddi, sistemli və məntiqi işlər görülür, tədbirlər sistemi müəyyənləşdirilmişdir. Eyni zamanda universitetin nəzdində «İqtisadi araşdırmalar Elmi-Tədqiqat İnstitutu»nun, «UNEC Biznes Məktəbi»nin (MBA) fəaliyyəti və respublikada ilk dəfə yaradılan «İnnovativ Biznes İnkubatoru»nun yaradılması və s. bu istiqamətdə atılan çox mühüm bir addım kimi qiymətləndirilməlidir.

«Təhsil-tədqiqat-innovasiya» vəhdətinin təmin edilməsi əsasında insan kapitalının inkişaf etdirilməsi ilə bağlı strategiyanın işlənilib hazırlanması və qəbulu onun real inkişafının təmin edilməsinin ilkin şərtidir. Əsas problem bu strategiyanın reallaşma mexanizminin ölkəmizin mövcud iqtisadi reallıqlarına və nə dərəcədə mütərəqqi dünya təcrübəsinə uyğun olması ilə şərtlənir. Bu baxımdan insan inkişafı ilə bağlı olan qanunlar, qanunvericilik aktları kifayət qədər güclü intellektual yükə malik olmaqla, cari, perspektiv məqsəd və vəzifələrin həlli imkanlarını nəzərə almalıdır.

69

Beləliklə, müasir dövrdə ölkəmizdə insan kapitalının inkişaf etdirilməsinin mexanizmi, bu prosesə dövlət müdaxiləsinin hədləri, mexanizmləri, təsir vasitələri ümumi qanunauyğunluqlarla, seçdiyi tənzimləmə modeli ilə müəyyənləşsə də hər bir konkret mərhələdə onun səmərəliliyinə, optimallığına, milli iqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsi, strukturu, onun dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya dərəcəsi, açıqlığı, habelə qlobal regional proseslər güclü təsir göstərir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan qəzeti 18 aprel 2017-ci il
2. http://azertag.az/store/files/untitled%20folder/_STRATEJI%20YOL%20XERITESI_.pdf Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi
3. В.Николаев and Н.И. Литвина Инновационная экономика:сущность, человеческий капитал, зарубежный опыт / О.В. Николаев and Н.И. Литвина. - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2015. - 172 с.

DOS. NATIQ QARAYEV
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
natiq_qarayev@rambler.ru

MÜƏL., Ph.D. RƏŞAD MURADOV
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
diarashad@mail.ru

ELMI-TEXNİKİ SİYASƏT VƏ İNNOVASIYA MENECMENTİ

Xülasə

Azərbaycanın spesifik şəraitlərində praktiki olaraq bütün elmin və elmi təminatın dövlət tərəfindən idarə olunduğu, istehsal sferasının isə elmi nailiyyətlərin tətbiqi sahəsi kimi əsasən milli xüsusiyyətlərini itirdiyi bir vaxtda fəaliyyətin üçcəhətli «təhsil – elm – istehsal» vəhdətində koordinasiya xüsusi əhəmiyyət qazanır. Elmtutumlu texnologiyalar sahəsində yeni biliklərin alınması və istifadə olunması, müvafiq olaraq isə bu biliklərin regionlar və korporativ səviyyələrində idarə olunması belə vəhdətin əsasıdır. Təhsil sahəsində bu innovasiya təhsilin inkişafının vacibliyini ifadə edir.

Açar sözləri: elmi-texniki siyasət, milli innovasiya sistemi, strateji innovasiya menecmenti, innovasiya təhsili, sabit iqtisadi inkişaf.

70

НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА И ИННОВАЦИОННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Аннотация

В специфических условиях Азербайджана, когда до сих пор практически вся наука и научное обеспечение управляются государством, а сфера производства, как область внедрения научных достижений, в основном денационализирована, особое значение приобретает координация деятельности в триединой сущности «образование – наука – производство». Основой такого единства является получение и использование новых знаний, в том числе и в области наукоемких технологий, а, следовательно, и управление этими знаниями на региональном и корпоративном уровнях. В области образования это означает необходимость развития инновационного образования.

Ключевые слова: научно-техническая политика, национальная инновационная система, стратегический инновационный менеджмент, инновационное образование, устойчивое экономическое развитие.

SCIENTIFIC-TECHNICAL POLICY AND INNOVATION MANAGEMENT

Annotation

In specific conditions of Azerbaijan while government manages virtually all science, scientific support; and the area of production loses its national characteristics in the application of scientific achievements "education - science - production" unity coordination of activities has gained particular importance. Obtaining and applying new knowledge in the field of science-intensive technologies, management of new knowledge in regional and corporate levels are the basis of such unity. In the field of education it expresses the significance of education of innovation.

Key words: Scientific and technical policy, national innovation system, strategic innovation management, education of innovation, sustainable economic development.

71

Müstəqil Azərbaycan dövləti ölkədə sosial-iqtisadi və təsisat-struktur sahəsində köklü dəyişikliklər aparılması, şəffaflığın genişləndirilməsi, cəmiyyətin yeni konturlarını müəyyən edən ən perspektivli iqtisadi siyasətin aparılması yolunu tutmuşdur. Azərbaycanda müstəqillik illərində ardıcıl olaraq həyata keçirilən liberallaşdırma və vətəndaş cəmiyyətinin yaradılması xətti milli innovasiya sisteminin və innovasiyaların tətbiqinin səmərəliliyinin təməl daşdır. Azərbaycan Respublikasında «yeni iqtisadiyyatın» sürətli inkişafı, kapital bazarı və yeni texnologiyalar arasında artan qarşılıqlı əlaqə, yeni texnologiyaların sosial istiqamətlərinin güclənməsi, yeni biliklərin, texnologiyaların, ərzaqların, xidmətlərin yaradılması və istifadəsinin miqyaslı xüsusiyyətləri MİS-in ölkənin innovasiya inkişafının institusional əsası kimi yaradılmasına şərait yaradır.

Milli iqtisadiyyatın dirçəldilməsi və inkişafı, ilk növbədə elmtutumlu, rəqabətə davamlı istehsal sahələrinin işə düşməsi üçün innovasiya fəaliyyəti subyektlərinin bazar münasibətlərinə uyğunlaşdırılması təmin olunmaqla, bu fəaliyyətin dövlət tənzimlənməsi sisteminin yaradılması

zəruridir. Bu, ilk növbədə onunla şərtlənir ki, innovasiya fəaliyyəti bir qayda olaraq yüksək risklə bağlıdır.

Bu gün innovasiya fəaliyyəti istənilən müasir iqtisadi modelin əsasını təşkil edir və məlumdur ki, innovasiya prosesinin hərəkətverici qüvvəsi bir tərəfdən maliyyə resursu olmaqla, digər tərəfdən əsas elementi insan amili, yeni texnika və texnologiyaları yaratmaq və tətbiq etmək bacarığına malik olan mühəndis və peşəkar işçi qüvvəsi təşkil edir.

İnnovasiya biznesini iki nöqtəyi-nəzərdən qiymətləndirmək olar:

- biznesinin əsas növü innovasiya olmayan şirkətlər üçün strateji üstünlüyün təminatı vasitəsi kimi;

- məhsulu başqa sahələrdə yeniliklərin tətbiqinin əsası kimi istifadə oluna biləcək konkret elmi, elmi-texniki və digər nəticələr olan biznes növü kimi.

Şirkətlərin strateji rəqabət üstünlüyünə nail olmağın əsası kimi innovasiyalarda istifadə olunması danılmazlığı xüsusi sübutlar tələb etmir. Porterin fundamental əsərlərində birbaşa göstərilir: "Hər bir uğurlu şirkət öz xüsusi strategiyasını qəbul edir. Ancaq bütün uğurlu şirkətlərin xarakteri və təkamülü öz əsaslarına görə eyni cür olurlar. Şirkət innovasiya vasitəsilə rəqabət üstünlüyünə nail olur. Onlar həm yeni texnologiyalardan, həm də yeni iş metodlarından istifadə edərək yeniliklərin tətbiqinə, sözün əsl mənasında, geniş yanaşırlar. Şirkət yeniliklər sayəsində rəqabət üstünlüyünə nail olduqdan sonra o, onları ancaq daimi təkmilləşdirmələrin köməyi ilə saxlaya bilər. Rəqiblər innovasiyaları təkmilləşdirməyi və tətbiq etməyi dayandıran istənilən şirkəti ötüb keçəcək."

72

Bununla əlaqədar firmaların əsas fəaliyyət növü kimi innovasiya biznesinin əhəmiyyəti də kəskin artır. Çoxsaylı ETİ-lər, konstruktor büroları, konsaltinq firmaları, biznes-proseslərin reytingi üzrə təklif olunan xidmətlər və s. haqqında xatırlatmaq kifayətdir. Ancaq məlumdur ki, ETTKİ-nin ancaq 5%-i istehlakçılar bazarında təsdiq olunma şəklində özünün uğurla tamamlanmasını tapır. Bir qayda olaraq belə vəziyyətə aşağıdakılar səbəb olur: ETTKİ-nin portfelinin səhv seçilməsi, marketing, texniki, iqtisadi, investisiya, istehsal aspektlərini kompleks tədqiq etmənin yoxluğu. Əksər hallarda ETTKİ yerinə yetirilərkən işləmənin strateji əhəmiyyəti, firmanın fəaliyyətinin strateji aspektləri ilə onun uyğunlaşmaması (onun strateji planlaşdırma metodları ilə, imici ilə, riskə münasibəti ilə), həmçinin ETTKİ-nin yerinə yetirilməsinin və nəticələrinin realizə edilməsinin zaman aspektləri (yeni məhsulun tirajının artırılması və

satışı) nəzərə alınmır. Tez-tez bu ETTKİ-ləri strateji idarəetməyə dəqiq ifadə olunmuş vahid metodoloji yanaşmanın olmaması ilə izah edilir.

Geosiyasi amillərə görə Azərbaycan öz iqtisadi rəqabət qabiliyyətinə söykənərək dünya təsərrüfat prosesində avtonom rəftar formalaşdırmalı və buna məcburdur. Məlumdur ki, ölkənin elmi cəmiyyəti əhalinin həyat fəaliyyətində oriyentasiyaedici funksiyanı yerinə yetirir, bütövlükdə elmi kompleks isə texnologiyaları müasirləşdirmək və dəyişmək əsasında iqtisadiyyatın inkişafını təmin edir. Ölkə elminin və innovasiya sferasının inkişaf miqyası və sürəti respublika potensialının dünya elmi-texniki tərəqqisinin səviyyəsinə uyğunluğunu təmin etməlidir. Yaranmış şəraitdə dövlət elmi-texniki siyasətinin effektiv realizəsinin vacib şərti elmi potensialın, maliyyə və maddi ehtiyatların elm və texnikanın inkişafının prioritet istiqamətlərinə (onların realizə olunan proqram və layihələrinə) cəmləşdirilməlidir. Bütövlükdə sosial-iqtisadi və elmi-texniki siyasətin mərkəzi hissəsi kimi perspektiv innovasiya strategiyasının, həmçinin müəssisələrin, bankların və başqa maliyyə institutlarının strategiyasının işlənməsi tələb olunur.

İnnovasiya prosesi aşağıdakı mərhələləri özündə ehtiva edir:

Elm – texnika – istehsal – istehlak.

73

İnnovasiya prosesinin başlanğıcını adətən fundamental və axtarış xarakterli elmi tədqiqatların aparılması, yəni təmiz nəzəri oriyentasiya ilə əlaqələndirirlər. Başqa cür desək, təbiətin məhz o hadisələri tədqiq olunur ki, cari məqamda onlar haqqında ya biliklər minimumdur, ya da ümumiyyətlə tamamilə yoxdur. Xüsusi və ümumi təbiət qanunlarının və ya qanunauyğunluqlarının kəşfi, həmçinin təbiətdə yeni maddi obyektlərin və ya maddələrin kəşfi və s. belə tədqiqatların nəticəsi kimi çıxış edə bilər və etməkdədir.

Azərbaycanın spesifik şəraitlərində praktiki olaraq bütün elmin və elmi təminatın dövlət tərəfindən idarə olunduğu, istehsal sferasının isə elmi nailiyyətlərin tətbiqi sahəsi kimi əsasən milli xüsusiyyətlərini itirdiyi bir vaxtda fəaliyyətin üçcəhətli “təhsil-elm-istehsal” vəhdətində koordinasiyası xüsusi əhəmiyyət qazanır. Elmtutumlu texnologiyalar sahəsində yeni biliklərin alınması və istifadə olunması, müvafiq olaraq isə bu biliklərin regionlar və korporativ səviyyələrdə idarə olunması belə vəhdətin əsasıdır. Təhsil sahəsində bu innovasiya təhsilinin inkişafının vacibliyini ifadə edir. Belə təhsilin əsas əlamətlərinə aşağıdakıları aid etmək lazımdır:

Elmi səmərəliliyi qeyri-klassik və postklassik modellərinin üstünlük təşkil etməsi; təhsilin intizamlı təşkili; sistemli düşüncə mədəniyyəti; fərdin innovasiya qabiliyyətini formalaşdırmaq məqsədi ilə yaradıcı fəaliyyətə istiqamətlənmiş təhsilin məzmunu və metodları.

Milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması ölkə iqtisadiyyatının qurulmasının elmtutumlu texnologiyalar sahəsində yeni biliklərin alınmasına və istifadə olunmasına – yüksəkrentabelli sənaye istehsalının inkişafının əsas amilinə və Azərbaycan Respublikasının əsas strateji ehtiyatına əsaslanan başlanğıc mərhələsidir.

Milli innovasiya sisteminin yaradılmasının məqsədi – dövlət innovasiya siyasəti mövqeyindən ən yeni elmi-texnoloji və texniki nailiyyətlərin istehsalda effektiv mənimsənilməsi üçün əlverişli hüquqi (əqli mülkiyyət obyektlərinin dövrüyyəsinin tənzimlənməsi), təşkilati (kiçik və orta innovasiya müəssisələri) və iqtisadi (maliyyələşdirmə ilə bağlı investisiyalar üçün güzəştlər, vergi kreditləri, kooperativ tədqiqatlar) şəraitlərin formalaşdırılmasıdır.

Milli innovasiya sistemlərinin vəzifələri:

- yüksək texnologiyalı rəqabət qabiliyyətli məhsulların (xidmətlərin) istehsalının mənimsənilməsi və realizəsi üçün bazarda zəmin yaradılması;
- yüksək texnologiyalı rəqabət qabiliyyətli məhsulların (xidmətlərin) yaradılması sferasında mənəvi və fiziki cəhətdən köhnəlmiş əsas fondların dinamik və effektiv təzələnməsi üçün şəraitin yaradılması;
- innovasiya potensialının inkişafı maraqlarında inteqrasiya olunmuş “elm – təhsil – sənaye istehsalı” triadasının formalaşdırılması üçün şəraitin yaradılması.

Milli innovasiya sistemlərinin əsas funksiyaları:

- ölkənin sabit iqtisadi inkişafının təmin edilməsi və aşağıdakıların hesabına əhalinin həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- elm, istehsal və xidmətlər sferasında əlavə iş yerlərinin yaradılması;
- elmtutumlu rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsal həcmi artırmaq hesabına müxtəlif səviyyəli büdcələrə daxil olmalarının artırılması;
- ölkə əhalisinin təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- ən yeni texnologiyalardan istifadə etmək yolu ilə milli ekoloji və sosial problemlərin həlli.

Milli innovasiya sisteminin əsas tərkib hissələri:

- innovasiya sferasının normativ-hüquqi altsistemi;

- uzunmüddətli proqnozlaşdırma, strateji planlaşdırma, elmi-texniki və innovasiya inkişafını proqnozlaşdırma, texnologiyalar və texnikanın nəslini vaxtında dəyişdirmə altsistemi;
- ölkənin innovasiya-texnoloji inkişaf prioritetlərinin seçilməsi altsistemi;
- biliklərin təkrar istehsalı altsistemi – istiqamətlənmiş fundamental və axtarış tədqiqatları, tətbiqi tədqiqat və işləmələr yerinə yetirən təşkilatlar məcmusu; innovasiyaya aktiv iri sənaye sahələrinin və müəssisələrinin məcmusu;
- innovasiya infrastrukturunu (biznes-innovasiya, informasiya-telekommunikasiya və ticarət şəbəkələri, texnoparklar, biznes-inkubatorlar, innovasiya-texnoloji mərkəzlər, konsaltinq firmaları, əqli birjalar, maliyyə strukturları və s.);
- texnoloji menecmenti (innovasiya biznesi menecmenti) daxil etməklə mütəxəssislər hazırlama (yenidən hazırlama) altsistemi;
- regionlararası və beynəlxalq elmi-texniki və texnoloji əməkdaşlıq altsistemi;
- informasiya-analitik, informasiya-məlumat və marketinq təminatı altsistemi.

75

- Milli innovasiya sistemini formalaşdırmaq üçün ilkin verilənlər:
- dövlətin sosial-iqtisadi inkişafının makroiqtisadi proqnozu;
 - innovasiya sferasının normativ-hüquqi vəziyyəti və inkişaf istiqaməti;
 - innovasiya sferasını birbaşa (elmi-texnoloji sferada vahid dövlət sifarişini daxil etməklə) və vasitəli dövlət tənzimlənməsinin sərtləşdirilmiş forması;
 - ölkənin elmi-texnoloji və sənaye potensialının vəziyyəti və inkişaf istiqaməti.
- Milli innovasiya sistemini formalaşdırmağın vacib şərtləri:
- dövlət milli innovasiya sisteminin yaradılmasında marağı olan əsas təşəbbüskardır və innovasiya fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərini hər il seçmək əsasında onun inkişafını ehtiyatlarla hərtərəfli təmin edir;
 - oriyentasiyalı fundamental və axtarış tədqiqatları büdcə hesabına maliyyələşdirilir;
 - tətbiqi tədqiqatlar büdcə hesabına, büdcə və qeyri-büdcə vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilir;

- yüksək texnologiyalı rəqabət qabiliyyətli məhsulların (xidmətlərin) mənimlənməsi iqtisadiyyatın qeyri-dövlət sektorunun (sənaye müəssisəsi mülkiyyətçilərinin) əsasən öz ehtiyatları ilə təmin olunur.

Milli innovasiya sisteminə əsas təşkilati-texniki tələblər:

- milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması əsasən yerli elmi-texnoloji, əqli və maliyyə ehtiyatlarına arxalanmalıdır;

- milli innovasiya sistemi regionların uyğunlaşdırılmış prioritetləri və spesifik şəraitləri nəzərə almaq əsasında formalaşdırılmış inteqrasiya olunmuş regional innovasiya altsistemlərinə əsaslanmalıdır;

- buraxılan elmtutumlu məhsulların (xidmətlərin) rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına ilk növbədə daxili bazarda nail olunmalıdır;

- dövlət innovasiya siyasətinin reallaşdırılmasının əsas mexanizmi ölkənin innovasiya-texnoloji inkişafının strateji prioritetləri əsasında formalaşdırılmış dövlət əhəmiyyətli ən vacib innovasiya layihələridir;

- ölkə mal istehsalçılarının və məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə, həmçinin dövlət əhəmiyyətli ən vacib innovasiya layihələrinin dəstəklənməsinə istiqamətlənmiş proqramlar ancaq tamamlanmış ETTKİ-lərə əsaslanmalıdır və yeni yüksək texnologiyalı istehsalların yaradılmasını təmin etməlidir;

76

- birbaşa dövlət dəstəyi ünvanlı xarakter daşmalıdır və kapital qoyuluşu ilə, ya da əqli mülkiyyətə hüquqların ötürülməsi yolu ilə həyata keçirilə bilər.

Qarşıya qoyulan məsələlərin praktiki həllinə innovasiya menecmenti kömək etməlidir. Menecerlərin ideyaları öz konkret peşə fəaliyyətlərinə tətbiq etmələri son dərəcə vacibdir.

Strateji innovasiya menecmenti aşağıdakı aspektləri özündə birləşdirir:

- innovasiya qanunauyğunluqlarını istifadə etmək əsasında firmaların strategiyalarının işlənilib hazırlanması;

- biliklərin idarəetmənin menecment sistemində daxil edilməsi;

- hərtərəfli “bilik – innovasiya – istehsal – kommersionlaşdırma” proqramlarının işlənilib hazırlanması və realizəsi;

- innovasiya təhsili;

- ölkənin milli maraqlarının qorunması.

Bütün bunlar korporasiyaların fəaliyyətində əqli kapitalın artan rolunu müvafiq olaraq, prioritet istiqamət kimi strateji innovasiya menecmentini seçməklə respublikada təhsil islahatlarının zəruriliyini təsdiq edir.

Ədəbiyyat

1. F.H.Qasimov, T.N.Əliyev, Z.M.Nəcəfov “Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi”, Bakı: Elm və təhsil, 2013.
2. G.A.Əzizova “Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti”, Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2012.
3. A.D.Hüseynova “Azərbaycanda innovasiya potensialının təhlili”, Bakı: Elm və təhsil, 2013
4. A.N.Tağıyev, H.R.Köçərli “İnnovasiya siyasəti”, Bakı: “Təknur”, 2013.
5. N.Qarayev, “İnnovasiya menecmenti” Bakı 2011.
6. В.А.Швандар Горфинкель В.Я. (ред.) «Иновационный менеджмент», «Проспект», 2013 г.
7. <http://www.innovasiya.az>

PROFESSOR DR. MEHMET YÜCE
Uludağ Üniversite Öğretim Üyesi

TÜRKİYE'DE AKADEMİK TEŞVİK ÖDENEĞİ UYGULAMASI

1. GİRİŞ

Zor ve yorucu bir faaliyet içinde bulunan akademisyenlerin motivasyonunu sağlama önemli bir husustur. Çünkü akademik çalışmanın sonucunda elde edilen bulguların toplumun gelişmesinde önemli katkı sağladığı kuşkusuzdur. Toplumun sosyo-ekonomik gelişmesinde önemli rol oynayacak akademisyenleri daha verimli çalışmalarını sağlamak için devletin kendilerine desteklemesi kaçınılmazdır. Bu destekler arasında yer alan unsurlardan biri de maddi destektir. Bilindiği üzere Türkiye'de performansa dayalı bir ücretlendirme sistemi yoktur. Bu nedenle aynı çalışma yılı ve aynı akademik statüdeki akademisyenlerin hemen hemen hepsi yaklaşık olarak aynı ücret alırlar. Bu da akademisyenler arasında hoşnutsuzluğa ve dolayısıyla motivasyonsuzluğa neden olmaktadır.

78

Kısmen de olsa akademik başarının ödüllendirilmesi amacıyla 14 Kasım 2014 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 6564 sayılı Kanunla öğretim elemanlarının yıl içerisinde yapmış olduğu bilimsel faaliyetler üzerinden hesaplanan puana karşılık "Akademik Teşvik Ödeneği" adı altında güzel bir imkan sağlanmıştır. Yapılan bu yasal düzenlemenin detayları yaklaşık bir yıl sonra 18 Aralık 2015 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan "Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği"le belirlendi.

Tebliğin "Amaç ve kapsam" başlıklı birinci maddesinde şöyle denilmektedir:

"Bu Yönetmeliğin amacı; Devlet yükseköğretim kurumları kadrolarında bulunan öğretim elemanlarına yapılacak olan akademik teşvik ödeneğinin uygulanmasına yönelik olarak, bilim alanlarının özellikleri ve öğretim elemanlarının unvanlarına göre akademik teşvik puanlarının hesaplanmasında esas alınacak faaliyetlerin ayrıntılı özellikleri ve bu faaliyetlerin puan karşılıkları, akademik teşvik toplam puanının %30'unu geçmemek üzere her bir akademik faaliyet türünün toplam puanın hesaplanmasındaki ağırlıkları, akademik teşvik puanının hesaplanmasına ilişkin usul ve esaslar ile bu hesaplamaları yapacak komisyonun oluşumu ile diğer hususları belirlemektir."

Bu çalışmada Azərbaycan Cumhuriyeti için de bir örnek teşkil etmesi amacıyla Türkiye'de uygulamaya geçen akademik teşvik uygulamasını ana hatlarıyla ele alınacaktır.

2. AKADEMİK TEŞVİK SİSTEMİNİN UYGULAMA ESALARI

2.1. Temel İlkeler

Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğinde akademik çalışmalara sağlanacak teşvikle ilgili bir takım temel esaslar belirlenmiştir. Söz konusu temel esasları şöyle belirtebiliriz;

- Akademik teşvik ödemesi tutarı, en yüksek Devlet memura brüt aylığına akademik kadro unvanlarına göre belirlenmiş olan oranın uygulanması suretiyle hesaplanacaktır.

- Akademisyene teşvik verilebilmesi için akademik teşvik puanının en az 30 olması gerekmektedir.

- Akademisyenin her bir faaliyet türünden topladığı faaliyet puanı otuz puanı, akademik teşvik puanı (toplam faaliyet puanı) ise yüz puanı geçemez.

79

- Akademik teşvik ödeneği akademisyene aylık ödendiği sürece ödenecektir. Bu nedenle akademisyenin ayrılması ya da emekli olması halinde ödeneği kesilecektir.

- Akademisyenlerin kadrolarının bulunduğu yükseköğretim kurumları tarafından şubat ayının on beşinden itibaren oniki ay süreyle ödeme yapılacaktır.

- Akademisyenlere bu ödenek her ayın on beşinde maaşlarıyla birlikte ödenecektir.

- Bu ödenek maaştan farklı olarak damga vergisi hariç herhangi bir vergiye tabi tutulmayacaktır.

2.2. Komisyonlar

Yönetmelik hükmü gereğince akademik teşvikle ilgili iki komisyon kurulacaktır.

Bunlar:

- Birim Akademik Teşvik Başvuru ve İnceleme Komisyonu,

- Akademik Teşvik Düzenleme, Denetleme ve İtiraz Komisyonudur.

2.2.1. Birim Akademik Teşvik Başvuru ve İnceleme Komisyonu

Yönetmeliğin 5. maddesine göre başvuruları ilk inceleyecek komisyon olarak görev yapacak olan Birim Akademik Teşvik Başvuru ve İnceleme Komisyonu Yönetmelikte kendisine verilen görevleri yerine getirmek üzere yükseköğretim kurumlarının her bölüm, anabilim dalı veya anasanat dalı başkanlıkları bünyesinde en az üçer üyeden oluşur. Komisyon başkanlığı ilgili bölüm/anabilim dalı/anasanat dalı başkanı tarafından yürütülür. Komisyon üyeleri ise ilgili birimin Yönetim Kurulu tarafından, yüksek akademik teşvik puanına sahip olan öğretim elemanları arasından seçilerek oluşturulur. Bölüm, anabilim dalı veya anasanat dalı başkanlıkları bünyesinde yeterli öğretim elemanı bulunmaması halinde, üyeler yakın alanlardaki öğretim elemanları ile tamamlanır. Komisyon üyeleri iki yıl için seçilir. Süresi biten üye yeniden seçilebilir. Üyeliğin herhangi bir sebeple boşalması halinde kalan süreyi tamamlamak üzere aynı usulle yeni üye seçilir.

80

Komisyon, başkan dahil üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir. Oyların eşit olması halinde komisyon başkanının oyu yönünde karar alınmış sayılır. Üyeler çekimser oy kullanamaz. Komisyon, faaliyetlerin belgelendirilmesinde ve faaliyet türleri içerisinde sınıflandırılmasında oluşan tereddütleri gidermeye yetkilidir

2.2.2. Akademik Teşvik Düzenleme, Denetleme ve İtiraz Komisyonu

Yönetmeliğin 4. maddesine göre, Yönetmelikte kendisine verilen görevleri yerine getirmek üzere yükseköğretim kurumları bünyesinde yüksek akademik teşvik puanına sahip öğretim üyelerinden her bir doçentlik temel alanından en az bir kişi olmak üzere rektörün her bir üyelik için önereceği üç aday arasından senato tarafından seçilen üyelerden oluşan Akademik Teşvik Düzenleme, Denetleme ve İtiraz Komisyonu kurulur. Akademik Teşvik Düzenleme, Denetleme ve İtiraz Komisyonunun başkanlığını rektör tarafından görevlendirilen rektör yardımcısı yürütür. Bu komisyon başkan hariç en az dört üyeden oluşmak koşuluyla iki yıl süreyle seçilir. Süresi biten üye yeniden seçilebilir. Üyeliğin herhangi bir sebeple

boşalması halində kalan süreyi tamamlamak üzere aynı usulle yeni üye seçilir.

Akademik Teşvik Düzenleme, Denetleme ve İtiraz Komisyonu, başvurular başlamadan önce uygulama usul ve ilkelerinin belirlenerek duyurulmasından, akademik teşvik başvuru takviminin hazırlanmasından, yürütülmesinden ve ödeme yapılacak yılın 15 Şubat tarihine kadar sürecin tamamlanmasından sorumludur.

Akademik Teşvik Düzenleme, Denetleme ve İtiraz Komisyonu, faaliyetlerin belgelendirilmesinde ve faaliyet türleri içerisinde sınıflandırılmasında oluşan tereddütlerin giderilmesinde nihai karar merciidir

2.3. Akademik teşvik başvuru ve değerlendirme süreci

Değerlendirme süreci Yönetmeliğin 6. maddesinde belirlenmiştir. Yönetmeliğe göre, akademisyenler, akademik teşvik başvurularını yayımlanan başvuru takvimi kapsamında kadrolarının bulunduğu yükseköğretim kurumunun ilgili Birim Akademik Teşvik Başvuru ve İnceleme Komisyonuna YÖKSİS (Yükseköğretim Bilgi Sistemi Otomasyonu)'ten alınan çıktı ile birlikte akademik faaliyetlere ilişkin örnek, kanıt ve belgeleri ilan edilen usule uygun olarak sunar. Yani başvuru sahipleri, faaliyetlerine uygun Birim Akademik Teşvik Başvuru ve İnceleme Komisyonuna başvuru yapmakla yükümlüdür.

81

Birim Akademik Teşvik Başvuru ve İnceleme Komisyonu, değerlendirmelerin tüm aşamalarında gerekli gördüğü hallerde başvuru sahiplerinden akademik faaliyetlerine ilişkin ek açıklama, bilgi ve belgeler talep edebilir. Başvuru sahipleri, söz konusu talepleri yerine getirmekle yükümlüdür. Öğretim elemanlarınca yapılan başvurular Birim Akademik Teşvik Başvuru ve İnceleme Komisyonu tarafından incelenir.

Birim Akademik Teşvik Başvuru ve İnceleme Komisyonu öncelikle başvuru sahibinin faaliyetlerinin komisyon tarafından incelenmeye uygun olup olmadığına karar verir. Uygun görülmeyen başvurular gerekçeli olarak değerlendirilmek üzere Akademik Teşvik Düzenleme, Denetleme ve İtiraz Komisyonuna iletilir. Komisyon ilgili başvuruyu kendisi değerlendirebileceği gibi, mevcut komisyonlardan birine de yönlendirebilir.

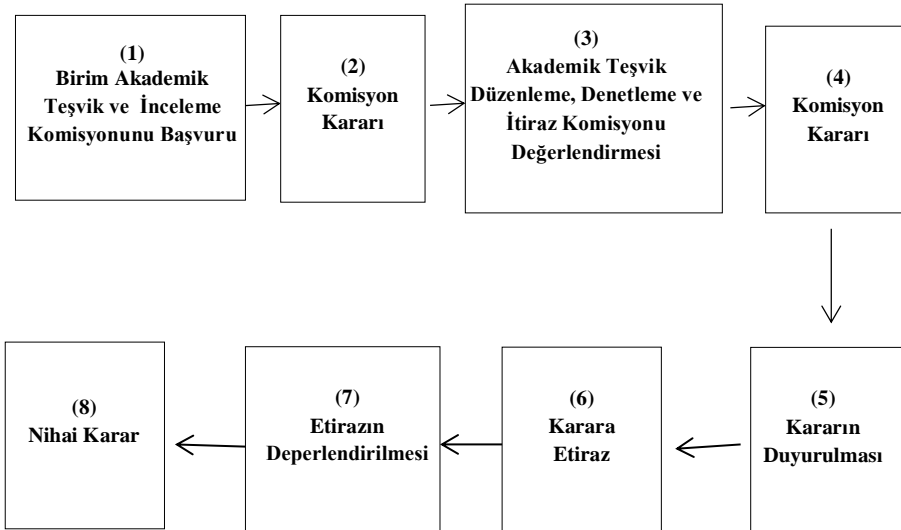
Akademik Teşvik Düzenleme, Denetleme ve İtiraz Komisyonu, Birim Akademik Teşvik Başvuru ve İnceleme Komisyonu tarafından gönderilen

başvuruları və dəyərləndirmə qərarlarını incələyir. Gərəkli gördüğü hallerde başvuru sahiblərindən ek belge və bilgi tələp edə bilər və/veya birlərdən gələn qərarlar üzərində dəyişiklik edə bilər. Komissiya, hazırladığı qərar tutanağını, başvurularla ilgili dəyərləndirmə raporunu və ekinde puan tablousunu imza altına alır və nihai qərarlarını ilgili araştırmacılara yazılı olaraq və ya elektronik ortamda duyurur.

Akademik Təşvik Düzenleme, Denetleme ve İtiraz Komissiyonu qərarlarına qarşı duyuru tarixindən itibaren beş işgünü içində yazılı olaraq anılan komissiyona itiraz edilə bilər. Komissiya, yapılan itirazları, itiraz süresinin bittiği tarixdən itibaren ən geç beş işgünü içərisində qərarə bağlar. Akademik Təşvik Düzenleme, Denetleme ve İtiraz Komissiyonunun verəcəği qərarlar kəsindir.

Bu süreci şöyle şematize edə bilərik:

82

2.4. Akademik Təşvik Ödəneğinin Hesaplanması

Yönetmeliğin 8. Maddesinde akademik təşvik ödülünün hesablanması ilə bağlı qaydalar təyin edilmişdir. Yönetmeliğe görə hər bir akademik fəaliyyət növündən əldə edilən puanların toplanması ilə akademik təşvik puanı hesablanır. Akademik fəaliyyətlər; Proje, araştırmə, yayın, təsərrüf, sergi, patent, atıflar, təbliğ və almış olduğı akademik ödüllərdir. Fəaliyyətin alt

faaliyyətləri, detalları və oranları Yönetməliğin ekinde yer alan Faaliyyət və Puan Tablosunda belirtilmişdir.

Öncelikle her bir akademik fəaliyyət türünün puanı hesablanır. Bu hesablama, öyrətım elemanının her bir fəaliyyət türünün alt fəaliyyətdən dolayı almış olduđu oranların toplamı ilə her bir akademik fəaliyyət türü için belirlənmiş olan (30) puanın çarpılması sonucu elde edilir [Akademik fəaliyyət türü puanı = alt fəaliyyət oranları toplamı x 30],

Her bir akademik fəaliyyət türündən elde edilən puanların toplanmasıyla akademik təşvik ödeməsinə esas akademik təşvik puanı hesablanır. Öyrətım elemanının her bir fəaliyyət türündən topladığı fəaliyyət puanı otuz puanı, akademik təşvik puanı (toplam fəaliyyət puanı) isə yüz puanı keçəmez.

Birdən fazla öyrətım elemanıyla gerçəkləştirilən yayın və tebliğ fəaliyyətlərində puan təşvik oranlarının belirlənmesində:

- Birinci isim için %100'ü,

- Yayındakı sorumlu yazar (corresponding author) və senyör yazar (yayının yapıldığı alanda daha önce en az on adet uluslararası yayın yapmış makaledəki son isim) ilə tebliği sunan isim için yazar sırasına baxılmaksızın %100'ü,

- İkinci isim için %90'ı,

- Üçüncü isim için %80'i,

- Dördüncü isim için %70'i,

- Beşinci və daha sonrakı isimlər için %50'si,

dikkate alınır.

Fəaliyyət puanı hesablanırken, alt fəaliyyət oranları;

- Profesör və doçent kadrosunda bulunanlar için 1;

- Yardımcı doçent kadrosunda bulunanlar için 1,5;

- Araştırma görevlisi, öyrətım görevlisi və okutman kadrolarında bulunanlar için 2;

- Uzman, çevirici və eğitim- öyrətım planlamacısı kadrolarında bulunanlar için 1,

ilə çarpılır.

Ayrıca akademik təşvik ödeməsi, en yüksek Devlet memuru brüt aylık tutarının;

- Profesör kadrosunda bulunanlar için %100'üne,

- Doçent kadrosunda bulunanlar için %90'ına,

- Yardımcı doçent kadrosunda bulunanlar için %80'ine,

- Araştırma görevlisi, öğretim görevlisi, okutman, uzman, çevirici ve eğitim-öğretim planlamacısı kadrosunda bulunanlar için %70'ine, akademik teşvik puanının yüze bölünmesiyle bulunacak oranın uygulanması suretiyle hesaplanır.

[Akademik teşvik ödemesi tutarı = en yüksek Devlet memuru brüt aylığı x akademik kadro unvanlarına göre belirlenmiş olan oran x (akademik teşvik puanı/100)].

3. SONUÇ

Türkiye'de "Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği", 18.12.2015 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bilimsel, sınıfsal ve teknolojik faaliyetleri teşvik etmeyi amaçlayan bu yönetmelik sonucu akademisyenlerin patent, bilimsel yayın, ödül, proje, araştırma, bildiri, atıf vb. akademik çalışmalarına maddi bir teşvik verilmeye başlanmıştır. Akademik faaliyetlerin arttırılmasını teşvik edici nitelikteki bu düzenleme ümit verici olmakla birlikte yeterli olduğu söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte bu uygulama Azerbaycan Akademik camiası için de bir örnek teşkil edebilir.

Ph.D. CƏSARƏT VALEHOV
Bakı/Azərbaycan, vcasarat@yahoo.com

ALİ TƏHSİLİN İNTEQRASIYA HƏDƏFLƏRİ: YENİ NƏSİL UNİVERSİTETLƏRİN YARANMASI GERÇƏKLİYİ

Xülasə: İnkişafın müasir anatomiyası o təsbitlə bağlıdır ki, hər bir cəmiyyətin tərəqqisi, rifahı halı, rəqabətliklik immuniteti həmin sosisiumun biliklər iqtisadiyyatına verə bildiyi töhfə, yeni texnologiyalara sahiblənmə əmsalı ilə bağlıdır. Bu anlamda beynəlxalq aləmdə rəqabətəqabil məzunlar yetişdirmə gücü olan, biliyi toplumun əsas öhdəliklərinin gerçəkləşməsində aktiv olaraq tətbiq edə biləcək ali təhsil qurumlarının formalaşması əsas məsələlərdəndir. Beləki, müasir dövrdə keyfiyyətli insan gücü yetişdirən, elmi araşdırma fəaliyyətini yürüdən və toplumun əsas inkişaf alqoritmlərini ifadə edən başlıca təsisatlar universitetlərdir.

Bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da universitetlərə yönələn əsas çağırışlar

a) məzunları əmək bazarının daim dəyişən tələblərini qarşılıya bilirmi?

85

b) yetərli keyfiyyət və kəmiyyətdə xidmət alqoritmini təşkil edə bilirmi? düşüncəsidir.

Son 20-30 il ərzində dünyanın inkişaf etmiş ölkələri yeni nəsil universitetlərinə (3.0 konsepti) transformasiya islahatları aparıb. Bir tərəfdən toplumun ali təhsil qarşısında artan və çeşidlənən tələblərinə cavab vermək, digər tərəfdən qloballaşmanın fürsət və təhdidlərini qarşılamaq bu islahatların əsas fəlsəfi mahiyyətini təşkil edib. Bu məqalədə universitetlərin tarixən keçdiyi inkişaf yoluna qısa nəzər salınaraq yeni nəsil universitetlərin qarşısında duran əsas hədəflər (**o cümlədən Azərbaycan təcrübəsində**) təhlil olunur.

Açar sözlər: Biliklər cəmiyyəti, 3-cü nəsil universitet, biliklərin kommersiyalaşması, innovasiyalar, publik hüquqi şəxslər

INTEGRATION GOALS OF HIGHER EDUCATION: REALITY OF EMERGENCE OF NEW GENERATION UNIVERSITIES

Summary: Modern anatomy of development is tied to each society's progress, well-being and competitiveness immunity, contribution this society can make to knowledge economy and its mastering of new technologies. In this context, the establishment of higher education institutions capable of preparing internationally-competitive specialists and applying knowledge in fulfilling main commitments of society is one of the key priorities. At the modern stage, universities are primary institutions producing quality human resources, conducting research activity and reflecting main algorithms of society's development.

Like everywhere else, universities in Azerbaijan face major challenges of

- a) whether their graduates can address the constantly changing requirements of the labour market
- b) whether they can set the algorithm of service in quality and quantity.

86

In the past 20-30 years, developed countries have been conducting reforms to ensure transformation to new generation universities (3.0 concept). The primary philosophical essence of these reforms has been to meet society's growing and assorted requirements towards higher education on the one hand, and use the advantages and tackle the threats of globalization on the other. This article provides a brief insight into the historical development of universities and analyzes main targets faced by new generation universities (**including Azerbaijan's experience**).

Keywords: Knowledge society, 3rd generation university, commercialization of knowledge, innovations, legal entities of public law.

Biliyin fərddən-fərdə və nəsildən-nəslə ötürülməsi insanı fərqləndirən və mədəniyyətin formalaşmasını təmin edən həlledici xüsusiyyətdir. Tarix boyu yazının icadı, mətbəənin ixtirası, internetin inkişafı kimi biliklərə yiyələnmə ilə bağlı əldə edilən nailiyyətlər bu tələbatın daha effektiv şəkildə reallaşdırılmasına birbaşa xidmət edib. İnsanların öz biliklərini artırmaq, qorumaq və paylaşmaq məqsədi ilə məktəblər və digər sosial quruluşlar təsis

etmələri isə tarixin yazıya alındığı ilk dövrlərə qədər gedib çatan qədim ənənədir.

Avropada modern tipli universitetlərin meydana gəldiyi XII əsrə qədər bir çox cəmiyyətlər öz təhsil sistemlərini formalaşdırmış, təcürbəsini bir-biri ilə paylaşmaqla, sözügedən sosial quruluşların inkişafına xidmət etmişdir.

Professor Hans Vissema keçdiyi inkişaf yoluna uyğun olaraq, universitetləri üç mərhələyə ayırır: 1.0 (tədris) universiteti və ya “orta əsr universiteti”, 2.0 (tədris-araşdırma) universiteti və ya “Humbolt tipli universitet” və 3.0 (tədris-araşdırma- nəticələrin kommersiyalaşması) universiteti (1)

Birinci nəsil universitetlərinin başlıca missiyası - kilsənin və dövlətin tələblərinə cavab verən mütəxəssislər yetişdirmək və antik biliklərə yiyələnmək öhdəliyi idi.

İkinci nəsil universitetlərinin ilk örnəyi 1810-cu ildə Berlində Prussiyanın təhsil naziri Vilhelm fon Humboltun təşəbbüsü ilə qurulan Humbolt universitetidir. XIX-XX əsrlər boyu universitetin Humbolt modeli (təhsil-tədqiqat) hakim olub. Bolonya universitetinin yaranmasından Humbolt universitetinin təşəkkülünədək olan 700 illik dövr ərzində Avropa fəlsəfə, təbiət elmləri və texnologiya sahəsində böyük inkişaf yolu qət etmişdi.

87

Və nəhayət 3.0 konseptinə keçməzdən öncə müasir universitetin təşəkkül tarixinə diqqət edək.

Modern universitetin əcdadı sayılan Bolonya universitetinin əsası 1088-ci ildə İtaliyada qoyulmuşdur. Orta əsrlərdə Qərbdə hökm sürən dini anlayışa uyğun olaraq, cəmiyyətin təhsil ehtiyacları XII əsrə qədər kilsə məktəblərinin hesabına qarşılanmışdır. O dövrdə təhsil dinin ayrılmaz bir elementi sayılırdı, ağılın və doqmanın göstəricisi idi, elə buna görə də həmin dövrün şərtlərinə əsasən, cəmiyyətdə bilik mübadiləsi kilsənin birbaşa nəzarətində idi. Bu baxımdan ilk universitetlərin məhz kilsənin nəzdində fəaliyyət göstərən qurumlardan təşkili faktı təbii hal kimi dəyərləndirilməlidir.

İlk universitetlər tək və ortaq bir model əsasında qurulmamışdır. Məsələn, Bolonya (1088-ci il) universitetində tələbələr təhsilin maliyyələşməsini öz vəsaitləri hesabına qarşılayırdılar. Paris universitetinin (1200-cü il) tələbələrinin təhsil xərclərini kilsə təmin edirdi. 1096-cı ildə qurulan Oksford universitetindəki təhsil prosesi isə kilsə və dövlət tərəfindən həm mənəvi, həm də maliyyə dəstəyi görürdü və bu cəhətlərinə görə sonradan qurulan universitetlər üçün bir nümunəyə çevrilmişdir.

Bolonya universitetinin ardınca bir neçə əsr boyu bütün Avropada universitetlərin sayı sürətlə artdı. XII yüzildə sadəcə 2 universitetin qurulduğu Avropa qitəsində XIII əsrdə 17, XIV əsrdə 22, XV əsrdə 38, XVI əsrdə 61, XVII əsrdə 37, XVIII əsrdə 24, XIX əsrdə 58 yeni universitet fəaliyyətə başlamışdı.

Bu məqamda kilsənin öz sxolastik təlimini gücləndirmək və bundan ötrü təhsilli insan qaynaqlarını təmin etmək kimi praktik məqsədlər baxımından ilk universitetləri dəstəklədiyinə diqqəti çəkmək lazımdır. Bu məqsədlə də universitetlərin ilk maliyyə tərəfdaşları arasında əsas mərkəz kilsə olmuşdur. “Universitetlərin kilsə xarakteri əsasən Fransa inqilabına qədər qorunaraq (2, 45) öz təsirini XX əsrdək davam etdirir. Bu dövrdək Papanın və ya kralların rəsmi icazəsi olmadan qurulan heç bir universitetə rast gəlinmir. Məhz belə bir rəsmi icazənin yoxluğu Lion və Reym şəhərlərində təsis edilən bir sıra təhsil müəssisəsinin universitet statusu qazanmasına mane olmuşdur.

88

Orta əsrlərdə Avropa cəmiyyətinin təhsilə olan tələbatının yenə də kilsə strukturu daxilində qurulan kafedral məktəblər hesabına qarşılandığı və universitet anlayışının formalaşmasında bu təhsil ənənəsinin təsiri danılmazdır. Ona görə də orta əsrlərdə “universitet” termini hələ də bugünkü mənasında işlənmirdi, o, firma, icma (topluluq, cəmə) və dərnək (lonca, assosiasiya) kimi peşə-sənət birliklərinin hamısını ifadə edən universal bir termin idi. Başqa sözlə desək, “universitet” fiziki bir sahəni deyil, icmanı assosiasiya edirdi. “Universitet sonuncu min il ərzində fundamental strukturunu, baza sosial rolu və funksiyasını qoruyub saxlayan yeganə avropa institutu olub” (3)

Buna görə də, universitetin meydana çıxma faktı tarixi kontekstdə nəzərdən keçirilərsə, orta əsr universitetlərinin birbaşa təhsili inkişaf etdirən təşkilatlar kimi təsis edilmədikləri, ictimai baxımdan müəllim və tələbələrin təşkilatlanmasını təmin etməklə yanaşı, o dövrün peşə, ticarət, dərnək sistemləri örnək alınmaqla ortaya çıxdıqları diqqəti çəkir. Bəzi araşdırmaçılara görə, orta əsr universitetləri mövcudluğu baxımından belə təsadüfən formalaşan şərtlərin kombinasiyasına borcludur.

“Universitet” anlayışının orta əsrlərdə daşdığı mahiyyət və o dövrdə təşkilatlanma vasitəsi kimi oynadığı rol birgə dəyərləndirilərsə, ilk nəsil universitetlərinin müəyyən mənada ictimai maraqların ifadəçisi kimi ortaya çıxdığı nəzərə çarpar.

Sözügedən dövrdə universitetlərin başlıca məqsədi kilsənin və dövlətin tələbatlarına cavab verən mütəxəssislər yetişdirmək, elmi araşdırmalar aparmaq, cəmiyyətin inkişafına nail olmaq və antik biliklərə sahiblənmək idi. Bu

öhdəliklər universitetin başlıca missiyasına-yeniliklərin lokomotivi olmağa zəmin yaradırdı. Bu səbədən idi ki, dövrünün bir çox yeniliklərinin ilk təsis məkanı universitetlər idi. Məsələn, “1583- cü ildə Kembric universitetinin əməkdaşı Villiyam Lee toxucu makinasını yaradaraq dövrünün inqilabi texnologiyasını yaratdı” (4.172)

İkinci nəsil universitetlərin ilk örnəyi Humbolt universitetidir. Bolonya universitetinin yaranmasından Humbolt universitetinin təşəkkülünədək olan 700 illik dövr ərzində Avropa fəlsəfə, təbiət elmləri və texnologiya sahəsində böyük inkişaf yolu qət etmişdi.

Filosof Şleyermaxer Humbolt universitetinin strukturunda əsas götürülən biliyin birtərəfli qaydada ötürülməsi metodunu tənqid etmiş, tələbələrin düşüncəsində elmi fikirlərin canlanması baxımından onlara cəsarət aşılmasının və biliyin necə ortaya çıxdığını nümunələrlə izah edilməsinin vacibliyini məqsəduyğun saymışdır. Universitetin Humbolt modeli o dövrün və sonrakı dövrlərin ali təhsil standartını müəyyən edirdi.

Bu yanaşma, bir tərəfdən Humbolt modelinin universitetin empirik biliklərə əsaslanan, orta q təcrübə toplamağa və praktikaya söykənən təhsil modelini təsdiqləyir, digər tərəfdən isə əsrlər boyu davam edən doqmaların (ehkamların) elm üzərindəki basqısının ortadan qalxdığını, maarifçilik dövrü fəlsəfəsinin artıq universitetlərdə də dominant olduğunu isbatlayırdı.

89

İkinci nəsil universitetlərində təcrübə və müşahidənin əhəmiyyəti get-gedə artırdı. Ancaq bu heç də araşdırmaların birinci nəsil universitetlərdə deyil, ancaq ikinci nəsil universitetlərdə aparıldığı anlamına gəlməmlidir.

Birinci nəsil universitetlərin əsas funksiyası zaman ilə ayaqlaşan, kamil filosoflar və elm xadimləri yetişdirməkdən ibarət olub. Zaman ötdükcə, bu funksiya sadəcə köhnə biliklərin tədrisi ilə yanaşı, yeni biliklərin əldə edilməsini təmin edəcək səviyyəyə yüksəldi, araşdırmanın daha da sərbəstləşməsinə şərait yaratdı.

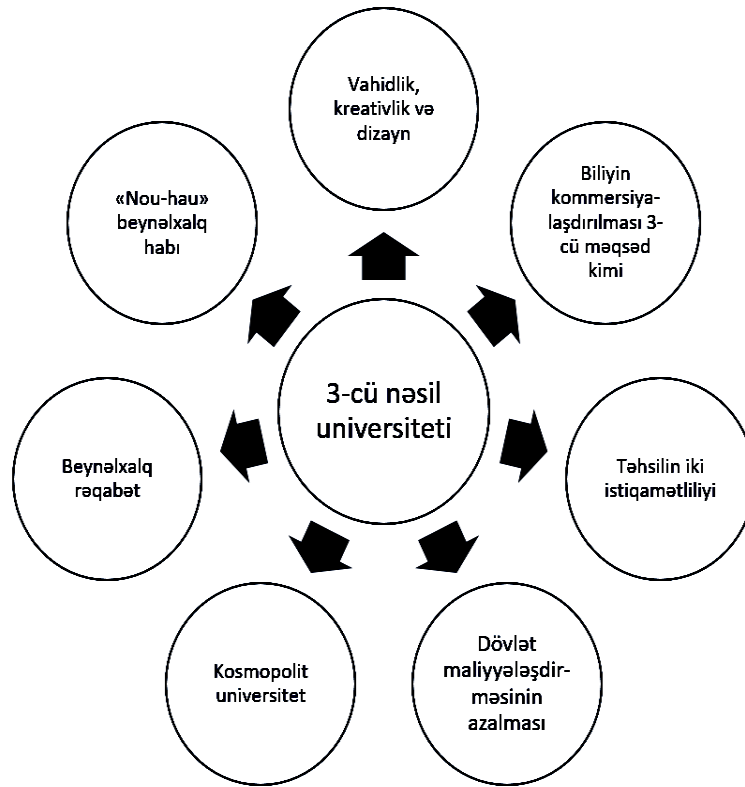
Araşdırma fəaliyyətinin funksional baxımdan sərbəstlik qazanması tədris funksiyasının təsir gücünü və ya əhəmiyyətini azaltmadı, bu iki anlayışın sintezini yaradan mühitin formalaşmasını təmin etdi.

Digər tərəfdən birinci nəsil universitetlərinin özünə qapalı özəlliyinin ikinci nəsil universitetlərdə tam dəyişikliyə uğradığını da söyləmək doğru olmaz. İkinci nəsil universitetlərinin timsalında təhsil ictimai missiya kimi dəyərləndirilərək, ali təhsil imkanı istənilən təbəqəyə aid insanın faydalana biləcəyi bir status qazandı və universitet məzunları vasitəsi ilə bütün cəmiyyətə təsir edəcək gücə çevrildi.

Cəmiyyətin yüksəlişinə təminat verən qurumlar kimi universitetlər XX əsrin ortalarında bu rollarını qoruyub saxladılar. Digər tərəfdən, ikinci nəsil universitet öyrənmə müstəvisində tələbə və pedaqoq bilik istehsalının az qala bərabər hüquqlu elementi halına gətirmişdir.

Professor Hans Vissema universitetlərin transformasiyalarını araşdırarkən onlar arasında keçid dövrlərinin mövcudluğunu da nəzərə alır, üçüncü nəsil universitetlərinin isə fərqli bir keçid mərhələsində olduğunu vurğulayırdı. Vissemanın təklif etdiyi bu model tarixi materializmə əsaslanır və universitetlərin tarixi-ictimai kontekstdə necə dəyişib inkişaf etdiyini və hansı modullarla gələcəyə gedəcəyini ifadə edir:

90

Şəkil 1.

Bu şəkildən də görüldüyü kimi, 3-cü nəsil universitetlərinə yeni iqtisadi kontekstdə baxılmalı, eyni zamanda bu tip universitetlərin inkişaf trendlərini formalaşdıran faktorları aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

1. Ali təhsilin kütləvilik qazanması;
2. Qloballaşma;

3. Fənlərarası tədqiqatların spektrinin genişlənməsi;
4. Biliklərin dərinləşdirilməsi modeli kimi araşdırmaların geniş tətbiqi;
5. Xərclərin artması;
6. Universitetdən kənar sektorların bilik mübadiləsində iştirak sərbəstliyi;
7. İnnovasiya kontekstində fərdiliyin genişlənməsi;
8. Peşəkar idarəetməyə tələbatın artması.

XX əsrin ikinci yarısından etibarən formalaşmağa başlayan biliklər cəmiyyətində universitet yeni və fərqli funksiyaları yerinə yetirməli idi. Belə ki, biliklər cəmiyyəti hər şeyin idrakla dərk edilə bildiyi və biliyin insanlara daha çox fayda verəcəyi bir mərhələdir. Bu transformasiyada universitetlər vacib həlqəni təşkil edir. Xüsusilə, bu 3-cü nəsil universitetlərindən olan gözləntidə daha böyükdür.

Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatda universitetlər – təhsil, tədqiqat və biliklərin kommersiyalaşması missiyasına uyğun fəaliyyət çevrəsinə malik olur. 3-cü nəsil universitetlərinin ilk yaranma prosesi ABŞ-da olub. ABŞ-da 1980- cı ildə qəbul olunan Bey-Doul qanunundan sonra universitetlərdə texnologiyaların kommersiyalaşması ilə məşğul olan minlərlə şirkət yarandı. Bu gün Birləşmiş Ştatlarda əksər aparıcı sənaye sahələrinin formalaşmasının 80%-dən çoxu universitetlərdə icad edilən yeniliklərlə bağlıdır. Bu, ABŞ universitetlərinin keçdiyi tarixi təkamül prosesinin məntiqi yekunu olmaqla, təkcə ABŞ-da deyil, bütün dünyada ali təhsildə global trendlərin formalaşmasında zəmin rolunu oynayıb. Təqdim olunan cədvəldə bu prosesin ayrı-ayrı hissələri təsvir olunur:

91

Ali təhsildə qlobal meyillər

#	Mövzular	Meyllər
1	Ali təhsilin qlobalaşması	1. Müəllim və tələbələrin mobilliyi artır 2. Universitetlər xarici ölkələrdə öz kampuslarını açırlar 3. Yüksək ixtisaslı kadrların cəlb olunması üçün tək ölkə daxilində deyil, xaricə doğru da baxılır 4. Tədrisdə ingilis dilinin rolu artır
2	Qeyri-ənənəvi təhsil ocaqlarının yaradılması	Korporativ universitetlər, ixtisaslaşmış dar fokusu olan tədqiqat mərkəzləri, onlayn universitetlər yaradılır
3	Maliyyə mənbələrinin diversifikasiyası və	1. Maliyyələşmədə dövlətin payının azalması və rentabelliyyənin azalması

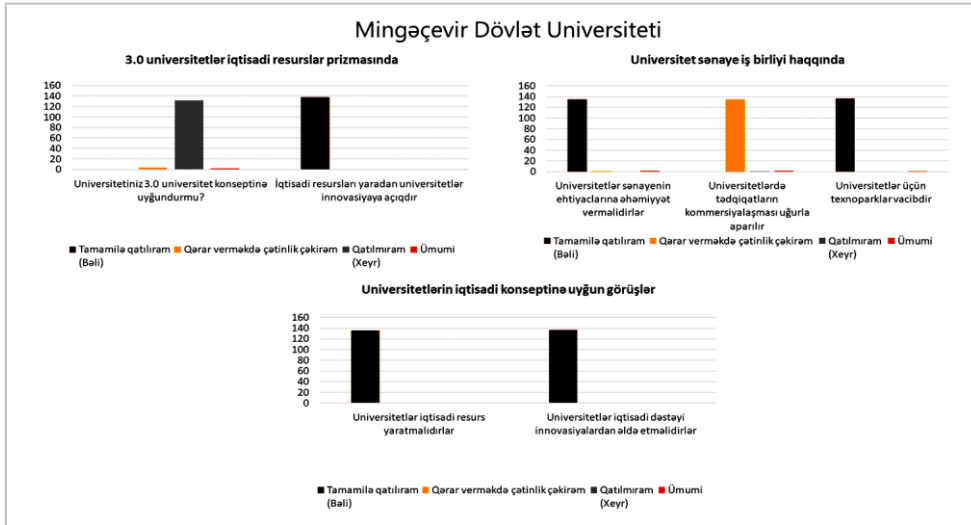
	rəqabətin güclənməsi	2. Aqressiv fəndreyziq kampaniyaların aparılması ilə maliyyə uğrunda rəqabətin sərtləşməsi
4	Fənnlərarası mövzulara diqqətin artması	Kafedraların süqutu və fənnlərarası fəaliyyətin və əməkdaşlığın güclənməsi
5	Universitetlərlə xarici tərəfdaşlar arasında əlaqələrin artması	1. İqtisadi sahələrlə, biznes ictimaiyyəti ilə əməkdaşlığın rolunun artması 2. Məzunların Universitetlərə daha çox yaxınlaşdırılması
6	“Akademik istiqamət” və tələbələr anlayışının mənasının dəyişməsi	1. “Rəqəmsal” tələbələrin artması və ya daha çox onlayn təhsilə doğru dəyişiklik 2. Ənənəvi ali təhsil piramidasından (bakalavr – magistr – fəlsəfə doktoru) müxtəlif diffuz olunmuş akademik drəcə proqramlarını təklif edən sistemə keçid 3. İxtisasartırma və əlavə təhsilə investisiyaların və tələbin artması 4. Tələbə qəbulu üzrə meyarların dəyişməsi və daha çox inklyuzivliyin təmin olunması
7	Ali təhsil rəhbərliyinin professionallaşması	1. Müəllim-professor, inzibatçı və tərəfdaşlıqların fəaliyyət nəticələrinə görə ödənilməsi 2. Müəllim-professor heyətinin müxtəlif kateqoriyalara ayrılması (tədqiqat, tədris, tətbiqi və ümumi ixtisaslı) 3. Strategiya, planlaşdırma, əsas prosesləri dəstəkləmək üçün peşəkar menecerlərin cəlb olunması

92

Şəkil 2.

Qeyd olunan bu çərçivə yeni nəsil universitetlərinin yaranması üçün tarixi təkamülün bazisi və perspektiv tərəqqi xəttini təmin edəcək invariantlardır.

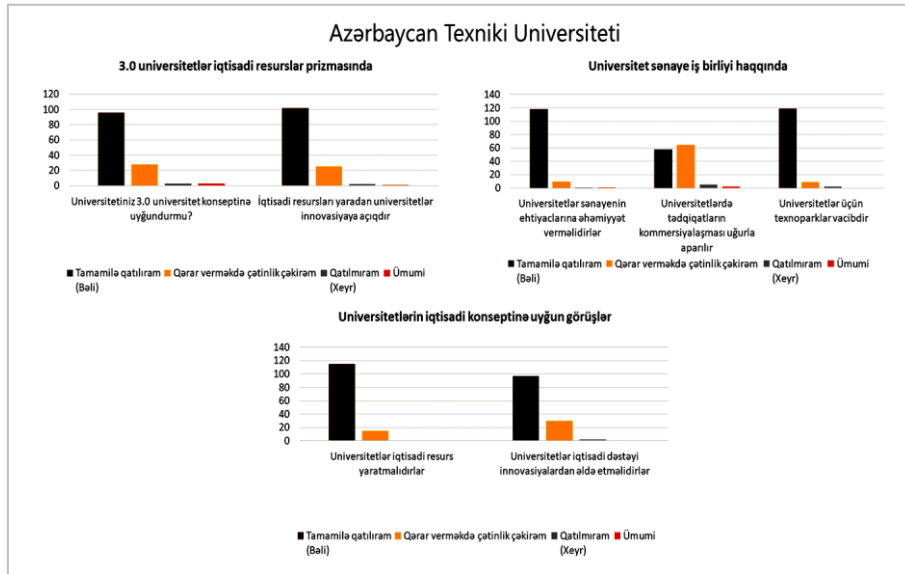
Bu çərçivədən Azərbaycan universitetlərinin transformasiyasına baxdıqda məqsədin innovativ inkişaf olduğunu hədəf götürərək yeni ekosistemin yaranmasına ehtiyac vardır. Bu mərhələdə Azərbaycan universitetlərinin idarəetmə fəlsəfəsində baş verən dəyişikliklər (**publik hüquqi şəxslərin yaranması**) həmin qurumların innovasiyalı inkişafda və beləliklə, iqtisadi artımda həlledici roluna zəmin yaratmalıdır. Deməli, universitetlərin sosial-iqtisadi funksiyalarının dəyişməsi qaçılmazdır. Təkcə, təhsil və elm funksiyaları deyil, iqtisadi artımın təmin olunmasında da universitet yeni funksionallıq qazanır. Bu da 3-cü nəsil universitetin yarada biləcəyi ekosistemdir. Professor Kamran İmanovun təbircə desək, “biliklər iqtisadiyyatında universitetlər korporativ subyektlərə çevrilərək, “Universitet 3.0” adını əldə etmişlər və onların adındakı rəqəm şəklində

informasiyalı metaforanın məntiqi universitetin missiyasının sayını nəzərdə tutur: 1.0-yalnız təhsil, 2.0-təhsil və tədqiqatlar, 3.0-təhsil, tədqiqatlar və biliklərin kommersiyalaşması.(5, 8)

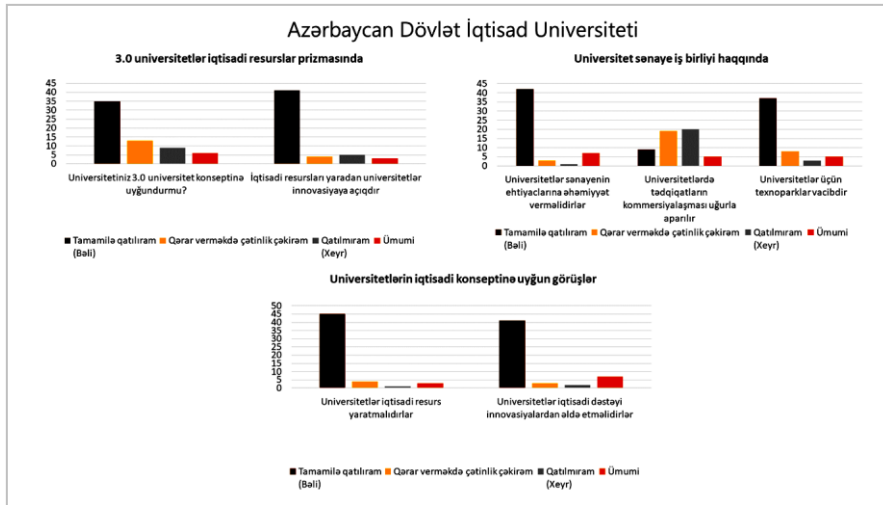
Professor Kamran İmanov Azərbaycanda 3-cü nəsil universitetlərinin yaranma gerçəkliyini aşağıdakı kimi təsvir edir: “Azərbaycan üçün 3.0 universitetlərinin təkamülü ciddi sosial və iqtisadi problemdir. Belə ki, bu növ universitetlər bu gün cəmiyyətin modernləşdirilməsində və bilik iqtisadiyyatına transformasiyasında aparıcı rol oynamalıdırlar. Digər vacib amil isə əqli mülkiyyətin müasir “biliklər cəmiyyət”ində dəyişən rolu ilə bağlıdır”. (5, 10)

“Azərbaycan universitetlərinin 3-cü nəsil konseptinə uyğunluğu” mövzusunda aparılan sorğu maraqlı nəticələrlə yekunlaşıb. BDU, UNEC, Azərbaycan Texniki Universiteti və Mingəçevir Dövlət Universitetinin professor- müəllim heyəti arasında keçirilən sorğunun nəticələrini təqdim edirik. Diaqramlardan da görüldüyü kimi “çalışdığınız universitet 3.0 konseptinə uyğundurmu?” sualına paytaxt ali məktəblərinin professor- müəllim heyəti təxminən eyni cavabı veriblər. Ancaq “universitet sənaye işbirliyi” diaqramında qeyd olunan məsələyə (universitetlərdə tədqiqatların kommersiyalaşması uğurla aparılır sualına) əvvəlki diaqramdakından fərqli cavab verilir. Problem ondadır ki, universitetlərdə çalışan müəllim heyəti 3.0 universiteti haqqında demək olar ki, məlumatlı deyillər və 3-cü nəsil universitetlərinin əsas mahiyyətinin tədqiqatların kommersiyalaşması olduğunu yəqinləşdirə bilmirlər. Mingəçevir Dövlət Universitetində sorğuya cəlb olunan müəllim heyəti ümumiyyətlə, 3.0 universitetlərinin nə anlam daşdığını qeyd

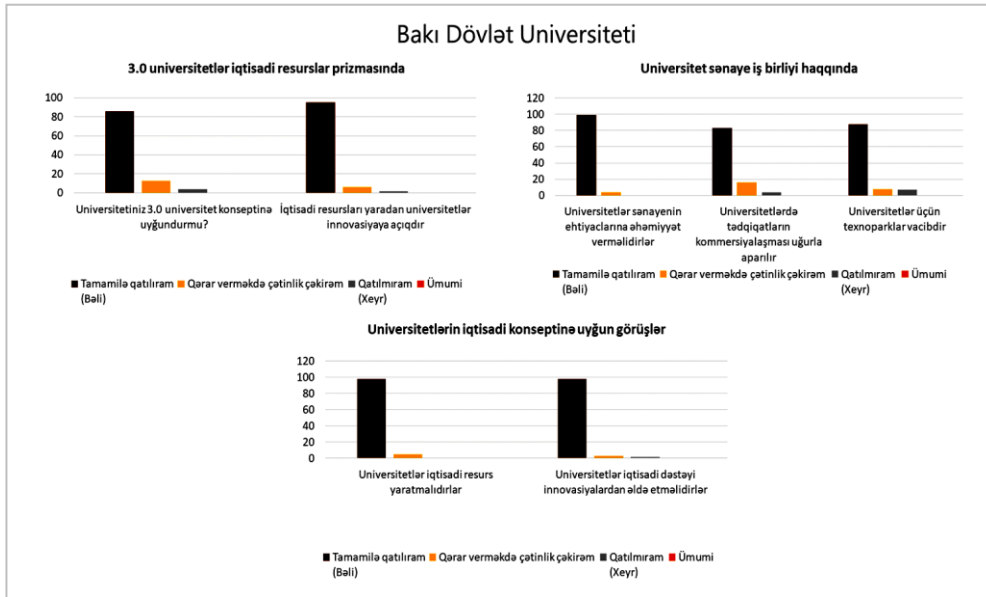

etməyiblər. Ancaq yaxşı hal ondan ibarətdir ki, 4 universitetin sorğuya cəlb olunan əməkdaşları mənsub olduqları universitetlərdə texnoparkların yaradılmasını təqdir edir və birmənalı qeyd edirlər ki, universitetlər iqtisadi resurslar yaratmalıdırlar.

94

Dünyanın nüfuzlu universitetləri üçün məşhur sloqan olan “iş yerini tutma, iş yeri yarat” düşüncəsi son illərdə Azərbaycanın bir çox universitetlərində (UNEC, ADNSU, BMU) yaranan startap ideyasının əsas fəlsəfəsidir. Bu yanaşma yeni nəsil universitetlərin yaranmasında

sistemyaradıcı həlqə olaraq biliklərin kommersiyalaşmasına təkan verəcək. Doğrudur, ölkəmizin universitetlərində hələ də mövcud olan klassik universitet ənənəsinə uyğun olaraq tədqiqatların kommersiyalaşması zəif inkişaf edib.

95 Məsələn, Global Innovation Index-də universitet tədqiqatları dəyərləndirilməsinə görə Azərbaycan (2017-ci il) 70-ci yerdədir. (6).

Ənənəvi(klassik) universitetlərin yeni nəsill universitet statusuna transferi bir çox hallarda uğurlu baş vermir. “İctimai dəyişikliklər zamanı universitetlərin rolu” adlı hesabatda məşhur sosioloq Ralf Dahrendorf qeyd etdiyi kimi, “Dəyişməyən universitetlər əsasən keçmişdə qalan və tükənmiş statusun, dünənki dünyanın mühafizə edildiyi qiymətli və effektiv abidələrdir” (7)

Bu durum ən çox da özünə qapalı və cəmiyyətdən təcrid olunmuş universitetlər üçün bir təhlükədir.

Biliklər cəmiyyətində iqtisadi artım mərkəzi və innovasiyaların episentri sayılan universitetlərin cəmiyyətin bütün təbəqələri ilə daha yaxın və daha güclü əlaqələr qurması xüsusilə əhəmiyyətlidir. Yeni informasiya fəzasının yaradıcılarından biri olan Bill Qeytsin qeyd etdiyi kimi, “Rəqiblə mübarizənin ən yaxşı üsulu informasiya (**burada hər informasiya bilik deyil, hər bilik informasiyadır tezisi qeyd olunmalıdır**) ilə işləyə bilməkdir.

İnformasiyanın toplanması, təşkili və istifadəsinin hansı keyfiyyətdə olması sizin qalib və ya məğlub olmağınızı şərtləndirir". (8, 199).

Universitet istehsal etdiyi biliyi cəmiyyət ilə birgə çoxaltmağın, yaymağın və təkrar emal etməyin yollarını aramalıdır. Uzun müddət cəmiyyət qarşısında cavabdehlik tərzilə topladıqları gücdən solumun ehtiyaclarına uyğun şəkildə faydalanmayan müəssisələr zaman ötdükcə bu güclərini itirməyə məhkumdurlar.

Azərbaycanda 3-cü nəsil universitetlərinin yaranması üçün münbit zəminin formalaşmasında universitetlərin publik hüquqi şəxslərə çevrilməsi prosesi təkanverici rol oynayacaqdır. Bu həm yeni nəsil tədqiqat universitetlərinin yaranmasında, həm də universitetlərin ənənəvi (klassik) idarəetmədən uzaqlaşaraq hesabatlılığı təmin etməklə daha çevik idarəetmə formulunu tətbiq etməyə imkan verəcəkdir.

UNİVERSİTETLƏR VƏ SOSIAL TƏSİR ASPEKTİ

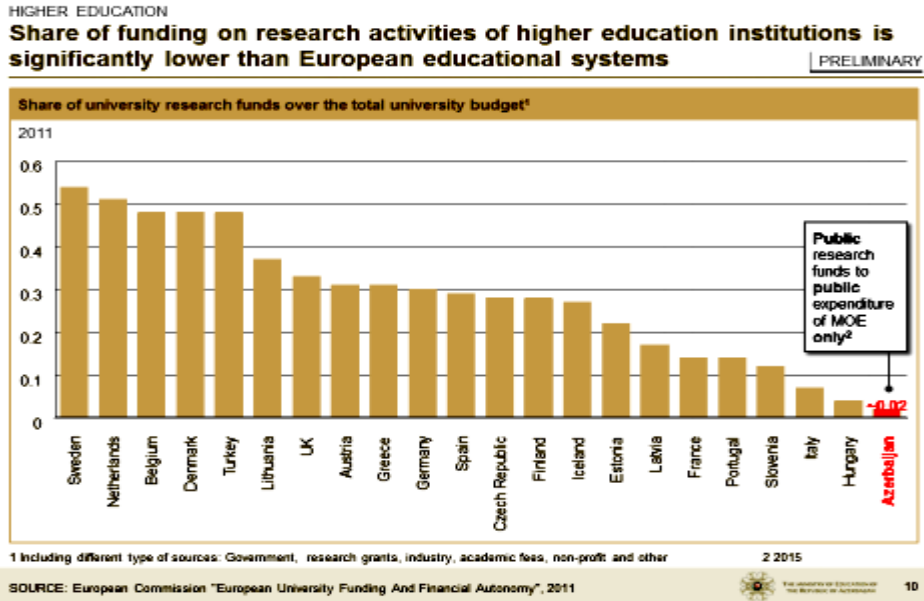
96

Universitet cəmiyyətin formalaşdırdığı başqa qurumlar kimi daim solumla qarşılıqlı əlaqədədir və buna uyğun dəyişir. Başqa sözlə, cəmiyyət öz-özünü dəyişdirən daxili enerji qaynağına sahibdir. Onu formalaşdıran qurumların hər biri kiçik sosial institutlardır və universitet də bunlardan biridir. Onlar birlikdə ictimai dəyişiklikləri və bunun səbəb olduğu təsirləri necə idarə edəcəklərini bacarmalıdırlar.

Liberal iqtisadiyyatın bünövrə daşı sayılan sahibkarlıq qurumları ilə yanaşı, sosial institutlar da bu yeni mərhələdə özlərini tək cə iqtisadi gəlir nöqtəyi-nəzərindən deyil, həm də ictimai mövqə baxımından da dəyərləndirməlidirlər. Sosial məsuliyyət ixtiyari institutun mənfəəti ilə yanaşı, cəmiyyətin sosial rifahının qorunmasında başlıca öhdəlikdir. Bu baxımdan bir çox tədqiqatçılar universitetin üçüncü funksiyası kimi iqtisadi artım gücünü qeyd etməklə yanaşı, bunun biliklər cəmiyyəti dövründə həm fərdi, həm də cəmiyyəti anlamaq, bu sahədə ictimai faydanı daha da artırmaq baxımından yetərli olmadığını göstərirlər. Beləki, XX əsrin sonlarından başlayaraq, universitetlərin texnologiyanı paylaşma və yenilikçilik müstəvisində iqtisadiyyata, daha geniş miqyasda iş cəmiyyətə faydalı olmaqla üçüncü funksiyasına (iqtisadi artım) köklənməyə başladığı bəllidir.

Bir daha qeyd edək ki, tarixi və ictimai mövqeyi baxımından ənənəvi universitet solum üçün yaxşı təhsil görmüş elit insanlar yetişdirən və fəaliyyəti ilə cəmiyyətin inkişafına təkan verən bir təsisat olmuşdur. Sənaye

cəmiyyətdən biliklər cəmiyyətinə keçiddə universitetin ənənəvi roluna kreativ iqtisadiyyatın yaranmasına dəstək vermək vəzifəsi də əlavə olunub. Bu ilk növbədə universitetlərin innovasiya sahibkarlığında yeni rolunu ilə bağlıdır. Burada Azərbaycan təcrübəsinə nəzər yetirdikdə elmi tədqiqata nə qədər vəsait ayrılır? sualı aktualdır. Aşağıda təqdim olunan cədvəldən görüldüyü kimi bu nisbət digər Avropa ölkələri ilə müqayisədə çox aşağıdır:

97

(SOURCE: European Commission "European University Funding And Financial Autonomy", 2011)

Bu nisbət həm də digər statistikada da öz yerini göstərir. Beləki Azərbaycanda bilik iqtisadiyyatına aid olan sahələrin ÜDM-dəki payı 8 % civarındadır. Digər bir göstərici- 2017-ci ilin ilk yarısına ola məlumata görə, Azərbaycanda 34 startap fəaliyyət göstərir, bu say Qazaxıstanda 166, Türkiyədə isə 2.226-dır. (9). Bu fəaliyyətin ölkəmizin universitetlərində geniş spektrdə əhatə olunması üçün böyük potensial vardır.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin qlobal rəqabətdəki yeni roluna diqqət etdikdə universitetin regional, sosial, iqtisadi və mədəni inkişafa təsiri daha böyük əhəmiyyət daşıyır.

Araşdırmanın giriş hissəsində bəhs edilən 8 başlıca prinsip diqqətə alınarsa, müasir universitetin sosiuma təsirinin daha da artırılmasına dəstək verən elementləri aşağıdakı kimi sadalaya bilərik:

1. İctimai fəaliyyətə açıq olmaq. Biliklər cəmiyyətinə verdiyi ictimai faydanı daha da artırmaq istəyən universitetin cəmiyyət ilə ikitərəfli və birbaşa bağlantı qurması şərtdir.

2. Universitet təhsil xidmətlərini çeşidlərə ayıraraq malik olduğu zəngin insan və infrastruktur mənbələri sayəsində daha geniş kütlələrin bunlardan faydalanmasının yollarını tapmalıdır.

Xüsusilə də, fəaliyyət göstərdiyi məkanın ictimai ehtiyaclarını təhlil edə bilən universitetin cəmiyyətin fərqli ictimai təbəqələrə və qruplara nüfuz edə bilməsi üçün təhsil fəaliyyətlərindən əlavə, daxili tərəfdaşları (stakeholder) sayılan tələbə, pedaqoq və valideynlərin ictimai problemlərlə daha sıx bağlantısını yaratması vacibdir.

Biliklər cəmiyyətinin bir xüsusiyyəti də qloballaşma və texnologiya sahəsində dəyişiklik tsikllərinin bundan əvvəlki min ildə olduğu kimi əsrlər boyu deyil, onillər ərzində baş verməsidir. Başqa sözlə, dəyişikliklər hər bir fərdin ömür müddətinə sığacaq qədər fasiləsiz xarakter daşıyır.

Bu mərhələdə ancaq təhsil və tədqiqat funksiyaları üzərində formalaşan ənənəvi universitet biliklər cəmiyyətinin tələblərinə cavab verməyəcək. Təhsilşünas Peter Drucker “Gələcəyin toplumunda idarəetmə” tədqiqatında qeyd etdiyi kimi,

“ biliyin yayılmasının asanlaşmasını və sürətinin nəzərə alsaq, biliklər cəmiyyətindəki hər qurum-məktəblər, universitetlər qlobal olaraq rəqabət aparmaq gücündə olmalıdırlar”(10, 205)

Elə buna görə də, ənənəvi universitetin(2.0) ictimai faydası məzun yetişdirmə gücü ilə məhdudlaşdığı halda, yeni nəsil universitetlər (3.0) nəticələrin kommersiyalaşmasını həyata keçirməklə cəmiyyət qarşısında həm sosial məsuliyyətlik baxımından, həm də yeni innovasiyalar yaratması baxımından rolunu dəyişir. Doğrudur, universitetlərdə nəticələrin kommersiyalaşmasına bir çox tədqiqatçılar ehtiyatla yanaşırlar. Məsələn, 2 dəfə Harvard universitetinin rektoru olmuş Derek Bok qeyd edir ki, “ universitetlər buna çox ehtiyatla və uzaqgörənliklə yanaşmalıdırlar. Yoxsa ad hoc kommersiya təklifləri akademik həyatın əsaslarını sarsıda bilər. Nəticələrin kommersiyalaşmasını təkə fayda tərəfindən deyil, gətirə biləcəyi təhdidlər tərəfindən də düşünmək lazımdır (11, 140.)

Dəyişən sosial-iqtisadi münasibətlərin universitetlərə təsiri getdikcə aşkar xarakter daşıyır. Buna görə də, dövlət yardımından asılılıq yeni nəsil

universitetlərinin arxitektonikasının qurulmasında baza şərt hesab olunmur. Bu nəsil universitetlər istər Avropada olsun, istərsə də MDB məkanında qaynaqlarını diversifikasiya etməklə Amerika universitetlərinin keçdiyi yolu təqib etməyə çalışır.

Bu reallıq nəticəsində global trend bundan ibarətdir ki, universitet-tələbə, pedaqoq və idarəedən heyətdən ibarət insan resursunu, təhsil və tədqiqat fəaliyyəti hesabına qazanılan bilikləri, özünü təmin etməyə qadir və hər biri ayrıca qəsəbəni xatırladan fiziki strukturunu(kampusu) cəmiyyətlə paylaşır. Məhz bu əlçatanlıq nəticəsində biliklər cəmiyyətinin vətəndaşları universitetin tələbəsi olmadan belə bu qurumla mənsubluq əlaqəsi yarada, universitet isə cəmiyyətlə birbaşa və qarşılıqlı akademik ünsiyyəti paylaşa bilər. “Açıq kampus” modelinə keçid ictimai mahiyyətini “sosial effekt” çərçivəsində formalaşdıran universitet üçün vacib sayılmalıdır.

Sosial təsiri müstəqil bir funksiya kimi dəyərləndirən universitetlərdə fərdlərin mənsubluq hiss etdiyi kollektivlə əlaqəsi sadəcə universitetlə təmas qurduğu dövrlə məhdudlaşmır, məzun olduğu, cəmiyyət üçün faydalı işlər gördüyü müddət də davam edəcəkdir. Son nəticədə universitetin cəmiyyətlə daha sıx əlaqələr qurması da məhz bu məqsədlə düşünülür.

Tarixən cəmiyyətin transformasiyasında sistemyaradıcı həlqə rolunu oynayan universitet, həm forma, həm də məzmun baxımından biliklər cəmiyyətində də bu statusunu qoruyur.

Universitetlərin yaratdığı status kvə yeni keyfiyyət prizması yaradır, müxtəlif sahələrdə çalışan insanlar üçün biliyi əlçatan edir, həm də biliklərin təsnifatı ilə bağlı baş verən dəyişikliklərdə miqyası müəyyən edir. Daha vacib məqam isə bu proses nəticəsində biliklərin koomersiyalaşmasıdır. Müasir dövrdə geniş kütlələrə xitab edən və fəaliyyət modelini dəyişən universitet bilik istehsalına hakim olmağa başlaması ilə yüksələn bir xətlə solumun orta q dəyərinə çevrilir. Bu keyfiyyət dəyişikliyi nəticəsində yeni universitet strukturunun formalaşması labüddir.

-Bilik dövryyəsinin getdikcə artan nisbətdə universitetdən gözlənilən ictimai faydanın dəyərləndirilməsi tam yerinə düşür.

-Biliklər cəmiyyətinin formalaşdırdığı yeni trend vacib və aşkar bir transformasiya kimi başa düşülməlidir.

Ədəbiyyat

1. Towards the third generation University Managing the University in transition, J.G.Wissema, 2009.
2. Коллини С. Зачем нужны университеты? Издательский дом ВШЕ, М:2016.
3. A History of the University in Europe. Vol.III:Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800-1945)/ ed.by W.Rüegg.Cambridge: Cambridge University Press, 2004.P.ii.
4. Daron Acemoğlu James A. Robinson, Ulusların Düşüşü Güc, Zenginlik ve Yoksulluğun kökenleri, çeviren: Faruk Rasim Velioglu, 2013.
5. İmanov K. Biliklər və texnologiyalar+İnvestisiyalar və Əqli mülkiyyət=Universitetlərin və Sənayenin insan kapitalının ekosistemi (ÜƏMT-nin Universitet və elmi-tədqiqat institutları üçün ƏM siyasəti modelinin uyğunlaşdırılması təcrübəsindən)”. Bakı-2017.
6. Global Innovation Index/ <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report#pdfopener>.
7. Brennan, J., King, R. and Lebeau, Y. (2004) The Role of Universities in the Transformation of Societies - An International Research Project: Synthesis Report, London: Association of Commonwealth Universities/Centre for Higher Education Research and Information.
8. Хоффман Р., Касноча В. Жизнь как СТАРТАП. Строй карьеру по законам Кремниевой долины. Альпина паблишер, М: 2017.
9. Startupblink /<http://www.startupblink.com>.
10. Drucker P.F.. Geleceğin toplumunda yönətim. İstanbul, Promat basın, 2003.
11. Дерек Бок, Университеты в условиях рынка. Коммерциализация высшего образования. Пер. Сергея Карпа. ВШЕ, М: 2012.

Panel “B” - Karyera Mərkəzi

Mövzu: “Universitetlərdə elmmetriyanın tətbiqi problemləri”

Moderatorlar:

professor Yadulla Həsənli, UNEC İqtisadi Araşdırmalar ETİ-nin direktoru

Valentin Boqorov, “Clarivate Analytics” (Thomson Reuters)-in Elmi tədqiqatlar və intellektual mülkiyyət departamentinin Təhsil Proqramları şöbəsinin müdiri

* * *

1. professor, AMEA-nın müxbir üzvü Akif Musayev – Elmmetriya sahəsində beynəlxalq təcrübə və onun Azərbaycanda tətbiqi imkanları

2. professor Rövnəq Rzayev (UNEC) – Elmi fəaliyyətin idarə olunması və elmmetriya

3. professor Arzu Hüseynova (UNEC) - Elmi nəşrlərin DOI (obyektin rəqəmsal identifikatoru) təsnifatına keçidin yolları

4. dosent Sərdar Şabanov (UNEC)- İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə “zəif” elmmetrik göstəricilərin tətbiqi problemləri

5. dosent Əli Ağə İsmayılzadə (UNEC)- Universitetlərdə professor-müəllim heyətinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi problemləri: yerli və xarici təcrübə

PANEL B

UNİVERSİTETLƏRDƏ ELMMETRİYANIN TƏTBİQİ PROBLEMLƏRİ

102

**Moderatorlar: prof. Yadulla Həsənli,
Valentin Boqorov**

PROFESSOR AKİF MUSAYEV

AMEA-nın müxbir üzvü

AMEA İqtisadiyyat İnstitutu

DÜNYADA VƏ AZƏRBAYCANDA ELMİ FƏALİYYƏTİN ELMMETRİK TƏHLİLLƏR VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏLƏR ƏSASINDA İDARƏ OLUNMASI HAQQINDA

Ötən əsrin 60-cı illərində elmi əsərlərin, jurnalların, kitabların sayca artması keyfiyyət baxımından qiymətləndirilməsi üçün yeni mexanizmin yaradılması ehtiyacını yaratdı. Bu qiymətləndirmə elm fəlsəfəsinin bir sahəsi hesab olunan **elmmetriyada** öz əksini tapdı.

Elmmetriya XX əsrin 60-cı illərində formalaşan elmin öyrənilməsi istiqamətlərindən biridir. Alimlərin öz elmi fəaliyyətlərini qiymətləndirmə, dərk etmə ehtiyacı elmin özünün analizi ilə məşğul olan **elmmetriyanın** yaranmasına səbəb oldu.

Elmmetriya (Scientometrics) – elmi informasiya axını və massivlərinin dinamika və strukturunun tədqiqatı ilə məşğul olan elm sahəsidir.

Elm fəlsəfəsinin, elmmetriyanın meydana gəlməsi

103

Kembric və London universitetlərinin professoru, London Kral Cəmiyyətinin (Royal Society of London) üzvü Con Bernalın (John Desmond Bernal) 1939-cu ildə “Elmin sosial funksiyası” (“The Social Function of Science”) adlı kitabının yazılması ilə bağlıdır .

O, “Elmin sosial funksiyası”, “Elm və cəmiyyət” (“Science and Society”), “Cəmiyyətin tarixində elm” (“Science in History”) adlı kitablarında elmin fəlsəfi mənası, elm, texnika və sosial şərtlərin qarşılıqlı əlaqəsi, cəmiyyətin inkişafında elmin rolu haqqında məlumatlar vermişdir.

Elmmetriya ayrıca elm sahəsi kimi çox gənc elmdir. İngilis dilində “Scientometrics” adlanan bu termin ilk dəfə elmə Moskva Dövlət Universitetinin filosofu və riyaziyyatçısı Vasili Nalimov (Василий Васильевич Налимов) tərəfindən daxil edilmişdir.

Onun Z.M.Mulçenko ilə birgə 1969-cu ildə çap etdirdiyi “Elmmetriya” (“Наукометрия”) adlı monoqrafiyası dünyada ilk dəfə elmin inkişafının kəmiyyət göstəricilərinə görə qiymətləndirmə metodlarına həsr olunmuş və dərhal digər dillərə tərcümə edilmişdir

Məhz bu əsərində V.Nalimov ilk dəfə “bibliometriya”nın sinonimi kimi “elmmetriya” (“наукометрия”) terminini işlətməmişdir.

V.Nalimov 1978-ci ildən nəşr olunan və bu sahədə ilk beynəlxalq jurnal olan “Scientometrics” jurnalının 4 redaktorundan biri olmuş və 1985-ci ildə Prays medalı (elmmetriya sahəsində verilən ən nüfuzlu mükafat) ilə təltif edilmişdir.

“Scientometrics” jurnalının Vasili Nalimovun xatirəsinə həsr edilmiş sayında Tibor Braun onu Con Praysla (Derek John de Solla Price) bərabər elmmetriyanın atası adlandırmışdır. O, öz əsərlərini Con Praysın yaradıcılığının davamı hesab edirdi və öz növbəsində elmmetriyanın yaradıcılarının siyahısına Tomson Şirkətinin (Thomson Corporation) yaradıcısı olan Yudjin Qarfildin (Eugene Garfield) də adını daxil etmişdir.

London Universitetinin fizika elmləri üzrə doktoru, Raffles Kolecinin elm tarixi üzrə elmlər doktoru Con Prays (Derek John de Solla Price) ilk dəfə elmmetrik tədqiqatlar aparmış və “elmmetriyanın atası” (“the father of scientometrics”) adlandırılmışdır.

Elmmetriya özü qiymətləndirmə nəzəriyyəsi ilə sıx əlaqəlidir. Burada 2 tip dəyişənlərdən istifadə olunur:

Qiymətləndirmək istədiyimiz parametrlər – alimin məhsuldarlığı və s. Bu dəyişənlər gizli, yəni bilavasitə ölçülə bilməyən dəyişənlər adlanır.

Bilavasitə qiymətləndirilə bilən parametrlər – məqalələrin, elmi istinadların sayı və s. Bu parametrlər göstərici və ya indikator adlanırlar.

104

Elmmetriyada aşağıdakı məsələlər tədqiq olunur:

Elmi nəşrlərin sayının dəyişmə dinamikasının tədqiqi;

Elmi informasiyanın ötürülmə kanalı kimi elmi jurnalların tədqiqi;

Elmi nəşrlərin dilinin statistik tədqiqi (slenq analiz);

Elmi nəşrlərdə bibliografik istinadların analizi (sitat analiz);

Virtual elmi kollektivlərin inkişaf dinamikasının və strukturunun tədqiqi;

Tədqiqatçının elmi əlaqələrinin strukturunun tədqiqi.

1.Elmi fəaliyyətin qiymətləndirilməsi indeksləri (Fərdi qiymətləndirmə). Burada tədqiqatçının elmi fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün məqalələrin və istinadların sayı, məqalələrin “yaşı” və s. nəzərə alınmaqla bir neçə göstəricidən istifadə edilir. Buna h-indeksi, g-indeksi, m-indeksi, R-indeksi, AR-indeksi və s. misal göstərmək olar.

2.Jurnalların qiymətləndirilməsi. Burada jurnalın nəşr ili, jurnalda çap edilmiş məqalələrin və onlara istinadların sayı və s. kimi göstəricilərdən istifadə edilir. İmpakt faktor, operativlik indeksi, cited half-

life, citing half-life və s. elmi jurnalların qiymətləndirilməsində istifadə olunan indekslərdir.

I tip indekslər: Tədqiqatçının çalışdığı elmi sahədə aktivliyini əks etdirir və Hirş nüvəsində olan məqalələrinin sayı haqqında məlumat verir. Məsələn, *h*-indeks, *g*-indeks, *hg*-indeks və $h^{(2)}$ –indeks və *w* –indeks, *e*-indeks.

II tip indekslər: Tədqiqatçının Hirş nüvəsində olan məqalələrinin təsirini göstərir. Məsələn *A*-indeks, *m*-indeks, *AR*-indeks və h_w –indeks.

Elmi fəaliyyətin qiymətləndirilməsi indeksləri

h-indeks, *g*-indeks, *i10*-indeks

***h*-indeks (Yorq Hirş, 2005)**

h-indeks aşağıdakı kimi təyin edilir:

Tədqiqatçı, onun istinad olunmuş *N* məqaləsinin *h* qədərini hər birinə ən azı *h* dəfə, yerdə qalan (*N-h*) məqaləsinin hər birinə isə ən çoxu *h* dəfə istinad olarsa, onda – *h*-indeksinə malikdir.

h-tip indekslərin arasında ən çox maraq doğuran 2006-cı ildə Leo Ege (Leo Egghe) tərəfindən təklif edilmiş *g*-indeksidir. Bu indeksin üstünlüyü tədqiqatçının çox istinadlı məqaləsinin təsirini nəzərə almasıdır, belə ki, *h*-indeks qiymətləndirmə zamanı məqaləyə *h*-dan çox istinad olarsa, onu nəzərə almır. *g*-indeks aşağıdakı kimi təyin olunur:

***g*-indeks (Leo Ege, 2006)**

Əgər tədqiqatçının ən çox istinad olunan *g* sayda məqaləsinə cəm olaraq ən azı g^2 sayda istinad olarsa, onda o *g*-indeksinə malikdir.

***i10*-indeks (Google Scholar)**

Tədqiqatçının *i10*-indeksi, onun hər biri ən azı 10 dəfə istinad olunmuş məqalələrinin sayına bərabərdir.

Beynəlxalq elmi bazalar, elmi sosial şəbəkələr və onlarda qeydiyyatın vacibliyi:

- ▶ webofscience.com
- ▶ scopus.com
- ▶ scholar.google.ru
- ▶ researchgate.net
- ▶ academia.edu
- ▶ elibrary.ru
- ▶ orcid.org
- ▶ researcherid.com
- ▶ acm.org
- ▶ ieeexplore.ieee.org

► **Thomson Reuters** dünyanın mühüm və nüfuzlu jurnallarının hərtərəfli qorunmasını, abunəçilərinin jurnalın keçmiş və cari vəziyyətinə aid informasiya əldə etməsini təmin edir. Bu gün Web of Science müxtəlif elm sahəsinə - təbiət, sosial, incəsənət elmlərinə aid təxminən 12000 beynəlxalq və regional jurnal və kitabların, 15000 konfrans materiallarının siyahısını özündə saxlayır.

► Elmi İnformasiya İnstitutunda (Institute for Scientific Information, ICI) jurnalın vacibliyinin kəmiyyət göstəricisi – impakt faktor (İF) hesablanır. Y.Qarfildin təklif etdiyi impakt faktorun hesablanması 3 illik dövrə əsaslanır. Jurnalın statusu cari ildə jurnala gələn istinadların sayının 2 il ərzində həmin jurnalda çap edilmiş məqalələrin sayına nisbəti ilə təyin edilir.

Elmi jurnalların qiymətləndirilməsi indeksləri

İlk dəfə 1975-ci ildə *Eugene Garfield* tərəfindən təklif edilmişdir.

Institute for Science Information, Journal Citation Reports

İmpakt-faktor: elmi jurnalın əsas nüfuz göstəricisi

Elmi jurnalların qiymətləndirilməsi indeksləri

Source Normalized Impact per Paper (SNIP)

və ya Contextual Citation Impact

Müxtəlif elm sahələrində istinadlar arasında olan fərqi nizamlayır.

SNIP = 2016 Impact / 2016 Citation Potential

Source Normalized Impact per Paper (SNIP)

106

$$2016 \text{ Impact} = \frac{\text{Həmin məqalələrə 2016 gələn istinadların sayı}}{2013-2015 \text{ də nəşr olunmuş jurnalların sayı}}$$

Operativlik indeksi (Immediacy index)

Operativlik indeksi – jurnalda çap olunan məqalələrin elm dünyasında nə qədər tez məşhurlaşmasını göstərir.

$$I = \frac{R}{A}$$

R – cari ildə jurnalda çap olunan məqalələrə gələn istinadların sayı,

A – cari ildə həmin jurnalda çap olunan məqalələrin ümumi sayıdır.

Scopusun əhatə dairəsi

5 000-dən çox beynəlxalq nəşriyyat – **21 500 jurnal** (4 200 açıq)

116 000 kitab (hər il 10 000 kitab əlavə olunur)

83 000 beynəlxalq konfrans – **72 milyon konfrans materialı**

Scopusda seçim şərtləri

► Dövri nəşr olmalıdır

- ▶ Ən azı ildə 1 dəfə
- ▶ Dövrilik tezliyinin bərabərliyi
- ▶ ISSN nömrəsinə malik olmalıdır
- ▶ Beynəlxalq auditoriya üçün oxunaqlı olmalıdır
- ▶ Ədəbiyyat siyahısı Roman şrifti ilə
- ▶ Ad və xülasə ingilis dilində verilməlidir
- ▶ Tam mətn isə istənilən dildə çap oluna bilər
- ▶ İngilis dilində fəaliyyət göstərən veb saytı olmalıdır
- ▶ Nəşrlərin ümumi sayı yüksək olmalıdır
- ▶ Müəlliflərin beynəlxalq müxtəlifliyi
- ▶ Redaksiya heyətinin beynəlxalq müxtəlifliyi
- ▶ Nəşr etikasına riayət olunmalıdır

Milli indeksin yaradılmasının əsas səbəbi Rusiya nəşrlərinin Thomson Reuters bazasında təmsil olunmamasıdır. 2003-cü ildə “Journal Citation Report”-dan əldə edilən informasiyaya əsasən Rusiya Ali Attestasiya Komissiyasının (AAK) siyahısında olan 1100 rus elmi jurnallardan yalnız 109-u (10%) Thomson Reuters-də qeydiyyatdan keçmişdir.

107

Yaponiyanın elmi jurnalların sayının 1600 (humanitar elmlər istisna olmaqla) olmasına baxmayaraq JCR yalnız 162-ni qeydiyyatda almışdır. Çində isə bu vəziyyət daha ağırdır. 4200 jurnaldan cəmi 70-i (1,7%) JCR-də qeydiyyatda alınmışdır.

Azərbaycanın AAK tərəfindən qəbul edilmiş jurnallardan isə yalnız biri, “Applied and Computational Mathematics”, bu bazada qeydiyyatdan keçmişdir.

Elmmetrik təhlil faktorları

- ▶ Xarici üstünlüklər
- ▶ Daxili üstünlüklər
- ▶ Attestasiya sistemi
- ▶ Məlumatlandırma
- ▶ Stimullaşdırma
- ▶ Alınmış nəticələrin ilkin qiymətləndirilməsi,
- ▶ Hələlik beynəlxalq tanınma almamış nəticələrin ilkin qiymətləndirilməsi

Dil baryeri və təcrübəsizlik

- ▶ Dil baryerinin ikili təsiri mövcuddur:

► **Birinci** mənbələrə və alınmış nəticələrə və yeni ideyalara çıxışın məhdudluğu

► **İkincisi** alınmış nəticələrin qanəedici dilə tərcümə edilib təqdim edilməsi

İndi nəinki ingilis dili ilə bağlı bu sahədə ciddi çətinliklər mövcuddur. Hətta bizim üçün ənənəvi olaraq istifadəsində heç bir çətinlik olmayan rus dili ilə də müvafiq çətinliklər mövcuddur.

► Biliklərin yaradılması və ötürülməsinin əsası olan elm və təhsil yaradıcılığının nəticələri dünyada keçən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq çox geniş təhlil olunmaqdadır.

► İndiyə qədər belə təhlil nəticəsində bu və ya digər nöqtəy-nəzərdən, daha doğrusu, təhlilin məqsədindən asılı olaraq müxtəlif istiqamətlər formalaşmış:

► 1. *Obyektlərə görə:*

► Bibliometriya Elmmetriya Vebometriya

► 2. *Subyektinə görə:*

► Elmi işçilərin qiymətləndirilməsi

► Elmi müəssisələrin qiymətləndirilməsi

► Jurnalların qiymətləndirilməsi

► Ölkənin qiymətləndirilməsi

► 3. *Əhatə dairəsinə görə:*

► Xarici daxili

► Müddətinə görə:

► Qısamüddətli

► Ortamüddətli

► Uzunmüddətli

Qiymətləndirilmə kriterilərinə görə:

► Peşəkarlıq səviyyəsinin qiymətləndirilməsi

► Kəmiyyət qiymətləndirilməsi

► Yaradıcılıq və təşəbbüskarlıq

► Etik davranış

Fəaliyyət sahəsinə görə qiymətləndirilmə

► Elmi işçi

► Elmi-pedaqoji

► Pedaqoji

► Dünya universitetlərinin rəqləşdirilməsi (Academic Ranking of World Universities) ilk dəfə 2003-cü ildə Şanxay Universitetinin (Shanghai Jiao Tong University) Ali Təhsil İnstitutu (Institute of Higher Education)

tərəfindən Çin universitetlərinin dünyanın aparıcı universitetlərindən təhsilin keyfiyyətinə və elmi tədqiqatın əhatəliyinə görə geridə qalma dərəcəsinin qiymətləndirilməsi məqsədi ilə işlənmişdir.

Qiymətləndirmənin əsası aşağıdakı göstəricilərdən ibarətdir:

- ▶ Nüfuzlu beynəlxalq mükafatlar;
- ▶ Fundamental tədqiqat sahələrində çalışan görkəmli elm xadimləri;
- ▶ Nüfuzlu dövri jurnallarda və/və ya beynəlxalq istinad indeksi bazalara daxil olan jurnallarda nəşr olunan məqalələr.

PROFESSOR RÖVNƏQ RZAYEV
UNEC, "fizika və kimya" kafedrasinin müdiri,
fizika elmləri doktoru
rovnaq.rzayev@mail.ru

ELMMETRIYA VƏ ELMİ FƏALİYYƏTİN İDARƏ OLUNMASI

Xülasə

Məqalədə inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə, o cümlədən respublikamızda elm və təhsil yaradıcılığının statistik analizinin aparılmasına dair bir sıra aktual məsələlərə baxılmışdır. Burada əsas diqqət elmin inkişafının kəmiyyət göstəricilərinə görə qiymətləndirmə metodlarına yönəldilmişdir. Bir çox elmmetrik və vebometrik göstəricilərdən istifadə etməklə dünyada elmi tədqiqatla məşğul olan tədqiqatçı alimlərin elmi fəaliyyətinin, müxtəlif ölkələrdə dərc olunan elmi jurnalların qiymətləndirilməsi, eləcə də universitet və ölkələrin elmi inkişaf reytinginin təyin edilməsi metodları göstərilmişdir. Elmi fəaliyyətin qiymətləndirilməsi indekslərinin üstün cəhətləri ilə yanaşı bəzi çatışmayan cəhətləri də göstərilmişdir.

110

Açar sözlər: *elmmetriya, elmmetrik göstəricilər, impakt faktor, istinad, məqalə, oyanma tezliyi*

НАУКОМЕТРИЯ И УПРАВЛЕНИЕ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

Аннотация

В статье рассмотрены актуальные задачи проведения статистического анализа научного и образовательного творчества в развитых и развивающихся странах, а также в нашей республике. Особое внимание уделяется методам оценки научного развития по количественным показателям. Используя некоторые научные и вебметрические показатели, были указаны методы оценки научной деятельности исследователей, оценка изданий научных журналов в различных странах, а также определение рейтинга научного развития университетов и стран. Наряду с преимуществами индексов

оценивания научной деятельности, были показаны и некоторые их недостатки.

Ключевые слова: наукометрия, наукометрические показатели, импакт фактор, ссылка, статья, частота пробуждения.

SCIENTOMETRICS AND MANAGEMENT OF SCIENTIFIC ACTIVITY

Abstract

The article examined a number of actual issues on conducting the statistical analysis of scientific and educational creative work in developed and developing countries, as well as in our Republic. The main focus here is directed to methods for assessing scientific development by quantitative indicators. By using some scientific and webometric indicators, methods for assessing the scientific activity of researchers, the publications in scientific journals for the various countries, as well as methods for the determining the scientific development rating of universities and countries were specified. Along with the advantages of scientific performance indexes, some of the disadvantages are also highlighted.

1 1 1

Keywords: scientometrics, scientometric indicators, impact factor, citation, article, frequency of awakening.

Ötən əsrin ortalarından başlayaraq bir sıra inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə elm və təhsil yaradıcılığının statistik analizinin aparılmasına start verilmişdir. Son dövrlərdə bu problem respublikamızda da aktual bir məsələyə çevrilmiş və geniş populyarlıq qazanmağa başlamışdır. Belə analizin mühüm istiqamətlərdən biri də informasiyanın istehsalı, istifadəsi və axtarışının statistik qanunauyğunluqlarını aşkarlayan və öyrənən cavan elmi istiqamət olan **İnformetriya** (Informetrics). **İnformetriya formasından və meydana gəlmə mənbəyindən asılı olmayaraq bütün növ informasiyanın yayılması və istifadə olunmasını öyrənən bir elmdir və aşağıdakı sahələri əhatə edir:**

-Elmmetriya (Scientometrics) – elmin kəmiyyət aspektlərini öyrənir;

-Vebometriya (Webometrics) – Veb-in (World Wide Web) kəmiyyət aspektlərini öyrənir;

-**Kibermetriya** (Cybermetrics) – Vebometriyaya oxşayır, lakin Veb-dən kənar elektron resursları əlavə etməklə, onun tədqiqat obyektini genişləndirir;

-**Bibliometriya** – yazılı informasiyanın kəmiyyət aspektlərini öyrənir.

Elmmetriya (Scientometrics) – elmi informasiya axını və massivlərinin dinamika və strukturunun tədqiqatı ilə məşğul olan elm sahəsidir.

Elmmetriyanın meydana gəlməsi Kembric və London universitetlərinin professoru, London Kral Cəmiyyətinin (Royal Society of London) üzvü Con Bernalın (John Desmond Bernal) 1939-cu ildə “Elmin sosial funksiyası” (“*The Social Function of Science*”) adlı kitabının yazılması ilə bağlıdır. Müəllif bu kitabında elmi həm sosializm, həm də kapitalizm mühitində analiz etmiş və göstərmişdir ki, elm kapitalizmi üstələyir və İngiltərə elmi özünün ən yüksək səviyyəsinə yalnız sosializm mühitində çatmışdır. Onun “Elmin sosial funksiyası” kitabında, eləcə də “Elm və cəmiyyət” (“*Science and Society*”) və “Cəmiyyətin tarixində elm” (“*Science in History*”) adlı kitablarında elmin fəlsəfi mənası, elm, texnika və sosial şərtlərin qarşılıqlı əlaqəsi, cəmiyyətin inkişafında elmin rolu haqqında məlumatlar verilmişdir. Bu kitab yazıldıqdan 25 il sonra Con Bernal təsdiq edirdi ki, “Elm haqqında elm və ya elmin özünü dərk etməsi XX əsrin ikinci yarısının möhtəşəm başlanğıcıdır”. O, həmçinin elmi-texniki inqilab konsepsiyasının yaradıcılarından biri hesab edilir.

112

O, 1958-ci ildə yazdığı “Müharibəsiz dünya” (“*World Without War*”) adlı kitabında müharibə zülmündən azad olmuş və bütün elmi nailiyyətləri insan naminə istifadə etmiş cəmiyyətin təsvirini də vermişdir.

Elmmetriya ayrıca elm sahəsi kimi çox gənc elmdir. İngilis dilində “Scientometrics” adlanan bu termin ilk dəfə elmə Moskva Dövlət Universitetinin filosofu və riyaziyyatçısı Vasili Nalimov (Василий Васильевич Налимов) tərəfindən daxil edilmişdir. Onun Z.M.Mulçenko ilə birgə 1969-cu ildə çap etdirdiyi “Elmmetriya” (“*Наукометрия*”) adlı monoqrafiyası dünyada ilk dəfə elmin inkişafının kəmiyyət göstəricilərinə görə qiymətləndirmə metodlarına həsr edilmişdir və dərhal digər dillərə tərcümə edilmişdir. Məhz bu əsərində V.Nalimov ilk dəfə “bibliometriya”-nın sinonimi kimi “elmmetriya” (“наукометрия”) terminini işlətməmişdir. Monoqrafiyada elmə informasiya prosesi kimi baxılmış, nəşrlərin, jurnalların, elmi işçilərin sayı və elmə ayrılan məbləğin analizi verilmişdir. Eyni zamanda informasiya böhranı və elmin inkişafında durğunluq halları müzakirə edilmiş, yeni təşkilat formalarının – görünməz kollektivlərin

təsviri verilmişdir. V.Nalimov 1978-ci ildən nəşr olunan və bu sahədə ilk beynəlxalq jurnal olan “*Scientometrics*” jurnalının 4 redaktorundan biri olmuş və 1985-ci ildə Prays medalı (elmmetriya sahəsində verilən ən nüfuzlu mükafat) ilə təltif edilmişdir. “*Scientometrics*” jurnalının Vasili Nalimovun xatirəsinə həsr edilmiş sayında Tibor Braun onu Con Praysla (Derek John de Solla Price) bərabər elmmetriyanın atası adlandırmışdır. O, öz əsərlərini Con Praysın yaradıcılığının davamı hesab edirdi və öz növbəsində elmmetriyanın yaradıcılarının siyahısına Tomson Şirkətinin (Thomson Corporation) yaradıcısı olan Yudjin Qarfildin (Eugene Garfield) də adını daxil etmişdir.

London Universitetinin fizika elmləri doktoru, Raffles Kolecinin elm tarixi üzrə elmlər doktoru Con Prays (Derek John de Solla Price) ilk dəfə elmmetrik tədqiqatlar aparmış və “elmmetriyanın atası” (“the father of scientometrics”) adlandırılmışdır. O, məqaləni “elmin canlı toxuması” adlandırmış və elmmetriya üçün mətnlərdə qiymətləndirilə bilən hər bir şeyi – nəşrlərin sayı və mövzusunun, bu və ya digər problemin həllinə verilən mükafatı, bibliografik istinadları, mətnin həcmi və s. əsas hesab etmişdir. Elmmetriya özü qiymətləndirmə nəzəriyyəsi ilə sıx əlaqəlidir. Burada 2 tip dəyişənlərdən istifadə olunur:

113

- a) Qiymətləndirmək istədiyimiz parametrlər – alimin məhsuldarlığı və s. Bu dəyişənlər gizli, yəni bilavasitə ölçülə bilməyən dəyişənlər adlanır.
- b) Bilavasitə qiymətləndirilə bilən parametrlər – məqalələrin, elmi istinadların sayı və s. Bu parametrlər **göstərici** və ya **indikator** adlanır.

Con Prays, həmçinin elmi ədəbiyyatın paylanma qanununu (the half-life of scientific literature) və elmin eksponensial artım qanununu (Price’s law) vermişdir. Onun məşhur “Elmi məqalələrin şəbəkəsi” (“*Networks of scientific papers*”) adlı məqaləsində elmi tədqiqatçıların bir-birlərinin məqalələrinə etdikləri istinadlara əsasən onlar arasında əlaqələrə diqqət yetirmişdir.

Elmin eksponensial artım qanununa əsasən elmin bir çox sahələrində məhsuldarlıq qeyri-bərabər paylanmışdır və elmin hər bir parametri (elmi tədqiqatçıların sayı, məqalələrin sayı və s.) müəyyən zaman intervalında ikiqat artır. Məsələn, Praysın hesablamalarına görə hər 10-15 ildən bir tədqiqatçıların və elmi məqalələrin sayı ikiqat artır. Bu qanunauyğunluq 2-3 yüzillikdir ki, dəyişməz olaraq qalır. Bu cür qanunauyğunluq elmin yalnız fizika, kimya, biologiya kimi böyük sahələrində izlənilirdi. Dar çərçivəli elm sahələri üçün eksponensial artım asılılığı xətti asılılıq ilə əvəz olunur. Praysın çox əhəmiyyətli əsərlərinin

içərisində 1963-cü ildə yazılmış və müasir elmmetriyanın əsasını qoymuş “Kiçik Elm, Böyük Elm” (“*Little science, Big Science*”) adlı kitabı xüsusi yer tutur. O, eyni zamanda “antikiter mexanizmi” haqqında “Qədim yunan kompyuteri” (“*An ancient Greek computer*”) adlı məqalənin müəllifidir.

Elmmetriyada tədqiqatçının elmi fəaliyyətinin və elmi jurnalın qiymətləndirilməsi, universitet və ölkənin reytinginin təyin edilməsi üçün bir çox elmmetrik və vebometrik göstəricilərdən istifadə edilir. Məsələn, tədqiqatçı üçün onun məqaləsinə olunan istinadların maksimal sayı (Hirş indeksi), jurnal üçün həmin jurnalda çap edilmiş məqalələrə olunan istinadların sayı (impakt faktor), təşkilat üçün bir çox akademik göstəricilər (xarici tələbə və müəllimlərin sayı, Nobel və Filds mükafatçıların sayı və s.), ölkə üçün dünya elminə verdiyi töhfələrin sayı (aktivlik və ya attraktivlik indeksləri) hesablanır.

Beləliklə, elmi fəaliyyətin qiymətləndirilməsi göstəriciləri (elmmetrik göstəricilər) aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

1. Elmi fəaliyyətin qiymətləndirilməsi indeksləri (Fərdi qiymətləndirmə). Burada tədqiqatçının elmi fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün məqalələrin və istinadların sayı, məqalələrin yaşı və s. nəzərə alınmaqla bir neçə göstəricidən istifadə edilir. Buna h -indeksi, g -indeksi, m -indeksi, R -indeksi, AR -indeksi və s. misal göstərmək olar.

2. Jurnalların qiymətləndirilməsi. Burada jurnalın nəşr olunma ili, jurnalda çap edilmiş məqalələrin və onlara olunan istinadların sayı və s. kimi göstəricilərdən istifadə edilir. İmpakt faktor, operativlik indeksi, cited half-life, citing half-life və s. elmi jurnalların qiymətləndirilməsində istifadə olunan indekslərdir.

114

Elmi fəaliyyətin qiymətləndirilməsi indeksləri

Müasir dövrdə tədqiqatçının elmi əsərlərinin qiymətləndirilməsi, onların müxtəlif mükafatlarla təltif edilməsi çox vacib məsələlərdən hesab edilir. Son 5 ildə bir çox elmi cəmiyyətlər Kaliforniyada San-Dieqo Universitetində Yorq Hirş (Jorge E. Hirsch) tərəfindən 2005-ci ildə daxil edilən h -indeksinə böyük maraq göstərirlər. Hirş indeksi elmi fəaliyyətin qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif tip indekslərin işlənməsinin əsasını qoymuşdur. Bu indeks özündə hesablanmasının asan olması kimi bir neçə müsbət xüsusiyyəti birləşdirir.

Hirş indeksi haqqında bir çox məqalələr nəşr olunmuş və bu indeksə əsaslanan, eyni zamanda ondan üstünlükləri ilə fərqlənən bir sıra indekslər işlənmişdir.

Q.L.Burrellə (Quentin L. Burrell) görə h -indeksi alimin məqalələrinin elmi məhsuldarlıq nüvəsini təşkil edir. Bu məqsədlə R.Russo (Ronald Rousseau) *Hirş nüvəsi* (h -core) terminini daxil etmişdir. L.Bornman (Lutz Bornmann), R.Murtz (Rüdiger Murtz) və H.Daniel (Herve Daniel) h -nüvəsini əsas tutaraq bütün qiymətləndirmə indekslərini iki tipə bölürlər:

I tip indekslər: Tədqiqatçının çalışdığı elmi sahədə aktivliyini əks etdirir və onun Hirş nüvəsində olan məqalələrinin sayı haqqında məlumat verir. Məsələn h -indeks, g -indeks, hg -indeks və $h^{(2)}$ -indeks, w -indeks, e -indeks.

II tip indekslər: Tədqiqatçının Hirş nüvəsində olan məqalələrinin təsirini göstərir. Məsələn: A -indeks, m -indeks, AR -indeks və h_w -indeks .

Bu indekslərdən bəzilərinə nəzər salaq:

h -indeks.

h -indeksi aşağıdakı kimi təyin edilir:

115 **Tədqiqatçı, onun istinad olunmuş N məqaləsinin h qədərinin hər birinə ən azı h dəfə istinad olarsa, onda o h -indeksinə malikdir.**

h -indeksin əsas üstünlüklərindən biri odur ki, o həm keyfiyyəti (istinadların sayı), həm də kəmiyyəti (məqalələrin sayı) özündə əks etdirir. Bu indeksin ikinci üstünlüyü açıq bazalardan (Web of Science of the ISI Web of Knowledge) istifadə edərək, hesablamasının sadə olmasıdır.

Lakin h -indeksin bəzi çatışmayan cəhətləri də vardır:

✓ h -indeksi müxtəlif elm sahələrində istinadların sayının fərqli olduğunu nəzərə almır. Müxtəlif tədqiqat sahələri və eləcə də jurnallar ənənəvi olaraq fərqli istinadlara malik olurlar.

✓ h -indeksi əsərlərin ümumi sayı ilə məhdudlaşır. Bu o deməkdir ki, qısaömürlü fəaliyyəti olan elmi tədqiqatçılar kəşflərinin əhəmiyyətliliyindən asılı olmayaraq öz indekslərini yüksəltməyə qadir olurlar. Məsələn, Evarist Qaluanın h -indeksi 2-yə bərabərdir və bu dəyişməz olaraq qalacaqdır. Bütün bunlara baxmayaraq, Hirş öz məqaləsində qeyd etmişdir ki, bu indeks yalnız fəaliyyətdə olan tədqiqatçılara aiddir və tarixi müqayisə üçün tətbiq edilə bilməz.

✓ h -indeksi istinadın mahiyyətini nəzərə almır. Məsələn, istinad adətən məqalənin girişində məsələni izah etmək üçün verilir. Hətta istinad

neqativ mənada da verilə bilər (yəni həmin məqalənin çatışmazlıqlarını nəzərə çatdırmaq məqsədi ilə).

✓ h -indeksi kitabları da adi məqalə kimi hesablayır. Bu isə, öz növbəsində, müxtəlif elm sahələrini müqayisə etməkdə çətinlik yaradır, belə ki, humanitar sahələr daha çox kitab yönümlüdürlər.

✓ h -indeksi özünə istinad vasitəsilə süni şəkildə artırıla bilər və s.

Bu çatışmazlıqları nəzərə alaraq bir çox alimlər müxtəlif variantlarda indekslər təklif etmişlər. Məsələn, A -indeks h -növəsində olan məqalələri mərkəzləşdirməyə, AR -indeksi h -indeksini zamandan asılı edərək onun modelinə natural ədəd kimi məqalənin nəşr olunduğu ildən cari ilə qədər ötən illərin sayını – məqalənin yaşını daxil edir.

Misal 1. Fərz edək ki, 2 müxtəlif tədqiqatçının elmi fəaliyyətini müqayisə etmək lazımdır. Məsələn, birinci tədqiqatçı 30 məqalə çap etdirib və onun 20 məqaləsinin hər birinə uyğun olaraq 20 dəfə istinad olunmuşdur. İkinci tədqiqatçı da həmçinin 30 məqalə çap etdirib, lakin onun 20 məqaləsinin hər birinə 50 dəfə istinad, yerdə qalanlarına isə 20-dən az dəfə istinad olunub. Hirş qiymətləndirilməsinə əsasən hər iki tədqiqatçının h -indeksi eynidir, $h=20$. Burada ikinci tədqiqatçının məqalələrinin yüksək təsirliliyi nəzərə alınmır.

116

g -indeks. h -tip indekslərin arasında ən çox maraq doğuran 2006-cı ildə Leo Ege (Leo Egghe) tərəfindən təklif edilmiş g -indeksidir. Bu indeksin üstünlüyü tədqiqatçının çoxistinadlı məqaləsinin təsirini nəzərə almasıdır, belə ki, h -indeks qiymətləndirmə zamanı məqaləyə h -dan çox istinad olarsa, onu nəzərə almır. g -indeksi aşağıdakı kimi təyin olunur:

Əgər tədqiqatçının ən çox istinad olunan g sayda (burada nəzərdə tutulur ki, məqalələr istinadların sayına görə azalan sırada düzülmüşdür) məqaləsinə ümumilikdə (cəm olaraq) g^2 sayda istinad olarsa, onda o g -indeksinə malikdir.

Misal 1-də verilənlərə əsasən həmin tədqiqatçıların g -indeksini hesablayaq:

$$\text{I tədqiqatçı üçün } g = \sqrt{20 \cdot 20} = 20,$$

$$\text{II tədqiqatçı üçün } g = \sqrt{20 \cdot 50} \approx 31 \text{ olar.}$$

Buradan aydındır ki, eyni h -indeksinə malik olan tədqiqatçıları məqalələrinin təsirlilik əmsalına görə fərqləndirmək olar.

Lotka qanununa görə g -indeksi aşağıdakı kimi ifadə olunur:

$$g = \left(\frac{\alpha - 1}{\alpha - 2} \right)^{\frac{\alpha - 1}{\alpha}} \cdot N^{\frac{1}{\alpha}}.$$

Burada $\alpha > 2$ – Lotka əmsalı, N isə məqalələrin ümumi sayıdır.

Elmi jurnalların qiymətləndirilməsi

Elmimetrik tədqiqatların məqsədi – elmi istiqamətin inkişafının obyektiv mənzərəsini əks etdirmək, onun aktuallığını, potensial imkanlarını, informasiya axınlarının formalaşması qanunauyğunluqlarını və elmi ideyaların yayılmasını qiymətləndirməkdir.

Elmi İnformasiya İnstitutunda (Institute for Scientific Information, ISI) jurnalın vacibliyinin kəmiyyət göstəricisi – **impakt faktor** (İF) hesablanır. Y.Qarfildin təklif etdiyi impakt faktorun hesablanması 3 illik dövrə əsaslanır. Jurnalın statusu cari ildə jurnala gələn istinadların sayının ötən 2 il ərzində həmin jurnalda çap edilmiş məqalələrin sayına nisbəti ilə təyin edilir [26]. Aşağıdakı düstur v_i jurnalının t ilindəki impakt faktorunu hesablamağa imkan verir:

$$IF(v_i, t) = \frac{\sum_j c(v_j, v_i, t)}{n(v_i, t-1) + n(v_i, t-2)},$$

117

burada, $c(v_j, v_i, t)$ – t ilində v_j jurnalından v_i jurnalında əvvəlki iki ildə ($t-1$ və $t-2$ illərində) çap olunmuş məqalələrə olan istinadların sayıdır; $n(v_i, t)$ – t ilində v_i jurnalında çap edilmiş məqalələrin ümumi sayıdır.

Thomson Reuters impakt faktordan başqa digər metrikalardan da istifadə edir. Məsələn, **Operativlik İndeksi (Immediacy Index)** jurnalın nailiyyət əldə etdiyi mövzuların tezliyini qiymətləndirir [27].

Məsələn, J jurnalının 2010-cu il üçün operativlik indeksi bu jurnala 2010-cu ildə olunan istinadların sayının (**A**), həmin il jurnalda nəşr edilmiş məqalələrinin sayına (**B**) nisbətində bərabərdir:

$$\text{Immediacy index}(J_{2010}) = \frac{A}{B}$$

Əgər 2010-cu ildə J jurnalında çap edilmiş məqalələrin sayı 125, həmin ildə məqalələrə gələn istinadların sayı isə 14-dürsə, onda bu jurnalın operativlik indeksi $14/125=0.112$ -yə bərabər olacaqdır.

Operativlik indeksi impakt faktor kimi konkret elm sahəsindən asılı olaraq çox fərqli qiymətlər alır. Bu indeksin hesablanması daha çox istinadları həmin il maraqlandıran elm sahələri üçün daha aktualdır (məsələn, tibb və s.).

“**Sleeping Beauties in Science**” (“Elmdə Yatmış Gözəllər”) termini, nəşr olunduqdan sonra uzun müddət diqqətdən kənar qalan, lakin sonradan özünə çox böyük diqqət cəlb edən nəşrləri adlandırmaq üçün istifadə olunur.

Təcrübədə qiymətləndirmə üçün istifadə edilən bibliografik metodlar nəticəsində bəzi alimlərin bir və ya daha çox məqaləsinin bir müddət elmi cəmiyyətlər tərəfindən diqqətdən kənar qalmaları müşahidə olunur. “Mendel sindromu” (“Mendel syndrome”) adlanan bu termin Q.Mendelin 1865-ci ildə nəşr olunmuş və 34 il kölgədə qalmış bitki genetikası haqqında tədqiqatından sonra istifadə edilməyə başlanmışdır. Hollandiyalı Van Raan 2004-cü ildə “Sleeping Beauties in Science” adlı məqaləsini “Scientometrics” jurnalında çap etdirmiş və bu məqaləsində bibliometrik yanaşma ilə “elmdə yatmış gözəllər”-i analiz etmişdir. O, 3 əsas parametri müəyyən etmişdir:

1) yuxu dərinliyi (**depth of sleep**) – bu göstəriciyə görə “yatmış gözəllər” 2 qrupa bölünür:

- Çap olunduqdan sonra hər il ən çoxu 1 istinad alan məqalələr. Bu məqalələrə “dərin yuxulu” məqalələr deyilir.
- Çap olunduqdan sonra müəyyən zaman intervalında hər il 1 və ya 2 istinad alan məqalələr. Bu məqalələrə “az yuxulu” məqalələr deyilir.

2) yuxu müddəti (**length of the sleep**) – zamandan geridə qalma müddəti;

3) oyanma tezliyi (**awake intensity**) – məqalənin yuxu periodundan sonrakı dörd ildə hər bir ilə düşən istinadların sayı.

V.Raan Filadelfiyada elmi məqalələrin geniş verilənlər sistemi olan Elmi İnformasiya İnstitutunda Science Citation Index, Social Science Citation Index (SSCI), Arts & Humanities Citation Index (AHCI) və digər indekslərdən istifadə edərək 1980-ci ildən 2004-cü ilə qədər ümumi istinadlarının sayı 300 milyon olan 20 milyon məqalə üzərində tədqiqat işi aparmışdır. Yuxu müddəti $s = 5, 6, 7, 8, 9$ və 10 olan 6 period üçün məqalələrin yalnız “dərin yuxulu” və “az yuxulu” yuxu dərinliyinə aid olduğu müəyyən edilmişdir. Məsələn, $s = 10$ olan halda, “dərin yuxulu” məqalələr üçün istinadların sayı c_s (özünə istinad istisna edilməklə) 0 və

10 arasında dəyişir, $c_s = [0,10]$. “Az yuxulu” məqalələr üçün isə $c_s = [11,20]$.

Bu cür qiymətləndirmə nəşr olunduqdan dərhal və ya bir qədər sonra uzun illər ərzində hər sonrakı il istinadların sayının artması ilə müşahidə olunan və nəticədə kifayət qədər çox sayda istinad alan məqalələrə tətbiq edilə bilməz. Belə ki, bu cür məqalələr “yatmış gözəllər” deyil, sadəcə “klassik” məqalələrdir.

ISSI (International Society for Scientometrics and Informetrics) cəmiyyətinin yaranma tarixindən – 1993-cü ildən etibarən elmmetriya sahəsində nailiyyətlər əldə etmiş alimlərin Prays medalı ilə təltif edilməsi mərasimi ISSI konfransının mühüm hissəsi olmuşdur [3-32]. Prays medalı “**Scientometrics**” (“**Elmmetriya**”) jurnalının təsisçisi və baş redaktoru **T.Braun tərəfindən** bu elm sahəsində ən çox istinad olunan məqalələrin müəllifləri üçün təklif edilmiş və həyata keçirilmişdir. **İlk Prays medalı 1984-cü ildə Y.Qarfildə** verilmişdir. Əvvəllər bu mükafat hər il verilirdi, **1993-cü ildən** başlayaraq isə bu mükafat iki ildən bir verilməyə başladı.

Ədəbiyyat

119

1. J.D.Bernal, “*The Social Function of Science*”, London, 1939, 482 p.
2. J.D.Bernal, “*Science in History*”, London, 1954, 967 p.
3. J.D.Bernal, “*World Without War*”, London, 1958, 308 p.
4. В.В.Налимов, З.М.Мульченко, “*Наукометрия. Изучение развития науки как информационного процесса*”, М.: Наука, 1969, стр. 192.
5. T.Braun, S.Zsindely, Growth of scientific literature and the Barnaby rich effect // *Scientometrics*, 1985, v.7, no.3-6, pp.529-530.
6. D.J.D.Price, Quantitative measures of the development of science // *Archives Internationales D'histoire Des Sciences*, 1951, no.14, pp.85-93.
7. D.J.D.Price, A general theory of bibliometric and other cumulative advantage processes // *Journal of the American Society for Information Science*, 1976, vol.27, pp.292-306.
8. D.J.D.Price, Networks of scientific papers // *Science*, 1965, vol.149, no.3683, pp.510-515.

9. D.J.D.Price, Little Science, Big Science, Columbia University Press, London, 1963, pp.119.
10. D.J.D.Price, Gears from the greeks: the antkythera mechanism – a calendar computer from ca 80BC // Transactions of the American Philosophical Society, 1974, vol.64, no.7, pp.1-70.
11. D.J.D.Price, A history of calculating machines // IEEE Micro, 1984, no.4, pp.22-52.
12. J.E.Hirsch, An index to quantify an individual's scientific research output // Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA, 2005, vol.102, no.46, pp.16569-16572.
13. Q.L.Burrell, On the h-index, the size of the Hirsch core and Jin's A-index // Journal of Informetrics, 2007, vol.1, no.2, pp.170-177.
14. R.Rousseau, New developments related to the Hirsch index // Industrial Sciences and Technology, 2006, vol.1, no.4, pp. 23-25.
15. Q.L.Bornmann, R.Mutz, and H.D.Daniel, Are there better indices for evaluation purposes than the h-index using data from biomedicine // Journal of the American Society for Information Science and Technology, 2008, vol.59, no.5, pp.830-837.
16. L.Egghe, Theory and practice of the g-index // Scientometrics, 2006, vol.69, no.1, pp.131-152.
17. S.Alonso, F.J.Cabrerizo, E.Herrera-Viedma, and F.Herrera, hg-index: a new index to characterize the scientific output of researchers based on the h- and g-indices // Scientometrics, 2010, vol.82, no.2, pp.391-400.
18. M.Kosmulski, A new Hirsch-type index saves time and works equally well as the original h-index // ISSI Newsletter, 2006, vol.2, no.3, pp.4-6.
19. Q.Wu, The w-index: a significant improvement of the h-index // Journal of the American Society for Information Science and Technology, 2010, vol.61, no.3, pp.609-614.
20. Z.Chun-Ting, Relationship of the h-index, g-index, and e-index // Journal of the American Society for Information Science and Technology, 2009, vol.61, no.3, pp.625-628.
21. F.J.Cabrerizo, S.Alonso, E.Herrera-Viedma, and F.Herrera, q^2 -index: quantitative and qualitative evaluation based on the number and impact of papers in the Hirsch core // Journal of Informetrics, 2010, vol.4, no.1, pp.23-28.

22. B.Jin, L.Liang, R.Rousseau, and L.Egghe, The R- and AR-indices: complementing the h-index // Chinese Science Bulletin, 2007, vol.52, no.6, pp.855-863.

23. L.Egghe, R.Rousseau, An h -index weighted by citation impact // Information Processing and Management, 2008, vol.44, no.2, pp.770-780.

24. <http://arnetminer.org>

25. <http://www.quadsearch.csd.auth.gr>

26. E.Garfield, The history and meaning of the journal impact factor // JAMA, 2006, vol.295, no.1, pp.90-93.

27. C.Tomer, A statistical assessment of two measures of citation: The impact factor and the immediacy index // Information Processing and Management, 1986, vol.22, no.3, pp.251-258.

28. E.Garfield, Would Mendel's work have been ignored if the Science Citation Index was available 100 years ago? // Current Contents 2, 1970, pp.5-6.

29. A.F.J.Van Raan, "Sleeping Beauties in science" // Scientometrics, 2004, vol.59, no.3, pp.467-472.

30. <http://www.issi-society.info/>

121

31. Əliquliyev R.M., Alıquliyev R.M., Fətəliyev T.X., Həsənova R.Ş. "Elmmetriya: mövcud vəziyyəti və imkanları". Ekspres informasiya. İnformasiya texnologiyaları seriyası. Bakı, "İnformasiya Texnologiyaları" nəşriyyatı, 2013, 96 səh.

32. М.А.Акоев, В. А. Маркусова, О. В. Москалева, В. В. Писляков; [под. ред. М. А. Акоева]. Руководство по наукометрии: индикаторы развития науки и технологии //Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 250 с.

İ.E.D. ARZU HÜSEYNOVA
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
e-mail: eim09@rambler.ru

**ELMI NƏŞRLƏRİN DOI (OBYEKTİN RƏQƏMSAL
İDENTİFİKATORU)
TƏSNİFATINA KEÇİDİN YOLLARI**

Xülasə

DOI-(Digital Object Identifier, DOI) - (təsnifatı). 2000-ci ildən başlayaraq DOI oxucuya “bir klikə” ona lazım olan kitabı, məqaləni və ya digər elmi sənədləri tapmağa imkan verir. Bu gün Web of Science və Scopus indeksləşdirilmiş verilənlər bazasına daxil olan jurnallar üçün elmi sənədlərdə DOI və ədəbiyyat siyahılarında bibliografik təsvir identifikatorunun olması vacib tələbdir. Azərbaycan elmi nəşrlərində bu identifikatorlar hələ geniş tətbiqini tapmayıb. Bu məqalədə Crossref agentliyində qeydiyyatdan keçməklə DOI identifikatoru olmaq yolları təqdim edilir.

122

Acar sözlər: DOI, rəqəmsal identifikator, elmi obyekt, elmi təsnifat, elmi nəşr

**ПУТИ ПЕРЕХОДА НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ НА
КЛАССИФИКАЦИЮ DOI
(ЦИФРОВОЙ ИДЕНТИФИКАТОР ОБЪЕКТА)**

Аннотация

Цифровой идентификатор объекта (Digital Object Identifier, DOI) с 2000 г. Позволяет читателям «в один клик» находить электронные версии необходимых им книг, статей и других научных документов. Наличие у научных документов DOI, так же как и включение идентификатора в библиографические описания в списках литературы, становится уже почти обязательным требованием для журналов, индексируемых в базах данных Web of Science и Scopus. Авторы представляют опыт работы с DOI и пути решения возникающих вопросов через регистрационное агентство Crossref.

Ключевые слова: Цифровой идентификатор объекта, научно-исследовательские учреждения, научная классификация, научные публикации

THE WAYS OF TRANSITION OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS TO THE CLASSIFICATION OF DOI (DIGITAL OBJECT IDENTIFIER)

Abstract

Digital Object Identifier (DOI) since 2000. Allows readers to "in one click" to find electronic versions of the books, articles and other scientific documents they need. The availability of scientific documents DOI, as well as the inclusion of the identifier in the bibliographic descriptions in the lists of literature, is already almost mandatory requirement for journals indexed in the Web of Science and Scopus. The authors represent the experience of working with DOI and ways of solving arising problems through the registration agency Crossref.

Keywords: Digital object identifier, scientific research institutions, scientific classification, scientific publications

123

Giriş

1998-ci ildə nəhəng beynəlxalq nəşriyyatların, həmçinin John Wiley&Sons nəşriyyatının iştirakı ilə Beynəlxalq DOI fondu (International DOI Foundation (İDF)) yaradılmışdır. 2000-ci ildə elmi məqalələrə ilk DOI identifikatoru mənimsədilməyə başladı. 2012-ci ildə DOI üzrə İSO 26324:2012 "İnformasiya və sənədləşmə obyektlərin rəqəmsal identifikatoru sistemləri" beynəlxalq standartı qəbul edilmişdir. Bu gün DOI texnologiyası xarici elmi nəşrlərin iş təcrübəsinə daxil edilmişdir. 5 min xarici təşkilat öz sənədlərinə DOI mənimsədilər, 18 min DOI prefiksi qeydiyyatdan keçib. 130 milyondan çox obyektə rəqəmsal identifikator mənimsədilib və onlara DOI vasitəsi ilə 5 milyarddan çox keçid olub.

Şəkil 1.1 Rəqəmsal obyektlərin idarəetmə Assosiasiyasının quruluşu

124

DOI əsasları

DOI çoxlu sayda funksiyalara malikdir. Bu DOI-nin texnologiyalarının universal olmasından, nəşriyyat fəaliyyəti və dünya elmi kommunikasiya proseslərinə inteqrasiya etmək imkanından irəli gəlir.

DOI-nin əsas funksiyalarından biri - oxucuların müəllifin elmi işləri ilə birbaşa əlaqəsidir. Əslində DOI-ni qlobal internet sularında sahillər arasında yol göstərən “mayak”-a bənzədə bilərik. Başqa sözlə, oxucuya elmi məqaləyə keçid yolunu göstərir.

DOI-nin və onu idarədən texnologiyaların əsas vəzifəsi beynəlxalq elmi cəmiyyətdə kommunikasiyanın asanlaşdırılması, bir-birindən uzaq məsafədə olanları müxtəlif əlaqələrlə bağlamaqdır.

Fərz edək ki, hər hansı bir alim öz sənədi üzərində işlədikdə hər hansı məqalənin ədəbiyyat siyahısında DOI mənimsədilmiş keçidə diqqət edir və o sənədin orijinalını oxumaq istəyir. Onda o DOI üzərində basmaqla ilk mənbəyə keçəcək. Bu oxucunu müəllifə çatdıracaq və müəllifə oxucunu göstərəcək.

DOI istifadəsindən müəllif və nəşriyyatın əldə etdiyi xeyir: oxucu məqalənin ilk mənbəyinə keçir, yəni jurnalın saytında “bir klikə” məqaləyə yol həmişə qalır (hətta domen və ya nəşriyyat dəyişdikdə belə), məqalənin

“görünməsi”-ni, jurnalın tanınmasını artırır, məqalənin sitatlarını nəzərə alır (aqrəqat oxucuya maraqlı məqalənin sitat olan nəşr siyahısını göstərir), beynəlxalq verilənlər bazası (Scopus, Wos, EBSCO, DOAS və s), almetrika, ORCID, elmi tədqiqat haqqında verilənləri və onların idarəedilməsini (CRIS- sistemləri) saxlayır, biblioqrafik menecer (Mendeley, Zotero) və plagiatın axtarışı servisi ilə inteqrasiyanı (birləşməni) təmin edir. DOI dünyada aparıcı nəşriyyatların qəbul etdiyi standart olduğundan bu indifikasiator olan sənədlər dünya elm mühitinə daxil edilir.

Aşağıda DOI mənimsədilən obyektlərin siyahısı verilir:

-kitablara, kitab seriyalarına, kitabın bölmə və ya paraqraflarına;
-jurnallara, ayrıca buraxılışlara və ya jurnal tomlarına, ayrıca məqalələrə;

- dissertasiyalara;
- konfrans materialları icmalına, ayrıca mühazirələrə;
- elmi hesabatlara;
- çapların hissələrinə -şəkil, cədvəl, qrafik və s.

DOI quruluşu

DOI kodu iki hissədən ibarətdir:

1.Prefiks - müqavilə bağlandıqdan və ödəniş edildikdən sonra qeydiyyat agentlikləri tərəfindən verilir. Prefiks nəşriyyatı identifikasiya edir. Bu sərt quruluşdu, rəqəm dəstinə dəyişiklik etmək mümkün deyil.

125

2.Suffiks –hər obyektə nəşriyyat/müəllif tərəfindən təyin edilir (fikirləşilir). Çox vaxt suffiks obyekti nəşr ilini, cildi, buraxılış nömrəsini, obyektin yerləşdiyi yeri və s. idetifikasiya edir. Suffiks istənilən ola bilər: ədəd, hərf və s. (bəzi istisnalar var).

Prefiks və suffiks DOI-nin tərkibini təşkil edir. Tam kod jurnalın elektron və çap versiyasında göstərməlidir. Suffiksi formalaşdıranda hər hansı bir alqoritmə riayət etmək lazımdır. məsələn, DOI-nin strukturuna misal:

DOI 10.1016 -0000-0000-2016-5-4-56-77

10.1016 - Prefiks

-0000-0000-2016-5-4-56-77 - Suffiks

0000-0000 - ISSN

2016 - Nəşr ili

5- Cild

4 – Nəşrin nömrəsi

56- Məqalənin ilk səhifəsi

77 - Məqalənin son səhifəsi

Bu mümkün sxemlərdən biridir. Suffikslər üçün istənilən digər sxemi seçmək olar. Suffiksin formalaşmasında digər simvolları istifadə etmək olar: a-z, A-Z, 0-9 və -,_,(),/

Suffiks simvol registrinə həssas deyil. Məsələn, 10.1006/abc və 10.1006/ABC identifikatoru eynidir. Çap versiyalarında DOI misal olaraq:

DOI:10.21122/1029-74482016-59-5-488-502

Elektron versiyalarda DOI misal olaraq:

DOI: <http://dx.DOI.org/10.17759/pse>

DOI-dən istifadə qaydaları

DOI texnologiyası və rəqəmli identifikatorla işləmək imkanı əldə etmək üçün Publishers International Lining Association (PİLA) nəşriyyat əlaqələri üzrə Beynəlxalq Assosiasiyanın olması lazımdır. Bu, Crossref qeydiyyat agentliyinin administrativ strukturudur.

Assosiasiyaya üzvlük PİLA Membership Agreement müqaviləsini bağlamaqla tərtib edilir. Bu müqavilə məzmununa görə formal deyil. Burada bir neçə sahəni doldurmaq lazımdır: təşkilatın adı, texniki məsələlər üzrə cavabdeh insanın adı və elektron poçtu, imza.

126 Assosiasiya üzvləri üçün üzvlük haqqı var. Onun məbləği müxtəlifdir. Məbləğ 275 USD-dan başlayır və təşkilatın həcmi, digər parametrlərdən asılıdır. Bu məlumatı http://www.crossref.org/02_publishers/20pub_fees.trtm ünvanından öyrənmək olar.

Müqavilə imzalandıqdan və üzvlük haqqı ödənildikdən sonra PİLA/Crossref unikal DOI prefeksi və kabinetə girmək üçün login/parol gəndərir. Ondan sonra DOI qeydiyyat statistikaya baxış, digər servislərə qoşulma (CrossMark, Similarity check, cited-bu linking) və onlarla iş mümkündür. Üzvlüyü bir neçə yolla tərtib etmək olar. Birbaşa Crossref saytı (www.crossref.org/join_crossref.html) vasitəsilə müqavilə blankı istəməklə. Bu yolun müsbət və mənfi xüsusiyyətləri var. Müsbət tərəfi ondadır ki, sadə və qeyri-formaldı (qeydiyyat məbləğini və DOI qeydiyyatını plastik kartdan ödəmək olar). Bu həm də mənfi cəhətdi. Birbaşa müqavilədə PİLA hesabı və istənilən maliyyə kommunikasiyasını elektron poçtla edəcək (yəni orijinal sənəd, peçat və s. olmayacaq). Ödəniş ABŞ dolları ilə ödənilməli olacaq. Bunu isə dövlət nəşriyyatları edə bilməz.

Rusiyada PİLA/Crossref-in rəsmi nümayəndəliyi var. Milli elektron-informasiya konsorsiumu PİLA ilə müqavilə bağlamağa, ödəniş etməyə köməklik edir. Əldə olunan prefiks sifarişçi təşkilata aid edilir. (<http://elpub.ru/buy-DOI>)

Azərbaycan hələ bu hərəkətə qoşulmayıb
Crossrefs-də metaverilərin qeydiyyatı

Elmi işlərə DOI indeksini mənimsətmək və onun qeydiyyatı üçün Crossref sistemində metaverilənləri yerləşdirmək lazımdır. Bunu 2 üsulla etmək mümkündür:

1. Web Deposit Form (<http://www.crossref.org/webDeposit>) vasitəsilə. Bu halda metaverilənlər Crossref veb-sayıtına birbaşa daxil edilir. Bu bir-bir məlumatın daxil edilməsi üçün yaxşı üsuldur. İnterfeysə öyrənmək və böyük həcmli məlumat daxil etmək çox çətindir.

2. XML faylı yaratmaqla yükləmə Crossref-ə XML faylı göndərilməsi ilə həyata keçə bilər. Bu daha rahat üsuldür. Lakin burda XML faylı yaratmaq çətindir. Bütün müasir nəşriyyat platformaları XML faylı avtomatik yaradırlar.

Məqalənin metaverilənləri və formalaşmış DOI-si Crossref-də qeydiyyatdan keçdikdən sonra, depozitorlardan DOI keçidlərinin işlənməsi üçün heç bir fəaliyyət tələb edilmir. Crossref sistemi funksional sxemi sərbəst dəstəkləyir. Bu o vaxta qədər aşağıdakı hallar baş verənə kimi davam edəcək:

- Məqalənin (URL) ünvanı dəyişənə kimi ;
- Məqalənin metaverilənləri dəyişirsə;
- Crossref-ə verilənlərin göndərilməsində səhv baş verirsə;
- Jurnalın adı və ya IISN dəyişirsə;
- Məqalənin hüquqi müəllifi dəyişirsə.

Nəticə

DOI (Obyektin rəqəmsal identifikatorunun) istifadəsi elmi-kommunikasiya sisteminin ayrılmaz atributudur.

DOI informasiya mübadiləsi prosesini səmərəli təmin edir, jurnalın tanınması (*abtoputet*) artırır və nəşrin texnoloji keyfiyyətinə zəmanət verir, elmi nəşrlərin axtarış prosedurunu asanlaşdırır və lokallaşdırır və onun sitatlarını hesablamağa imkan verir.

Bu gün Azərbaycanda nəşr edilən elmi ədəbiyyat, jurnallar DOI qeydiyyatından keçməlidir. Burda ən böyük problem DOI qeydiyyatının

ödənli olmasıdır. Elmi jurnalların əksəriyyəti dövlət müəssisələri olduğundan onlara əlavə maliyyə ayrılmır və onlar xarici valyutada ödəniş edə bilmirlər.

Nəzərə alaq ki, Azərbaycan Respublikası Ali Attestasiya Komissiyasının qaydalarına görə elmi jurnallarda məqalə çapı ödənişsiz olmalıdır. Yuxarıda qeyd edilən problemləri həll etmək üçün bir çox nəşriyyatlar bu qaydanı pozmalı olurlar.

Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycan elmi nəşriyyatlarının tanınmış beynəlxalq bazalarına daxil olması üçün onlar DOI qeydiyyatından keçməlidirlər. Bunun üçün isə bu sahədə xarici təcrübə təhlil edilməli və DOI qeydiyyat məbləğləri dövlət müəssisələrinin büdcəsində nəzərə alınmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Диментов А. DOI [Электронный ресурс]: беседа с представителем консорциума НЭИКОН Александром Диментовым / записал А. Шахов // Научный корреспондент. – Режим доступа: <http://nauchkor.ru/media/podchinyayahaos5680174d5f1be70170000091>

128

2. Категории и критерии оценки российских журналов и программы их развития / О.В. Кириллова, А.Ю. Кузнецов, А.В. Диментов, В.В. Лебедев, М.Е. Шварцман // Научная периодика: проблемы и решения. – 2014. – Т. 4. – № 5. – С. 20–34. – DOI: 10.18334/np45149.

3. Митрофанов М.И. Epub. Ребрендинг Crossref, новая структура DOA-DOI. Новое на платформе Epub [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://conf.neicon.ru/materials/15-Domestic0516/20160518-p1-10-Mitrofanov.pdf>

4. Тихонкова И.А. DOI (Digital Object Identifier) – обязательный элемент современного научного издания [Электронный ресурс] // Наука України у світовому інформаційному просторі. – 2013. – Вып. 8. – Режим доступа: http://akademperiodyka.org.ua/docs/science_ukr8/NU-8-Tihonkova.pdf

5. Paskin N. Digital Object Identifier (DOI® System [Electronic resource] // Encyclopedia of Library and Information Sciences. – Taylor & Francis, 2010. – Mode of access: https://www.doi.org/overview/DOI_article_ELIS3.pdf – DOI:10.1081/E-ELIS3-120044418.

TEX.E.N., DOS. SƏRDAR ŞABANOV
UNEC nəzdində İqtisadi Araşdırmalar
Elmi-Tədqiqat İnstitutunun böyük e.i.
sardar.shabanov@unec.edu.az

İNKİŞAF ETMƏKDƏ OLAN ÖLKƏLƏRDƏ “ZƏİF” ELMMETRİK GÖSTƏRİCİLƏRİN TƏTBİQİ PROBLEMLƏRİ

Xülasə

Məqalədə inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün xarakterik olan “zəif” elmmetrik göstəricilərin tətbiqi problemlərinə baxılmışdır. Göstərilmişdir ki, ölkə daxilində elmi araşdırmaçı, kollektiv və universitetlərin elmi fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi və reyting cədvəllərinin qurulması üçün əsas elmmetrik göstəricilər lokal xarakterli əlavə göstəricilərlə tamamlanaraq hibrid tipli modellər qurula bilər. Əlavə göstəricilərin seçilməsi Pareto prinsipinə əsasən aparılmış və müvafiq çəki əmsallarının tapılması üçün zəruri olan tarazlıq şərti qurularaq onların ədədi qiymətləri hesablanmışdır. Elmi subyektlərin müqayisə edilməsi üçün meyar qismində çəkili xətti funksiyanın maksimallaşdırılması təklif edilmişdir.

129

Açar sözlər: *Pareto prinsipi, tarazlıq şərti, çəki əmsalı, istinad, məqalə, indeksləşmiş baza*

ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ «СЛАБЫХ» НАУКОМЕТРИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ

Аннотация

В статье рассмотрены проблемы применения «слабых» наукометрических показателей, характерных для развивающихся стран. Показано, что в рамках выбранной страны для сравнения качества научных результатов исследователей, коллективов, а также составления таблицы рейтингов университетов можно построить модель гибридного типа, в которой наряду с основными наукометрическими показателями целесообразно использование дополнительных локальных показателей. Согласно принципу Парето, осуществлен выбор этих показателей, построено условие равновесия для их

определения и вычислены их числовые значения. Для сравнения качества результатов научных субъектов предложен критерий в виде максимизации линейной функции со взвешенными весами.

Ключевые слова: принцип Парето, условие равновесия, весовой коэффициент, ссылка, статья, индексная база.

THE PROBLEMS OF APPLYING "WEAK" SCIENTOMETRIC INDICATORS IN DEVELOPING COUNTRIES

Abstract

The paper discusses the problems of applying "weak" scientometric indicators that are specific for developing countries. It is shown that within the selected country to compare the quality of scientific results of researchers, collectives and compiling a ranking table of universities it is possible to build hybrid-type models, in which, along with the main scientometric indicators, it is advantageous to use additional local indicators. According to the Pareto principle, these indicators were chosen, the equilibrium condition for their determination was constructed, and their numerical values were calculated. To compare the quality of the results of scientific subjects, a criterion, in the form of maximizing a linear function with weighted coefficients is proposed.

130

Keywords: *Pareto principle, equilibrium condition, weight coefficient, citation, article, indexed base.*

Elmin və təhsilin iqtisadiyyatı üzrə elmi ədəbiyyatlarda [1] ən çox rast gəlinən qanunauyğunluqlardan biri də ondan ibarətdir ki, sənayesi inkişaf etmi^o ölkələrdə bir qayda olaraq elmin və təhsilin də səviyyəsi çox yüksək olur. Bu onu deməyə əsas verir ki, ölkələrin elmi-texniki tərəqqisi müəyyən mənada onların iqtisadi inkişafının törəməsidir. Bu baxımdan iqtisadiyyatı inkişaf edən ölkələrdə (İEOÖ) vəziyyət tam fərqlidir. Bu ölkələr nüfuzlu beynəlxalq elmi bazalarda (Thomson Reuters, Scopus və s.) çox zəif təmsil olunur, müxtəlif reyting siyahılarında ortadan aşağı yerlərdə qərar tuturlar.

Elmmetrik göstəricilərin elmi dövriyyəyə buraxılması 1955-ci ildən başlayıb və Y.Qarfildin istinad indeksi [2] ideyasına əsaslanır. Bu ideyanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, elmi məqalənin dəyəri ona edilən istinadların sayı ilə ölçülə bilər. Başqa sözlə desək, elmi məhsul vahidi olan məqalənin

dəyəri ona olan tələblə ölçülməlidir. Bu ideyanın inkişaf etməsi bir sıra alimlərin – Prays S., V.V.Nalimov, Hirş J., Moed H., Smol H. və b. adı ilə bağlıdır. İndiyədək bir sıra elmmetrik göstəricilər işlənilib hazırlanıb ki, bunlardan da istinad indeksindən başqa, onun müxtəlif modifikasiyaları olan h-indeks, g-indeks, məqalənin yarımyaşama dövrü, 1 sənədə düşən istinadların sayı, jurnalın impakt faktoru və s. göstərmək olar. Elmmetrik göstəricilərdən müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edilir. Məsələn, jurnalların təsir gücünə görə həm sahələrarası, həm də konkret sahə daxilində rəqləşdirilməsi, sahələr üzrə ən çox istinad olunan məqalələrin müəyyənləşdirilməsi, ən çox istinad olunan müəllifin tapılması, müxtəlif elmi qurumların və universitetlərin reyting cədvəllərinin hesablanması və s. Hətta bir sıra universitetlərdə elmi-pedaqoji heyətin stimullaşdırılması üçün bu göstəricilərin köməyi ilə reyting cədvəllərinin tərtib edilib onlardan istifadə edilməsi halları da məlumdur.

1991-ci ildə SSRİ-nin dağılması ilə onun tərkibinə daxil olan ölkələr iqtisadi baxımdan tənəzzülə uğradılar. Böhran həyatın bütün sferalarına dağıdıcı təsir göstərdi və bu təsir elm və təhsilə də ciddi ziyan vurdu. 1991-1996-cı illərdə müşahidə olunan iqtisadi geriləmə inflyasiya prosesi ilə müşayiət olunaraq elmin lazımı səviyyədə maliyyələşdirilməsində müəyyən problemlər yaratdı. Yalnız 1996-cı ildən sonra iqtisadiyyatda baş verən davamlı iqtisadi artım elm və təhsil sferalarında da öz müsbət təsirini göstərməyə başladı.

Azərbaycanda elmmetrik göstəricilərdən istifadə edərək elmi fəaliyyətin effektivliyinin qiymətləndirilməsi məsələləri ilə ilk dəfə AMEA Geologiya institutunda [3, 4] məşğul olublar. Daha sonra analoji problemlər AMEA Kibernetika İnstitutunda [5] və İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunda [6] araşdırılıb. Azərbaycanda BDU-nun nəzdindəki Tətbiqi Riyaziyyat İnstitutunda [7] isə elmin inkişafı problemlərinə həsr edilmiş monoqrafiya da çap edilib.

Azərbaycanın da daxil olduğu regionda son illərin əsas elmmetrik göstəricisi olan məqalələrin sayının dinamikası cədvəl 1-də göstərilib.

SCOPUS bazasında indeksləşmiş sənədlərin sayına görə regional müqayisə

S/S	ÖLKƏ	2013	2014	2015
1	RUSİYA	47 744	55 417	57 881
2	İRAN	41 311	43 389	39 727
3	TÜRKİYƏ	39 327	39 898	39 275
4	UKRAYNA	9 868	10 043	8 868
5	QAZAXISTAN	1 801	2 288	2 062
6	GÜRCÜSTAN	968	962	1 067
7	ERMƏNİSTAN	1 034	1 066	953
8	AZƏRBAYCAN	760	672	676
9	ÖZBƏKİSTAN	551	518	426

(cədvəl müəllif tərəfindən tərtib edilib)

Mənbə: scimagorj.org [8] (müraciət tarixi: 07.06.2017)

132

İspaniyanın scimagorj qrupunun hazırladığı platforma SCOPUS bazasında elmmetrik göstəricilər üzrə ölkələrarası müqayisələr aparmağa imkan verir. Cədvəl 1-dən görüldüyü kimi 2013-2015-ci illər ərzində Rusiya Federasiyası SCOPUS bazasında indeksləşən məqalələrə görə müsbət dinamika nümayiş etdirib. İran 2014-cü ildə əvvəlki ilə nisbətən məqalələrin sayını artırırsa da, 2015-ci ildə bir qədər geriləyib. Türkiyə isə bu illər ərzində demək olar ki, sabit bir səviyyədə qərarlaşıb. Ukrayna, Qazaxıstan və Ermənistanda isə 2014-cü ildəki artım, sonra azalma ilə müşayiət olunub. Özbəkistanda baxılan üç ildə azalma müşahidə edilib. Azərbaycanda isə 2014-cü ildəki azalma sonrakı ildə stabilləşmə ilə əvəz edilib. Aşkardır ki, ölkə olaraq Azərbaycan çalışmalıdır ki, indeksləşən nüfuzlu elmi bazalarda çap etdirdiyi məqalələrin sayını çoxaltsın və həm də, onlara edilən istinadların sayının artması üçün müvafiq tədbirlər görsün. Düşünürük ki, elmi məhsuldarlığın [9] artırılması istiqamətində də tədbirlərin görülməsi zəruridir.

Elmmetrik göstəricilərin istifadə edildiyi məsələlərdən biri də universitetlərin beynəlxalq və ölkədaxili reyting cədvəllərinin tərtib edilməsi problemidir. Nümunə olaraq 2014-2016-cı illər üçün Azərbaycanın bəzi universitetlərinin Thomson Reuters bazasında indeksləşmiş məqalə və

müəyyən statusa malik konfranslardakı tezislərinin sayına görə reyting cədvəlini tərtib edək.

Cədvəl 2

**THOMSON REUTERS bazasında indeksləşmiş sənədlərin sayına görə
Azərbaycandakı universitetlərin reytingi**

S/S	UNİVERSİTET	2016	2015	2014	2013	2012
1	Baku State Univ.	196	119	92	118	139
2	Azer.Medical Univ.	30	20	21	7	13
3	Azer.Technical Univ.	21	23	22	18	24
4	Qafqaz	14	9	7	7	2
5	Khazar	14	6	3	1	4
6	Azer. State Oil Acadademy	9	13	12	10	23
7	Azer. State Univ. Economics	5	2	2	5	5
8	Azer.Univ.Architech.&Construction	3	2	3	0	0
9	Sumgait State Univ.	3	2	2	2	10
10	Nakhchivan State Univ.	2	1	0	2	2

133

(cədvəl müəllif tərəfindən tərtib edilib)

Mənbə: webofscience.org [10] (müraciət tarixi: 08.06.2017)

Cədvəl 2-dən görünür ki, Azərbaycandakı universitetlər mötəbər Thomson Reuters bazasında əsasən zəif təmsil ediləblər. Müqayisə üçün qeyd edək ki, 2016-cı ildə həmin bazada qabaqcıl universitetlərdən olan Harvard - 26781, Stanford -13872 və Moskva Dövlət Universiteti isə 4223 məqalə çap etdirib.

Ölkədaxili reyting cədvəllərinin tərtib edilməsi üçün əsas məqamlardan da biri seçilmiş göstəricilərin çəki əmsallarının təyin edilməsidir. Azərbaycanda universitetlərin reyting cədvəlinin qurulmasında tətbiq etdiyimiz çəki əmsalları cədvəli [9] aşağıdakı kimi formalaşdırılıb.

Cədvəl 3

**Universitetlərin ölkədaxili reytinglərinin qurulmasında
istifadə edilən çəki əmsalları**

S/S	GÖSTƏRİCİ	ÇƏKİ ƏMSALI
1	Monoqrafiya (qrifli)	69,23
2	İmpakt faktorlu jurnalda məqalə	59,62
3	Beynəlxalq patent	52,31
4	Dərslük (qrifli)	36,92
5	Dərs vəsaiti (qrifli)	18,46
6	MDB ölkələri AAK tövsiyə etdiyi jurnalda məqalə	13,46
7	AR AAK tövsiyə etdiyi jurnalda məqalə	6,08
8	AR patenti	3,62
9	Beynəlxalq konfransda tezis	2,03
10	Respublika konfransında tezis	1,01

(müəllifin hesablamaları)

Mənbə: AR Təhsil Nazirliyi Elm şöbəsinin 2012 və 2013-cü illər üçün məlumatları əsasında

134

Qeyd edək ki, müvafiq çəki əmsallarının qurulması həm Thomson Reuters şirkətinin elmmetrik bazası, həm də AR Təhsil Nazirliyi Elm şöbəindən alınan və 2012, 2013-cü illəri əhatə edən məlumatlar əsasında təklif etdiyimiz müəyyən metodika əsasında qurulub. Cədvəl 3-də təsvir edilmiş çəki əmsallarının qiymətləri, ümumiyyətlə, sabit deyil, ildən-ilə dəyişə bilər və onların hesablanması müəyyən tarazlıq şərtinin ödənilməsinə əsaslanır.

Yuxarıda qeyd edilənləri əsas götürərək hesab edirik ki, diqqəti aşağıdakı iki vəzifəyə yönəltmək faydalı ola bilər:

1. İEOÖ-də əsas elmmetrik göstəricilərin (nüfuzlu bazalarda indeksləşən məqalələrin sayı, onlara edilən istinadlar, 1 məqaləyə edilən istinadların sayı, h-indeks və s.) yüksəldilməsi üçün məqsədyönlü iş aparılmalıdır.

2. İEOÖ-rin elmi prioritetləri müəyyəşdirilməli və adekvat maliyyələşdirilmə mexanizmləri işlənəlidir.

İEOÖ-lərdə əsas elmmetrik göstəricilərin “zəif” olduğunu nəzərə alaraq müxtəlif təyinatlı məsələlərin həlli üçün yerli əhəmiyyət daşıya bilən əlavə göstəricilərdən istifadə edilə bilər. Bu halda aşağıdakı prinsiplərə riayət edilməsini zəruri hesab edirik:

1. Əsas elmmetrik göstəricilərdən əlavə ölkədaxili səviyyədə elmi qurumları və araşdırmaçıları fərqləndirməyə imkan verən göstəricilər dəsti müəyyənləşdirilməlidir. Bunun üçün Pareto prinsipinə (20/80) müvafiq olaraq böyük təsir gücünə malik olan nisbətən azsaylı göstəricilərə üstünlük verilməlidir.

2. Seçilmiş hər bir göstərici üçün adekvat çəki əmsalı aşağıdakı tarazlıq şərtinə görə qurula bilər:

$$\omega_i g_i = \text{const}(i = \overline{1, n}) \quad (1),$$

burada g_i – müvafiq göstəricinin rast gəlmə tezliyi, ω_i isə həmin göstəricinin axtarılan çəki əmsalıdır.

3. Fərqləndirilən elmi subyektlər üçün (hər bir j üçün) meyar olaraq bütün göstəricilər üzrə çəkili cəm məqsəd funksiyası kimi formalaşdırıla bilər:

$$\max_j \sum_{i=1}^n \omega_i x_{ij} \quad (2),$$

burada x_{ij} dəyişəni j saylı subyektin i saylı göstəricisinin rast gəlmə tezliyidir.

135

4. Bir qayda olaraq qiymətləndirmə komissiyası üzvləri qiymətləndirilmə siyahısında iştirak etmirlər. Bu obyektivliyi təmin etmək üçün zəruri şərtlərdən hesab olunur.

Ədəbiyyat

1. Мировая экономика/ под ред. А.С.Булатова. - 2-е изд. М.: Экономист, 2007. -860 с. Гл.10. Ресурсы знаний в мире.
2. Garfield E. Citation Indexes for Sciences. A New Dimensions in Documentation through Assosiation of Ideas// Science. 1955. Vol.122. №3159. p.108-111.
3. Ахундова С.Б. Наукометрический анализ эффективности деятельности научных сотрудников ИГ АНА в области нефти и газа// Известия АН Азербайджана. Науки о Земле, №1-6, 1993-1994, стр.110-115.
4. Дадашев А.М., Жидков Е.С. Количественные показатели в проблеме эффективности научной деятельности// Известия НАНА, Науки о земле, №4, 2006, стр.95-103.

5. Аббасов А.М., Гаджиев А.Г., Шабанов С.А. Информационная система оценки результатов научной деятельности исследователей// Доклады НАНА, 2009, том.LXV, №5, стр.19-26.
6. R.Əliquliyev, R.Aliquliyev, T.Fətəliyev, R.Həsənova, "Elm-təriya: mövcud vəziyyəti və imkanları". Ekspres-informasiya. İnformasiya texnologiyaları seriyası, Bakı: "İnformasiya Texnologiyaları" nəşriyyatı, 2013, 96 s.
7. Əliyev F.Ə., Ağayev Ş.S. Azərbaycanca elmin problemləri və inkişaf perspektivləri. "Elm", Bakı, 2011, 151 s.
8. www.scimagoj.org (son müraciət tarixi 07.06.2017)
9. Shabanov S.A. Assessment of scientific productivity on higher education in Azerbaijan: cross-universities analysis//The 5th Inter.Confer.on Control and Optimization with industrial applications. 27-29 August 2015. Book of Abstracts. pp. 425-428.
10. www.webofscience.org (son müraciət tarixi 08.06.2017)

К.Э.Н., ДОЦЕНТ ИСМАИЛЗАДЕ АЛИ АГА
Азербайджанский государственный
экономический университет (UNEC)
aliaga_@mail.ru

**ПРОБЛЕМЫ ОЦЕНКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПРОФЕССОРСКО-ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОГО СОСТАВА
УНИВЕРСИТЕТОВ: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ
И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ**

Аннотация

137 Обоснована необходимость оценки деятельности преподавательского состава и дифференциации на этой основе системы материального стимулирования. Цели, критерии и методы, используемые при этом должны определяться с учетом опыта как зарубежных, так и отечественных университетов. В этом плане особый интерес представляет изучение двухлетнего опыта применения оценки и дифференциации оплаты труда сотрудников в АзГЭУ (UNEC). Проблемы оценки рассмотрены в тесной взаимосвязи с развитием современных миссий ведущих университетов мира и их воздействия на систему оценки. В заключении автором сформулированы основные направления совершенствования системы оценки деятельности профессорско-преподавательского состава университетов.

Ключевые слова: оценка деятельности, профессорско-преподавательский состав, современные миссии, проблемы, дифференциация, опыт.

**UNİVERSİTETLƏRDƏ PROFESSOR- MÜƏLLİM HEYƏTİNİN
FƏALİYYƏTİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ:
YERLİ VƏ XARİCİ TƏCRÜBƏ**

Xülasə

Məqalədə müəllim heyətinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi zərurəti və onun əsasında diferensial əməkhaqqının qurulması əsaslandırılıb. Bunun üçün istifadə edilən məqsədlər, meyarlar və metodlar, universitetlərin həm daxili, həm xarici təcrübəsi əsasında

müəyyən edilməlidir. Bu baxımdan ADİU (UNECE)–də son iki ildə tətbiq edilən heyətin qiymətləndirilməsi və əməkhaqqının diferensiasiyasının təcübəsinin öyrənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Heyətin qiymətləndirilmə problemləri dünyanın aparıcı universitetlərində missiyaların inkişafı ilə sıx əlaqədə təhlil edilib və onların əks əlaqəsi öyrənilib. Sonda müəllif universitetlərin müəllim heyətinin qiymətləndirilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətlərini formalaşdırılıb.

Açar sözlər: fəaliyyətin qiymətləndirilməsi, professor-müəllim heyəti, cari missiya, problemlər, fərqləndirmə, təcübə.

THE PROBLEMS OF ASSESSING THE ACTIVITIES OF THE STAFF OF UNIVERSITIES: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

Abstract

The article substantiates the necessity of evaluating the activity of the teaching staff and the differentiation of the material incentive system on this basis. The goals, criteria and methods used in this case should be determined taking into account the experience of both foreign and domestic universities. In this regard, the study of the two-year experience of applying the assessment and differentiation of the remuneration of employees at the ASEU (UNECE) is of particular interest. The evaluation problems are examined in close relationship with the development of modern missions of the world's leading universities and their impact on the evaluation system. In conclusion, the author outlines the main directions for improving the system for assessing the activities of the faculty of universities.

Keywords: evaluation of activities, faculty, modern missions, problems, differentiation, experience.

Эффективность деятельности современных университетов во многом зависит от оценки и стимулирования продуктивности их профессорско-преподавательского состава. До сих пор в отечественной практике, актуальность и необходимость оценки преподавательской деятельности, как элемента системы менеджмента качества не нашло всеобщего понимания, в то время как в развитых странах

запада специалистами в области образования и оценки педагогических кадров уже в начале 80-90-х годов было доказано опытным путем, что важнейшим условием совершенствования образовательного процесса является повышение педагогического мастерства преподавателя, который был и остаётся стержневым звеном любой педагогической системы [1].

Революционным прорывом в данном вопросе в системе высшего образования республики явилось введение в Азербайджанском государственном экономическом университете (UNEC) системы дифференцированной оценки и оплаты труда преподавателей. Обобщение двухгодичного опыта действия данной системы и опыта ведущих вузов мира позволит определить основные направления его дальнейшего развития, направленного на совершенствование профессионального мастерства преподавателей и повышение качества образовательных услуг.

В системах высшего образования развитых стран Запада происходят радикальные трансформации, связанные с решающим значением университетов для инновационного развития и экономического роста и, как следствие, ведущие к процветанию государств и росту благосостояния граждан. Реальность свидетельствует об изменении социально-экономических функций университета. Рядом с его традиционными — образовательной и научной — миссиями возникает быстрорастущая сфера экономической активности. В новую сферу деятельности университета входят разработка и трансфер технологий, коммерциализация продуктов академической науки и вывод их на рынок, создание новых бизнесов, управление интеллектуальной собственностью с целью получения прибыли. Современный университет принимает на себя миссию социального и экономического развития.

В США после принятия акта Бэя—Доула (1980) в течение нескольких лет университеты создали более 2 тыс. компаний (260 тыс. рабочих мест), которые занимались коммерциализацией технологий. До принятия акта все американские университеты регистрировали менее 250 патентов в год; в 1982 г. их стало 1500, а в 2010 — 4500. Если в 1989—1990 гг. университеты получили 82 млн долл. лицензионного дохода, то в 2009 г. — более 1,5 млрд долл. Фактически, акт Бэя—Доуэла институционализировал американскую модель предпринимательского университета [2]. Дж. Коул считает, что

«значительная часть ведущих отраслей промышленности в США, возможно более 80%, возникла благодаря открытиям, сделанным в американских университетах» (Cole, 2010.P. 4)[3]. Инновационная и предпринимательская активность студентов в США стала ключевым фактором конкурентоспособности вузов.

В начале 2000-х годов в Европе основная роль в создании общества знаний отводилась университетам, поскольку они находятся на пересечении научных исследований, образования и инноваций (SEC, 2003)[4]. В основу концепции создания сетей превосходства ЕС (excellence networks) положена идея объединить научную среду университетов на глобальном уровне в сетевые структуры, использующие сильные стороны своих участников. На европейском совещании в Хэмптон-Корте (2005) университеты, наряду с НИОКР, были названы основой европейской конкурентоспособности (SEC, 2006)[5].

В странах Запада в соответствии с выполняемой ими миссией применяется следующая классификация университетов:

Таблица 1

Современная классификация университетов, в соответствии с выполняемыми миссиями

140

Количество миссий	Университет 1.0	Университет 2.0	Университет 3.0
1	Образовательный институт	Образовательный институт	Образовательный институт
2	-	Исследования	Исследования
3	-	-	Коммерциализация знаний

Источник: составлено автором

Современный этап развития университетов республики можно характеризовать как период трансформации, т.е. перехода, от модели Университет 1 к модели Университет 2. В обществе знаний научные исследования становятся системообразующим фактором университетского образования.

К сожалению, до сих пор на постсоветском пространстве, в том числе и в Азербайджане, не преодолен подход к Университетам, как

исключительно учебным заведениям (в соответствии с советской концепцией наука была монополией Академий), основная цель которых – выпуск компетентных специалистов[6].

Очевидно, что трансформация к современным моделям университетов требует формирование и развитие соответствующей системы оценки и мотивации профессорско-преподавательского состава. Отечественная система должна строиться с учетом апробированных методик передовых стран и отечественных реалий.

В странах Запада выделяют три основные функции оценки педагогов:

а.определения соответствия минимальным требованиям занимаемой должности;

б. для принятия решений в отношении движения персонала образовательного учреждения (в том числе при приёме на работу);

в.при повышении заработной платы, которая производится каждые 2-3 года.

Оценка их деятельности производится по трем направлениям:

1) организационно-методическим аспектам проведения занятий;

2) уровню развития коммуникативной культуры (в ее устной и письменной формах);

3) наличию профессионально значимых черт личности, обеспечивающих эффективность поведенческой стороны деятельности преподавателя и его взаимоотношений со студентами.

В целом подходы к оценке деятельности преподавательского корпуса вузов в ведущих зарубежных вузах обусловлены внутренней логикой системы образования. Во многих из них используется должностная структура, состоящая из 3-5 должностей, внутри каждой из которых имеется несколько ступеней. Через каждые 2-3-года по результатам оценки преподаватель переводится на новую ступень с получением прибавки к своей заработной плате.

Специфические особенности, вызовы стоящие перед оценкой преподавателей республики связаны как с необходимостью модернизации системы управления, повышения рейтинга отечественных университетов, так и с преодолением тенденции низкой оплаты преподавательского состава в сравнении с зарубежными коллегами.

На этом фоне контрастно выделяется мотивация научно-преподавательского состава АГЭУ (UNEC), где впервые в республике дан старт глубоким реформам по повышению всей системы мотивации,

обеспечению его транспарентности, развитию духа конкуренции среди научно-преподавательского состава.

Выводы.

Два года действия дифференцированной системы оплаты труда профессорско-преподавательского состава (ППС) АГЭУ (UNEC) с учётом зарубежного опыта, позволяет сделать следующие выводы:

1. данная система оценки и оплаты позволила значительно улучшить морально-психологический климат в коллективе и повысить продуктивность труда;

2. число показателей по которым ведётся оценка преподавателей должно быть расширено с 3 до 4, т.е. к научно-методическим, научно-исследовательским, саморазвитию критериям необходимо добавить воспитательно-коммуникативный;

3. необходимо учесть и зарубежный опыт, где оценка обслуживающего и административного персонала проводится отдельно от профессорско-преподавательского;

4. в долгосрочной перспективе дальнейшим развитие идеи дифференциации оплаты, в соответствии с трудовым вкладом, является введение по каждой существующей должности (преподавателя, старшего преподавателя, доцента и профессора) 3-5 ступеней, с соответствующей оплатой, как это принято в ведущих вузах мира (например, высшей ступенью у профессора считается -полный профессор- full professor);

5. следует принять во внимание и другой факт из зарубежного опыта, связанного с ротацией членов оценочной комиссии и привлечением независимых экспертов.

Перечисленные меры по внедрению дифференцированной оценки и оплате ППС, позволят в дальнейшем трансформировать его в дифференцированную должностную структуру. Лишь только в этом случае можно будет говорить об окончательном повороте от советской системы оплаты труда преподавательского корпуса к апробированной, рыночно-ориентированной системе оплаты труда.

Литература

1. Оценка профессиональной деятельности профессорско-преподавательского состава вузов в условиях модернизации высшего образования .Автореферат, 2011, М., Рябова Т. М.

2. А. Карпов. Современный университет как драйвер экономического роста: модели и миссии. Вопросы экономики. 2017. № 3. С. 58—76.

3. Cole J.R. (2010). The great American university. Its rise to preeminence, its indispensable nation role, why it must be protected. N.Y. Public Affairs.

4.CEC (2003). The role of the universities in the Europe of knowledge . Brussels: Comissions of the European Communities.

5.CEC (2006). Delivering on the modernization agenda for universities: education, research and innovation. Brussels: Comissions of the European Communities.

Panel “C” – Ağ zal

Mövzu: “Elmin iqtisadiyyatı və maliyyələşdirilməsi problemləri”

Moderatorlar:

professor Əvəz Ələkbərov, UNEC-in “Maliyyə və maliyyə institutları” kafedrasının müdiri

professor Vitaliy Minaşkin, RF Plexanov adına Rusiya İqtisad Universitetinin Elmi işlər üzrə prorektoru

* * *

1. professor Ləzət Miltıkbayeva, Qazaxıstan Respublikasının Elm Fondunun icraçı direktoru

2. i.ü.f.d. Allahyar Muradov, AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini – Elmin maliyyələşdirilməsinin stimullaşdırılması mexanizmi

3. i.e.n. Firsənd Qurbanov, Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasının auditoru- Elmin maliyyələşdirilməsi, təcrübə və təkliflər

4. professor Ümidvar Əliyev (UNEC) – Azərbaycan - Təhsil Strategiyası kontekstində insan kapitalının investisiyalaşdırılması problemləri

5. dosent Lyubov Deqteva, Moskva Dövlət Humanitar-İqtisad Universitetinin İqtisadiyyat və idarəetmə üzrə ikili diplom proqramı və İqtisadiyyat fakültəsinin dekanı

6. dosent Gəray Musayev (UNEC) - “Üçüncü nəsil” universitetlərdə maliyyələşmə məsələləri

7. dosent Sevinc Abbasova (UNEC) - Проблемы подготовки высококвалифицированных научных кадров (бухгалтеров и аудиторов) в соответствии с современными требованиями рынка труда и пути их решения

PANEL C

ELMİN İQTİSADİYYATI VƏ MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ

145

**Moderatorlar: prof. Əvəz Ələkbərov,
prof. Vitali Minaşkin**

ПРОФЕССОР ЛЕЗЕТ МЫЛТЫКБАЕВА
*Управляющий директор Акционерного
общества «Фонд науки», г. Астана, Казахстан*

**МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ
КОНФЕРЕНЦИЯ «МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ НАУЧНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ
В УНИВЕРСИТЕТАХ В XXI ВЕКЕ»**

**«Поддержка и управление научной деятельностью
в Республике Казахстан»**

146

Республика Казахстан располагает мощным научно-техническим потенциалом, сложившимся в результате сплава научного наследия советских времен и развития отечественных научных исследований в эпоху независимости. В Казахстане были созданы крупные научные школы по металлургии цветных металлов, катализа, физики, математики, горного дела, химии, биологически активных веществ, высокомолекулярных соединений, биохимии и физиологии человека, животных и растений, географии и ботаники. Успешно развиваются общественные науки. Многие работы казахстанских ученых получили мировое признание, в том числе в геологии, цветной металлургии, химии, физике и других отраслях науки.

С обретением республикой независимости были созданы все необходимые законодательные и организационные основы для развития казахстанской науки. В 1992–1993 гг. образованы структуры, определяющие научно-техническую политику суверенного Казахстана: по стандартизации, аттестации научных кадров, государственной регистрации научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ, депонированных рукописей и диссертаций, выдаче патентов.

В 2011 г. был принят новый Закон Республики Казахстан «О науке», регулирующий общественные отношения в области науки и научно-технической деятельности, определяющий права и обязанности субъектов научной и научно-технической сферы.

В соответствии с данным законом в Республике Казахстан с соблюдением распределения стратегических, экспертных и административных функций управление научной и (или) научно-технической деятельностью осуществляется:

- 1) правительством Республики Казахстан;
- 2) высшей научно-технической комиссией;
- 3) национальными научными советами;
- 4) уполномоченным органом (Комитет науки Министерства образования и науки РК);
- 5) отраслевыми уполномоченными органами (структурные подразделения отраслевых министерств).

В рамках реализации Закона «О науке» выстроена работа основных структур управления наукой.

Созданы пять национальных научных советов по пяти следующим приоритетным направлениям развития науки республики:

- рациональное использование природных ресурсов, переработка сырья и продукции;
- энергетика и машиностроение;
- информационные и телекоммуникационные технологии;
- науки о жизни;
- интеллектуальный потенциал страны.

147

Кроме того, введены новые формы финансирования: базовое, грантовое и программно-целевое.

Базовое финансирование выделяется государственным научным организациям, выполняющим государственный заказ на проведение научных исследований, на текущее обеспечение научной инфраструктуры и имущества, оплату труда административного и обслуживающего персонала, а также информационное сопровождение научно-технической деятельности. Перечень организаций, являющихся субъектами базового финансирования, формируется уполномоченным органом и утверждается Правительством Республики Казахстан.

Программно-целевое финансирование направлено для решения стратегически важных государственных задач и осуществляется на конкурсной основе или по решению Правительства Республики Казахстан вне конкурсных процедур.

Грантовое финансирование выделяется на проведение научных исследований, а также коммерциализацию результатов научной

и (или) научно-технической деятельности. Грантовое финансирование выделяется только на конкурсной основе.

Основные направления и объемы грантового финансирования утверждаются Высшей научно-технической комиссией (председателем которой является премьер-министр страны) в соответствии с приоритетными направлениями развития науки Республики Казахстан. Решения о грантовом финансировании выносятся национальным научным советом и утверждаются уполномоченным органом или отраслевым уполномоченным органом, объявившим конкурс.

Источниками финансирования научной сферы в Казахстане выступает государственный бюджет, собственные средства предприятий и привлеченные средства коммерческих и некоммерческих организаций.

Реализация стратегии социально-экономического развития Казахстана в значительной степени зависит от решения вопросов развития образования и науки. Поэтому в Послании Президента Республики Казахстан - лидера нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» новый политический курс состоявшегося государства» отмечается, что «высшие учебные заведения не должны ограничиваться образовательными функциями. Им необходимо создавать и развивать прикладные и научно-исследовательские подразделения.

148

Конкурентное преимущество университетов будет зависеть от того, насколько они смогут позиционировать себя как ядро хаба ноу-хау, как открытую сеть взаимодействия с другими исследователями, кампаниями, государственными и негосударственными организациями. При этом важным вопросом является формирование международных сетей трансфера технологий и защиты интеллектуальной собственности.

В целях интеграции науки и образования и привлечения молодежи к научной деятельности принимаются меры по активизации вузовской науки, создаются исследовательские университеты. Например, старейшая кузница инженерных кадров Казахстана, Республиканское государственное предприятие «Казахский национальный технический университет имени К.И. Сатпаева» реорганизовано в Акционерное общество «Казахский национальный исследовательский технический университет имени К.И. Сатпаева». При этом в состав университета в качестве дочерних организаций переданы

бывшие академические научно-исследовательские институты, такие как: Институт геологических наук, Институт металлургии и обогащения, Институт гидрогеологии, Институт географии, Институт сейсмологии, Физико-технический институт.

В итоге, в настоящее время наибольшая численность работников, занятых исследованиями и разработками в Казахстане, сосредоточена в секторе высшего профессионального образования

В Казахстане проводятся меры, направленные на повышение эффективности и качества научных исследований. В частности, введена международная экспертиза исследований.

В целях обеспечения широкого доступа ученых к мировым информационным ресурсам ведущих мировых баз, повышения публикационной активности в международных рейтинговых журналах и цитируемости казахстанских ученых в 2011 году подписана Национальная Лицензия кампании Thomson Reuters (США), организована бесплатная подписка к журналам издательства Springer (Германия), что привело к увеличению числа казахстанских публикаций за рубежом, повышению уровня исследований.

149

На сегодняшний день в мире отмечается высокая значимость объединения интересов науки и индустрии для обеспечения конкурентоспособности экономики страны в целом. Научные разработки являются ключом для ускорения технологического развития и придают импульс инновационному и индустриальному развитию стран.

Перед Казахстаном стоит задача перехода на наукоемкую экономику, что невозможно осуществить без более четкой ориентации фундаментальной и прикладной науки на индустриальные нужды страны. Особое внимание уделяется вопросам коммерциализации интеллектуальной собственности как базы индустриально-инновационного развития.

В целях развития действенных механизмов коммерциализации и внедрения результатов научной и научно-технической деятельности в производство в 2015 году был принят Закон РК «О коммерциализации результатов научной и (или) научно-технической деятельности», в рамках которого предусматривается предоставление грантов на коммерциализацию научных и научно-технических разработок (далее - РННТД). АО «Фонд науки» (далее - Фонд науки) определено оператором грантового финансирования проектов коммерциализации РННТД.

В 2016 году Фондом науки был проведен первый конкурс на грантовое финансирование проектов коммерциализации РННТД. На конкурс было подано 337 заявок. Отличительной чертой проектов явилось то, что большой интерес был не только со стороны ученых, но и со стороны предпринимателей.

В этом году объявлен новый конкурс и начата работа по приему заявок на новый конкурс грантового финансирования коммерциализации РННТД. При этом основными участниками коммерциализации РННТД выступают ученые, субъекты частного предпринимательства, а также сервисные компании, технологические парки и центры коммерциализации.

Фонд науки на постоянной основе ведет информационно-разъяснительную работу по вопросам подачи заявок и коммерциализации РННТД, осуществляет поиск технологических потребностей предприятий Казахстана, а также имеющихся у научного и академического сообщества завершенных результатов научно-технической деятельности, которые могут быть использованы для решения технологических задач предприятий.

Одной из наиболее важных задач, поставленных перед Фондом науки, является повышение уровня практического применения результатов научной и (или) научно-технической деятельности, включая результаты интеллектуальной деятельности, с целью вывода на рынок новых или усовершенствованных товаров, процессов и услуг. Данная задача требует использования комплексного подхода, включающего следующие шаги:

- определение четких приоритетов развития науки;
- ориентирование науки на потребности реального сектора экономики;
- внедрение механизмов, обеспечивающих заинтересованность бизнес-структур во внедрении передовых научно-технических решений в производственный процесс;
- поддержка и содействие развитию процессов коммерциализации РННТД на государственном уровне через создание соответствующей нормативно-законодательной базы и систему грантового финансирования;
- создание на национальном уровне инфраструктуры, необходимой для обеспечения научно-технического и инновационного развития и т.д.

В настоящее время одним из основных вопросов повестки дня стран СНГ является повышение инновационной активности, однако при этом следует уделить большее внимание вопросам, касающимся охраны и защиты интеллектуальной собственности, в соответствии с изменившейся парадигмой технологического развития и общественного устройства.

В частности, в процессе реализации проектов по развитию науки, технологий и инноваций между странами, входящими в Евразийское Экономическое Сообщество, возникает ряд вопросов охраны и защиты объектов интеллектуальной собственности. К числу таких проблем, которые актуальны для Казахстана, можно отнести:

1. Совершенствование нормативных документов в области охраны объектов интеллектуальной собственности

Специалисты, работающие в области интеллектуальной собственности (далее - ИС) в Республике Казахстан отмечают необходимость внесения изменений и дополнений в существующие Соглашения между Правительствами стран о сотрудничестве в области охраны промышленной собственности (в частности возможности расширения видов объектов интеллектуальной деятельности).

2. Подготовка специалистов в области охраны объектов интеллектуальной собственности

ВУЗы и НИИ Республики Казахстан отмечают высокую потребность в прохождении стажировок и обучения в области охраны объектов ИС.

Одним из возможных путей решения данной проблемы видится в совместном рассмотрении вопроса подготовки специалистов в области охраны ИС в рамках действующих соглашений между странами.

3. Информационная поддержка в области охраны объектов интеллектуальной собственности

Глубокая интеграция экономик наших стран затрагивает вопросы эффективной охраны и защиты исключительных прав на объекты интеллектуальной деятельности. Обеспечение более тесного информационного взаимодействия и обмена в области охраны объектов интеллектуальной деятельности между нашими странами позволит своевременно реагировать на такие негативные факторы как: контрафактная продукция, двойное патентование, киберсквоттинг, патентный шантаж и др.

Поскольку технологии стремительно развиваются, международное сообщество постоянно сталкивается с новыми тенденциями в сфере интеллектуальной собственности, которые требуют законодательного оформления. Практика показала, что наши государства научились довольно быстро реагировать на подобные вызовы и при возникновении необходимости разрабатывать новые международные нормы и стандарты.

Уважаемые коллеги, в завершении своего доклада позвольте поблагодарить за организацию данного мероприятия, пожелать всем участникам плодотворной работы. Уверена, что нынешняя конференция запомнится содержательными дискуссиями и интересными встречами, будет способствовать продвижению перспективных идей и инициатив.

Благодарю за внимание!

ALLAHYAR MURADOV
AMEA İqtisadiyyat İnstitutu
Elmi işlər üzrə direktor müavini, i.f.d., dos.

ELMİN MALİYYƏLƏŞMƏSİNİN STİMULLAŞDIRILMASI MEXANİZMİ

GİRİŞ

Elm və innovasiyalar cəmiyyətin sosial, iqtisadi, siyasi, mədəni inkişafına əsaslı təsir göstərmişdir. Son 100 ildə biliyin sürətli inkişafı müşahidə edilməkdədir. Müasir dünyada bilikdən “kənarada”, yəni elm, təhsil və innovasiyalar olmadan sosial-iqtisadi tərəqqi qeyri-mümkündür. Çünki təbii resurslar və investisiyalar üzərində qurulan sosial-iqtisadi dirçəliş əsasən kövrək, kənar neqativ təsirlərə qarşı dayanıqsız olur. Güclü iqtisadiyyat quraraq yüksək sosial rifaha isə yalnız o dövlətlər nail ola bilirlər ki, elmin fundamental nailiyyətlərini və yenilikləri vaxtında və düzgün dəyərləndirməyi bacarırlar. Bu baxımdan Azərbaycanın da iqtisadi inkişafı biliyin innovasiya məhsuluna çevrilməsindən asılıdır.

153

Biliyin daşıyıcısı insandır, ona görə də biliyin artması insan kapitalının inkişafında və milli sərvətin artmasında da həlledici rol oynayır. Dünya Bankının hesablamalarına görə 2005-ci ildə yüksək gəlirli İƏİT ölkələrində milli sərvətin 81%-ni, yuxarı-orta gəlirli ölkələrdə isə 67%-ni qeyri-maddi kapital təşkil etmişdir (*World Bank, 2011, s. 7*). M.Bleyerin hesablamalarına görə isə, 1998-ci ildə inkişaf etmiş ölkələrdəki böyük şirkətlərin bazar dəyərinin 80%-i məhz qeyri-maddi kapital hesabına formalaşmışdır (*Bax: Sullivan and Sullivan, 1999, p. 328*). Odur ki, hazırda bilik, milli sərvəti artırmağın və iqtisadi inkişafın əsas mənbəyinə çevrilmişdir. Biliyin istehsalı isə elmin və təhsilin inkişafı nəticəsində baş verir.

Elmin inkişafı (biliyin istehsalı, mənimsənilməsi və tətbiqi) Azərbaycan dövlətinin qabaqcıl dünya ölkələri sırasına çıxmasına təsir göstərə biləcək ən strateji sahə hesab edilir. 2008-ci ildən başlayaraq dünyada baş verən maliyyə böhranı və neftin qiymətindəki qalxma-enmələr və 2014-cü ilin ortalarından etibarən neftin kəskin aşağı düşməsi iqtisadiyyatı neftdən asılı olan ölkələrin iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərmişdir. Azərbaycan dövləti də iqtisadiyyatın neftdən asılılığını azaltmaq üçün, liberallaşma, diversifikasiya və elmtutumlu sənaye və xidmət sektorunun inkişaf etdirilməsi istiqamətində islahatlar həyata keçirməyə başlamışdır. Hazırda

elm və innovasiyalara əsaslanan iqtisadi artıma nail olunması ilk növbədə liberallyönümlü islahatların aparılmasını, əlverişli biznes və rəqabət mühitinin yaradılmasını və paralel olaraq elmi və innovasiya fəaliyyətinin investisiya cəlbəediciliyinin artırılması istiqamətində praktik nəticələrə söykənən təvədiqedicə və stimullaşdırıcı mexanizmin tətbiq edilməsini tələb edir.

Elmin maliyyəlaşməsinin stimullaşdırıcı amilləri

Azərbaycan elminin köhnə ənənələrlə (Sovətlər dövrü) inkişafı qeyri-mümkündür. Odur ki, elmin və ali təhsilin bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun idarə edilməsi vacibdir. Çünki yeni biliyin yayılması, mənimsənilməsi, saxlanılması və istifadəsi texnologiyası (asanlaşdırılması və sürətləndirilməsi) da elmi fəaliyyət nəticəsində dəyişir və inkişaf edir. Ona görə də elmi fəaliyyətə - artıq dərk edilmiş həqiqətlərlə kifayətlənməyib, təbiət və cəmiyyətdə baş verən və baş verə biləcək hadisə və qanunauyğunluqların axtarılması, öyrənilməsi və istifadə olunmasına yönəldilmiş, özünəməxsus istehsal metodikasına malik olan xüsusi istehsal (burada bilik istehsalı nəzərdə tutulur) və mürəkkəb fəaliyyət sahəsi kimi baxılır. Bu nöqtəyi-nəzərdən elmi fəaliyyətə yeni və ya təkmilləşdirilmiş maddi və mənəvi dəyərlər istehsal edən sahə kimi baxmaq olar. Çünki yaranan hər hansı yenilik və ya yeni elmi biliklər, yeni elmi kəşflər, yeni texnika və texnologiyalar, yeni istehsal vasitələri, «nou-hau»-lar və s. elmi axtarışların nəticəsi olaraq meydana çıxır, iqtisadi, sosial və mənəvi səmərə əldə etmək üçün cəmiyyətin istifadəsinə verilir. A.Forti haqlı olaraq elmi fəaliyyətin nəticələrinin həyata keçirilməsini həm iqtisadi səmərəliliyə, həm də sosial sferaya çox güclü təsir göstərdiyini qeyd edirdi (*Forti and Diseqno, 2011. s. 11*). Elmi fəaliyyətin məqsədinin yeni biliyin (məhsulun, xidmətin) yaradılması olduğundan onun nəticələrinin spəşifik xarakterə malik olduğunu söyləmək olar. Çünki alınan yeni biliklər cəmiyyətin inkişafına, millətin intellektual potensialının yüksəlməsinə bu və ya digər səviyyələrdə birbaşa təsir göstərir. Elmin bilavasitə iqtisadi inkişafda roluna gəldikdə isə, ona iqtisadiyyatın intensiv inkişaf etdirilməsinin, innovasiyalı inkişafın, rəqabətcəbaliyyətliliyin, nəhayət, biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın formalaşmasının ən vacib və zəruri amili və göstəricisi kimi baxmaq lazımdır.

Yeni biliyin yaranması (istehsalı) hər şeydən öncə investisiya tələb edir. Bilirik ki, elmə və innovasiya fəaliyyətinə qoyulan investisiyalar risklidir. Bu səbəbdən özəl sektorun elmə və innovasiya fəaliyyətinin

maliyyələşməsinə cəlb olunması üçün stimullaşdırıcı metod və üsullardan istifadə edilməsi tələb olunur.

Stimullaşma siyasəti bir neçə istiqamətdə: iqtisadi, sosial, siyasi istiqamətlərdə aparıla bilər. Elmin maliyyələşməsinin stimullaşdırılması üçün dünya təcrübəsində tətbiq olunan müxtəlif metod və üsullar vardır. Fikrimcə, elmin maliyyələşməsinin stimullaşdırılması üçün aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir.

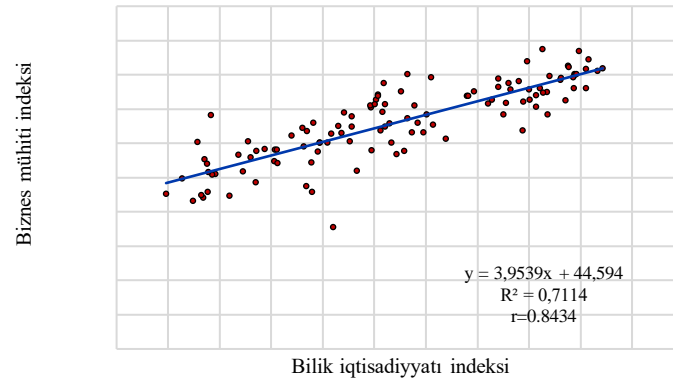
- ✓ Əlverişli biznes və rəqabət mühitinin yaxşılaşdırılması;
- ✓ Biznesə və gələcəyə inamın gücləndirilməsi;
- ✓ İntellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması;
- ✓ Vençur investisiyalarının təşviqi;
- ✓ Qrant və subsidiyaların verilməsi;
- ✓ Birbaşa və dolağı vergi stimullaşdırılması;
- ✓ Bank kreditləri və s.

1. *Biznes və rəqabət mühitinin yaxşılaşdırılması*

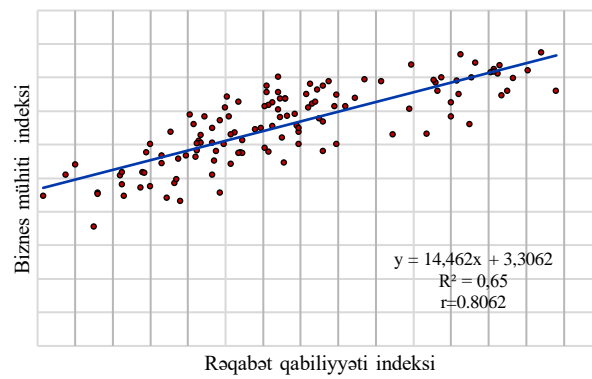
İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi, beynəlxalq indekslər, statistik təhlil və qiymətləndirmələr ölkədə de-facto və de-yure biznes mühitinin yaxşılaşdırılmasının iqtisadi artım üçün zəruri olduğunu göstərir. Müasir dünyada davamlı iqtisadi artımın əsas mənbəyinin bilik istehsalı olduğunu nəzərə alsaq, o halda biliyin inkişafı üçün əlverişli mühitin yaradılmasının vacib olduğunu söyləyə bilərik. Tədqiqatlarımız göstərir ki, biznes mühitinin əlverişli olması biliyin inkişafına, innovasiya məhsulunun yaranmasına, özəl sektorun elmə sərmayə qoyuluşunun artmasına təsir göstərə bilər.

Bütün digər iş adamları kimi, iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan *öntəşəbbüskar (innovator sahibkarların)* insanların da son məqsədi mümkün qədər yüksək gəlir əldə etməkdir. Bundan ötrü öntəşəbbüskar iş adamları bazara yeni məhsul və xidmətlər çıxarmağı daha üstün tuturlar. Təbii ki, burada insanların psixoloji və mental xüsusiyyətləri, davranış prinsipləri, biznesə münasibətləri də əhəmiyyətlidir. Cəmiyyətdəki bu yenilikçilik potensialını reallaşdırmaq, ondan maksimum sosial-iqtisadi fayda ala bilmək üçün sistem elə tənzimlənməlidir ki, yenilikçiliyə təkə imkan verməklə kifayətlənməsin, həm də onu stimullaşdırsın. Biznes mühiti əlverişli olduqda yeni texnologiyaların tətbiqinə, yeni məhsul və xidmətlərin hazırlanmasına və istehsal edilib bazara çıxarılmasına çəkilən xərclər də artır. 1-4-cü Diaqramlarda belə bir asılılığın mövcud olduğu əyani şəkildə görünür.

Diaqram 1. Biznes mühiti (de-yure) və Bilik İqtisadiyyatı İndeksi

Diaqram 2. Biznes mühiti (de-yure) və Qlobal Rəqabətqabiliyyəti İndeksi

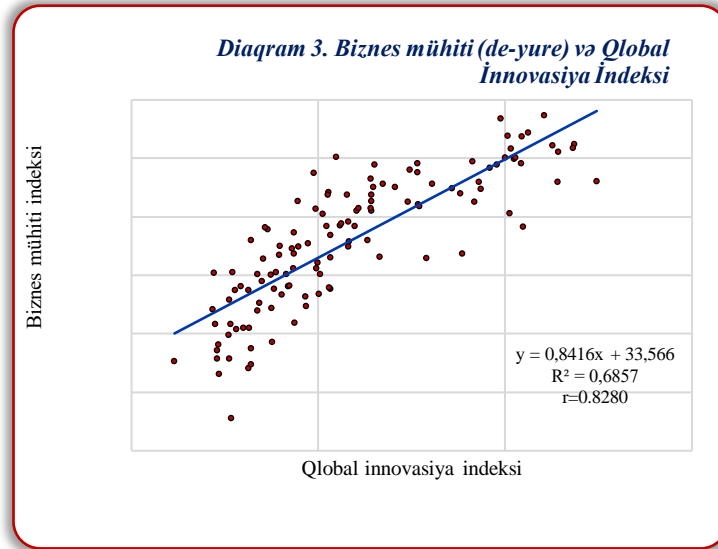

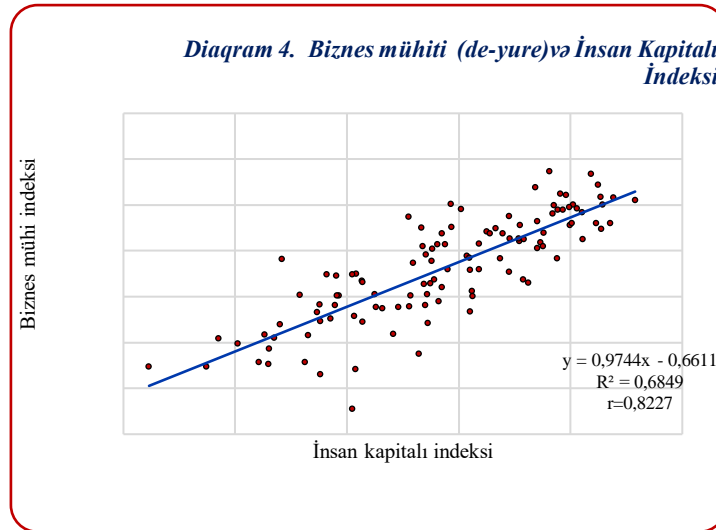
156

Mənbələr: World Bank (2015, *Doing Business*); World Bank (2013-K4D); WEF (2015-2016).

Diaqram 1 və 2-dən görüldüyü kimi, de-yure biznes mühiti ilə, bir tərəfdən Bilik iqtisadiyyatı indeksi arasında ($r=0,843$), digər tərəfdənsə, Rəqabət qabiliyyəti indeksi arasında ($r=0,806$) korrelyasiya asılılığı yüksəkdir. Bu onu göstərir ki, əlverişli biznes mühitinin bilik iqtisadiyyatı quruculuğuna əhəmiyyətli müsbət təsiri vardır.

Biznes mühiti ilə Qlobal innovasiya indeksi (Qİİ) və İnsan kapitalı indeksi (İKİ) arasındakı korrelyasiya da güclüdür (Diaqramlar 3 və 4).

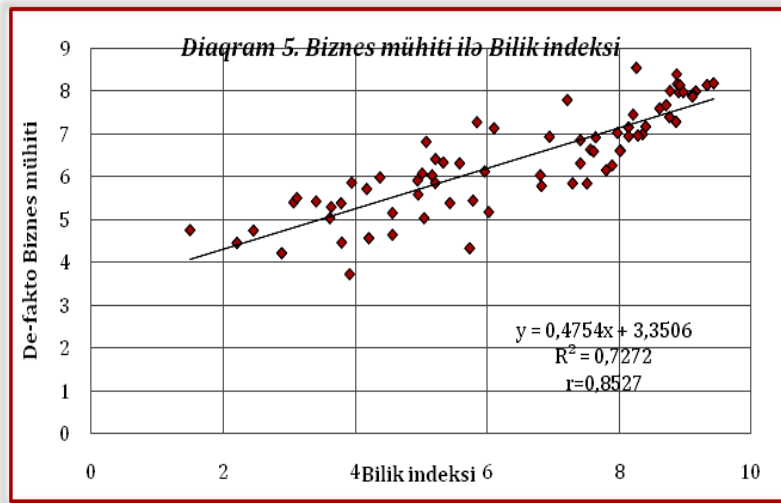

Mənbələr: *World Bank (2015, Doing Business)*; *Cornell University, INSEAD and WIPO (2015)*; *WEF (2015-HC)*.

158

Qlobal Rəqabətqabiliyyəti indeksinin də, Qlobal innovasiya indeksinin də, İnsan kapitalı indeksinin də əsasını biliklər və innovativ texnologiyalar təşkil edir. Bunlarla Biznes mühiti indeksi arasında güclü korrelyasiya onu göstərir ki, de-yure biznes mühiti həm ölkənin rəqabət qabiliyyəti və innovasiyalı inkişafı, həm də insan potensialının keyfiyyətinə əhəmiyyətli təsirə malikdir. Və bu, təbiidir.

Amma nəzərə almaq lazımdır ki, Dünya Bankı biznes mühitinin qiymətləndirilməsi üzrə tədqiqata iqtisadiyyata qeyri-formal müdaxilələri daxil etmir. *The Economist Intelligence Unit Limited* təşkilatı isə real biznes mühitini qiymətləndirir. Aşağıdakı diaqramdan görüldüyü kimi, real biznes mühiti indeksi ilə bilik indeksi arasında korrelyasiya asılılığı yüksəkdir. (Diaqram 5)

Mənbə. *The Economist Intelligence Unit Limited 2014, World Bank (2013-K4D);*

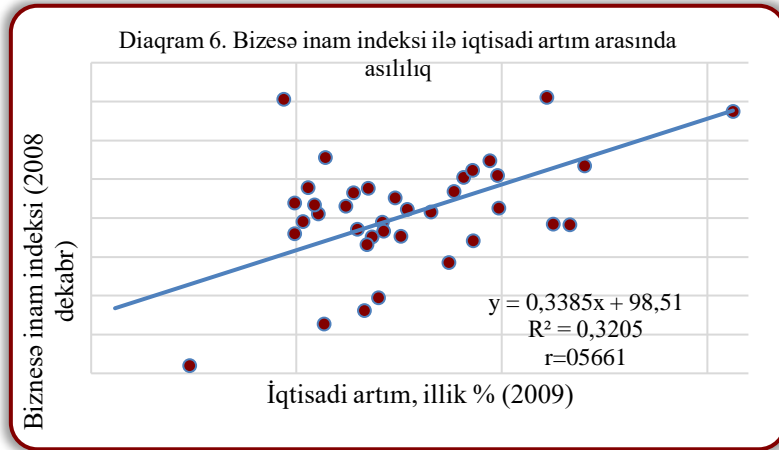
159

Bu indeks 10 kriteriya: *siyasi mühit, makroiqtisadi mühit, bazar imkanları, azad sahibkarlıq və rəqabət münasibətləri siyasəti, xarici investisiya siyasəti, xarici ticarət və valyuta nəzarəti, vergi, maliyyəlaşma, əmək bazarı və infrastruktur üzrə hesablanır* (*The Economist Intelligence Unit Limited, 2014*). Tədqiqatlarımız göstərir ki, faktiki biznes mühiti ilə Rəqabətqabiliyyəti İndeksi, İnnovasiya İndeksi, İnsan kapitalı İndeksi arasında da asılılıq yüksəkdir. Əgər real biznes mühitini qiymətləndirmək istəsək bura biznesin əlverişliliyinə mənfi təsir göstərən qeyri-qanuni müdaxilələri də daxil etdikdə nəticə dəyişə bilər.

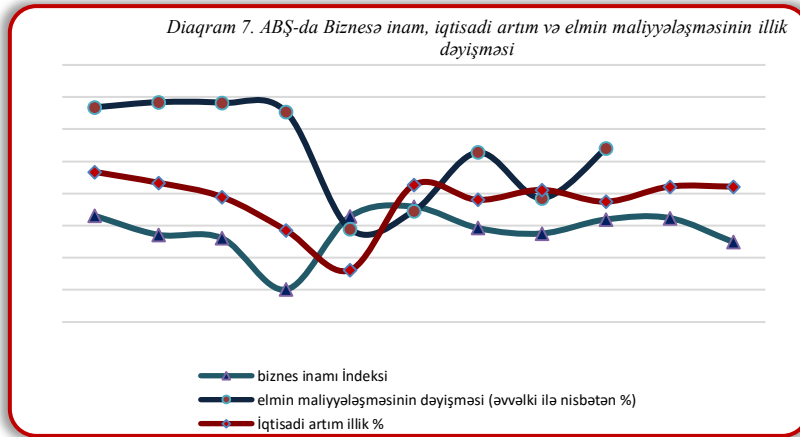
Hesablamaları bu amilləri nəzərə almaqla apardıqda indekslər arasında daha yüksək asılılıq qeydə alınır.

Biznesə və gələcəyə inamın artması

Biznesə və gələcəyə inam iqtisadi inkişaf üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Biznesə və onun gələcəyinə, bazarın fəaliyyətinə inam olmadıqda, gələcəklə bağlı qeyri-müəyyənliklərin yüksək olduğu dövrdə iqtisadi artım tempi də aşağı düşür, biznesin inkişafına investisiya qoyuluşu azalır. Diagram 6-da biznesə inam indeksi ilə iqtisadi artım arasında asılılıq verilmişdir. Göründüyü kimi, bu iki göstərici arasında asılılıq vardır.

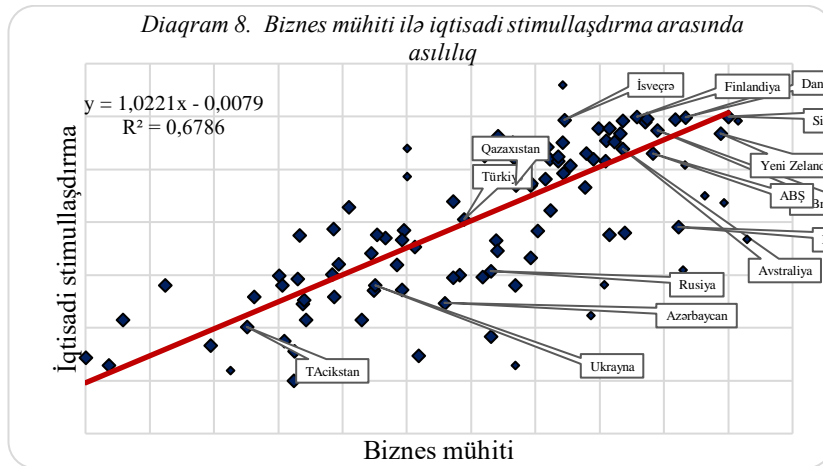
Mənbə: <https://data.oecd.org/leadind/business-confidence-index-bci.htm> (baxılma tarixi 10.06.2017) <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> (baxılma tarixi 10.06.2017)

160

Mənbə: <https://data.oecd.org/leadind/business-confidence-index-bci.htm> (baxılma tarixi 10.06.2017) <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> (baxılma tarixi 10.06.2017); UNESCO <http://data.uis.unesco.org> (baxılma tarixi 10.06.2017)

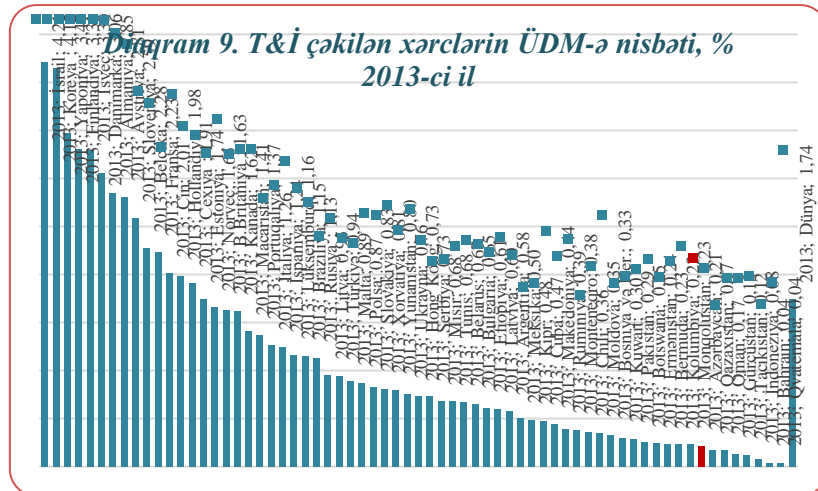
Diaqram 6-dan göründüyü kimi, ABŞ-da Biznesə inam, iqtisadi artım və elmin maliyyələşməsinin illik dəyişməsi arasında bağlılıq vardır. Bu bağlılıq, Fransa, Almaniya, Çin, Türkiyə, İngiltərə və s. ölkələrdə də müşahidə olunur.

Mənbə: World Bank (2015, Doing Business); World Bank (2013-K4D); WEF (2015-2016)

Ölkələrarası təhlillər (*cross-country analysis*) göstərir ki, bilik iqtisadiyyatı qurmağı qarşısına məqsəd qoymuş ölkələr üçün elmə çəkilən xərclərin ÜDM-də payının 1,5%-dən yüksək olması strateji hədəf sayıla bilər. Bu təhlillər onu da göstərir ki, liberal iqtisadiyyatlarda özəl biznesin elmə yönəltdiyi vəsaitin ümumi elm xərclərində xüsusi çəkisi daha yüksək olur.

161

Mənbə: Dünya Bankı 2014

Dünyanın yoxsul ölkələrindən olan Efiopiyada T&İ çəkilən xərclərin ÜDM-ə nisbəti 2009-cu illə müqayisədə 2013-cü ildə 0.24%-dən 0.61%-ə, Malividə 0.33%-dən 1.06%-ə, Uqandada 0.33%-dən 0.48%-ə

yüksəlmişdir. Bildiyimiz kimi, bu ölkələrdə infrastruktur (məktəb, xəstəxana, yollar, dəmir yolu) iqtisadi diversifikasiyaya nail olmaq və institualizasiya böyük həcmli investisiya tələb edir. Bundan başqa, bu ölkələrdə ixtisaslı işçi qüvvəsi də “kritik” səviyyədədir. Bununla yanaşı iqtisadiyyatın inkişafının elmdən asılı olması bu ölkələri də elmə investisiya qoymağa sövq etmişdir.

Bəsit məntiqə görə, özəl sektor elmi-tədqiqatlara və innovativ fəaliyyətlərə sərmayə yatırmağa böyük maraq göstərməməlidir, çünki bunlar ən riskli investisiyalardandır. Lakin fakt budur ki, bəzi ölkələrdə elmə çəkilən xərclərdə özəl sektorun payı hətta 90%-dən də yuxarıdır. Özəl sektorun elmin maliyyələşməsində iştirakı, özəl şirkətlərin nəzdində fəaliyyət göstərən elmi mərkəzlərin və elmi-tədqiqatçıların sayı, əksərən, məhz inkişaf etmiş ölkələrdə yüksəkdir. Bunu belə də dəyərləndirmək olar ki, elmi-tədqiqat fəaliyyətinin tənzimlənməsində liberalizmin “çoxluğu” (dövlət müdaxiləsinin azlığı) elmin inkişafı üçün vacib amildir. Lakin bu, dövlətin stimullaşdırıcı tədbirlərinin (stimullaşdırma mexanizminin) əhəmiyyətini heçə endirmir.

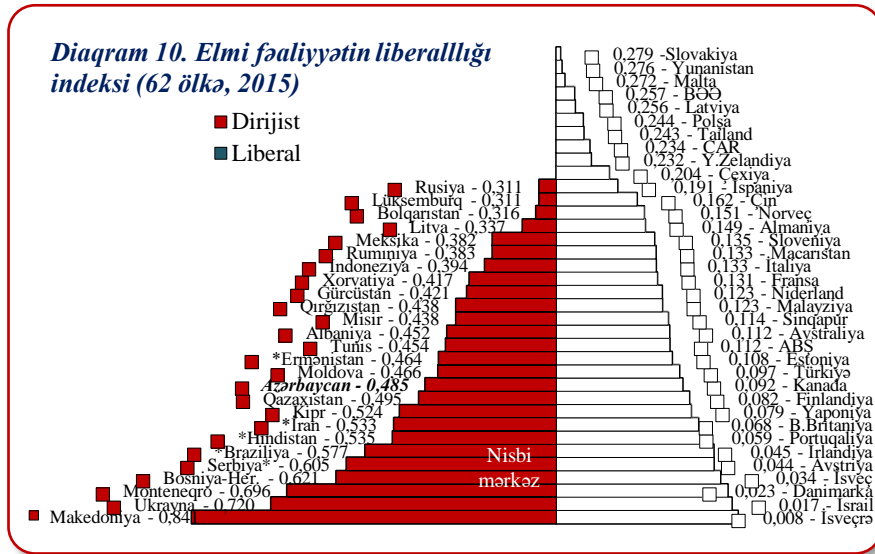
Müəssisələrin iqtisadi fəaliyyətinə spesifik bir müdaxilə səciyyəsi daşısa da, *elmin inkişafını stimullaşdırmaq məqsədi ilə dövlətin təvəqüdü iqtisadi üsul və alətlərdən istifadə etməsi, biznesin inkişafına yönəlmişdir, biznes mühitini pisləşdirmir, əksinə özəl sektorun inkişafını stimullaşdırır.*

162

Biz ilk dəfə olaraq elmi fəaliyyətin tənzimlənməsində liberallığın səviyyəsini ölçməyə cəhd etmişik. Hesab edirik ki, bundan ötrü özəl sektorda fəaliyyət göstərən tədqiqat müəssisələrinin xüsusi çəkisi və elmə çəkilən xərclərdə özəl sektorun pay göstəricilərindən istifadə oluna bilər. Araşdırılan ölkələr üzrə birinci göstərici 2014-2015-ci illər üçün əlyətər olmadığından, bu tədqiqatda yalnız ikinci göstəricidən istifadə olunmuş və onun əsasında *Elmi fəaliyyətin liberallığı indeksi* adlandırdığımız indeks hesablanmışdır (*Diagram 9*). Beynəlxalq statistika təkmilləşdikcə müvafiq ölçmələrə digər göstəricilər də əlavə edilə bilər.

Göründüyü kimi, ölkələrin çoxu, bilik iqtisadiyyatının inkişaf etdiyi ölkələrin isə, demək olar ki, hamısı sağ qütbə doğru yer alır. Elmi fəaliyyətə dövlətin müdaxiləsi səviyyəsinə görə ən liberal ölkə İsrail, ən dirijist ölkə Azərbaycandır. Nisbi mərkəz 0,233 nöqtəsindədir. Bu, elmi fəaliyyət sahəsində dünya ölkələri üzrə “orta liberallığın” yüksək olduğunu göstərir. Belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, elmi tədqiqatlarda ağırlıq mərkəzinin dövlətdən özəl sektora keçməsi ümumilikdə elmin inkişafı və bilik iqtisadiyyatı quruculuğu üçün ciddi əhəmiyyət kəsb edir. Əslində tədqiqat

sferasının liberallığı biznes mühitinin əlverişliliyi və biznesin ümumi inkişafı ilə bağlıdır. Mühit işgüzar fəaliyyət üçün əlverişli olduqda elmin maliyyələşməsində özəl sektorun rolu tədricən artır.

163

Mənbə: UNESCO (UIS.Stat-2015) və OECD (Data-2015) əsasında hesablanmışdır.

Qeyd: *-la işarələnmiş ölkələr üçün informasiya 2014-cü ilə aiddir.

Bu sahədə Çinin təcrübəsi maraq doğurur. 1978-ci ilə qədər Çində özəl sektor yox idi. İqtisadiyyat tamamilən dövlət inhisarında idi. 1978-ci ildə liberal iqtisadi islahatlar başlandı və ilk-əvvəl ticarətdə, nəqliyyatda və yüngül sənayedə kiçik özəl müəssisələrin açılmasına icazə verildi. 1999-cu ilə qədər özəl şirkətlərə kredit vermək belə, qadağan idi. Başlandıqdan 20 il sonra liberal iqtisadi islahatların nəticələri ortaya gəldi. Hazırda Çin yeni texnologiyalar istehsalı sahəsində dünyanın lider dövlətlərindəndir. 1996-2013-cü illərdə özəl sektorda fəaliyyət göstərən tədqiqat müəssisələrinin xüsusi çəkisi və elmə çəkilən xərclərdə özəl sektorun pay göstəriciləri xeyli yüksəlmişdir. Tətbiqi elmə yönəldilən xərclərdə dövlətin payı azalaraq 42,8%-dən 16,2%-ə düşmüş, Elmi fəaliyyətin liberallığı indeksi davamlı olaraq sağa meyil edərək 0,568-dən 0,234-ə enmişdir. Bu dövrdə ÜDM

dinamik sürətdə artmışdır. Bu, biliyin inkişafı ilə bağlı olan sahələrdə liberallaşmanın iqtisadi inkişafı üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göstərir. Beləliklə, Çində dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin azalması nəticəsində özəl sektor və elm sürətlə inkişaf etmişdir.

Azərbaycanda 1996-2013-cü illərdə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı islahatların həyata keçirilməsinə baxmayaraq, tətbiqi elmə çəkilən xərclərdə özəl sektorun payı aşağı düşmüşdür. Bu, Azərbaycanda biznes mühiti ilə elmin maliyyələşməsinə yönəlik təşviq mexanizmi arasında asılılığın zəif olmasından irəli gələ bilər. Hazırda Azərbaycanda elmin maliyyələşməsi əsasən dövlət vəsaiti, biznes investisiyaları, ali təhsilin vəsaitləri və qrantlar (fondların vəsaiti) hesabına formalaşır. Lakin Azərbaycanda dövlət vəsaitləri xüsusi çəkisinə görə əlahiddə üstünlüyə malikdir.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində isə biznes sektor T&İ-nin investisiyalaşmasında üstünlük təşkil edir. Çünki biznes uğuru, yeni ideyanın və ya məhsulun yaradılması səviyyəsindən və sürətindən asılıdır. Bu isə elmi tədqiqatlara investisiya yatırmasını tələb edir. Ümumiyyətlə istənilən sahənin inkişafı, hər şeydən əvvəl, onun maliyyələşmə səviyyəsindən asılıdır. Bu amil elm, təhsil, innovasiya fəaliyyəti, informasiya sektorunda özünü daha qabarıq göstərir. Ona görə də elmi potensialın formalaşması və inkişafı üçün elmi-tədqiqat və işləmələr sferası maliyyə, cihaz və avadanlıqlar, informasiya və s. bu kimi digər zəruri vasitələrlə təmin edilməlidir. Bilirik ki, T&İ-yə və təhsilə çəkilən xərclərin iqtisadi effektivliyi fiziki kapitalla müqayisədə daha yüksəkdir. Təhlillər göstərir ki, T&İ-yə çəkilən xərclərin ÜDM-də xüsusi çəkisinin 1,5%-dən az olması ölkə iqtisadiyyatı üçün təhlükəli hədd hesab olunur. T&İ çəkilən xərclər iqtisadi artım, insan kapitalının formalaşması, intellektual kapitalın yaranması, intellektual xidmətlərin ixracı, həyat səviyyəsinin yüksəlməsi, məhsuldarlıq və s. bu kimi bir çox göstəricilərə birbaşa təsir göstərir.

Beləliklə, bilik iqtisadiyyatının formalaşması və inkişafı bir sıra amillərin – siyasi mühitin, iqtisadi modelin və iqtisadi fəaliyyət mühitinin, sosial vəziyyətin, cəmiyyətin mental xüsusiyyətlərinin – həlledici təsiri altında baş verir. Bu prosesin uğurla getməsi üçün bəzi sahələrin (elmin, təhsilin, informasiya kommunikasiyalarının) effektivliyi, elmi və innovasiyaları stimullaşdırmaq məqsədi ilə təşəbbüskar iş adamlarına verilən təşviqlərin əhəmiyyəti yüksək olur.

Ədəbiyyat

1. Forti A. Diseqno P. (1981) *Scientific Research*. Neads. Wash. 1981
2. OECD (1996). *The Knowledge-Based Economy (1996)* – General Distribution OCDE/Gd(96)102 [https://www.oecd.org/sti/sci-tech/1913021.pdf].
3. OECD (Data-2015). *Organisation for Economic Cooperation and Development*. [https://data.oecd.org/innovation-and-technology.htm]
4. Sullivan, P. and Sullivan, P. (2000). *Valuing Intangibles Companies An Intellectual Capital Approach*. – Journal of Intellectual Capital, Vol. 1 No. 4, 2000, pp. 328-340. MCB University Press, 2000. [http://home.bi.no/fgl99011/Bok2215/IK-artikkel-3.pdf; son baxılma – dekabr 2016]
5. *The Economist Intelligence Unit Limited, (2014)*. Business Environment Rankings Which country is best to do business in?
6. UNDP (2015). *Human Development Report 2015: Work for Human Development*. – New York, 273 p. [http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf].
7. UNESCO (UİS.Stat-2015). Institute for Statistics [http://data.uis.unesco.org].
8. WEF (2015-2016). *The Global Competitiveness Report 2015–2016*. – World Economic Forum, Geneva, 384 p. [http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf].
9. WEF, (2015-HC). *The Human Capital Report 2015*. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2015, 309 p. [http://www3.weforum.org/docs/WEF_Human_Capital_Report_2015.pdf].
10. World Bank (1999). *World Development Report 1998/99: Knowledge for Development*. – Oxford University Press, 1998. Washington DC, 14 p. [http://siteresources.worldbank.org/KFDLP/Resources/461197-1199907090464/BuildingKEbook.pdf].
11. World Bank (2011). *The Changing Wealth of Nations: Measuring Sustainable Development in the New Millennium*. – Washington DC, The World Bank, 2011. [https://siteresources.worldbank.org/ENVIRONMENT/Resources/ChangingWealthNations.pdf; son baxılma – dekabr 2016]
12. World Bank (2013-K4D). *Knowledge for Development: DICE Database (2013)*, “Knowledge Economy Index, 1995 – 2012”, Ifo Institute, Munich [www.ifo.de/w/ziuXgj7S].

13. World Bank (2015-DB). *Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency*. - Washington, DC, 318 p [<http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Full-Report.pdf>].
14. World Bank (2016). *World Development Indicators 2016*. – Washington, DC [<http://data.worldbank.org>].

FİRSƏND QURBANOV
i.e.n., Respublika Hesablama Palatasının auditoru

ELMİN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİ: TƏCRÜBƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Respublikamızda ardıcıl olaraq həyata keçirilən məqsədyönlü sosial-iqtisadi siyasət nəticəsində elm müəssisələrində elmi-tədqiqat işlərinin müasir standartlar səviyyəsində aparılması, ölkənin elmi kadr potensialının, eləcə də onun sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, Azərbaycan elminin beynəlxalq elm məkanına inteqrasiyası, elmi-texniki infrastrukturun modernləşdirilməsi, elmi-tədqiqat qurumlarının maddi-texniki bazasının müasir tələblərə uyğunlaşdırılması və s. kimi tədbirlərin həyata keçirilməsi, eləcə də, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”nın və “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı”nda, “2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı”nda və “Elm haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulan tədbirlərin reallaşdırılması ölkəmizdə elmi potensialın sürətli inkişafına zəmin yaratmışdır.

167

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 9 noyabr 2015-ci il tarixində AMEA-nın 70 illik yubileyinə həsr olunmuş yığıncaqdakı çıxışında qeyd etmişdir ki, “Ölkəmizin gələcəyi elmi potensialın səviyyəsi ilə bilavasitə bağlıdır. Hər bir ölkədə inkişaf elmin səviyyəsi ilə bağlıdır. Bu gün yeni texnologiyalar əsridir. O ölkələr ki, bu texnologiyaların sahibidir, onlar dünya miqyasında öz maraqlarını daha böyük dərəcədə müdafiə edə bilirlər... Elmi araşdırmalar sadəcə olaraq araşdırmalar üçün deyil, ölkə iqtisadiyyatının təhlükəsizlik potensialının güclənməsinə yönəldilməlidir”.

Möhtərəm Prezidentimizin 29 dekabr 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında elmi potensialın və innovasiya fəaliyyətinin dəstəklənməsinə xüsusi yer ayrılmışdır. Həmin Konsepsiyada qeyd edilmişdir ki, “Elmi potensialın və innovasiya fəaliyyətinin dəstəklənməsi uzunmüddətli davamlı iqtisadi inkişafı təmin etmək, “bilik iqtisadiyyatı”nı formalaşdırmaq, elmtutumlu texnologiya, məhsul (işlər, xidmətlər) yaradılmasını sürətləndirmək məqsədilə

innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi əsas istiqamətlərdən birini təşkil edəcəkdir”.

Eyni zamanda, həmin sənəddə qeyd edilmişdir ki, elmin maliyyələşdirilməsinə dövlət büdcəsi resursları ilə yanaşı, digər mənbələrin də cəlb olunması stimullaşdırılacaq ki, bu da, son nəticədə, elmi fəaliyyətlə məşğul olan işçilərin, o cümlədən gənclərin sosial müdafiəsini gücləndirəcək və “beyin axını”nın qarşısını alacaqdır. Ölkədə innovativ iqtisadiyyatın yaradılması məqsədi ilə elm və istehsal arasındakı əlaqələr gücləndiriləcək, tətbiqi elmi araşdırmaların azad bazarın tələbatına müvafiq aparılması üçün zəruri mexanizmlər yaradılacaqdır.

“Elm haqqında” qanunun “Elmi fəaliyyətin proqram məqsədli maliyyələşdirilməsi” 36-cı maddəsində qeyd edilir ki, elmi fəaliyyətin proqram məqsədli maliyyələşdirilməsi strateji cəhətdən vacib olan dövlət əhəmiyyətli elmi işlərin aparılmasına yönəldilməklə müsabiqə əsasında və yaxud müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə müsabiqədən kənar qaydada həyata keçirilir.

Ölkəmizdə bu sahədə fəaliyyəti Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 21 oktyabr tarixli sərəncamı ilə yaradılmış Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu həyata keçirir. Fondun yaradılmasından bu günədək grant layihələrinin maliyyələşdirilməsi məqsədilə Elmin İnkişaf Fonduna 51 milyon manatdan artıq vəsait ayrılmışdır ki, bu da ötən illər ərzində yüzlərlə elmi və elmi-tədqiqat layihəsinin maliyyələşdirilməsinə sərf edilmişdir.

Elmin İnkişafı Fondunun keçirdiyi müxtəlif grant müsabiqələrində akademik və təhsil müəssisələri kifayət qədər fəal iştirak edirlər. 2010-2015-ci illərdə Fond tərəfindən keçirilmiş 26 müxtəlif xarakterli müsabiqənin nəticələrinin statistik göstəricilərinin təhlili göstərir ki, 444 qalib grant layihəsinin 272-nin rəhbərləri akademik qurumları, 129-nun rəhbərləri isə 21 təhsil müəssisəsini təmsil edirlər. Fondun 2010-2015-ci illərdə keçirilmiş grant müsabiqələrində qalib olmuş layihələrin müxtəlif qurumlar üzrə statistikasına nəzər salsaq görərik ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 42 elmi müəssisəsi üzrə layihələrin cəmi maliyyələşdirmə məbləği ümumilikdə 26,6 milyon manat, 24 təhsil müəssisəsi üzrə layihələrin cəmi maliyyələşdirmə məbləği ümumilikdə 6,7 milyon manat, 20 sahə elmi-tədqiqat institutu və digər dövlət qurumları üzrə layihələrin sayı 32, layihələrin cəmi maliyyələşdirmə məbləği isə ümumilikdə 2 milyon manat təşkil etmişdir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının tabeliyində olan 47 elmi təşkilatda 4700-dən artıq elmi işçi çalışır ki, onlardan da 733 nəfəri elmlər doktoru, 2053 nəfəri isə fəlsəfə doktorudur. AMEA tərəfindən 1500-ə yaxın elmi-tədqiqat işi, 50-dək elmi-tədqiqat proqramı icra edilir.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Azərbaycanda akademik elmlə yanaşı universitet elmi də böyük potensiala malikdir.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən **dövlət və qeyri-dövlət** ali təhsil müəssisələrində professor-müəllim heyətinin sayı 2010/2011-ci tədris ilinin əvvəlinə 14933 nəfər, 2013/2014-cü tədris ilinin əvvəlinə 15222 nəfər, 2015/2016-cı tədris ilinin əvvəlinə isə 14550 nəfər təşkil etmişdir ki, bunun da həmin tədris illəri üzrə müvafiq olaraq 1243, 1201 və 1229 nəfəri elmlər doktoru, 5695, 6238 və 5957 nəfəri fəlsəfə doktorudur.

Professor-müəllim heyətinin sayı qeyd olunan dövrə **dövlət ali təhsil müəssisələrində** müvafiq olaraq 13161, 13243 və 12863 nəfər təşkil etmişdir ki, onlardan da 1073, 1016 və 1111 nəfəri elmlər doktoru, 5103, 5433 və 5346 nəfəri isə fəlsəfə doktorudur.

Professor-müəllim heyətinin sayı **qeyri-dövlət ali təhsil müəssisələrində** 2010/2011-ci tədris ilinin əvvəlinə 1758, 2013/2014-cü tədris ilinin əvvəlinə 1979 və 2015/2016-cı tədris ilinin əvvəlinə 1687 nəfər olmuşdur ki, onun da müvafiq olaraq 170, 185 və 118 nəfərini elmlər doktorları, 592, 805 və 611 nəfərini isə fəlsəfə doktorları təşkil etmişdir.

“Elm haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun “Ali təhsil müəssisəsi” maddəsində (Maddə 12) qeyd edilir ki, ali təhsil müəssisəsi tədris prosesi ilə **elmi fəaliyyətin** vəhdətini təmin edən elmi fəaliyyət subyekti olmaqla elmin müxtəlif sahələri və istiqamətləri üzrə fundamental, nəzəri-metodoloji və tətbiqi tədqiqatlar aparır, yüksəkixtisaslı elmi və elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasını həyata keçirir.

Həmçinin, ali təhsil müəssisəsinin elmi-tədqiqat fəaliyyəti tədris prosesinin ayrılmaz tərkib hissəsi olmaqla, təsisçinin, yəni dövlətin və ya özəl sahibkarın vəsaitləri, təhsil müəssisəsinin öz gəlirləri, qrantlar, müxtəlif fondlardan alınan vəsaitlər və digər qanuni mənbələr hesabına həyata keçirilir. Ali təhsil müəssisələrinin elmi və elmi-pedaqoji işçiləri Azərbaycan Respublikası ərazisində istifadədə olan elmi laboratoriyaların xidmətlərindən istifadə etmək, dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilən elmi və elmi-texniki müsabiqələrdə, layihə və proqramlarda iştirak etmək üçün bərabər hüquqlara malikdirlər.

Bu yerdə qeyd etmək istərdim ki, **Veb of Sayns** istinad indeksi xidmətinin məlumatlarında Azərbaycanın əsas təhsil müəssisələri və elmi tədqiqat institutları tərəfindən dərc olunan məqalə və istinadların sayı ildən ilə artır.

Məsələn,

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası – 9861 məqalə:

İllər üzrə publikasiya aktivliyi:

2014-cü il – 366 məqalə

2015-ci il – 434 məqalə

2016-cı il – 467 məqalə

AMEA-nın elmi işlərinə olan istinadların sayı:

2015-ci ildə – 6000 istinad

2016-cı ildə – 7000 istinad

2017-ci ilin ilk 3 ayında – 2000 istinad

2. Ali təhsil müəssisələri üzrə nəşr aktivliyi – 3928 məqalə

İllər üzrə publikasiya aktivliyi:

2014-cü il – 181 məqalə

2015-ci il – 252 məqalə

2016-cı il – 380 məqalə

3. Ali təhsil müəssisələrinin elmi işlərinə olan istinadların sayı:

2015-ci ildə – 1100 istinad

2016-cı ildə – 1500 istinad

2017-ci ildə – 500 istinad

170

Həmçinin, ölkəmizdə elmin sahələri üzrə tədqiqatçıların sayının dinamikasına nəzər salsaq görərik ki, 2000-ci ildən 2015-ci ilədək dövr ərzində tədqiqatçıların sayı təxminən 10 min nəfərdən 16 min nəfərədək, onların arasında fəlsəfə doktorlarının sayı 3,3 min nəfərdən 6,4 min nəfərədək artmış, elmlər doktorlarının sayı isə 2 dəfədən çox artaraq 1500 nəfəri keçmişdir.

Bu say göstəricilərində diqqət çəkən əsas məqamlardan biri də odur ki, tədqiqatçıların sayında sürətli artım əsasən humanitar, ictimai və tibb elmlərində müşahidə edilir, təbiət və kənd təsərrüfatı elmləri ilə məşğul olan tədqiqatçıların sayında da nisbətən zəif olsa da artım var, amma statistik hesabatlarda texniki elmlər üzrə tədqiqatçıların sayında son 15 ildə azalma meyilləri özünü büruzə verir.

Dövlətimiz hər ilin dövlət büdcəsi xərclərində sosialyönümlü xərclərin strukturunda elmin maliyyələşdirilməsinə xüsusi önəm verir ki, bu da elm sahələrinin, o cümlədən elmi-tədqiqat işlərinin səmərəliliyinin artırılmasına və onların nəticələrinin təcrübədə tətbiqinə, müsabiqə əsasında elmi layihələrin maliyyələşdirilməsinə, elmi-tədqiqat institutlarının müasir laboratoriya avadanlıqları ilə təchiz edilməsinə əlverişli şərait yaratmaqla ölkəmizdə elmi potensialın inkişafına təkən verir.

Dövlət büdcəsinin layihəsinin hazırlanmasında mühüm sahələrdən biri elm xərclərinin proqnozlaşdırılması hesab edilir. Məlumat üçün bildirirəm ki, elmin maliyyələşdirilməsi Azərbaycan Respublikası Vahid Büdcə Təsnifatının büdcə xərclərinin funksional təsnifatında “Ümumi dövlət xidmətləri” bölməsinin “Elm” köməkçi bölməsində “Fundamental elm” və “Ümumdövlət xidmətləri üzrə tətbiqi tədqiqatlar” paragrafları üzrə nəzərdə tutulur. Universitetlərdə mövcud olan elmi-tədqiqat laboratoriyalarının saxlanması xərcləri isə “Təhsil” bölməsinin “Əlavə təhsil” köməkçi bölməsi üzrə proqnozlaşdırılır.

Elm müəssisələrinin iqtisadi təsnifat üzrə xərclərin məbləğinin proqnozlaşdırılması “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 24 may tarixli 75 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət büdcəsinin tərtibi və icrası Qaydaları”nın tələblərinə uyğun həyata keçirilir. Cari xərclərin proqnozlaşdırılması zamanı hər bir xərc maddəsinin hesablanması istifadə olunan normativ sənədlərin tələblərinə düzgün əməl etməklə yanaşı növbəti il üzrə xərclərin icra göstəricilərini nəzərə almaq vacib şərtlərdən biridir. Elmi-tədqiqat işlərinin və elm proqramları üzrə xərclər uzunmüddətli olduğu üçün bu xərclərin məbləği büdcə ilində həyata keçiriləcək konkret tədbirlər və həmin tədbirlərlə əlaqədar zəruri xərclər nəzərə alınmaqla müəyyən olunmalıdır. Burada prioritet məsələ seçilmiş elmi tədqiqat işinin inkişaf istiqamətləri, elmi proqramın məqsədi və əsas mərhələləri, elmi işlərin sifarişçilərindən asılı olaraq maliyyə mənbələrinin (büdcə və ya büdcədən kənar vəsait) müəyyən olunmasıdır. Büdcə təsdiq olunduqdan sonra xərclər büdcə ilində hər bir elmi iş üzrə fərdi qaydada tərtib və təsdiq olunmuş smetalar əsasında həyata keçirilməlidir. Bu halda Azərbaycan Respublikası Vahid Büdcə Təsnifatının tələbləri gözlənilməlidir. Elm və təhsil müəssisələrində aparılmış nəzarət tədbirlərinin nəticələri olaraq qeyd etmək istəyirəm ki, xərclərin doğru-dürüst proqnozlaşdırılmaması nəticəsində təsdiq olunmuş xərclər smetalarında çoxsaylı dürüştəşmələr baş verir. Xərclər smetalarının icrasında bu halları aradan qaldırmaq məqsədilə hər bir xərc maddəsinin məbləği və ya istiqaməti əsaslandırılmalı, müvafiq hesablamalar aparılmalı və sonra növbəti il proqnoz layihəsi təqdim olunmalıdır.

Son 5 ildə, yəni 2012-2016-cı illərdə dövlət büdcəsinin “Elm” köməkçi bölməsindən elmin maliyyələşdirilməsinə ayrılan vəsaitlərin

ümumi məbləği 682,0 milyon manat təşkil etmişdir ki, bunun da 637,0 milyon manatı fundamental elmin maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Həmin dövrdə “Elm” köməkçi bölməsi üzrə qeyd edilən vəsaitin 331,0 milyon manatı və ya 48,6%-i əməyin ödənişi məqsədləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Ümumiyyətlə isə 10 il əvvəlki illə müqayisədə dövlət büdcəsindən elmin maliyyələşdirilməsinə nəzərdə tutulan vəsait 2,6 dəfə artaraq 2017-ci il üçün 118,5 milyon manat səviyyəsinə çatmışdır və bu il üçün nəzərdə tutulan vəsaitin 77,4 milyon manatlıq hissəsi, yəni 65,3%-i əməkhaqlarının ödənilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

2017-ci il dövlət büdcəsində “Elm” köməkçi bölməsi üzrə 118,5 milyon manat vəsait proqnozlaşdırılmışdır ki, bunun da 92,5%-i fundamental elmə, 7,5%-i isə ümumdövlət xidmətləri üzrə tətbiqi tədqiqatlara yönəldilmişdir. Nəzərdə tutulmuş xərclər “Fundamental elm” paraqrafında 12, “Ümumdövlət xidmətləri üzrə tətbiqi tədqiqatlar” paraqrafında 3 təşkilat tərəfindən icra olunacaqdır.

2017-ci il dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş vəsaitin 67,3%-i Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının, 9,7%-i Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin, 3,8%-i Milli Arxiv İdarəsinin, 3,5%-i Müdafiə Sənayesi Nazirliyinin, 3,4%-i Ədliyyə Nazirliyinin, qalan məbləğ isə digər təşkilatların payına düşür. 2015-2016-cı illər üzrə dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş elm xərclərinin icra vəziyyətinin təhlili göstərir ki, istifadə olunmuş vəsaitin əsas hissəsi (təqribən 67,6%-i) Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının payına düşür.

Elm xərclərinin iqtisadi təsnifat üzrə təhlili göstərir ki, xərclərin 65,3%-nin əməyin ödənişi bölməsinə, 21,0%-nin malların, iş və xidmətlərin satın alınmasına istifadə olunması nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası üzrə isə bu göstəricilər müvafiq olaraq 69,5% və 20,1% təşkil edir.

2017-ci ildə elmin maliyyələşdirilməsi üçün ayrılmış vəsaitin tərkibində “Elmi- tədqiqat xidmətləri haqqının ödənilməsi” paraqrafı üzrə 1,9 milyon manat nəzərdə tutulmuşdur ki, onun da 1,2 milyon manatı və ya 61,5%-i Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının payına düşür.

Bəzi hallarda elmi proqramların maliyyələşdirilməsinə vəsait “Sair xərclər” paraqrafında nəzərdə tutularaq icra edilir.

Sahələrin adları	2007		2012		2013		2014		2015		2016		2017	
	Proqnoz	İcra	Proqnoz	İcra	Proqnoz	İcra	Proqnoz	İcra	Proqnoz	İcra	Proqnoz	İcra	Proqnoz	2007-ci ildən artım
Elm	45.662,7	43.941,5	123.365,0	116.732,3	130.499,8	116.995,4	146.815,9	124.189,3	150.457,3	113.178,8	130.703,4	110.248,2	118.545,4	2,6
Fundamental elm	42.483,2	41.156,0	115.610,6	110.044,8	122.236,2	109.858,9	136.642,0	115.709,3	140.836,2	105.887,9	121.758,9	103.226,5	109.654,5	2,6
Ümumdövlət xidmətləri üzrə tətbiqi tədqiqatlar	3.179,5	2.785,6	7.754,4	6.687,5	8.263,6	7.136,5	10.173,9	8.480,0	9.621,1	7.290,9	8.944,5	7.021,7	8.891,0	2,8

Son 3 il ərzində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına elmi-tədqiqat işləri ilə bağlı xərclər üzrə dövlət büdcəsindən “Elmi-tədqiqat xidmətlərinin haqqının ödənilməsi” paraqrafında 3,5 milyon manat, elmi-tədqiqat proqramlarının yerinə yetirilməsi üçün “Sair xərclər” paraqrafında 7,4 milyon manat vəsait ayrılmışdır. Yəni son 3 ildə AMEA-ya ümumilikdə 11 milyon manata yaxın vəsait elmi-tədqiqat işlərinin və proqramlarının icrası məqsədilə ayrılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu növ xərclər büdcə təsnifatına əsasən “Elmi tədqiqat xidmətləri haqqının ödənilməsi” xərc paraqrafı üzrə nəzərdə tutulmalıdır. Hesab edirəm ki, növbəti illərdə qeyd olunan məqsədlərə ayrılan büdcə vəsaitinin “Elmi tədqiqat xidmətləri haqqının ödənilməsi” xərc paraqrafı üzrə proqnozlaşdırılaraq icra edilməsi daha səmərəli olardı. Bunun üçün elm xərclərinin proqnozlaşdırılmasında konkret elmi proqramların müəyyən olunması və vəsaitin hər bir proqram üzrə proqnozlaşdırılaraq icra edilməsi məqsəduyğun olardı. Dünya dövlətlərində bu təcrübədən istifadə olunur. Bu halda elmə ayrılmış vəsait hesabına həyata keçirilmiş elmi-tədqiqat işlərinin, eləcə də elmi proqramların nəticəliliyinin, həmçinin vəsaitin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi ilə yanaşı, istifadə olunmuş vəsaitə maliyyə nəzarətinin aparılmasına münbit şərait yaradacaqdır.

174

Hesablama Palatası tərəfindən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının tabeliyində olan elm müəssisələrində aparılmış audit tədbirlərinin nəticələrini nəzərə almaqla qeyd etmək lazımdır ki, bir çox hallarda elm müəssisələrində “Elmi-tədqiqat xidmətləri haqqının ödənilməsi” paraqrafı üzrə vəsaitin proqnozlaşdırılması halları az müşahidə olunur. Bu xərclər əsasən iqtisadi təsnifatın “Sair xərclər” paraqrafında proqnozlaşdırılır ki, bu da icra prosesində proqnozlaşdırılmış vəsaitin elmi proqramlardan kənar xərclərin maliyyələşdirilməsinə yönəldilməsinə şərait yaradır. Büdcə layihəsində elm müəssisələrinə bu məqsədlərə vəsaitin proqnozlaşdırılmasına xüsusi önəm verilməsi və ayrılacaq vəsaitin konkret elmi-tədqiqat işləri ilə bağlı olması büdcə ilində istifadə olunacaq vəsaitin nəticəliliyinə müsbət təsir göstərəcəkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2013-2015-ci illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında cari xərclərlə yanaşı, latın qrafikalı kitabların çap edilməsinə dövlət büdcəsindən 15 milyon manat, elmi-tədqiqat institutlarının müasir laboratoriya avadanlıqları ilə təchizatının maliyyələşdirilməsinə 6 milyon manat vəsait sərf edilmişdir.

Dövlət büdcəsinin elm xərclərinin tərkibində birdəfəlik təyinatlı vəsaitlər də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Son illərdə büdcə layihəsində elm

müəssisələrinin maddi-texniki təminatının möhkəmləndirilməsi və əmək-haqqı sisteminin təkmilləşdirilməsi və digər sosial tədbirlər üzrə vəsait nəzərdə tutulur.

Göründüyü kimi, elmin maliyyələşdirilməsi məsələsində əsas maliyyə mənbəyi rolunu təbii ki, dövlət büdcəsinin vəsaitləri yerinə yetirir. Amma nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi həm də büdcədən kənar gəlirlərin əldə edilməsinə də şərait yaradır. **“Elm haqqında” qanunun “Elmi fəaliyyətin iqtisadiyyatı” maddəsində (Maddə 34) qeyd olunur ki, “Elmi və elmi-texniki fəaliyyətin maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsinin vəsaiti, elmi fəaliyyət subyektlərinin öz vəsaitləri, dövlət fondlarının vəsaitləri, kreditlər, qrantlar, ianələr və digər qanuni mənbələr hesabına həyata keçirilir”.**

Həmçinin, elmi və elmi-texniki fəaliyyətin maliyyələşdirilməsi elmi müəssisə və təşkilatların beynəlxalq təşkilatlardan, maliyyə qurumlarından və fondlardan müqavilə, müsabiqə və qrantlar əsasında cəlb etdikləri, həmçinin elmi məhsul və xidmətlərin satışından daxil olan vəsaitlər hesabına da həyata keçirilə bilər.

Elmi müəssisə və təşkilatlar əldə etdikləri büdcədən kənar vəsaitlərdən maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi, elmi infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, işçilərin maddi həvəsləndirilməsi və digər məqsədlər üçün sərbəst istifadə etmək hüququna malikdir.

175

Qeyd olunduğu kimi, elm müəssisələri öz fəaliyyətlərində büdcə vəsaiti ilə yanaşı təsərrüfat müqavilələri bağlamaqla büdcədən kənar vəsait almaq imkanlarına da malikdirlər.

Elm müəssisələrinin fəaliyyətinin maliyyə təminatında büdcə vəsaiti ilə yanaşı digər mənbələrdən daxilolmalar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu gün bu məsələ büdcə daxilolmalarının azalması ilə əlaqədar daha da aktualdır. Son illərdə elm müəssisələri tərəfindən dövlət büdcəsindən maliyyələşməyə daha da üstünlük verilir ki, bu da həmin müəssisələrin digər fəaliyyətdən əlavə vəsaitin qazanılmasına iqtisadi marağının azalması ilə nəticələnir. 2017-ci ildə elm müəssisələri üzrə nəzərdə tutulmuş büdcədən kənar vəsaitlərin məbləğində azalma halları müşahidə olunur.

“Elm” köməkçi bölməsi üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədən kənar vəsaitləri 2016-cı ildə 1,6 milyon manat təşkil etmişdir ki, bu da 2015-ci ilin göstəricisi ilə müqayisədə 19% çoxdur. Konkret olaraq Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası üzrə son 3 ildə, yəni 2014-2016-cı illərdə 2,5 milyon manat büdcədən kənar vəsait daxil olmuş, bu vəsaitin 2,4 milyon manatı zəruri məqsədlər üzrə xərclənmişdir.

Büdcədən kənar xərclər üzrə nəzərdə tutulmuş vəsaitin 2 milyon manatı və ya 53,3%-i Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyası, 800,0 min manatı və ya 21,3%-i Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, 250,0 min manatı və ya 6,7%-i Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi, 150,0 min manatı və ya 4,0%-i Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Sənayesi Nazirliyi, 550,0 min manatı və ya 14,6%-i isə digər büdcə təşkilatları üzrə proqnozlaşdırılmışdır.

Hesablama Palatası büdcə layihəsinə hazırladığı rəylərdə AMEA-nın elm müəssisələrində institutların əsasən büdcə vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsi ilə kifayətlənərək öz fəaliyyətlərində təsərrüfat hesablı müqavilələrin bağlanması və əlavə vəsait əldə edilməsinə az yer ayırmasını həmin müəssisələrin büdcədən kənar daxilolmalarına və xərclərinə mənfi təsir göstərməsini xüsusi vurğulamışdır.

2015-ci ildə elmi müəssisə və təşkilatlar üzrə büdcədən kənar xidmətlərdən daxilolmalar ümumilikdə 950,0 min manata yaxın, o cümlədən Milli Elmlər Akademiyası və onun tabeliyində olan müəssisələr üzrə ümumi məbləğin 80%-dən artıq və Təhsil Nazirliyi üzrə 20%-ə yaxın olmuşdur.

Büdcədən kənar vəsaitlərin daxilolması 2016-cı illə müqayisədə cari ilə 1 milyon manat və ya 21,9% azalma ilə proqnozlaşdırılmışdır ki, bunun da 95,2%-i AMEA-nın müəssisələrinin payına düşür. AMEA-nın təqdim etdiyi məlumatlardan görünür ki, növbəti ilə "Elm" köməkçi bölməsi üzrə Akademiyanın tabeliyində olan 47 elm müəssisəsindən 28 müəssisə üzrə büdcədən kənar daxilolmaların məbləği 2 milyon manat (cari ildə bu göstərici 33 müəssisə üzrə 3 milyon manat olmuşdur) və ya ümumi daxilolmaların 53,3%-i həcmində olacaqdır. Növbəti ilə daxilolmaların 150 min manatının AMEA-nın İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun, 282 min manatının Neft-Kimya Prosesləri İnstitutunun, 125 min manatının Aşqarlar Kimyası İnstitutunun, 220 min manatının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun, 580 min manatının AMEA-nın İşlər İdarəsinin, 643 min manatının isə 23 elm müəssisəsi üzrə formalaşması nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd olunanları nəzərə alaraq, hesab edirik ki, elm müəssisələri öz fəaliyyətlərində büdcə vəsaiti ilə yanaşı elmi-tədqiqat institutlarının yenilənən maddi-texniki bazasından və elmi potensialından səmərəli istifadə edərək əlavə maliyyə vəsaitinin cəlb edilməsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirməklə elm müəssisələrinin maliyyə imkanlarının artırılmasına şərait yaratmış olacaqlar.

Sonda müqayisə üçün qonşu ölkələrdə də elm sahəsi ilə bağlı ölkəmizdəkindən fərqli olan bəzi məqamlara dair qısa məlumat xüsusi maraq doğurur.

Məsələn, Rusiyada elmə ayrılan vəsaitlərin təhlilinə baxsaq, görürük ki, bu ölkədə tətbiqi elmi tədqiqatlara ayrılan vəsaitlərin məbləği fundamental elmi tədqiqatlara ayrılan vəsaitlərin məbləğini üstələyir. Son illərə qədər bu fərq 2-3 dəfəyə qədər çatsa da, son bir neçə ildəki iqtisadi proseslərdən sonra müəyyən azalma baş verib və bu 2 istiqamət üzrə dövlət büdcəsinin xərcləri təxminən bərabərləşib. Ölkəmizdə isə bu sahədə vəziyyət əksinədir. Məsələn, 2012-2017-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsindən fundamental elmə ayrılan vəsaitlər tətbiqi tədqiqatlara ayrılan vəsaitləri orta hesabla 14 dəfə üstələyib. Amma burada onu nəzərə almaq lazımdır ki, Rusiyada tətbiqi tədqiqatlara ayrılan vəsaitlərin böyük hissəsi kosmik tədqiqatlara, aviasiya texnologiyalarına və atom enerjisi sahəsində araşdırmalara yönəldilir.

Yaxud Türkiyədə elm xərcləri əsasən Türkiyə Elmi və Texnoloji Tədqiqatlar Qurumunun (TÜBİTAK-ın) maliyyələşdirilməsinə yönəldilir, amma bu təşkilatdan əlavə 1993-cü ildə yaradılmış və 200-dən çox akademik öz ətrafında birləşdirən Türkiyə Elmlər Akademiyası da dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilir. Qeyd edim ki, 2017-ci ildə TÜBİTAK-a ayrılan dövlət büdcəsi vəsaitləri Türkiyə Elmlər Akademiyasına ayrılan vəsaitlərdən 200 dəfə artıq olub. Amma bu cür kəskin fərq ona görədir ki, TÜBİTAK Türkiyə Elmlər Akademiyası tərəfindən müəyyən edilmiş milli hədəflər və prioritetlərə uyğun olaraq elmi-tədqiqatların aparılması və koordinasiyasını həyata keçirir. Yəni Türkiyə Elmlər Akademiyası elm sahəsində siyasəti müəyyən edir, TÜBİTAK isə icraçı qurumdur.

177

Nəhayət təqdim edilən məlumatların nəticəsi olaraq təklif etmək olar ki:

1. Ali təhsil müəssisələrinin professor-müəllim heyəti arasında elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi olanların sayı ilə bağlı göstərilən statistik məlumatları ayrı-ayrı ixtisaslar, elm sahələri üzrə təhlil edərək çatışmazlıqların müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması, göstəricilərin müasir təhsil və elm sahəsindəki standartlara uyğunluğunun təmin edilməsində bu amil ölkədə ixtisaslı kadr hazırlığında və elmin inkişafında vacib rol oynaya bilər;

2. Mövcud qanunvericilik aktlarının tələblərinə uyğun olaraq Azərbaycanda akademik və universitet elminin müasir tələblər səviyyəsində inkişafının və eyni zamanda elmi potensialdan səmərəli istifadənin təşkil edilməsi işinə nəzarətin gücləndirilməsi;

3. Elmi kadrların statistikasını təhlil edilərək respublikada ayrı-ayrı sahələr üzrə elmi kadrların hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilməsi;

4. Aparılmış maliyyə nəzarət tədbirləri ilə müəyyən edilmişdir ki, elm müəssisələrində mövcud elmi potensialdan və maddi-texniki bazadan tam səmərəli istifadə edilmir. Buna görə də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının tabeliyində olan elm müəssisələri tərəfindən büdcə vəsaitinə qənaət olunması prinsipinə əsaslanaraq elmi potensialdan səmərəli istifadəni təmin etmək məqsədilə təsərrüfat hesablı müqavilələrin bağlanmasına və əlavə maliyyə mənbələrinin cəlb olunmasına xüsusi önəm verilməlidir.

5. Dövlət büdcəsindən maliyyələşən elmi-tədqiqat işlərinin və elmi proqramların səmərəliliyinə və nəticəliliyinə xüsusi önəm vermək;

6. Elm müəssisələrində elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına, eləcə də elmi proqramların icrasına büdcə vəsaitinin proqnozlaşdırılması və icrası işini həmin elmi işlərin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi göstəricilərinə uyğun və eyni zamanda dünya dövlətlərinin bu sahədə təcrübəsini təhlil edərək təşkili istiqamətində zəruri tədbirlər həyata keçirmək.

PROFESSOR ÜMÜDVAR ƏLİYEV
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
(UNEC) kafedra müdiri,
iqtisad elmləri doktoru
umudvar.aliyev@aceu.edu.az

AZƏRBAYCAN TƏHSİL STRATEGİYASI KONTEKSİNDƏ İNSAN KAPİTALININ İNVESTİSİYALAŞDIRILMASI PROBLEMLƏRİ

Xülasə

İnkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da bilik iqtisadiyyatının formalaşdırılması strateji məqsəddir. Bu strateji məqsədin reallaşdırılması Avropa təhsil sisteminə inteqrasiya edən milli təhsil sisteminin formalaşdırılmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Milli təhsil sisteminin inkişafı isə ölkənin iqtisadi inkişafından, iqtisadi imkanlarından asılıdır. Təhsilin maliyyələşdirilməsi insan kapitalının formalaşdırılmasında əhəmiyyətli rola malikdir. Ona görə də ölkəmizdə fiziki kapitala investisiya qoyuluşundan insan kapitalına investisiya qoyuluşuna keçid zərurətə çevrilmişdir.

179

Açar sözləri: strategiya, təhsil, insan kapitalı, innovativ inkişaf, maliyyələşmə

ПРОБЛЕМЫ ИНВЕСТИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В КОНТЕКСТЕ СТРАТЕГИИ ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА

Аннотация

Стратегической целью Азербайджана как и в других развитых странах является формирование экономики базирующаяся на знании. Реализация этой стратегической цели зависит от интеграции формирующей национальной системы образования в систему образования Европы. А развитие системы национального образования страны зависит от экономического развития и экономических возможностей страны. Финансирование образования играет важную роль в формировании человеческого капитала. Поэтому в стране появилась необходимость перехода инвестиций с физического капитала в человеческий капитал.

Ключевые слова: Стратегия, образование, человеческий капитал, инновационное развитие, финансирование

PROBLEMS OF INVESTMENT OF HUMAN CAPITAL IN THE CONTEXT OF THE EDUCATION STRATEGY OF AZERBAIJAN

Annotation

As in developed countries and in Azerbaijan, the knowledge economy is a strategic goal of forming the economy. The implementation of this strategic goal depends on the integration of the forming national education system into the European education system. And the development of the country's national education system depends on the country's economic development and economic capabilities. Financing education plays an important role in the formation of human capital. Therefore in the country there was a necessity of transition of investments from the physical capital in the human capital.

Keywords: Strategy, education, human capital, innovative development, financing

180

AZƏRBAYCAN TƏHSİL STRATEGİYASI KONTEKSTİNDƏ İNSAN KAPİTALININ İNVESTİSİYALAŞDIRILMASI PROBLEMLƏRİ

Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında qarşıya qoyulan ölkənin modernləşdirilməsi üçün zəruri olan insan kapitalını inkişaf etdirməklə Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini yüksəltmək vəzifəsi vədünya ölkələri sırasında qabaqcıl yer tutan təhsil sisteminin yaradılması məqsədi insan kapitalının formalaşması və inkişafında çox əhəmiyyətli rol oynamaqdadır. Göstərilən məqsəd və vəzifələrin reallaşdırılması ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsi və iqtisadi imkanları ilə birbaşa bağlıdır (WWW president.az |articles| 9779).

Dünya İqtisad Forumu ölkələrin iqtisadi inkişafının üç mərhələsini göstərir:

- Birinci mərhələ - Amillərə (faktorlara) əsaslanan iqtisadiyyat (Factor-Driven Economies).
- İkinci mərhələ - Səmərəliliyə əsaslanan iqtisadiyyat (Efficiency-Driven Economies)

• Üçüncü mərhələ - İnnovasiyaya əsaslanan iqtisadiyyat (Innovation-Driven Economies)

Dünya İqtisadi Forumunun 2014-2015-ci il hesabatına görə Azərbaycan birinci mərhələdən ikinci mərhələyə, faktorlara əsaslanan iqtisadiyyatdan səmərəliliyə əsaslanan iqtisadiyyata keçən ölkələr qrupuna aid edilmişdir.

Azərbaycan müstəqilliyinin bərpası ilə ölkəni düşdüğü böhranlı vəziyyətdən çıxarmaq üçün iqtisadiyyatımızın lokomotivi olan neft sənayesini inkişaf etdirməyi qarşısına məqsəd qoydu. Neft sənayesinin əsas avadanlıqlarının 70%-dən çoxu köhnəlmiş, tətbiq olunan texnologiya neft hasilatını dirçəltmək üçün yararsız vəziyyətdə idi. Müstəqilliyin ilk illərində beynəlxalq müqavilələrə uyğun Azərbaycanın neft sənayesinə cəlb olunmuş xarici investisiyaların fiziki kapitalı investisiyalar şəklində sərf olunmuşdur. Müstəqillik illərində Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan təxminən 180 mlrd dollar investisiyanın çox əhəmiyyətli hissəsi fiziki kapitalı investisiyalaşdırmışdır. Fiziki kapitala investisiya qoyuluşunun üstünlük təşkil etdiyi dövr ölkələrin iqtisadi inkişafının birinci mərhələsi üçün səciyyəvidir. Uzun müddət fiziki kapitala investisiya qoyuluşuna üstünlük verilməsi özünü doğrultmaya bilər. Fiziki kapitala qoyulan investisiya həmin avadanlıq və texnologiya ilə istehsal olunan məhsulun dünya bazarındaki qiymətindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Həmin məhsulların dünya bazarında qiymətlərinin düşməsi fiziki kapitala investisiya qoyuluşunun səmərəsizliyi göstəricisinə çevrilir.

181

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı üçün 1-ci mərhələ dünyanın bir sıra ölkələrində olduğu kimi resursa əsaslanan iqtisadiyyat kimi səciyyələnir. Dünya İqtisadi Forumunun iqtisadi inkişafın mərhələlərini təsnifləşdirməsinə uyğun olaraq Azərbaycan iqtisadiyyatı inkişafın 1-ci mərhələsindən inkişafın 2-ci mərhələsinə (amillərdən səmərəliliyə) keçidlə səciyyələndiyindən bu mərhələ üçün fiziki kapitala nisbətən insan kapitalına investisiya qoyuluşu daha perspektivli hesab olunur. Tədricən fiziki kapitala nisbətən insan kapitalının üstün investisiyalaşdırılması ideyalarının reallaşdırılması öz əksini Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında və Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsində tapmışdır.

Ölkəmizin iqtisadi inkişafının müasir mərhələsində təhsilin maliyyələşdirilməsinə ayrılan vəsaitin müəyyən mənada məhdudluğu bu sahənin prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsini zəruri edir. Bu prioritetlərə təhsil müəssisələrinin coğrafi yerləşməsi və bütövlükdə təhsilin fasiləsizliyi

daxil edilməlidir. Təhsilin investisiyalaşdırılmasında dövlət vəsaiti, xüsusilə büdcə vəsaiti çox böyük xüsusi çəkiyə malikdir. Təhsilin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi üç səviyyədə, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı, regional icra hakimiyyəti orqanı və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Ölkəmizdə regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi məqsədi ilə qəbul olunan üç dövlət proqramının (2004-2008, 2009-2013, 2014-2018-ci illər) artıq iki dövlət proqramı reallaşmış, üçüncü dövlət proqramının isə 2018-ci ildə müvəffəqiyyətlə başa çatacağı proqnozlaşdırılır. Bu proqramlarda regionların istehsal və xidmət sahələrinin inkişafı ilə yanaşı, sosial infrastrukturun, o cümlədən də təhsilin inkişafı da diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Ölkə iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə təhsilin dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsi ağırlıq mərkəzində yuxarıda göstərilən digər maliyyə mənbələri hesabına ciddi dəyişikliklər edilməsi gözlənilir. Təhsilin maliyyələşdirilməsində özəl sektor əhəmiyyətli rol oynamalıdır. Doğrudur, özəl təhsil müəssisələri təhsilin bütün pillələrini əhatə edir. Özəl məktəbəqədər müəssisələr, özəl orta və ali təhsil məktəbləri fəaliyyət göstərir. Ali təhsil müəssisələrində ödənişli təhsil alanların nisbətən çox olmasına baxmayaraq, özəl məktəbəqədər və orta təhsil müəssisələrində şagirdlərin sayı respublika üzrə şagirdlərin sayının təxminən 0,2%-ni təşkil edir. Özəl hazırlıq kursları da təhsilin maliyyələşdirilməsi mənbələrindəndir. Bu kurslar kifayət dərəcədə geniş şagird (100 mindən çox) və müəllim kontingentini (3 mindən çox) əhatə edir.

182

İnsan kapitalının inkişaf etdirilməsinin mənbələrindən biri də istehsal və xidmət müəssisələrinin vəsaitidir. Hesab edirəm ki, elmi-texniki tərəqqinin sürətlə inkişaf etdiyi şəraitdə müəssisələr rəqabətliliyini yüksəltmək məqsədi ilə dəyişilən şəraitə uyğun mühəndis-texniki işçilərin yenidən hazırlığını daima diqqət mərkəzində saxlamalıdır. Müəssisələrin rəqabətliliyi çalışanların hazırlığından və yenidən hazırlanmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Elmi-texniki tərəqqinin müasir sürətli inkişafı xüsusilə mühəndis-texniki işçilərin vaxtaşırı yenidən hazırlığını daha da aktuallaşdırıb.

Təhsilin investisiyalaşdırılmasının digər mənbəyi kimi beynəlxalq maliyyə qurumlarının maliyyə vəsaitləri çıxış edir. Azərbaycan Respublikası da insan kapitalının inkişafında bu mənbələrdən, Dünya Bankının, BMT-nin məqsədli vəsaitlərindən səmərəli istifadə etməlidir.

Təhsilin investisiyalaşdırılmasının digər mənbəyi kimi vətəndaşların şəxsi vəsaiti çıxış edir. Belə ki, şəxsi ianələr, ianə fondlarının vəsaitləri,

təhsilin bütün pillələrini əhatə edən özəl təhsil müəssisələrinə ödəniş haqları insan kapitalının formalaşması və inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır.

İnkişaf etmiş ölkələr iqtisadi inkişafın birinci mərhələsi kimi səciyələndirən xammal-resurs iqtisadiyyatından insan kapitalının inkişafına nail olmaqla innovasiyayönümlü iqtisadiyyata keçə bilməmişlər. Müasir dövrdə güclü inkişafa stimül verən yenə də insan kapitalıdır və ABŞ və aparıcı Avropa ölkələri inkişafalarını insan kapitalı nəzəriyyəsi əsasında müvəffəqiyyətlə təkmilləşdirirlər və özlərinin rəqabətqabiliyyətli milli iqtisadiyyatlarını yaratmağa nail ola bilirlər. İnkişaf etmiş ölkələrin milli sərvətində insan kapitalı çox böyük xüsusi çəkiyə malikdir. Beynəlxalq nüfuzlu maliyyə qurumlarının mütəxəssislərinin hesablamalarına görə inkişaf etmiş ölkələrin milli insan kapitalı onların milli sərvətinin 70-80%-dən çoxunu təşkil edir. İnkişaf etmiş ölkələr dövlət büdcələrindən insan kapitalının inkişafına digər inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müqayisədə 2,5-3 dəfədən çox vəsait yönəldirlər. Bütün bunlar onu göstərir ki, iqtisadi inkişafın müasir mərhələsində cəmiyyətin inkişafında həlledici rolunu təbii resurslar, sənaye kapitalı və ümumiyyətlə əmək, fiziki kapital deyil, yüksək məhsuldarlığa malik olan, intellektual və yaradıcı əməyi formalaşdıran insan kapitalı oynayır.

183

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində universitetlərin nəzdində fəaliyyət göstərən ianə fondlarının təhsilin, elmin və elmi-texniki ixtiraların maliyyələşdirilməsində rolu əvəzsizdir. İanə fondları maliyyə bazarında fəaliyyət göstərən investorların mühüm hissəsini təşkil edir. 2014-cü ildə ianə fondları pensiya fondları ilə birlikdə dünya miqyasında dəyəri 9,6 trilyon avro olan aktivləri idarə etmişdir. ABŞ universitetlərindən Harvard Universitetinin nəzdində 30 mlrd avro, Stanford Universitetinin nəzdində 21 mlrd avro, Kaliforniya Universitetinin nəzdində 11 mlrd avro, Masaçussets Texnologiya İnstitutunun nəzdində 10 mld. avro vəsaiti olan ianə fondları fəaliyyət göstərir (Pension & investment).

Təhsilin keyfiyyətinin birbaşa asılı olduğu parametrlər investisiyalaşmanın ardıcılığında, səmərəliliyin yüksəldilməsində müəyyənəddir olmalıdır. Orta təhsil müəssisələrinin çox cüzi hissəsinin təxminən 7%-nin Bakı şəhərində (təxminən 4500 məktəbdən 300-ü) yerləşməsinə baxmayaraq, yəqin ki, təhsilə investisiyanın çox əhəmiyyətli hissəsi Bakı şəhərindəki məktəblərin payına düşür. Təhsilin bütün infrastrukturunun formalaşmasında və yeniləşməsində Heydər Əliyev Fondunun rolu əvəzsizdir.

İnsan kapitalının formalaşması və inkişafı daha çox ali təhsil sisteminə asılıdır. Ali təhsil müəssisələrində təhsilin məzmununun yeniləşməsi, yeni müasir ixtisaslara uyğun kadrların hazırlanması, infrastrukturun təkmilləşməsi insan kapitalının formalaşmasına həlledici təsir imkanına malikdir. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında bütün parametrlərin maliyyələşdirilməsi çox ciddi vəsait tələb edir. Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində ilkin tədbirlərdən biri kimi təhsilin məzmununun yeniləşdirilməsi, dərslərin, dərslər vəsaitlərinin, tədrisin texniki vəsaitlərinin təzələnməsini, təhsil verənlərinin yenidən hazırlığı nəzərdə tutulmuşdur.

İqtisad elminin məzmununun yeniləşdirilməsi öz əksini inzibati-amirlik iqtisadi sistemində müəyyənədiç ideologiyadan azad olmaqda və aparıcı ölkələr üçün səciyyəvi olan iqtisadi fəaliyyətin səmərəliliyinin araşdırılmasında tapmışdır.

Azərbaycanın ali təhsil sisteminin dünya ali təhsil sistemində inteqrasiyasını da diqqətdən kənar qoymaq olmaz. Hesab edirəm ki, insan kapitalının formalaşmasında ali təhsilin yerindən danışarkən Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC-in) təcrübəsinə xüsusi diqqət vermək lazımdır. Texnopark, biznes-inkubator, ikili diplom, çoxtərəfli tələbə, müəllim, magistr mübadiləsinə bir sıra digər layihələrin reallaşdırılması digər ali təhsil müəssisələrinə nümunə ola bilər.

184

Son günlər (18 may 2017-ci il) dünyada elmi-texniki və texnoloji cəhətdən analoqu olmayan Heydər Əliyev adına yarım dalma qazma qurğusunun ölkəmizdə istismara verilməsi Azərbaycanda insan kapitalının inkişafına əyani sübutdur. Dəyəri 1 mlrd ABŞ dolları, çəkisi 26 min ton olan, suyun 1000 metr dərinliyində (sovet dönmində suyun 150-200 metr dərinliyində qazma apara bilirdik) və ümumiyyətlə 12 min metr dərinlikdə qazma apara bilən bu qurğunu hazırlayan mühəndis-texniki heyətin 80%-i Azərbaycan vətəndaşlarıdır.

Azərbaycanda iqtisadi inkişafın resurslara əsaslanan 1-ci mərhələsindən səmərəli iqtisadiyyat kimi səciyyələnən 2-ci mərhələsinə keçid zamanı insan kapitalının inkişafına əlverişli şərait yaratmaq üçün innovativ inkişafa (3-cü mərhələ) keçid üçün əlverişli zəmin yaratmaq olar. Bununla yanaşı insan kapitalının inkişafını dayanıqlı inkişafı səciyyələndirən digər cəhətlərlə: təbii resursların istismarı, investisiyanın istiqaməti, elmi-texniki inkişafa oriyentasiya, şəxsiyyətin inkişafı və institusional dəyişikliklərlə uzlaşdırılmaqla Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq rəqabətliyini təmin etmək mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Stratejiyası. Bakı, 2013
2. Pensions & Investments – pulun idarəedilməsi üzrə beynəlxalq qəzet (<http://www.pionline.com/>). Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi
3. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Bakı, 2016

ДЕГТЕВА ЛЮБОВЬ ВЯЧЕСЛАВОВНА
кандидат философских наук, доцент,
декан факультета экономики,
Московский государственный
гуманитарно-экономический университет
E-mail: degteva19@mail.ru

ЛИТВИНЕНКО ИННА ЛЕОНТЬЕВНА
кандидат экономических наук,
доцент, заместитель проректора по
организации международной деятельности,
Московский государственный
гуманитарно-экономический университет
E-mail: innalitvinenko@ya.ru

УПРАВЛЕНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТОЙ В ИНКЛЮЗИВНОМ ВУЗЕ

186

Современная система высшей школы предполагает, что в условиях обновленной концепции университетского образования и реализуемой системы оценки основных показателей, характеризующих эффективность работы вузов, вопрос активизации научно-исследовательской деятельности, как профессорско-преподавательского состава, так и студентов становится одним из важнейших в контексте обеспечения конкурентоспособности высших учебных заведений.

При этом смещаются акценты в образовании студентов – основное внимание теперь уделяется формированию независимого креативного типа мышления, развитию творческого научного потенциала будущего выпускника. Это обусловлено тем, что процесс самостоятельной научной работы студента, в гораздо большей степени, чем процесс обучения, позволяет соприкоснуться с различными сторонами реальности, выявить актуальные научные проблемы и определить возможные направления их решения. Можно утверждать, что научно-исследовательская работа студентов (НИРС) способствует активизации других внеаудиторных форм активности, расширяя спектр различных видов самостоятельной работы.

Таким образом, повышение эффективности управления научно-исследовательской деятельностью получает статус приоритетной задачи и предполагает серьезную модернизацию планирования, организации, контроля, координации и активизации научных исследований на всех уровнях:

- общеевропейском;
- структурных подразделений;
- профессорско-преподавательского состава кафедр университета;
- аспирантов и студентов вуза.

Грамотное руководство научной деятельностью в университете требует оптимального выбора управленческих решений, основанного на комплексном изучении всех элементов образовательной, научной и хозяйственной деятельности организации. Среди основных задач организации научной деятельности можно выделить следующие:

- точная оценка приоритетов и «точек роста» научных направлений;
- обеспечение необходимой нормативной базы научно-исследовательской и организационно-экономической деятельности;
- обеспечение объективной качественной и количественной оценки планируемых и фактических результатов деятельности преподавателей, научно-исследовательских групп и школ, научных подразделений вуза;
- реалистичная оценка научно-технического потенциала структурных подразделений, научных направлений, отраслей знания;
- грамотное проектирование организационных систем, максимально приспособленных для получения необходимых результатов заданного качества;
- эффективное формирование исследовательских групп с заданными свойствами;
- проектирование системы взаимодействия образовательной организации с потенциальными и реальными организациями-партнерами;
- построение системы управления качеством планируемых результатов научной деятельности.

Решение первой, из обозначенных задач, для Московского государственного гуманитарно-экономического университета (МГГЭУ)

обусловлено особенностями его деятельности. Университет является уникальным учебным заведением, реализующим инклюзивную модель обучения, превосходящую по своим масштабам инклюзию любого другого вуза страны. В вузе обучается более 400 студентов-инвалидов, среди которых 63 инвалида-колясочника.

Подобная специфика обуславливает особенность организации научно-исследовательской деятельности в МГГЭУ, основной целью которой является развитие научно-исследовательского потенциала университета, как уникального учебного заведения, в котором осуществляется подготовка студентов-инвалидов [2].

Реализация данной цели обуславливает направленность научно-исследовательской деятельности университета на активную разработку научных программ по проблематике образовательно-реабилитационных процессов, участие университета в различных международных и российских научно-образовательных проектах, связанных с проблемами обеспечения высокой эффективности социальной адаптации и интеграции инвалидов в социум, интенсификацию фундаментальных и прикладных научных исследований по проблемам социализации людей с инвалидностью, поддержку действующих и формирование новых научных школ, привлечение аспирантов и студентов ко всем формам научных исследований, исследование проблем развития системы высшего образования и формирование практических рекомендаций, обеспечивающих эффективную подготовку специалистов, имеющих различные виды инвалидности.

Практика показала, что «точки роста» определены совершенно правильно, о чем свидетельствуют регулярно получаемые государственные задания в сфере научной деятельности. Так в 2016 году коллектив университета выполнял задание на тему «Разработка научно-методического обеспечения профессиональной ориентации инвалидов и лиц с ОВЗ в условиях многоуровневого образования». На данный момент реализуется проект «Обучение и социализация инвалидов с нарушениями опорно-двигательного аппарата в инклюзивной образовательной среде вуза». Тот факт, что государство доверяет вузу реализацию масштабных социально-значимых проектов, свидетельствует о правильно выбранной траектории развития НИР.

В рамках проектирования организационных систем, максимально приспособленных для получения необходимых результатов

заданного качества, была выстроена система, общую координацию которой осуществляет Управление по организации научно-исследовательской и международной деятельности МГГЭУ.

Организационная структура вуза имеет в своем составе подразделение, занимающееся организацией научной деятельности, отражающей специфику учебного заведения - Научно-исследовательскую лабораторию по проблемам профессионального образования инвалидов с нарушениями опорно-двигательной системы, работающую в тесном контакте с научными коллективами деканатов факультетов и кафедр.

Основная цель научной деятельности Лаборатории связана с разработкой методологических основ, технологий и содержательных аспектов реализации высшего инклюзивного образования. Лаборатория разрабатывает научно-методическое обеспечение инклюзивного образования и повышения квалификации специалистов образовательных учреждений, реализующих инклюзивную модель организации учебного процесса.

Лаборатория – это не только ведущее научно-исследовательское подразделение МГГЭУ, но и единственная в Российской Федерации научная структура, занимающаяся изучением организации научного сопровождения учебно-воспитательного процесса в специализированном вузе, исследованием проблем инклюзивного обучения инвалидов, находящихся на стыке медицины, социологии, педагогики и психологии.

189

Основными задачами Лаборатории являются:

- проведение научных исследований в сфере интегрированного (инклюзивного) образования и интенсификация творческой деятельности научно-педагогических работников;
- обеспечение вовлеченности в исследования научно-педагогических работников, аспирантов и студентов Университета и активизацию на этой основе их творческого потенциала;
- апробация результатов исследований в практике образования и учебном процессе Университета и образовательных учреждений Москвы;
- разработка научно-методических и учебно-методических пособий по широкому спектру научных проблем в области интегрированного (инклюзивного) профессионального образования [1].

Список наиболее значимых научных исследований, выполненных лабораторией за последние годы, включает такие проекты, как «Профессионально-трудова реабилитация и обеспечение занятости инвалидов-специалистов через образование», «Мотивация достижения успеха в учебной деятельности студентов с ограниченными возможностями здоровья как основа формирования профессионала», «Адаптивная и физкультурно-оздоровительная деятельность для лиц с ограниченными возможностями здоровья», «Комплексная реабилитация и проблемы инклюзивного обучения лиц с ОВЗ», «Социально-педагогическая поддержка лиц с ограниченными возможностями здоровья на этапе вузовского обучения», «Совершенствование государственной политики в сфере образования лиц с ограниченными возможностями здоровья в России», «Интегрированное многоуровневое образование лиц с нарушением ОДС и его особенности».

Еще одним структурным подразделением университета, решающим задачи организации НИР, является Научно-образовательный центр МГЭУ, обеспечивающий научные исследования в области современных когнитивных интеллектуальных информационных телекоммуникационных технологий по проблемам реабилитации инвалидов.

190

В соответствии с целями и задачами НОЦ МГЭУ осуществляет взаимодействие с ведущими научными, научно-исследовательскими, общественными организациями, такими, как Российский Фонд Фундаментальных Исследований, Российская ассоциация искусственного интеллекта, Национальная ассоциация инноваций и развития информационных технологий различными вузами – МИФИ, МИЭМ, МГУ им. Ломоносова М.В., с «Общероссийской общественной организацией «Центр по оказанию помощи инвалидам с нарушением опорно-двигательной системы», по вопросам реабилитации инвалидов, а также с французской фирмой Schneider Electric, немецкой SAP, с транснациональной компанией Microsoft и др. [1].

Управление по организации научно-исследовательской и международной деятельности координирует и направляет научно-исследовательскую работу кафедр университета, каждая из которых, помимо участия в общеуниверситетских проектах, планирует, организует и осуществляет научные исследования в рамках направленности реализуемых основных профессиональных образовательных программ, в соответствии с требованиями ФГОС ВО. Это находит

отражение в индивидуальных планах преподавателей, в разделе «научно-исследовательская деятельность». Планы НИР, являясь частью общего плана работы кафедры на год, ежегодно утверждаются на заседании кафедры и после согласования с деканом, начальником учебного отдела и руководителем управления по организации научно-исследовательской и международной деятельности становятся основным документом, регламентирующим научно-исследовательскую работу данного структурного подразделения.

Тематика научно-исследовательской работы кафедры становится определяющим фактором при организации научно-исследовательской работы студентов и аспирантов. Она задает основной вектор при разработке тем курсовых работ, выпускных квалификационных работ, определении проблематики, выносимой на рассмотрение студенческих научных конференций, выборе объекта и предмета научного исследования при подготовке студенческих статей и т.д.

Опыт организации научно-исследовательской работы в инклюзивном вузе показывает, что, несмотря на объективные трудности, связанные с необходимостью конкурировать с крупнейшими вузами страны в сфере грантовой деятельности, небольшой вуз вполне способен продемонстрировать свою научную состоятельность при условии правильного выбора направленности НИР, позволяющей отразить уникальный опыт и специфику деятельности учебного заведения.

191

Литература

1. <http://www.mggeu.ru/> - официальный сайт МГГЭУ (дата обращения – 10.06.2017 г.)
2. Байрамов В.Д., Тюрин А.В. Социальное проектирование инклюзивной среды профессионального образования / Среднерусский вестник общественных наук. - 2013.- № 4.- С. 14-19.

GƏRAY MUSAYEV

UNEC – “Maliyyə və maliyyə institutları”

fakültəsinin dekanı, iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

“ÜÇÜNCÜ NƏSİL” UNIVERSİTETLƏRDƏ MALİYYƏLƏŞMƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

XXI əsrdə bilik iqtisadiyyatı kimi qəbul olunan yeni qlobal iqtisadi strukturda ölkələrin iqtisadi gücü artıq malik olduqları bəşəri və sosial kapital ilə ölçülür. Bilik iqtisadiyyatı biliyin istehsalı və yayılmasında əsas funksiyanı öz üzərinə götürən ali təhsil müəssisələrinin də transformasiyasını zəruri edir. Bu prosesdə ali təhsil müəssisələrinin elm və texnologiya sahəsindəki irəliləyişlərə istiqamət verməsi gözlənilir. İnformasiya cəmiyyətində yaşanan sosial-iqtisadi və mədəni sahədəki dəyişmələr; biliyin istehsalı, yayılması və cəmiyyətə faydalılıq qazandırması istiqamətində tədqiqat və tədris kimi əsas vəzifələri daşıyan universitet konseptində də paradigmatik dəyişməyi aktuallaşdırır. Bu dəyişmələrin nəticəsində təşəbbüskar və cəmiyyətlə bütünləşən “üçüncü nəsil” universitetlər, sadəcə təhsil xidməti təqdim edən institutlar kimi yox, eyni zamanda apardığı tədqiqatlarla tərəqqipərvər və texnologiya istehsalını həyata keçirən, sənaye ilə sıx əməkdaşlıq edən, cəmiyyətlə qırılmaz əlaqələri olan institutlar kimi çıxış edir. Bu gün artıq cəmiyyətdən kənarlaşmış, “elm elm üçündür” anlayışı çərçivəsində, sadəcə universitet məkanı üçün bilik istehsal edən universitetlər yox, cəmiyyət üçün cəmiyyətin bütün komponentləri ilə birlikdə bilik istehsal edən, texnologiya sahəsindəki irəliləyişlərə öncülük və iqtisadi artıma proaktiv təsirə malik universitet anlayışı ön plana çıxır. Bu cəhətdən, universitetlərin klassik funksiyaları ilə yanaşı istehsal olunan biliyin tətbiq edilməsi missiyasını da öz üzərinə götürən “üçüncü nəsil” universitetlərin maliyyələşməsi məsələsi araşdırılmışdır.

192

Universitet anlayışında yeni trend: “Üçüncü nəsil” universitetlər

Universitetlər tarixən məqsəd, struktur və funksiyalar baxımından transformasiyalar yaşamışdır. İlk dövrlərdə “təhsil” funksiyasının əhəmiyyət daşdığı universitetlər sonra daha sənaye cəmiyyətinin tələbləri və gözlən-

tiləri istiqamətində “tədqiqatçı” universitet missiyasını öz üzərinə götürmüşdür. Günümüzdə isə, üçüncü missiya istiqamətində universitetlər, iqtisadi və sosial inkişafa birbaşa müsbət təsir etməyi qarşısına məqsəd qoyan; müxtəlif adlarla (üçüncü nəsil universitet, təşəbbüskar universitet, açıq universitet) ifadə olunurlar (Sakinç S. və Bursalıoğlu S. A. 2012, 92-99).

Cəmiyyətin inkişafına paralel olaraq universitetlərin tarixən yaşadıkları bu inkişaf prosesini prof. J.G.Wisemma (2009, 2-23) aşağıdakı kimi səciyyələndirir:

- Təhsil əsaslı (Birinci nəsil) universitet;
- Təhsil və tədqiqat əsaslı (İkinci nəsil) universitet;
- Cəmiyyətlə bütünləşmiş (Üçüncü nəsil) universitet.

Müasir mənada ilk universitetlərin, XI əsrin axırları və XII əsr ərzində Avropada feodal dövrün sosial-mədəni şərtləri daxilində yarandığını söyləmək mümkündür. Bolonya (1088), Paris (1150) və Oksford (1167) ilk qurulan universitetlərdəndir. Universitet sözünün mənası latın dilində “cəmiyyət”, “birlik” mənasına gələn *universitas*dir. Dünya tarixində ali təhsilin sadəcə universitetlərlə başladığını söyləmək doğru deyil. Hələ qədim dövrlərdə ali təhsil xidməti təqdim edən institutlar mövcud olmuşdur. Qədim Yunanıstanda akademiya, Xristian dünyasında monastırlar və İslam dünyasındakı mədrəsələr alim və hakimlər hazırlığı həyat keçirərək ali təhsil müəssisəsi funksiyasını icra etmişlər. Bu səbəbdən, universitetlər ilə ondan əvvəlki institutları bir-birindən fərqləndirmək çətindir. Bəzi tədqiqatçılar orta əsrlərin universitetləri ilə monastır və mədrəsələr arasında oxşarlıqların olduğunu qeyd edərkən, digər tədqiqatçılar isə universitetlərin bu təhsil institutlarından fərqli hüquqi, maliyyə və pedaqoji struktura malik olduqlarını qeyd edirlər.

193

Avropada qurulan ilk universitetlər iki fərqli pedaqojik və institusional model ətrafında inkişaf etmişdilər. Avropanın şimalında qurulan universitetlər (Paris Universiteti) “müəllim” federasiyası, yaxud universitetləri kimi xarakterizə edilir və daha çox riyaziyyat, məntiq, ritorika, musiqi və ilahiyyat təhsili vermişlər. İtaliya mərkəzli Avropanın cənubundakı universitetlər isə (Bolonya Universiteti) “tələbə” federasiyaları, yaxud universitetləri kimi formalaşmış və daha çox hüquq və tibb təhsili vermişlər. “Birinci nəsil” universitetləri kimi qəbul olunan bu dövrün universitetlərində dini görüşlərin və dini qurumların təsiri universitet təhsilində əhəmiyyətli təsir gücünə malik olmuşdur.

Avropada yaşanan Humanizm, İntibah, Reform və s. fikir cərəyanları tədricən orta əsrlər universitet sisteminə də öz təsirini göstərmişdir. Bu dövəmdə eyni zamanda dini qurumların universitet üzərində təsirləri tədricən azalmış, eyni zamanda dövlətin iqtidarın siyasi təsir gücü isə artmağa başlamışdır. Beləliklə, bilik istehsalını, ödənişsiz təhsili və təhsildə dünyəvilik prinsiplərini mənimsəyən ikinci “nəsil universitet”, Humboldt tipi universitet modeli yaranmışdır. Alman idealist mütəfəkkirlərinin düşüncələri əsasında formalaşan yeni universitet modeli ilə “birinci nəsil” universitet modeli arasındakı əsas fərqlilik əvvəlki modeldə universitetlərin daha çox təhsilə və biliyin ötürülməsinə üstünlük verməsi, yeni modeldə isə təhsillə yanaşı tədqiqatın da əhəmiyyət qazanması olmuşdur. Humboldt tipi universitetdə idarəetmə baxımından yarı müstəqil, təhsil və tədris baxımından müstəqil, elm və elmin inkişafı istiqamətində axtarışda olan, dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən və cəmiyyətin bütün təbəqələrinə açıq bir universitet modeli dizayn edilmişdir. Bu universitet modeli tədqiqatın və tədrisin vəhdəti prinsipi əsasında fəaliyyət göstərir.

194

1960-cı illərdə universitet sistemində sürətli dəyişmələr baş vermiş və Humboldt tipi universitet modeli də dəyişməyə məruz qalmışdır. Belə ki, təhsilin bütün təbəqələrə çatdırılması və əsas maliyyələşmə mənbəyinin dövlət tərəfindən təmin edilən mənbələrdən ibarət olması nəticəsində universitetlərin dövlətin və bürokratiyanın təsirinə məruz qalması bu modelin əsas çatışmazlıqlarını təşkil etmişdir. Digər tərəfdən, 1970-ci illərdən başlayaraq ABŞ-da universitetlərin Hewlett Packard, Dell, Intel, Sun Microsystems kimi nəhəng korporasiyalar üçün tədqiqatlar aparmağa başlaması nəticəsində universitetlər böyük sənaye müəssisələri üçün tədqiqatlar aparan və birgə layihələr həyata keçirən təhsil müəssisəsi formatına transformasiya olmağa başladılar (Çiftçi, 2015, 2). Bu hadisələr artıq universitetləri sadəcə bilik istehsal edən qurumlar kimi yox, eyni zamanda bu bilikdən gəlir əldə edən institutlara transformasiyasını da reallaşdırmışdır. Bu tendensiya nəticəsində artıq yeni bir universitet modelinin “Üçüncü nəsil” universitet modelinin inkişafına səbəb olmuşdur.

“Üçüncü nəsil” universitet dünyanın sənaye cəmiyyətindən bilik cəmiyyətinə, Fordist istehsaldan elastik istehsala keçidlə əlaqəli olub, dünyanın iqtisadi və siyasi transformasiyasına paralel inkişaf prosesinə malikdir. Bu modeldə dövlət artıq öz mənbələri hesabına universitet xidmətlərinin təminatçısı kimi yox, tənzimləyicisi kimi çıxış edir. Belə olan halda, universitetlər maliyyə məsələlərinin həlli üçün tələbələrə əldə edilən təhsil haqqı ödənişindən əlavə “sahibkar universitet” kimi universitet-

sənaye əməkdaşlığı çərçivəsində istehsal etdiyi biliyin bazarın tələbləri istiqamətində istifadəsi nəticəsində yeni gəlir mənbələri əldə edir (ARAP, 2010, 7).

Tarixi perspektivdə sosial-iqtisadi və cəmiyyətin inkişafındakı trendlərlə uzlaşan ali təhsil xidməti təqdim etmə səyləri, bütün dövrlərdə universitetlərin idarəetmə modellərində, məqsədlərində və funksiyalarında müxtəlifliklər yaratmışdır. Bu inkişaf trendini universitet modellərinin xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən aşağıdakı cədvəldə görmək mümkündür:

Cədvəl 1

Universitetlərin transformasiya mərhələlərinin müqayisəsi

	“Birinci nəsil” universitet	“İkinci nəsil” universitet	“Üçüncü nəsil” universitet
Məqsəd	Təhsil	Təhsil, Tədqiqat	Təhsil, Tədqiqat, Bilikdən istifadə
Rol	Həqiqətin müdafiəsi	Təbiətin kəşfi	Dəyər yaratma
Metodologiya	Sxolastika	Müasir elm, Tək disiplinli təhsil	Müasir elm, Multidissiplinar təhsil
Yaradılan dəyər (məhsul)	Professionalar	Professionalar, Elm adamları	Professionalar, Elm adamları, Sahibkar
İstiqamət	Universal	Milli	Qlobal
Dil	Latın dili	Milli dillər	İngilis dili
Təşkilatlanma	Fakültələr, Məktəblər	Fakültələr	Universitet İnstitutlar
İdarəetmə	Rektor	Akademisiyen (rektor)	Professionalar

195

Müxtəlif universitet modellərində maliyyələşmə məsələləri

“Birinci nəsil” universitetlərdə maliyyələşmə mənbələrini tələbələrin təhsil haqları, dini qurumlar və hökmdarlar tərəfindən təmin edilən əvəzsiz ödənişlər təşkil etmişdir. Bu dövrdə dini məktəblər kimi universitetlər də mülkiyyət əldə etmə hüququna malik olmuşdur. Bu isə onlara əlavə gəlir gətirən əsas gəlir mənbələrindən biridir. Universitetlərin mülkiyyət hüququna malik olması onların maliyyə baxımından dini qurumlar və dövlət qarşısında qismən də olsa müstəqilliyinin olması mənasını daşıyır.

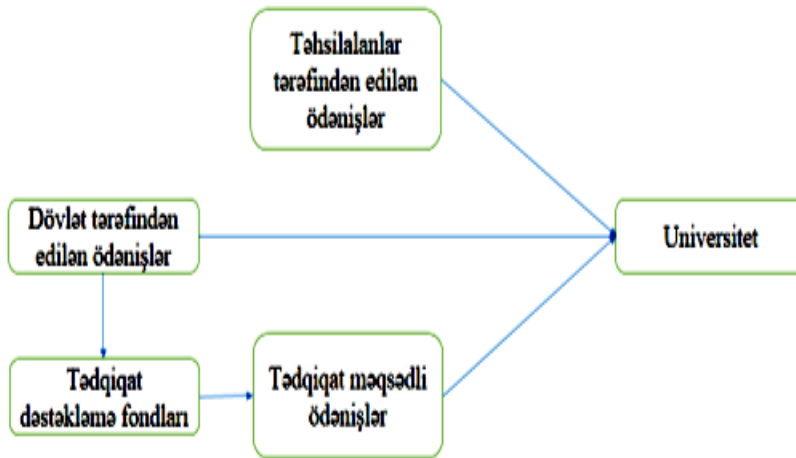
Şəkil 1. «Birinci nəsil» universitetlərin maliyyələşmə mənbələri

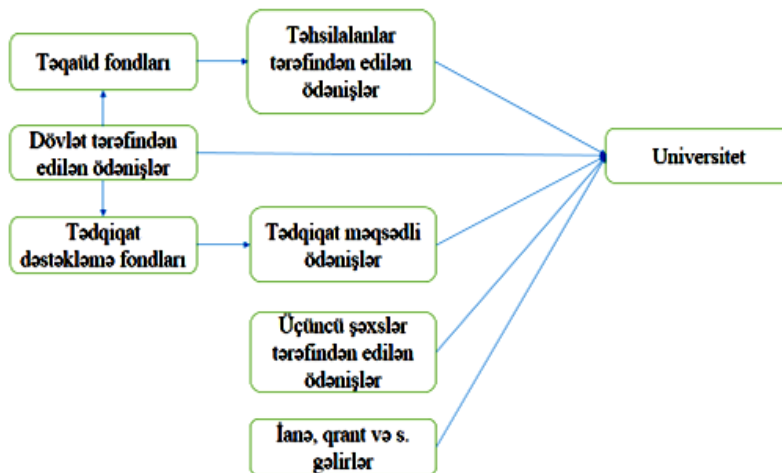
196

İkinci nəsil universitetlərdə gəlirlərin böyük əksəriyyəti dövlət tərəfindən təmin olunur. Belə ki, bu mənbələr əsasən tədris fəaliyyətinin təşkili və tədqiqatların aparılması üçün ayrılan ödənişlərdir. Bu ödəmə növü xərc əsaslı ödəmə növüdür. Dövlət tərəfindən universitetlərə təmin edilən bu gəlirlərin, yenə dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilmiş istiqamətlərdə və qaydalarda xərclənməsi həyata keçirilir. Bu ödəmə növünə eyni zamanda “birinci maliyyələşmə axımı” da deyilir. Dövlət tərəfindən universitetlərin maliyyələşdirilməsinin digər növü isə “ikinci maliyyələşmə axımı” kimi də ifadə edilən, ABŞ-da Milli Elmlər Fondu (NSF), və Avropa İttifaqında Avropa Tədqiqat Şurası (ERC) tərəfindən təmin edilən dolaylı maliyyələşmə mənbələridir. Bu maliyyələşmə modelində universitetlər, eyni zamanda akademik heyət hazırladıqları layihələrlə bir-biri ilə rəqabət aparırlar. Bu maliyyələşmə modelinin əsasını istehsal olunan bilik təşkil edir.

Şəkil 2. «İkinci nəsil» universitetlərin maliyyələşmə mənbələri

Şəkil 3. «Üçüncü nəsil» universitetlərin maliyyələşmə mənbələri

197

“İkinci nəsil” universitetlərin maliyyələşməsində dövlət mənbələri ilə yanaşı dövlətdənkənar mənbələr də mühim rola malikdir. Universitetlərin dövlətdənkənar maliyyələşmə mənbələrinin ilkini müxtəlif təşkilatlar (üçüncü şəxslər-iş dünyası) tərəfindən universitetə, onun tərəfindən istehsal olunan bilikdən istifadə etmə nəticəsində edilən ödəmələr təşkil edir. Bu, universitetlərin “üçüncü maliyyələşmə” axımını təşkil edir. Dövlətdənkənar maliyyələşmə mənbələrinin ikincisini isə müxtəlif müəssisə və təşkilatlar tərəfindən təqdim olunan əvəzsiz ödəmələr (ianə, grant və s.) təşkil edir (dördüncü maliyyələşmə axımı).

Müasir dövrdə universitetlərin əksər hissəsi “ikinci nəsil” universitetdən “üçüncü nəsil” universitetə keçid prosesini yaşayır. Keçid prosesində universitetlər bakalavr mərhələsində təhsilin maliyyələşdirilməsini birinci maliyyələşmə axımından, bakalavr sonrası təhsilin maliyyələşdirilməsini isə “ikinci və üçüncü maliyyələşmə axımları”ndan qarşılamağa çalışırlar. Bu prosesdə “birinci maliyyələşmə axımı” dövlət səviyyəsində təmin olunan mənbələr hesabına, ikinci və üçüncü maliyyələşmə axımları” isə əsasən beynəlxalq səviyyədə təmin olunan mənbələr hesabına həyata keçirilir.

Nəticə və təkliflər

Sənaye cəmiyyətindən bilik cəmiyyətinə keçid və qlobalizm ilə birlikdə ali təhsilin cəmiyyət, iqtisadiyyat və insanlar üçün əhəmiyyətinin artması ali təhsil müəssisələrinə olan gözləntiləri də artırmış və tələbləri şaxələndirmişdir. Müasir dövrdə universitetlərdən üstün keyfiyyətlərə malik kadrlar yetişdirməsi, elmtutumlu fəaliyyətlərini artırması, texnologiya istehsalı, iqtisadi artıma töhfə verməsi, sənaye-sektor-təşkilat əməkdaşlığına əhəmiyyət verməsi, cəmiyyətə birbaşa xidmətlər təqdim etməsi tələb olunur. Bu baxımdan, birinci, ikinci və üçüncü nəsil universitet yanaşmaları, sadəcə keyfiyyət göstəriciləri ardıcılığı kimi yox, eyni zamanda universitetlərin cəmiyyət üçün olduğu yanaşması çərçivəsində qurulması vacib təhsil sistemi kimi başa düşülməlidir. Cəmiyyətlə bütünləşən “üçüncü nəsil” universitetin isə cəmiyyət tərəfindən universitetlərə olan gözləntilərin arzu olunan səviyyədə ödənməsi üçün yetərli maliyyələşmə mənbələrinə malik olması lazımdır. Fikrimizcə, “üçüncü nəsil” universitet olmaq istiqamətində universitetlərin maliyyələşmə mənbələrinin genişləndirilməsi və dayanıqlılığının artırılması istiqamətində aşağıdakı tədbirlər görülməlidir:

- Universitetlərin dövlətdənkənar mənbələr hesabına maliyyələşməsinin qanunvericilik bazası hazırlanmalıdır,

- Dövlət tərəfindən təmin edilən maliyyə mənbələri xərc əsaslı yox, universitetlər tərəfindən hazırlanmış strateji planları çərçivəsində qarşıya qoyulan məqsədlər (istehsal olunan bilik) əsasında formalaşdırılmalıdır,

- Dövlət tərəfindən maliyyələşmədə universitetlərin performans qiymətləndirilməsi nəzərə alınmalıdır (tələbələrin müvəffəqiyyət göstəricisi, təhsil müddətinin vaxtında yekunlaşdırılması, beynəlxalq mübadilə və

tədqiqat proqramlarında iştirak, beynəlxalq indeksli jurnallarda çap olunan məqalə sayı və s.),

- İş dünyası-universitet əməkdaşlığının genişləndirilməsi üçün müəssisələr tərəfindən bu sahəyə investisiyaların vergi və kredit mexanizmi vasitəsilə təşviq edilməsi.

Ədəbiyyat

1. Wisemma J.G., “Üçüncü kuşak universitetlərə doğru: keçiş dönmində universitetləri yönetmek”, Özyeğin Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

2. Sakınç S., Bursalıoğlu S.A., “Yükseköğretimde Küresel Bir Değişim: Girişimci Üniversite Modeli”// *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(2), 2012.

3. Arap, S., K., “Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye’de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gereççeleri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65-1, 2010.

4. Çiftçi, M, Girişimci Üniversite ve Üçüncü Kuşak Üniversiteler// *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 27, 2015.

АББАСОВА СЕВИНДЖ АГАМАМЕД ГЫЗЫ

канд. эконом. наук, доцент кафедры «Бухгалтерский учёт и аудит»

Азербайджанского Государственного Экономического Университета

E-mail: sevinj.abbasova@yandex.ru

**ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ
ВЫСОКОКВАЛИФИЦИРОВАННЫХ
НАУЧНЫХ КАДРОВ (БУХГАЛТЕРОВ)
В СООТВЕТСТВИИ
С СОВРЕМЕННЫМИ ТРЕБОВАНИЯМИ РЫНКА
ТРУДА И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ**

200

За последние годы к наиболее актуальным и интенсивно обсуждаемым темам в научном сообществе республики относится проблема качественной подготовки научных кадров. В статье, на основе анализа проблем и слабых звеньев в сфере подготовки научных кадров по специальности «Бухгалтерский учёт и аудит», обоснованы главные направления, способствующие формированию важнейших квалификационных качеств и компетенций будущих специалистов, позволяющих им быть конкурентоспособными и востребованными как на национальном, так и на мировом рынке труда. Исходя из практической и управленческой направленности, предложены новые подходы к обучению бухгалтеров и аналитиков постиндустриального общества и инновационной экономики, которые будут определять развитие бизнеса, науки и страны в ближайшей перспективе.

Ключевые слова: высококвалифицированные бухгалтерские кадры, креативное мышление, практико – ориентированный подход, профессиональные компетенции, обоснование управленческих решений, институционализм

PROBLEMS OF PREPARATION OF A HIGHLY QUALIFIED COMPETENT PERSONNEL (ACCOUNTANTS) ACCORDING TO MODERN MARKET REQUIREMENTS OF WORK AND WAYS OF THEIR SOLUTION

In recent years the question of preparation of high quality of science specialists is one of the most urgent and intensively discussed subjects. In the article, on the basis of the analysis of problems and weak links in the sphere of preparation of professional and competent personnel in "Accounting and audit", the main directions of promoting forming of the major qualification qualities and competences of the trainees allowing them to be competitive and demanded both on national and in the world market have been scientifically justified. Proceeding from practical and managerial orientation, creativity of trainees, innovative approaches to training of new generation of accountants which will determine business development, the development of sciences and the development of the country in the short term are offered.

Keywords: highly qualified accounting personnel, creative thinking, practice – the oriented approach, professional competences, justification for management decisions, institutionalism

201

ƏMƏK BAZARININ MÜASİR TƏLƏBLƏRİNƏ UYGUN YÜKSƏK SƏVİYYƏLİ PEŞƏKAR ELMİ KADRLARIN (MÜHASİB) HAZIRLANMASI PROBLEMLƏRİ VƏ ONLARIN HƏLLİ YOLLARI

Son vaxtlar cəmiyyətdə keyfiyyətli elmi kadrların hazırlanması problemləri fəal müzakirə olunan ən aktual məsələlərdən biridir. Məqalədə, "Mühasibat uçotu və audit" ixtisası üzrə elmi kadrların hazırlanması sahəsində olan problemlərin və zəif bəndlərin təhlili əsasında təhsil alanların həm milli, həm də dünya əmək bazarında rəqabət qabiliyyətli olmasına imkan yaradan mühüm peşəkar keyfiyyətlərin və kompetensiyaların formalaşması üzrə bir neçə vacib istiqamətlər elmi əsaslandırılıb. Yaxın perspektivdə biznesin idarədilməsini, elmin və ölkənin inkişafını müəyyən edə biləcək kreativ, praktiki yönümlü yeni nəsəl mühasiblərin təlim və təhsilinə innovasiyalı yanaşmalar təklif olunub.

Açar sözlər: yüksək ixtisaslı mühasibat kadrları, kreativ təfəkkür, praktiki –yönümlü yanaşma, peşəkar kompetensiyalar, idarəetmə qərarlərinin əsaslandırılması, institusionalizm

Введение. Постановка проблемы. Одной из основных целей, поставленных в «Главных направлениях стратегической дорожной карты национальной экономики и основных секторов экономики» и утвержденных Президентом Азербайджана И.Алиевым, является повышение эффективности и конкурентоспособности всей экономики [1], что возможно при максимальном использовании в производстве научных достижений, реализуемых учеными и компетентными специалистами. В этой связи, на передний план выдвигаются вопросы совершенствования системы подготовки кадров нового поколения, способных играть ключевую роль в инновационном развитии каждого из секторов экономики, реализовывать лучшие замыслы в научные проекты и бизнес, владеющих «креативными технологиями обоснования эффективных управленческих решений» на самом высоком уровне [2, С. 42–47]. Развивающейся экономике республики, науке, государственному управлению нужны высококвалифицированные бухгалтерские кадры, бизнес - аналитики, занимающиеся информационно-аналитической поддержкой, научным обоснованием управленческих решений. По оценкам специалистов, на рынке труда продолжает сохраняться большой спрос на специалистов, получивших диплом по специальности «Бухгалтерский учет и аудит», потребность в которых будет и дальше возрастать, поскольку управление бизнесом становится все более сложным, требующим научного подхода, что подтверждает высокий рейтинг этой профессии. Увеличение масштаба управленческих задач, встающих перед менеджментом в условиях глобализации, повсеместного внедрения информационных технологий, жесткой конкуренции и ограниченности ресурсов требует дальнейшего совершенствования образовательных и профессиональных стандартов по бухгалтерскому учету, анализу и отчетности в соответствии с требованиями рынка труда, что должно поднять на качественно новый уровень и подготовку научных кадров. Поэтому целью исследования является обоснование на основе анализа проблем в сфере высшего экономического (в частности, бухгалтерского) образования, направлений и задач, способствующих формированию необходимых качеств и компетенций обучаемых, позволяющих им быть конкурентоспособными и востребованными не только на национальном, но и на мировом рынке труда.

Основная часть. Огромный опыт в подготовке научных кадров по бухгалтерскому учету имеет кафедра «Бухгалтерский учет и

аудит» UNEC. Специалисты, получившие высшее бухгалтерское образование в UNEC, в том числе и докторанты, работают во всех секторах экономики, в научно-педагогической сфере, многие из них имеют прекрасные профессиональные качества. Но есть и определенные проблемы, требующие решения:

- Сегодня растущую заинтересованность среди ученых и специалистов вызывают перспективы развития управленческого учета, имеющего во всем мире общепризнанный статус самостоятельной прикладной дисциплины. Однако пока нет ни официального разделения бухгалтерского учёта на финансовый и управленческий, ни их определения в законодательных и нормативных актах, регулирующих бухгалтерский учет в Азербайджане. В то же время учебные курсы «Управленческий учет» и «Управленческий анализ» успешно реализуются для обучения наших студентов по специальности «Бухгалтерский учет и аудит». Написаны одноименные учебники, готовятся диссертации, монографии. Но невозможно писать научные работы, обучать учетно-аналитическим наукам, не принимая во внимание их институциональный характер. Поэтому учет следует воспринимать как сформированный полноценный базовый институт рынка, имеющий учетно-экономическое пространство реализации и скоординированный с другими институтами (налогов, права собственности, гражданского права, финансов). При наличии специалистов, занимающихся востребованным на практике управленческим учетом, их профессиональный и правовой статусы оказываются как бы неопределенными, потому что у нас нет такой категории как «специалист (или бухгалтер) по управленческому учету». И, следовательно, не возникает профессиональная идентичность, такая, которая, к примеру, имеется в отношении бухгалтеров или аудиторов. Это осложняет внедрение и организацию системы управленческого учета, наличие которой является главным фактором конкурентного преимущества предприятия [3, 4].

- Как показывает международная практика, «современным трендом высшего профессионального экономического образования нового поколения является бизнес-анализ» [5, С. 107–112.]. Поэтому назрела потребность в разработке и внедрении специального образовательного стандарта и программы по бизнес - анализу на этапе подготовки магистров, которые, на основе понимания методологических

основ профессиональной деятельности, должны уметь создавать новые знания прикладного характера в учетно-аналитической сфере. Это позволит будущим управленческим кадрам по специальности «Бизнес-аналитик» профессионально обосновывать тактические и стратегические решения компании [6,7], а также повысит интерес к дальнейшим научным исследованиям в данной области. - Особое внимание необходимо уделить методологии преподавания и структуре процесса обучения докторантов, к которым предъявляется требование «по созданию новых знаний междисциплинарного и межотраслевого характера» и для которых образование – это «база для топ-карьерного роста или научно-педагогической деятельности»[8, с.17]. То, что развитие научных исследований отстает от практических потребностей сегодняшней экономики, это печальный факт, приводящий к снижению качественного уровня научных и преподавательских кадров.

Для того, чтобы привлечь в науку талантливых студентов, необходимо усовершенствовать качество образовательных услуг в бакалавриате и магистратуре. В качестве требующих скорейшего решения задач выделим:

204

➤ структуру учебных планов по учету и отчетности, нуждающихся в выделении альтернативных дисциплин, их разновидностей и вариаций (например, отдельно для бакалавриата - технического, прикладного, с научным уклоном). Это, наряду с качеством учебного процесса, квалификацией преподавателей, относится к ключевым факторам успеха университета, влияющего на количество абитуриентов, укрепление его конкурентоспособности и отвечает требованиям работодателей;

➤ недооценку роли правильной организации учетно-аналитических практик, где студенты могли бы применять полученные знания по специальности, что также способствовало бы расширению их научного кругозора и др.

Далее, для практико-ориентированного подхода на всех уровнях обучения во главу угла должны быть поставлены задачи расширения связи университетов, в т.ч. и UNEC, с реальным сектором экономики, на основе активного развития научно - исследовательской работы в вузах, что выгодно:

- работодателям, которые смогут предъявить свои требования к обучению бакалавров, магистров, отобрать для себя работников из их числа, направлять их на дальнейшее обучение в докторантуру;
- бакалаврам, магистрам и докторантам, которые смогут ознакомиться с практической работой в процессе учебы, принимая участие в сборе и систематизации сведений, их обработке, аналитической оценке.

Мировая практика показывает, что стандарты по специальности «Бухгалтерский учет и аудит» должны быть основаны на международных образовательных стандартах бухгалтеров, созданных Международной федерацией бухгалтеров (IFAC), международных программах, рекомендованных Межправительственной рабочей группой экспертов по международным стандартам учета и отчетности ЮНКТАД¹, практике ведущих зарубежных университетов в этой сфере и непосредственном участии работодателей. Только таким образом возможно организовать современную практико – ориентированную подготовку бухгалтеров нового поколения, обладающих качествами, выявленными в результате исследования, проведенного АССА² – это технические и этические компетенции, интеллектуальные способности, креативные и цифровые навыки, эмоциональный интеллект, видение, опыт [9]. Исходя из этого, целесообразно поставить задачу получить международную аккредитацию ЕВСЕ³ и АССА для образовательных программ факультета «Финансы и бухгалтерия». Так можно еще больше повысить имидж UNEC, поскольку ознакомившись с информацией о том, что обучение студентов по бухгалтерскому учету осуществляется на уровне лучших мировых стандартов, по имеющим международную аккредитацию программам известного зарубежного вуза, число желающих обучаться у нас увеличиться.

205

¹ ЮНКТАД (UNCTAD — United Nations Conference for Trading and Development, Конференция ООН по торговле и развитию) — орган Генеральной ассамблеи ООН).

² АССА - глобальная профессиональная ассоциация в области финансов и учета (the Association of Chartered Certified Accountants).

³ ЕВСЕЕ - Европейский Совет по Бизнес - Образованию (European Council for Business Education).

В эпоху перехода к постиндустриальному обществу и инновационной экономике стремление научного сообщества к достижению мирового уровня качества в научных исследованиях логически понятно.

Но не будем забывать, что гораздо более важными для нашей экономической (бухгалтерской) науки являются задачи, поставленные перед ней национальной экономикой республики и на них мы должны сфокусироваться. Поэтому нужно более разборчиво относиться к выбираемым докторантами темам диссертаций, которые должны быть действительно актуальными, отражать реальные проблемы экономики, требующие решения. В конечном итоге, «эффективная образовательная политика должна быть нацелена на формирование такого человеческого капитала, который может обеспечить реализацию стратегии инновационного развития экономики» [10, С. 87–94].

Заключение.1. Усовершенствование подготовки высококвалифицированных бухгалтеров, в соответствии с современными требованиями рынка труда, должно осуществляться на основе интеграции учебно – образовательного процесса и научных исследований, при активном сотрудничестве с предприятиями как потенциальными заказчиками на подготовку специалистов. Для этого, во-первых, необходимо переориентировать учебные программы на углубленное изучение МСФО и формирование навыков применения их на практике, создание соответствующего учебно-методического обеспечения, расширение компетенций преподавателей путем разработки для них детальных руководств в области интерактивных методов обучения. Во-вторых, в законодательном порядке создавать базовые кафедры, к примеру, кафедру бухгалтерского учета на предприятиях различных сфер деятельности, что, с одной стороны, позволит соединить науку и практику в единое целое, а с другой - поможет адаптации студентов как будущих специалистов к требованиям рынка труда.

2. Основной составляющей современной национальной концепции развития управленческого учета является институционализм. По нашему мнению, совершенствование институциональных механизмов должно осуществляться как на государственном (например, как минимум, пересмотра ряда статей Закона АР «О бухгалтерском

учете»), так и на профессиональном (как минимум, разработка методических рекомендаций по проведению управленческого учета) и даже на внутрипроизводственном (внутрифирменном) уровнях. Создание Института профессиональных бухгалтеров или Исследовательского учетно-аналитического Центра при UNEC позволит сочетать как фундаментальные, так и практические знания при подготовке специалистов нового поколения.

3. Надо обратить внимание научного сообщества на тот факт, что за последние годы наблюдается недостаточно публикаций по учету и отчетности – статей, монографий, диссертаций, имеющих высокую научно-практическую ценность, научную новизну, т.е. реальное приращение научных знаний, новых идей, методик, моделей, концепций, которые могли бы существенно улучшить состояние бухгалтерского учета в стране. При этом к исследованиям целесообразно выдвинуть требование обеспечения связи с производством, что поможет выработать у соискателей предпринимательские компетенции для выхода на коммерциализацию результатов исследований. Кроме того, в современных условиях добиться роста качественных научных публикаций преподавателей и молодых исследователей и повышения индекса их цитируемости в соответствующих системах учета можно диверсификацией научных исследований (изменением исследовательских подходов в направлении аналитических описаний, прогнозов, сопоставительных исследований), специализацией исследований в относительно узких областях учета, бизнес-анализа, отчетности. Поэтому сейчас имеет смысл всесторонне пересмотреть исследовательскую деятельность студентов в вузах, уже с 1 курса выдвигать определенные требования к студенческим научным работам. Адресная помощь талантливым молодым исследователям, интернационализация образования, предполагающая налаживание динамичных связей с зарубежными коллегами, обмен опытом на уровне предметных областей, увеличение количества публикаций, написанных международными коллективами авторов также относится к существенным факторам высоких достижений в исследованиях и упрочении позиций университета в различных рейтингах.

4. Чтобы поднять конкурентоспособность нашей системы высшего бухгалтерского образования в международном научном и образовательном пространстве, следует усилить публичность образования - чаще проводить конференции, мастер-классы при участии

зарубежных профессоров и исследователей, семинары, дискуссии, профессиональные форумы с обсуждением актуальных тем, в т.ч. с помощью Интернета как открытой информационной среды.

Литература

1. Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri. // AR Prezidentinin 2016-cı il 16 mart tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.

2. Бариленко В.И. Подготовка бизнес-аналитиков // Экономический анализ: теория и практика. – 2011. – № 33. – С. 42–47

3. Аббасова С.А. Институциональные подходы к управленческому учету // АМЕА Эqtisadiyyat Энstitutunun Elmi Əsərlər Toplusu. - 2016. -№ 6 . – С. 44-50

4. Аббасова С.А. Концептуальные основы развития управленческого анализа в современных условиях // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. - 2017. - № 3

5. Казакова Н.А. «Бизнес-аналитик» как современный востребованный профессиональный стандарт на рынке труда // Учет. Анализ. Аудит. - 2016. - №2.- С. 107–112

6. Донцова Л.В. О магистерских программах подготовки профессиональных аналитиков нового поколения // Журнал исследований по управлению. – 2015. Т. 1, № 1. С. 31–48.

7. Парижская школа экономики // URL: <http://www.parisschoolofeconomics.eu> (дата обращения: 29.05.2017)

8. Булыга Р.П. Широкий взгляд на профессию как стратегическое направление становления инновационного образования аудиторов // Учет. Анализ. Аудит. - 2014. №1.- С. 14–24.

9. Accountancy Futures. Critical issues for tomorrow's profession. Edition 13, 2016

10. Лаптев С.В. Человеческий капитал в системе стратегического управления развитием экономики // Государственное и муниципальное управление: ученые записки СКАГС. – 2016. – № 1. – С. 87–94.

Panel “D” - Kiçik akt zalı

Mövzu: “Əqli mülkiyyət hüquqlarının və elmi etikanın qorunması problemləri”

Moderatorlar:

professor Sifariz Səbzəliyev, *UNEC-in Mühəsibat uçotu və audit kafedrasının müdiri*

professor Dmitriy Jukov, Rusiya Xalqlar Dostluğu Universitetinin Elm və innovasiya siyasəti Departamentinin direktoru

1. professor Tofiq Quliyev (UNEC) – Qlobal iqtisadi böhran şəraitində iqtisad elminin sosial-etik funksiyaları

2. prof.DR.Ismihan Bayramoglu (*Dean, Faculty of Arts and Sciences, Izmir University of Economics, TURKEY*)- On the importance of scientific activities in universities

3. professor Əli Əlirzayev (UNEC) – Əqli mülkiyyətin idarə edilməsi və reallaşdırılmasının elmi nəticələrinin yüksəldilməsi problemləri

4. professor Rəşad Muradov (UNEC) –Davamlı inkişafın təmin edilməsində intellektual kapitaldan istifadənin bəzi məsələləri

5. h.e.n. Mustafa Abbasbəyli, AR Vəkillər Kollegiyasının üzvü – Müasir Universitetlərdə akademik etik prinsiplər və problemlər

6. Ph.D. Noémi Piricz - *Associate professor and head of the Department of Management and Enterprise Sciences, University of Dunaújváros* - The contemporary trends in the Hungarian Higher Education

PANEL E

ƏQLİ MÜLKİYYƏT HÜQUQLARININ VƏ ELMİ ETİKANIN QORUNMASI PROBLEMLƏRİ

**Moderatorlar: prof. Sifariz Səbzəliyev,
prof. Dmitriy Jukov**

ПРОФЕССОР КУЛИЕВ ТОФИК АВАЗ ОГЛЫ
заслуженный деятель науки Азербайджана,
зав. кафедры «Экономика и организация труда»
Азербайджанского
государственного экономического университета, доктор
экономических наук, бывший член Союза Журналистов СССР
tofiq.quliyev@unec.edu.az

СОЦИАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Аннотация

В статье рассматриваются социальное содержание и социальная природа экономической науки. Здесь социальность оценивается как следствие, как форма проявления системы экономических отношений. В работе подробно рассматриваются причины расхождения между сущностью и формами проявления экономических отношений.

211

В статье отводится большое место изучению социального свойства экономических моделей и проблемам этической экономики.

В статье подробно рассматриваются социально-экономические проблемы экономики через призму мнений, суждений отдельных авторов. В статье также рассматриваются статусные проблемы экономической науки в современных условиях.

Ключевые слова: *экономическая модель, экономические субъекты, рыночная модель, социальная экономика, экономическая наука, экономическая теория, социально-этическая функция, экономические отношения, моральный капитал*

QLOBAL İQTİSADI BÖHRAN ŞƏRAİTİNDƏ İQTİSAD ELMİNİN SOSIAL-ETİK FUNKSİYALARI

Xülasə

Məqalədə iqtisad elminin sosial məzmunu və sosial təbiəti nəzərdən keçirilir. Burada sosiallıq iqtisadi münasibətlər sisteminin nəticəsi, təzahür forması kimi nəzərdən keçirilir. İşdə iqtisadi münasibətlərin məzmunu və

təzahür formaları arasındakı fərqlərin səbəblərinin izahına geniş yer verilmişdir.

Məqalədə iqtisadi modellərin sosial xassəsinin öyrənilməsi və etik iqtisadi problemlərin məsələsinə geniş yer verilmişdir.

Məqalədə iqtisadiyyatın, iqtisad elminin sosial-iqtisadi problemləri ayrı-ayrı müəlliflərin fikirləri, mühakimələri prizmasından nəzərdən keçirilmişdir. Məqalədə, həmçinin müasir dövrdə iqtisad elminin status problemlərinə də geniş yer verilmişdir.

Açar sözləri: *iqtisadi model, iqtisadi subyekt, bazar modeli, sosial iqtisadiyyat, iqtisad elmi, iqtisadi nəzəriyyə, sosial-etik funksiya, iqtisadi münasibətlər, mənəvi kapital*

SOCIO-ETHICAL FUNCTIONS OF ECONOMIC SCIENCE IN CONDITIONS OF GLOBAL ECONOMIC CRISIS

Annotation

The social content and the social nature of economic science are considered in the article. The sociality as a consequence and as a form of manifestation of system of the economic relations is estimated here.

212

The reasons of divergence between essence and forms of manifestation of the economic relations are considered in the work in detail

The big place of studying of social property of economic models and problems of ethical economy is given in article.

Social and economic problems of economy are in detail considered through a prism of opinions, judgments of certain authors in the article. Status problems of economic science in modern conditions are also considered in article .

Key words: *economic model, economic actors, market model, social economy, economics, economic theory, socio-ethical function, economic relations, moral capital*

Экономическая наука и экономическая теория по своему назначению и природе являются не только чисто экономическими, но и имеют социальные свойства и аспекты. Поэтому следует рассматривать социальное содержание экономических наук и его стоимостные категории в качестве самостоятельного элемента, аспекта

или фактора совокупных систем экономических отношений и единства этих аспектов. Это единство ярко проявляется в форме собственности, в процессе приватизации, распределения, перераспределения доходов, обмена и потребления. Здесь социальность выступает не в качестве основы экономических отношений, а отражает условия системы заданных отношений. Это не означает, что социальная функция экономических наук здесь выступает в качестве вспомогательной роли. Тем не менее, социальность, социальное состояние можно оценить как реальную силу в обществе и в отдельных трудовых коллективах, что требует поиска наиболее приемлемых моделей экономики и их рационального применения. Одновременно, на наш взгляд, следует оценить социальность, этичность как особую форму смешанных, интегрированных социально-экономических отношений. А с другой стороны, между экономическими и социальными отношениями существует причинно-следственная связь, иначе говоря, социальные отношения зависят от экономических, характер социальности вытекает из характера экономических отношений. По этой причине, изменение экономических отношений приводит к изменению социальных. Поэтому преобразование социальных отношений в условиях рыночной модели экономики происходит очень сложно и турбулентно. Следовательно, донесение социальности и экономического сознания масс населения до уровня критериев рыночной модели экономики, и, следовательно, адаптация к этой модели происходит очень противоречиво.

Некоторые экономисты считают что, формы проявления экономических отношений «неадекватно» соответствуют субстанциональному задержанию этих отношений. С этой точкой зрения нельзя полностью согласиться, так как характер экономических отношений предопределяет характер социальности и интересов. Реальная экономическая возможность и экономическая действительность не одинакова для всех социальных слоев общества. То, что «неадекватно» — это тоже объективный факт в условиях рыночной модели экономики, поэтому экономическая истина может быть идеальной и неидеальной. Следовательно, главная задача экономической науки, экономической теории заключается в том, чтобы объяснить причины расхождения между сущностью и формами проявления экономических отношений в обществе. Для этого оценка этих причин должна носить научный характер. Поэтому здесь важным является выяснение следующих

вопросов:

1. Соотношение реальной экономики и реальной экономической политики.

2. Определение приоритетности, полезности, отрицательности, положительности, целесообразности и нецелесообразности при их использовании тех или иных экономических теорий, концепций или парадигм, исходя из этого, необходимо определить, какие из них важны для нормальной экономики и для населения.

3. Определить, кто разрабатывает, и кто организует те или иные научные деятельности.

4. Чему служит эта модель? Получению максимальной прибыли? Обману? Мошенничеству или социальности?

5. Кто и каким образом, присваивает результаты данной научной деятельности и проводимых реформ?

Не только для простых людей, но и даже для многих ученых, занимающихся этой проблемой, в условиях радикальной рыночной модели экономики (РРМЭ) не ясна практическая возможность совместимости вышеуказанной модели, а также не ясны принципы экономики с ожидаемой социальностью и принципы экономики с социальным содержанием. По этой причине принципы, вытекающие из РРМЭ, на глазах у людей приобретают формально-смысловые содержания. Некоторые ученые и философы такие как Б.И.Зеленко, В.Г.Федотов в качестве выхода из подобных положений выдвигают концепции «правового этатизма», построение правового государства [1,стр.11-21]. Их точки зрения направлены на создание нового порядка в жизни общества, т.е. справедливого общества и государства, обеспечение достойной жизни гражданам. Но с другой стороны эти авторы сами свои концепции о демократической модернизации, в какой-то мере называют утопическими. Например, Б.И.Зеленко этот процесс, который происходит в жизни общества, называет «модернизационной ловушкой» как «эклетицизм российской государственной модели». Далее он пишет, что эта модель в значительной мере позволяет властной элите не признавать свои ошибки и неудачи [1, стр.14].

По этой и другим причинам новые реформы в процессе глобализации по модели РРМЭ-ки и принципы глобализационного измерения происходят весьма противоречиво. Это показывает себя и в последствиях «Морально- нравственный капитал» (МНК).

О.В.Нифаева называет его ресурсом экономики. [2,стр. 25-32]. Далее она пишет: «менталитет российских экономических субъектов находится в стадии трансформации, повлияв на поведение, можно оказать влияние и на характер экономических отношений. Поведение же экономического субъекта напрямую зависит от его морально-нравственных качеств».

Действительно в основе дальнейшей модернизации должна лежать цивилизованная модель экономики (ЦМЭ), что предполагает высокую образованность, интеллект, честность и трудолюбие. По этой причине как ЦМЭ, так МНК являются взаимосвязанными и важными факторами устойчивости, динамичности экономики.

М.С.Сушенцова в статье под названием «Этическая дилемма нормативной экономической теории» [3] рассматривает этические позиции в двух направлениях, т.е. как этический субъективизм и как этический объективизм, таким образом рассматривается их субъективная и объективная природа, с точки зрения субъективизма и объективизма, обусловленных различными этическими позициями и критериями (этические ценности, моральные блага, удовольствия человека, благосостояние, полезность, мотивация и целевые функции экономических агентов). Здесь имеют место, конечно, и элементы субъективизма, субъективной полезности, особенно элементы с психологической окраской самой категории полезности, предпочтения индивидов, радикальные суждения, утилитаризм при выборе критериев ценности и поведения.

В так называемой этической дискуссии имели и ныне имеют место односторонние толкования, абсолютизация ценностей (мораль, экономическое поведение и другие ценности).

О данной проблеме еще в свое время писал М.И.Туган-Барановский, он говорил об «этической экономии и вызовах глобального развития». В своей работе об экономических концепциях автор рассматривал их с позиций нравственных ориентиров развития, с позиции взаимосвязи промышленного кризиса экономики, а также с позиции этической нормы моральной ответственности. [4] Об этом писал также и М.Б.В.Корнейчук в своей статье под названием «Этическая экономия». Можно также отметить Ф.Найта, который писал работы под названием «Этика конкуренции», а также М.Блауга, А.Азуана и многих других.

Любая наука, в том числе, и экономическая, как правило,

имеет синергетическую структурную целостность и воплощает в себя соответствующие цели, задачи и условия, назначение, методы и методологию. В отличие от биологических, физических, химических и других наук, экономическая наука также имеет свои социальные функции. Однако, в отличие от политической экономики, «экономикс» не имеет свои достаточные социальные функции. Несмотря на это, почти все ученые экономисты ошибочно отождествляют «экономикс» с политической экономикой и экономической теорией. Это видно и в работах Дж.Сломана и П.Самуэльсона.

Например, Дж.Сломан пишет: «Экономическая теория (экономикс) оказывает влияние на все сферы научной жизни». [5, стр.10] Аналогично рассуждает и П.Самуэльсон, который в отличие от многих других ученых, наряду с другими проблемами, «экономикс» связывает с политическими вопросами. Так он пишет: «Помимо проблем личного порядка, экономическая теория рассматривает и вопросы политического характера, решение которых затрагивает каждого человека». [6, стр.5] Однако и он, и Дж.Сломан, и многие другие при рассмотрении экономических проблем в рамках «экономикс» не придают достаточного значения социально-экономическим проблемам, происходящим в обществе и в отдельных фирмах, корпорациях. Видимо по этой причине в рамках «экономикс» рассматриваемые экономические проблемы, в какой-то мере носят вроде бы фрагментальный, эпизодический, преимущественно эмпирический и прагматический характер.

Одновременно, экономические проблемы преимущественно рассматриваются через призмы микро и макроэкономики в отдельности, отдельно, т.е. без их достаточной синергетической целостности и единства.

Сам Дж.Сломан отмечает что, он изучает «экономическую науку между двумя главными разделами экономической теории: микроэкономической и макроэкономической». [5, стр.18] По этой причине, в работе Дж.Сломана «Экономикс», и в работах других авторов отражаются экономические вопросы трех учебных курсов таких как, «Экономическая теория», «Микроэкономика», «Макроэкономика», и даже четвертого учебного курса – «Мировая экономика». Кроме того, рассматриваемые экономические вопросы в этих учебных курсах не всегда логично дополняют друг друга. Здесь

больше всего фигурируют не экономические отношения, а абстрактные математические и технические схемы моделей, не связанные с реальным процессом экономики. Причем, ошибочно используются аналогия и принципы функционирования технических, биологических систем, теория экономфизики, термодинамики, теория спонтанности, теория хаоса и т.д.

Все эти и другие теории механически переносятся в закономерность экономических процессов и экономических явлений в субъективном порядке. Такой подход способствует формированию в экономической жизни общества тенденций турбулентности, т.е. к экономическому беспорядку на всех уровнях экономики.

Сам П.Самуэльсон правильно отмечает: «Экономическая теория должна дать ответ на важнейшие проблемы, встающие перед обществом и нацией». [6, стр. 5]

Дж.Сломан, в свою очередь, пишет: «Одним из важнейших преимуществ экономики свободного рынка является то, что она функционирует автоматически». [5, стр.38] Но на самом ли деле она функционирует автоматически?! Дж.Сломан также отмечает: «Экономическая теория – это одна из общественных наук». [5, стр.41]

217

Возникает вопрос: Можно ли достичь упорядоченности, устойчивости в глобальной, региональной и национальной экономике на основе вышеуказанных и подобных концепций? Также возникает еще один вопрос: Если экономическая теория, а также «экономикс» являются общественными науками, почему же в них, как мы уже отметили раньше, пренебрегаются назревшие экономические и социальные отношения?

Кстати, мы не согласны со многими другими авторами, в том числе и с Дж.Сломаном, вернее с его высказыванием: «Экономическая теория – как наука». [5, стр.41] Экономическая теория является теорией экономической науки. По вышеуказанным суждениям образуется тавтология - теория теории, т.е. сказуемое повторяет подлежащее.

Кроме того, если действительно «экономикс» со стороны этих и других авторов оценивается как общественная наука, следовательно, возникает следующий вопрос: Тогда почему, как мы уже отметили, в этих теориях, очевидно выглядит идеологическая сторона, окраска рассматриваемой проблемы? Тем более, сам

П.Самуэльсон отметил: «Появление «Экономикс» связано с совершенствованием общества». [6, стр.2] Однако жизнь показывает, что «Экономикс» еще не способствовала, по словам П.Самуэльсона, «совершенствованию общества». Наоборот, здесь есть немало концепций, служащих разрушению экономических систем. В этих суждениях отсутствует стройная системность и неверная интерпретация объективных экономических тенденций и закономерностей.

Современный уровень оптимальности в экономике и интеллектуальное мышление должны быть синхронно-адекватными друг другу и, следовательно, должны способствовать формированию конструктивных суждений, которые должны быть альтернативой эклектичных конструкций экономических мышлений. Нормальная экономика и нормальная экономическая теория или концепция не могут быть оценены по критериям тотальности рынка и спонтанности экономических отношений.

В рыночной модели экономики экономическое право людей реализуется в обществе весьма по-разному. Здесь, если так можно выразиться, также страдает «предложение» - его носители, т.к. предложение во многом прямо связано с проблемами производства и, следовательно, со снижением издержек производства, с ресурсными проблемами, с финансированием инвестиций, с жесткой конкуренцией, с законом сравнительного преимущества, с диктатурой монополии на производстве и на рынке, с различными ситуациями в предпринимательской деятельности.

На величину предложения также влияют так называемые неценовые факторы, такие как цена на ресурсы, уровень технологического развития предприятия, налоги, число продавцов однородной продукции, а также экономические факторы - изменение цен на внутреннюю и внешнюю торговлю. Здесь главным игроком выступают не только экономические субъекты макро и микроэкономики или мезоэкономики или семейной экономики, но и носители супермакроэкономики, экономическая экспансия супер государств и их экономическое формирование.

Одним словом, макро и микроэкономика и другие формы экономики не только связаны с уровнем масштабности самой экономики. Эти и другие уровни экономики обусловлены различными формами цен, методом ценообразования, механизмами регулирования спроса и предложения, маркетинговой деятельностью в мировой

торговле.

Дисциплины «Политэкономия» и «Экономическая теория» можно рассмотреть в следующих контекстах:

1. В контексте экономической социологии
2. В контексте логики, в особенности экономической логики.
3. В контексте распределения и перераспределения национального дохода, т.е. первичного и вторичного распределения доходов.
4. В контексте распределения доходов на уровне фирм и коопераций.
5. В контексте уровня, степени, равноправия и неравноправия экономического и социального образа жизни и отдельных слоев населения.
6. В контексте систем экономических отношений и их диверсификации, в том числе и отношений собственности.
7. В контексте экономической и социальной политики.

Все эти вышеуказанные контексты, аспекты экономической жизни населения, в конечном счете, взаимообусловлены и взаимодействуют друг с другом, что является главным вопросом изучаемым, прежде всего, в политэкономии, нежели в «экономикс». Следовательно, возникает вопрос, следует ли воспринимать дисциплину «экономикс» в расширенном понимании, включая вышеуказанные контексты, а также подобные им проблемы как объекты «экономикс»? Или же следует ли отделить политэкономия от «экономикс» и оценить каждую из них как самостоятельную дисциплину?

Некоторые экономисты вопреки этому, отражение в «экономикс» политэкономических проблем оценивают как признак втеснения их в «экономикс», тогда как аспекты и проблемы этих дисциплин (наук) должны не отталкивать, а дополнять друг друга. Из-за неправильного понимания и толкования особенностей субстанциональной основы «экономикс» и политэкономии, некоторые ученые-экономисты, «экономикс» оценивают не только как экономическую науку, но и как экономическую теорию. Тем самым, «экономикс» отождествляется с экономической теорией. Плюс ко всему «экономикс», больше всего исследуется как экономическая кибернетика. Поэтому в ней, по существу рассматриваются не только теоретические проблемы экономики, но и чисто кибернетико-математические проблемы экономики.

По этой причине в «экономикс», по существу отсутствует исследование экономических отношений, социальных проблем, особенно исследование отношения собственности. Здесь больше всего преобладает изучение количественной связи между экономическими параметрами и отдельными индикаторами, а также отсутствует формационный подход к динамике экономических отношений. Поэтому не случайно возникновение вне «экономикс» таких самостоятельных концепций как социальная гармония, концепция сочетания плана и рынка, концепция прибыли и достижения социальной справедливости, избежание от радикального экономического и имущественного расслоения в обществе, возражение против культивирования радикальных моделей экономических систем и оценка социальной гармонии как главной ценности общества.

Все это говорит о том, что возникновение вышеуказанных и подобных им самостоятельных концепций на наш взгляд, вытекает из-за существования социально-экономической деградации в условиях рыночной модели экономики. Не случайно некоторые экономисты стали употреблять такие выражения как «социальная экономика», «этическая экономика», «глобальная этика» и т.д. Все эти и другие аспекты проблем требуют политэкономического размышления и разрешения или смягчения соответствующих проблем общества посредством регулирования. Хотя бы в самой малой степени необходимо признание, по мере возможности, смягчения назревших социальных проблем, обеспечение социальной стабилизации и социальной устойчивости в обществе и отдельных трудовых коллективах. Экономическая свобода не должна носить односторонний характер. Экономическая свобода и экономическая ответственность должны быть адекватны по отношению друг к другу, только в таком случае будет устойчивой и надежной социальной гармония в обществе и можно будет добиться обеспечения относительной однородности качества жизни людей в обществе.

Различия, тем не менее, между политэкономией и «экономикс» не должны проявляться в их автономности и изолированности по отношению друг к другу. Между ними существует системное единство и системное различие. Политэкономия дает возможность углублению познания экономической реальности. Это мы назвали критическим реализмом экономической реальности. Экономическая реальность первым делом проявляется в системе экономических

отношений, в отношениях между людьми. Даже чисто динамичное развитие, как объективная реальность, в самой себе еще полностью не может адекватно отражать в себе свойство и характер этих отношений и экономических явлений. Здесь, как говорят, существуют не только чисто научные проблемы, но и проблемы вне этой динамики, которые требуют углубленного познания, так как в этих отношениях, в этой динамике присутствуют не только позитивные, но и взаимно-отчужденные и социально-экономические процессы, поэтому их игнорирование, абсолютизация догмы «экономикс», некритические, романтические описания экономической жизни могут привести к изолированности самой экономической науки от реальных проблем экономической жизни.

Но это не означает, что политэкономия состоит только из теоретических систем и суждений, политэкономические проблемы функционируют в реальных экономических процессах, что требует их содержательной конкретизации, а не формального математического описания этих процессов и явлений. В этом смысле политэкономия можно оценить как интеграционную субстанциональную основу других научных наук и в том числе статистику и экономическую кибернетику. А «экономикс», в свою очередь, вышеуказанные проблемы не должна сводить к числу количественного анализа, минуя социальные границы качественной реальности. Но это вовсе не означает, что следует отрицать математико-статический аспект экономики. Было бы лучше обеспечить системное единство различных экономических наук, различного типа экономических знаний и экономического мышления. Некоторые экономисты данное единство оценивают как их стыковку. Независимо от этого, следует думать о политэкономической интеграции в общих и специфических экономических дисциплинах и экономических знаниях. Поэтому политэкономическое рассуждение мировоззрения должно быть доминирующим в системе экономического знания. Говоря о доминантности таких суждений, мы подразумеваем не реакционно-идеологическую сторону, а позитивную сторону экономических знаний и экономической системы, то есть, углубление понимания экономической реальности, как таковой. Здесь искажение модификации и радикализации, излишний романтизм и популизм могут привести к мировоззренческой вульгарности.

Все эти и другие обстоятельства, и сама экономическая жизнь

требуют усиления социальной функции экономической науки, преодоления фактов перенесения разрушительных концепций в экономике и в экономической науке, абсолютизации метеофизических концепций, своевременного определения неблагоприятных тенденций в экономике и в экономических преобразованиях. К сожалению, в современных условиях наблюдается не только кризис в экономике, но и в экономической теории, в экономической мысли. Поэтому социальная критика, которая во многом связана с политэкономическими суждениями, настоятельно требует политэкономического изучения макро и микросоциальных систем, и на основе этого нейтрализацию или устранения ошибочных социально-экономических позиций в экономической жизни и в экономической теории. В этом позитивном деле еще раз повторяем, главную роль должно играть значительное усиление социальной и познавательной функции экономической науки.

222

Реализация социальной функции должна быть адекватной к реальной ситуации в экономике. При этом, на наш взгляд, политическая экономия и ее теории не должны носить идеологический характер – как это бывает в идеологии рыночной модели экономики и в других идеологиях, в частности марксистской. Здесь главным должно быть не ошибочная идеология, а идеология стабильности экономики, сохранение стабильности и устойчивости в ней.

Одним словом, современная политэкономия должна быть адекватным отражателем ситуации в экономике и порождаемыми ими реальными социально-экономическими тенденциями. В этом отношении высоко оценивая не малых позитивных суждений К.В.Молчанова, одновременно мы совсем не согласны с его мнением о том, что «современная политическая экономия – наука о производственном неантогоническом развитии». [7, стр.30] Так как в современных условиях рыночные модели экономики порождают острые социально-экономические проблемы и их турбулентность. Все это объективно требует политэкономического изучения их причин и факторов, нового пересмотра современных социально-экономических проблем самого капитализма, а не только проблемы рыночной экономики и проблемы регулятивности, пропорциональности развития экономики.

Как видно рыночная модель экономики (РМЭ) не формирует

цивилизированные формы экономического мышления и типы экономической деятельности. По этой причине, РМЭ имеет, на наш взгляд, неустранимые пороки, недостатки. РМЭ деформирует экономические отношения и производительные силы общества. В РМЭ присутствует свойство непредсказуемости. Поэтому, экономические процессы были изучены со стороны отдельных математиков и статистиков в основном с помощью различных графиков, уравнений и других математических аппаратов. Но, на наш взгляд, это уже не экономика, а вроде математика, математические методы изучения тех или иных экономических явлений. Кроме этого, макроэкономическое равновесие рассматривается через призму математических равновесий, математической линейности. Все это не способствует глубокому осмыслению существующих экономических ситуаций и снижает качество экономического мышления, качество тех или иных экономических решений. В этом смысле политэкономия, политэкономические исследования наиболее необходимы в условиях РМЭ.

Н.И.Бухарин еще в 20гг. прошлого столетия считал, что политэкономия изучает неорганизованное, товарно-капиталистическое хозяйство, в отличие от планового хозяйства. По его точке зрения, при социализме исчезают товарно-денежные отношения и по этой причине и исчезают все основные проблемы политической экономии, в том числе проблемы, связанные с конкуренцией и слепым законом рынка. Следовательно, сторонникам РМЭ не приемлемо, не выгодно политэкономическое исследование негативных экономических процессов и их закономерности, которые доминируют в реальной жизни. Потому что острые экономические ситуации в математической формализации легче, нежели в системе экономических отношений. Скажем, можно математически определить пересечения, точку кривых спроса и предложения (или так называемый термин «цены равновесия»). Эти отклонения в реальной экономической жизни в зависимости от конкретных ситуаций могут быть в пользу производителей или покупателей, в пользу спроса и в пользу предложения. Но все эти графики, уравнения, «ценовое равновесие», так называемое равновесие цены не под силу устранить макро и микроэкономическую диспропорцию в реальных существующих экономических системах, в условиях радикально-разрушительной конкуренции между производителями и покупателями. Аналогично, можно говорить о вульгарной природе теории равновесного делового цикла,

о существующем механизме движения различных форм капитала, в целом о софизме экономической политики отдельных стран мира, о несовместимости рычагов этой политики в отношении друг к другу. Такой подход к математизации экономической науки не одобряется даже в США и в Великобритании.

А.А.Мальцев отмечает, что эксперты стран США, Великобритании и Германии математизацию экономической науки оценивают неоднозначно, даже сомнительно. От 21% до 50% респондентов данную методологию считают сомнительной. [8, стр.139]

Все это говорит о том, что среди ученых существует неоднозначный подход к проблемам математизации экономики и к «экономикс». Это еще раз подтверждает следующие высказывания по данному вопросу:

1. Академик Л.Абалкин сказал: «Экономикс, по мнению Дж.Гэлбрейта, оставаясь в узких рамках рыночного микро- и макроанализа, абстрагирующегося от реальностей социально-политической жизни, перестает быть наукой». [9, стр. 6]

2. М.Каз говоря о концепции макро и микроэкономики сказал: «...не уделяется должного внимания анализу реальных экономических явлений. Из теоретических концепций нередко отбираются только такие, которые удобно применять для обоснования идеологических целей». [10, стр. 94]

3. Американский экономист Р.Карсон утверждает: «Микроэкономика идеализирует не существующую реальность. Микроэкономика вкупе с макроэкономикой является «помрачением» экономической теории». [11, стр. 167]

4. Холланд С. Сказал: «...макроэкономика является абстрактной наукой, оторванной от социальной среды». [12, стр. 124]

5. Дж. Гэлбрейт сказал: «В настоящее время масштаб влияния экономической теории вышел за рамки, которые должны определяться постулатами аксиоматической системы. Теория перестала быть просто теорией. Рыночные фундаменталисты трансформировали аксиоматичную, нейтральную по отношению к человеческим ценностям». [13, стр.19]

6. В.Тамбовцев сказал: «Вытеснение человека из экономической науки способствует ее математизации». [14, стр. 101]

7. Американский ученый, профессор Дункан Фоули (Нью-Йорк, США) сказал: «Время от времени я встречаю студентов, у которых

острый критический интерес к экономической науке сочетается с сильной неприязнью к математике». [15, стр. 82] Далее он писал: «Концепция П. Самуэльсона по перестройке экономической науки основывается не только на математике, но и на математической физике». [15, стр. 85]

Не только в художественной литературе, но и в экономике, в экономической науке также должна быть экономическая критика, подобно литературной критике. В настоящее время некоторые литературные критики ее называют – критическим реализмом, т.е. полноценной критикой реальности. Поэтому нельзя отождествлять или ставить в один ряд экономическую критику, экономический анализ с идеологической борьбой между различными идеологиями, скажем, с идеологией либерализма или марксизма. Иначе говоря, здесь не нужна идеологическая окраска, идеология отдельных партий. Экономика без критического анализа, на наш взгляд, также символизирует, в меньшей степени слабость самих ученых экономистов, политологов, социологов, государственных чиновников. Своевременная критика реальной действительности – это путь к правильному объяснению экономических процессов, а объяснение – главная функция любой науки, в особенности экономической. Полноценное адекватное объяснение реальных экономических ситуаций является важным катализатором преодоления будущих конфронтационных порядков. Но это не означает абсолютизацию самой экономической критики. Свободная экономическая критика должна быть позитивной и рациональной, соответствующая общенациональным интересам и общечеловеческим ценностям.

Осознание системных идей, и парадигм, их практического применения способствует превращению их в производительные, материальные силы общества, одновременно облегчает правильное определение закономерностей экономической динамики. Глобальный, системный экономический кризис первым долгом требует своего научного решения назревших проблем экономики. Проблемы системного экономического кризиса нельзя решить частично, в рамках ограниченных проблем и узких экономических суждений или мышлений. Здесь и недостаточен стиль риторики и популизм. Нужна конкретная детализация и одновременно обобщение микро и макро-экономических инструментарий и параметров, затрагивающие все

стороны системной экономики и их научная интерпретация, интеграция между собой. Экономическое мышление следует разумно и адекватно сосредоточить именно на системное понимание и разрешение самих этих проблем.

В основе системного подхода к экономике должна лежать не разобшенная, а системная идея, парадигма, системные моральные суждения и целостное научное мировоззрение. Иначе говоря, системный подход должен преобладать разумным идейным содержанием. В противном случае, экономическая теория, в целом экономическая наука в глазах людей может выглядеть как несерьезная наука, как это сейчас и есть!! Поэтому является важным разумное и интенсивное использование всего арсенала экономической науки.

К сожалению, ныне острые, назревшие глобальные, региональные и национальные экономические проблемы еще не имеют своего достаточного теоретико-методологического обеспечения, не говоря уже об их разумном осмыслении и экономическом обосновании. Видимо по этой причине, в настоящее время, к сожалению, подрывается доверие среди общественности к роли и статусу экономической науки в разрешении тех или иных экономических проблем современности. Здесь важно иметь объективные критерии, приемлемые принципы экономики и экономической деятельности, а также осуществить разумные, рациональные экономические измерения при реализации тех или иных экономических проблем.

Иначе говоря, нельзя весьма серьезные проблемы решить с ошибочными, утилитарными экономическими суждениями, или просто решить, если так можно выразить с чисто-просветительным образом, с ослаблением принципа управляемости насущных экономических процессов. Следует отметить, что в этом отношении даже системный подход к экономике будет неплодотворным, если такой подход не будет опираться на содержательность, фундаментальность и четкую направленность в экономической деятельности и в экономических суждениях.

Надо стремиться, чтобы реальные экономические отношения соответствовали объективным законам и принципам экономической науки. Иначе говоря, хорошо тогда когда экономическая реальность и экономическое познание, мышление приближаются друг к другу или совпадают. Здесь должна быть показана и ответственность об-

ществности (субъектов управления, предпринимателей, госорганов, ученых экономистов и т.д.).

Научный, системный подход, как правило, опирается на соответствующие научные суждения и соображения не только в экономической науке, но и в смежных науках. В современных условиях, в этом смысле имеет большое значение интеграция экономической науки с другими структурными науками. Системный подход в свою очередь, связан с системным исследованием, с системным анализом и синтезом. Это говорит о том, что системный подход является не только методологическим, но и практической, прагматической проблемой современности. Системный подход в этом смысле, непосредственно связан со структурно-функциональным социально-экономическим анализом. В проблемно-содержательном плане системный подход в экономике должен иметь не только логические, но и логико-философские и математические предпосылки. А при прочих равных условиях, т.е. в плане чисто «системной» концепции системное мышление, системный подход непосредственно связан с теорией организации, со структурно-функциональными элементами объектов, с системой управления, целостностью, упорядоченностью и четкой организацией систем (в идеальном плане), с рациональным построением и проектированием этих систем, со структурой и интегральными связями и с конструкцией этих систем. Каждый из них, в свою очередь, имеет свои собственные, специфические методологии, принципы и закономерности, которые при управлении экономики и экономических проблем абсолютно надо учесть.

227

Таким образом, возникает вопрос: почему экономическая наука еще не стала полноценным ресурсом экономики? Некоторые из этих причин мы уже рассмотрели. Обобщая вышеуказанные основные причины этого можно выразить следующим образом:

1. Еще четко не определен статус экономической науки, в частности, экономической теории в обществе, в системе экономических отношений и общественного воспроизводства.

2. Еще недостаточно оценена социальная функция экономической науки, ее социологические аспекты.

3. Под предлогом недостойного плюрализма, из-за вульгарного экономического суждения здоровье экономической мысли превращена в пассивный элемент экономических систем. По этой причине выдвинуты стихийные парадигмы, модели и использованы спонтанные способы управления глобальной и национальной экономики. Эти методы, гипотезы являются ошибочными, сомнительными и не

отражают реальную ситуацию современной экономики.

4. В условиях так называемый экономической демократии процветает стиль формализма и непрофессионализма в использовании экономических идей и концепций.

5. Реформирование и превращение экономических науки, экономической теории в чисто математические, технологические компоненты производственных систем, в чисто эмпирический расчет, бухгалтерию под предлогом нового научного знания и постулата.

6. Превращение образования современных университетов в составную часть, в ячейки производственных систем, коммерциализация их деятельности, идей и мыслей, а также экспансия технологизма в экономическую науку, в экономические суждения с целью нахождения нового финансового источника для образования. Но это не означает, что мы против рациональной кооперации ВУЗа с фирмами и корпорациями. Но мы против создания ситуационной дилеммы между финансами, деньгами и креативного образования.

7. Концепция «креативного университета» должна себя показать больше всего в сфере знания студентов, потенциала ученых, а потом уже в сфере производства. К сожалению, данная концепция больше всего рассматривается через призму производственного предпринимательства, бизнеса.

8. К сожалению, некоторые субъективные факторы значительно ослабляют созидательную роль и значение экономической науки. Даже в некоторых случаях экономическая наука и экономическая идеология стали в руках некоторых алчных корпоративных, финансовых структур для приобретения незаслуженной максимум прибыли и доходов. Об этом свидетельствуют информационные источники различных стран мира. По этой причине образование и науку, в том числе высшее образование нельзя абсолютно превратить в финансовый, кредитный бизнес.

9. Присутствие необоснованной противоречивости классической и неоклассической концепции, идеологии и их неприязнь друг к другу.

10. Монополизация, стандартизация отдельных экономических суждений и концепций со стороны отдельных элитных групп и ученых в интересах номенклатурного капитала.

11. В отсутствии радикальной рыночной модели экономики до-

статочных элементов социальности. Такого рода недостатки неоднократно критиковал лауреат Нобелевской премии Дж. Стиглиц и многие другие экономисты, философы и социологи.

Литература

1. Б.И.Зеленко. Вопросы философии, 2010, стр. 11-21
2. МЭ и МО, 2013, №8, стр.25-32
3. Вопросы экономики, 2017, № 3
4. Вопросы экономики, 2003, № 12
5. Дж.Сломан. «Экономикс». 5-е издание. Санкт-Петербург, 2005
6. П.Самуэльсон. «Экономика». Том I, М.1997
7. К.В.Молчанов. Политическая экономия и экономическая наука, М.2001
8. А.А.Мальцев. Вопросы экономики, 2016, №11
9. Л.Абалкин. Вопросы экономики, 1993 г., №1
10. М. Каз. Вопросы экономики, 2003 г., №12
11. США: Экономика, политика, идеология, 1994 г, № 8-9
12. Вопросы экономики, 1993 г., №1
13. МЭ и МО, 1998 г., №11
14. МЭ и МО, 1999 г., №3
15. Вопросы экономики, 2012 г., №7
16. А.Ф.Шишкин. Экономическая теория. I, II том, М.1996
17. Вводный курс по экономической теории под общей ред. Г.П.Журавлевой, М.1997
18. Т.А.Кулиев. Регулируемая рыночная экономика (на русском языке). Баку, 2000
19. Т.А.Кулиев. Экономическая логика. Москва, «Экономика», 2013
20. Т.А.Кулиев. Кризис либерализма. Москва, «Экономика», 2014

PROF. DR. ISMIHAN BAYRAMOGLU
Dean, Faculty of Arts and Sciences,
Izmir University of Economics, TURKEY

ON THE IMPORTANCE OF SCIENTIFIC ACTIVITIES IN UNIVERSITIES

The international conference “Modern management model and scientific activity in universities” jointly organized by Ministry of Education Republic of Azerbaijan, Azerbaijan State University of Economics (UNEC), Clarivate Analytics (Thomson Reuters), and International Centre for Scientific and Technical Information is a pioneering international event paving the way for new important discussions on directions and level of scientific contributions of universities in the region.

Analyzing the data provided by Web of Knowledge and Incites of Thomson Reuters, we observe that in any country there is a strong correlation between the level of scientific research and the level of economic development. As usual, the economically developed countries make difference with exhaustive investments to scientific research reserving considerable funds for education. In high education, particularly, the level and content of scientific research in universities and the cooperation of universities with industry are extremely important with respect to influencing the development of all areas in the country. According to the data from Web of Science, in regard to the number of published papers and citations to these papers, the leading countries are USA, China, Germany, Japan, France, England, India, Italy, Spain, Canada. One of the characteristic properties of countries with strong or rapidly growing economy is that these countries invest remarkable amount of funds in education and research. It can also be observed that these countries are successful in involving leading companies who produce high technology in supporting higher education as well as implementing novel scientific research and innovative attempts.

Azerbaijan is a rapidly developing country with high governance effectiveness and economic and innovative capacity providing opportunities for reforms and design in high education structure to compete with leading countries in the level of high education and scientific researches. Based on the records of Thomson Reuters, proudly, it can be

observed that in last few years Azerbaijan universities increased the scientific activities tremendously.

It can be also observed that supporting the innovative process of governmental reforms in Azerbaijan, the Azerbaijan State University of Economics (UNEC) has made remarkable progress in education and science. UNEC strives to enhance the academic reputation of the university, increases the number of published scientific articles affiliated by UNEC in international journals listed in Web of Science of Thomson Reuters, and achieves success in h-index citations. These indicators are the most important measures taken into account by the QS, Times, URAP and other rankings of world universities. The organization of this international conference which undoubtedly had great success with interesting and productive discussions and resolutions is the evidence that UNEC is achieving its goals in the way to become the best university of the region and to enter to the list of the high-ranked universities in the world.

**PROFESSOR, ƏMƏKDAR ELM
XADİMİ, ƏLİ ƏLİRZAYEV**
*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,
“Sosial sferanın iqtisadiyyatı və idarə edilməsi”
kafedrası, iqtisad elmləri doktoru*

**ƏQLİ MÜLKİYYƏTİN İDARƏ EDİLMƏSİ VƏ
REALLAŞMASININ ELMİ NƏTİCƏLƏRİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ
PROBLEMLƏRİ**

**ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ НАУЧНЫХ
РЕЗУЛЬТАТОВ УПРАВЛЕНИЯ И РЕАЛИЗАЦИЯ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ**

Резюме

232 В статье рассматривается теоретическим и практическим вопросам управления интеллектуальной собственности. Открывается значимость внедрения интеллектуальных ресурсов. Для повышения эффективности научных и интеллектуальных собственности, предлагаются системы стимулирования и планирования научных разработок.

Дается рекомендация для совершенствования организации научных исследований.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, наука, научные результаты, интеллектуальные ресурсы, научные исследование

**PROBLEMS OF INCREASES OF SCIENTIFIC RESULTS IN
MANAGEMENT AND REALIZATION OF INTELLECTUAL
PROPERTY**

Summary

In the article is considered theoretical and practical questions of management of intellectual resources reveals. The importance of introduction of intellectual resources reveals. To increase the efficiency of scientific and intellectual properties, systems of stimulation and planning

of scientific developments are offered. The recommendation to improvement of the organization of scientific research is made.

Keywords: intellectual property, science, scientific results, intellectual resources, scientific research

Əqli mülkiyyət müasir şəraitdə inteqrasiya amili və innovasiyalı iqtisadiyyatın, sosial inkişafın əsas istiqamətidir. Əqli mülkiyyət uzunmüddətli investisiya və idarəetmənin stimullaşdırma mexanizmləri və normativ-hüquqi baza ilə formalaşdırılır. Onun istehsal və istifadə mexanizmləri ölkənin ümumi iqtisadi inkişaf strategiyası ilə xüsusiləşir.

Əqli mülkiyyət məcmu tələb və məcmu təklif şəraitində daxili bazar və ixracatyönlü struktur dəyişiklərinin metodoloji əsasıdır.

Əqli mülkiyyət potensialı, demoqrafik situasiya, təhsil, sağlamlıq və iş qüvvəsinin təkrar istehsalı üçün yaradılan şəraitlə, istehsal və bölgü münasibətləri ilə formalaşır.

Əqli mülkiyyətə məcmu tələb, dayanıqlı inkişaf, rifah və iqtisadi artımla yanaşı bu mülkiyyətin formalaşmasında əsaslı vəsait və elm, təhsilin keyfiyyəti və idarə edilməsi yolları ilə reallaşır.

Əqli mülkiyyətə potensial yanaşma onun istifadəsində yaradılan səmərə ilə ölçülür.

233

Sinergetik səmərə olaraq əqli mülkiyyət potensialının reallaşma payı ilə iqtisadi artım arasında artım nisbəti ilə nəzərdə tutulur.

$$\Delta\Theta = \frac{\Delta\ddot{U}DM}{\Delta\mathcal{M}};$$

burada: $\Delta\ddot{U}DM$ -ümumdaxil məhsul artımı;

$\Delta\Theta\mathcal{M}$ -əqli mülkiyyət artımı.

Əqli mülkiyyətin reallaşması formaları, onun istifadəsinin nəticələrini qiymətləndirmək metodoloji aspektlər kəsb edir.

Əqli mülkiyyət potensialı, elmi potensial, təhsil və innovasiya istiqamətləri ilə ölçülür.

Elmi potensial mülkiyyət formasından və sahə quruluşundan, tabelik və idarəetmə strukturundan asılı olmayaraq inkişaf, iqtisadi artım və struktur siyasətin əsas amilidir.

Elmi potensialın formalaşması, əsas istiqamətləri və istifadəsinin maddi, maliyyə və təşkilati mexanizmlərinin təşkili və proqnozu meyar göstəriciləri və mexanizmlər vasitəsilə baş verir. Elmin stimullaşması dövlət və maddi maraqlar prinsipləri ilə həll olunur. Elmi nəticələrinin tətbiqi, onun stimullaşması, gəlirlərinin bölgüsü və yenidən bölgüsü özünün sahə, ərazi və funksional aspektlərini kəsb edir.

Elmi-tədqiqatın nəticələri, onun tətbiqi, istifadəsi və gələn gəlirlərin subyektlər arasında bölgüsü nəzarət və qanunvericilik bazası ilə təşkil olunur. Aşkarlıq və elmi sirlərin tənzimlənməsi qanunlarla reallaşır. Elmi texnologiyalar elm və kəşflər bir sıra obyekt və subyektlərin qarşılıqlı əlaqəsi əmək və gəlir bölgüsü ilə tənzimləndiyi üçün vergilər, rüsumlar, patentlər və cərimələr tətbiq edilir. Elmi sirin saxlanılması və qorunmasında dövlət, sahibkar və istehlakçı arasında münasibətlərin reallaşmasının normativ-hüquqi bazası və öhdəliklər, müqavilələr, sazişlər sistemi tətbiq olur. Təbii ki, bu mexanizmlərin elmi-praktiki və kommersiya maraqları üzərində qurulması vacibdir. Elmi potensialın formalaşmasında təhsil sistemi əqli mülkiyyətin dinamikasını və onun nəticələrini müəyyənləşdirir. Fizioloji amil olaraq ölkə əhalisinin artımı, miqrasiya, işçi qüvvəsinin istifadə intensivliliyi və alınan sosial-iqtisadi dinamika əqli mülkiyyətin təbii-demografik aspektlərini əhatə edir.

234

Əqli mülkiyyətin idarə edilməsi islahatlar proqramına uyğun olaraq, iqtisadi inkişaf istiqamətlərinin və milli iqtisadiyyatın transformasiyası proqramı əsasında təşkil olunur. Əqli mülkiyyətin bazar münasibətləri sistemində qorunması və təşəkkülü tələb funksiyası və perspektiv struktur dəyişmələrini nəzərə almaqla təkmilləşir. Yeni texnologiyalara tələbat, sosial müdafiə, həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi kimi tədbirlər əqli mülkiyyətin qorunmasının institusional strukturu və idarəetmə iyerarxiyasıdır. Əqli mülkiyyətin təkrar istehsalı biznes mühiti şəraitində beynəlxalq və ölkə daxili öhdəliklər və ödəmələr yolu ilə mümkündür. Xarici amillər hər yeni texnologiya və kəşflərin istifadəsi zamanı verilən haqq və inzibati hüquqi baza ilə tənzimlənir.

Mülki hüquq prinsiplərinə uyğun olaraq xüsusi razılıq və öhdəliklərin maliyyələşməsi mənbələri idarə olunur.

Əqli mülkiyyətin səmərəsi, onun iqtisadi artımda xüsusi çəkisi, əmək bölgüsündə şaxələnmə dərinliyi və istehsal amili olaraq, resurs potensialı kimi təsiri ilə qiymətləndirilir. Əqli mülkiyyətin istifadə istiqamətləri sahələrin kompleks inkişafı, sistemliliyi və məhsul istehsalında aralıq və son məhsulun xüsusi çəkisi ilə reallaşır. Məhsulun mülkiyyət formalarında və

fondlarına görə tutumu məhsulun xarakterini, onun çeşidini formalaşdırır. Belə ki, elmtutumlu məhsul istehsalı ölkədə sənayeləşmə, elmi-texniki tərəqqi innovasiyalı sistemlərin tərtibinə və istifadəsinə səbəb olur. Əqli mülkiyyətin qorunmasının iqtisadi əsaslarına aşağıdakı prioritet istiqamətləri və təşkilati mexanizmləri daxil etmək olar:

- investisiyanın əqli mülkiyyətinin həcm və strukturunun təkmilləşməsinə və səmərəli təşkilati mexanizmləri;
- əqli mülkiyyətin sahələri və fəaliyyət növü üzrə əməkhaqqı sisteminin təkmilləşməsi və elm məhsulunun stimullaşdırılması;
- əqli mülkiyyətin ixracat potensialında və valyuta ehtiyatlarının artırılmasında rolunun yüksəldilməsi;
- əqli mülkiyyətin sahələrarası təkrar istehsalı strukturunun təkmilləşməsi üçün xüsusi vəsaitlərin bölgüsü və yenidən bölgüsü sisteminin təkmilləşməsi;
- dövlətin əqli mülkiyyətin tənzimlənməsində iqtisadi və sosial prioritetlər üzrə kadr potensialının yaradılmasında dəstək proqramlarının tətbiqi;
- elmi və innovasiya gəlirlərinin təkrar istehsal və dövlət büdcəsi ilə optimal variantlarının işlənməsi və idarə edilməsi mexanizmlərinin təkmilləşməsi.

235

Elm və təhsil sferasının nəzəri və praktiki bilikləri, ixtiraların sahə və funksional quruluşunu, keyfiyyətini formalaşdırır.

İntellektual mülkiyyətin dinamikası və onun iqtisadi artıma, sosial müdafiənin reallaşmasına təsiri əmək prosesinin, əmək bölgüsünün və əməyin dəyərinin qiymətləndirilməsi ilə diferensiaslaşır. İntellektual əməyin xarakteri, onun dəyər yaratmaqda “laq” funksiyası və ötürülmüş (şaxələnmiş effektin) nəzərə alınmaması, əksər hallarda onun dəyərinin qiymətləndirilməsini təhrif edir. Belə ki, əməkhaqqı sistemi, mövcud dəyərlə və perspektiv dəyişmələrdə təsir edə biləcək dəyərlə qiymətləndirilməlidir.

İntellektual əmək tutumlu, ancaq son məhsulda çəkisi az olan sahələrdə əməkhaqqının orta respublika səviyyəsinə və digər sahələrə nisbətən az olmağı müşahidə olunur. Daha çox fundamental elm sahəsində orta aylıq əməkhaqqının digər sahələrə nisbətən səviyyəsi aşağı olur. Azərbaycan Respublikasında elm və elmi tədqiqat institutlarında, təhsil və səhiyyə sahəsində orta aylıq əməkhaqqı iqtisadiyyat üzrə orta aylıq əməkhaqqı səviyyəsindən 1,5 dəfə aşağıdır. Orta aylıq əməkhaqqının sahələrarası və sosial qruplar üzrə diferensiası, əhalinin elmə, təhsilə, peşə fəaliyyətinə və məşğulluq sahəsinə motivini formalaşdırır. Pensiya təminatında və sosial müdafiəyə ödəmələr yolu ilə pensiyaların verilməsində üstünlük son nəticədə intellektual

dözümlülüyü azaldır. Elm, təhsil məhsulunun bazar qiymətləri, onun əmək prosesində rolu və istehsal məhsulunun, xidməti bazar qiymətləri ilə müəyyənləşir.

Bazar rəqabəti xarici məhsulların daha çox elmi innovasiyalara söykənməsini, daxili məhsulun qiymətini aşağı salır.

Əməkhaqqı sistemində sosial amillər və sosial mexanizmlərin üstünlüyü intellektual mülkiyyətin təkrar istehsalını, onun modernləşməsini və dünya bazarı səviyyəsində rəqabətqabiliyyətliliyini artırır. Bu məqsədlə elmin, təhsilin və digər intellektual mülkiyyət sahələrinin maliyyələşməsi və əməkhaqqı sisteminin təkmilləşməsi problemləri meydana çıxır.

Fikrimizcə, intellektual mülkiyyətin reallaşması üçün onun stimullaşması mexanizmləri təkmilləşməlidir. Bu məqsədlə elmin və texnologiyaların tətbiqinə görə ödəmələr sistemi və uzunmüddətli sosial tərəqqiyə görə fondlar yaradılmalıdır. İxracat potensialını artırmaq yolu olaraq elmi məhsulu və kadr axınının ödəmələri hesabına bu fondları təşkil etmək olar.

Müasir şəraitdə kadr hazırlığı xərcləri, onun istifadəsi zamanı verilən haqdan yuxarıdır. Təhlil göstərir ki, bir tələbənin dörd il bakalavr və iki il magistr təhsili almaq üçün 40 min AZN lazımdır. Üç uşağı olan ailə üçün 120 manat tələb olunur. Bu da ayda 500 manat əməkhaqqı olan vətəndaşın 25 illik əməkhaqqıdır.

236

Beləliklə, təhsil, elm və intellektual səviyyəyə qalxmaq üçün bütün sosial meyarlardan kompleks istifadə edilməlidir.

Metodologiya baxımından əqli potensialın qiymətləndirilməsi kəmiyyət və keyfiyyət amilləri və onların artırılmasının intensivləşməsi yollarını nəzərə almaqla reallaşmalıdır. Təhsil sferası və savadlılıq səviyyəsi, dövlət büdcəsinin sosial xərcləri, elm və mədəni sferanın inkişafı və təminat səviyyəsi, potensial göstəricilər və dinamik təhlil obyektidir. Potensialın istifadə dərəcəsi isə hər bir amilin xüsusi və sinergetik effektinin artırılmasına yönəldilən tədbirlərin və təşkili idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqi ilə mümkündür.

Potensial qiymətləndirilməsi ölçü meyarı olaraq siyasətin istiqamətlərini müəyyən edir.

PROFESSOR RƏŞAD ŞAHBAZ OĞLU MURADOV
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
“Biznesin idarə edilməsi” kafedrası
İqtisad elmləri doktoru,
rashad_muradov@hotmail.com

DAVAMLI İNKİŞAFIN TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ ÖLKƏNİN İNTELLEKTUAL POTENSİALININ İSTİFADƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

Məqalədə müəllif ölkədə uzunmüddətli davamlı inkişafın təmin edilməsində elm və təhsilin rolunu göstərməklə, insan kapitalına investisiyaların artırılmasının zərurətini vurğulamış və bu zaman dövlətin atacağı addımların mahiyyət və məzmunu barədə öz mülahizələrini bölüşmüşdür.

Açar sözlər: innovasiyalar, davamlı iqtisadi inkişaf, bilik iqtisadiyyatı, insan kapitalı, ali təhsil, elm.

237

ЗАДАЧИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА СТРАНЫ В ПРОЦЕССЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Резюме

В статье, автор указывает на роль науки и образования в обеспечении долгосрочного устойчивого развития страны. При этом он уделяет особое внимание важности увеличения инвестиций на человеческий капитал и делится своими соображениями на счет возможных шагов и мероприятий, направленных для этого со стороны государства.

Ключевые слова: инновации, продолжительное экономическое развитие, экономика знаний, человеческий капитал, высшее образование, наука.

THE ISSUES OF INTELLECTUAL POTENTIAL USE IN THE CONTINUOUS DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

Summary

In the article, the author points out the role of science and education in the provision of long-term sustainable development of the country. Herewith he pays a special attention to the importance of increased investments in human capital and shares with his personal considerations towards possible actions and events directed to it from the side of government.

Keywords: innovations, sustainable economic development, economics of knowledge, human capital, higher education, science.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə qəbul olunmuş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında qeyd edilir ki, qarşıdakı illərdə Azərbaycanda uzunmüddətli davamlı iqtisadi inkişafı təmin etmək, “bilik iqtisadiyyatı”nı formalaşdırmaq, elmtutumlu texnologiya, məhsul (işlər, xidmətlər) yaradılmasını sürətləndirmək məqsədi ilə innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi əsas istiqamətlərdən birini təşkil edəcəkdir (1; səh.12).

238

Artıq dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələri elmi biliklərə əsaslanan informasiyalı cəmiyyətlərə çevrilməkdədirlər. Bu, elmin inkişafı templərinin sürətlənməsi ilə əlaqədar olub, statistikada da öz əksini tapmışdır. Belə ki, bəşəriyyətin imza atdığı elmi ixtiraların və patentlərin 90%-nin təsadüf etdiyi XX əsrin sonlarında bütün dünyadakı peşəkar alimlərin sayı 5 milyon nəfəri ötüb keçmiş, bu zaman kəsimində dünyadakı elmi informasiyaların həcmi hər 10-15 il ərzində ikiqat artmışdır (2).

Strateji resurs kimi elmi biliklərin rolunun artması və müvəffəqiyyətin əsas amili kimi texnoloji innovasiyaların artan təsiri ona gətirib çıxarmışdır ki, bu gün bütün dünyada ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyəsi onların innovasiyalardan necə istifadə etməsi ilə müəyyən olunur. Bununla əlaqədar olaraq, ölkədə həyata keçirilən iqtisadi islahatların davamlılığını və yeni iqtisadi inkişaf strategiyasına keçidi təmin etmək üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti özünün 2016-cı il 16 mart tarixli 1897 nömrəli sərəncamı ilə “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri”ni təsdiq etmişdir. Burada nəzərdə tutulan əsas hədəflərdən biri də insan kapitalının inkişaf etdirilməsi ilə bağlıdır. Həmin

sənəddə bununla əlaqədar olaraq göstərilir ki, "...ölkənin qlobal bazarlara inteqrasiyasına nail olmaq üçün təhsilin bütün pillələrində keyfiyyətin yüksəldilməsi, təlimlər vasitəsilə işçilərin bilik və bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində fasiləsizliyin təmin edilməsi, ixtisaslı kadr hazırlığının əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırılması və mövcud insan kapitalından səmərəli istifadə edilməsi tələb olunur" (3).

İnsan kapitalı insanlara və ya cəmiyyətə qoyulan investisiyalar hesabına əldə edildiyinə görə, həmin investisiyalar insanların məhsuldarlıq qabiliyyətinin və keyfiyyətinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilir və strateji xarakter daşıyır. Bu deyilənləri əsas götürsək, hazırda ölkəmiz qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən birinin əhalinin təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi və bu sahəyə dövlət qayğısının daim artırılmasından ibarət olduğu aydınlaşar. Lakin statistik rəqəmlərdən görürük ki, 2005-ci ildən başlayaraq son bir neçə il ərzində ölkəmizdə dövlət büdcəsindən təhsil sahəsinə ayrılan vəsaitin məbləği təqribən 4,2 dəfə artaraq 372,5 milyon manatdan 1553,9 milyon manata çatmasına baxmayaraq, həmin sahəyə dövlət büdcəsindən ayrılmış pul vəsaitinin ümumi dövlət büdcəsi xərclərinin tərkibindəki xüsusi çəkisi 9,7 faiz bənd azalaraq 18,1 faizdən 8,4 faizə düşmüşdür. Eyni vəziyyəti elm sahəsinə ayrılan xərclər haqqında da demək olar. Belə ki, əgər qeyd edilən dövrdə dövlət büdcəsindən elmə ayrılan xərclərin məbləği 4,3 dəfədən çox artaraq 28,8 milyon manatdan 124,2 milyon manata qalxmışdırsa, ümumi xərclərin tərkibində olan xüsusi çəkisi isə 0,73 faiz bənd azalaraq 1,40 faizdən 0,67 faizə düşmüşdür (4). Təsadüfi deyildir ki, 2000-2014-cü illəri əhatə edən 15 ilə yaxın bir dövr ərzində respublikamız əhalinin hər 10 min nəfərinə düşən ali təhsil müəssisələrində təhsil alan tələbələrin sayına görə MDB-yə üzv olan ölkələr arasında ən axırıncı yeri tutmuşdur. Belə ki, 2014-cü ildə qeyd edilən ölkələrdə əhalinin hər 10 min nəfərinə düşən ali məktəb tələbələrinin sayı 198-383 nəfər arasında tərəddüd edərək, Belarusda – 383; Qırğızıstanda – 370; Rusiyada – 356; Ermənistanda – 313; Qazaxıstanda – 274; Moldovada – 251; Tacikistanda – 198 nəfər təşkil etmişdirsə, Azərbaycanda cəmi – 167 nəfərə bərabər olmuş və 2000-2014-cü illərdə 150-167 nəfər arasında tərəddüd etməklə dəyişmişdir (5).

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın gələcək inkişafının elm və təhsillə bağlı olması strategiyasının təməli hələ o vaxt Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. O, nəinki bu iki sahənin əhəmiyyətini xüsusi vurğulamış, həm də onların daxili əlaqəsini, bir-birini tamamlama şərtlərini də özünəməxsus bir fəhmlə qeyd etmişdir: "Elm, təhsil, mədəniyyət sahəsində əldə etdiyimiz nailiyyətlər, Azərbaycan xalqının bugünkü yüksək

təhsil, elm, mədəniyyət səviyyəsi, şüur səviyyəsi – bunların hamısı, ilk növbədə, müəllimlərin xidmətlərinin nəticəsidir”(6). Lakin yüksək səviyyəli müəllim kadrlarının yetişdirilməsi üçün də, ilk öncə pedaqoji ali məktəblərdə tədrisin yüksək səviyyəsi və onu təmin etmək üçün yüksək elmi hazırlıq tələb olunur. Bu günün təhsili cəmiyyətin sabahına xidmət etdiyindən ictimai tərəqqinin proqnozu verilmədən, inkişaf strategiyası müəyyənləşdirilmədən, təhsil sahəsində heç bir islahat aparıla bilməz. Bu baxımdan dövlət başçısının 24 oktyabr 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda təsbit olunan strateji istiqamət və hədəflər Azərbaycan təhsilinin XXI əsrin çağırışlarına uyğun inkişaf meyillərini müəyyənləşdirir.

Son illər ölkənin aparıcı ali təhsil ocaqlarında beyin mərkəzlərinin yaradılması istiqamətində mühüm işlər görülmüşdür. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində Elm və İnnovasiyalar Mərkəzi və İqtisadi Araşdırmalar Elmi-Tədqiqat İnstitutu, Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetində innovativ ekosistem, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında Regional İqtisadi və Sosial Araşdırmalar İnstitutu və Siyasi Araşdırmalar İnstitutu, ADA Universitetində Xəzər Enerji və Ətraf Mühit Mərkəzi və başqa qurumlar ali təhsillə elmin üzvi ahəngdarlığını göstərir. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzi başda olmaqla dövlət beyin mərkəzlərinin alimlərinin də ali təhsil müəssisələrində pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olması bu prosesin davamı kimi qiymətləndirilə bilər.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının elmi-tədqiqat institutlarının nəzdində ali təhsilin magistratura səviyyəsi üzrə kadr hazırlığının həyata keçirilməsi də elm və ali təhsil arasında birbaşa funksional əlaqənin olduğunu göstərir. Belə ki, 2015-2016-cı tədris ilində Milli Elmlər Akademiyasının institutlarına 9 ixtisas üzrə 19 nəfər magistraturaya qəbul edilmişdir (7). Beləliklə, AMEA-nın yüksək elmi-intellektual bazası birbaşa kadr hazırlığı işinə cəlb edilir ki, bu da düşünürük ki, yüksək səmərəliliyə gətirib çıxaracaqdır.

Ali təhsil və elmin kəşifmə nöqtələrindən biri də tədqiqat və işləmələr (R&D) sayılır. Azərbaycanda tədqiqat və işləmələrlə məşğul olanların sayı 2000-ci ildə 15809-dan 2014-cü ildə 23329-a çatmışdır. Maraqlıdır ki, bu sayın 17333 nəfəri elmi-tədqiqat təşkilatlarına və 3810 nəfəri isə ali təhsil müəssisələrinə aid edilir. Yeri gəlmişkən, 2000-2014-cü illər arasında ali təhsil müəssisələrində tədqiqat və işləmələrlə (R&D) məşğul olanların sayı 5,75 dəfə artdığı halda, elmi-tədqiqat təşkilatlarında bu göstərici cəmi 1,26 dəfə

çoxalmışdır. Beləliklə, ali təhsil müəssisələrində tədqiqat və işləmələrin həcmi daha sürətlə böyüyür ki, bu da ali təhsilin elm tutumunu gücləndirir. Ali təhsilin elm tutumunu orada çalışanların elmi dərəcəsi də xarakterizə edə bilər. Qeyd edək ki, ölkəmizdə elmi dərəcəsi olan tədqiqatçıların sayı 2005-2014-cü illərdə ölkə üzrə cəmi iki dəfə artdığı halda, ali təhsil sektorunda bu indikator 5,8 dəfə, başqa sözlə, 386 nəfərdən 2224 nəfərə qədər yüksəlmişdir. Hazırda ölkəmizin müxtəlif ali təhsil müəssisələri və elmi təşkilatlarında 33 mindən çox mütəxəssis çalışır ki, onlardan 11 mindən çoxu fəlsəfə doktoru, 2.500 nəfəri isə elmlər doktorudur. Elmi dərəcəsi olan alimlərin təxminən 55%-i ali təhsil müəssisələrində çalışırlar. Alimlərimiz müxtəlif sahələrdə tədqiqatlar aparır və elmin inkişafını təmin edirlər. Onlar tərəfindən təkcə 2014-cü ildə 249 dərslük, 267 monoqrafiya, impakt-faktorlu elmi jurnallarda 322 məqalə nəşr etdirilmişdir (8).

241

Azərbaycanda yeni iqtisadi modelin qurulması prosesi ali təhsil müəssisələrində bakalavr və magistr ixtisaslarının istiqamətləri ilə əsaslı şəkildə uzlaşdırılmalıdır. Məsələn, 2013-cü ildə magistraturanı bitirən 3211 məzunun 517 nəfəri təbiət elmləri, 57 nəfəri təbiət-texniki ixtisaslar, 416 nəfəri texniki istiqamətlər, 36 nəfəri aqrar və balıq təsərrüfatı və 42 nəfəri ekologiya və təbiətdən istifadə üzrə nominasiya edilir. Təhlil göstərir ki, hələlik humanitar sahə ixtisasları magistraturada dominant mövqeyə malik olub 66,7 faiz təşkil edir, qalan 33,3 faiz isə yuxarıda qeyd edilən texniki istiqamətlərdir. Bakalavr pilləsində isə 2013-cü ildə humanitar fənlərin xüsusi çəkisi 68,2 faiz və texniki fənlərin xüsusi çəkisi isə 31,8 faiz təşkil etmişdir (4).

Ali təhsil müəssisələrində kadr potensialının daha da gücləndirilməsi doktorantların hazırlanması işinə daha çox töhfə verə bilər. Xüsusən də doktorantlar üçün elmi rəhbər və məsləhətçilərin motivasiya edilməsi günün aktual məsələlərindən biridir. Bir sıra hallarda elmi rəhbər (və ya məsləhətçi) ilə doktorant arasında əlaqənin zəif olması elmi işin keyfiyyətinə təsir göstərir və doktorantın peşə biliklərinə dərindən yiyələnməsinə mane olur. Doktorantların elmi işinin aprobasiyası hazırkı formallıqdan çıxaraq real məzmun almalı və təhsil-elm-biznes üçbucağı formatına uyğunlaşdırılmalıdır.

Alimlərimizin elmi fəaliyyətinin əsas göstəricisi kimi, onların elmi-tədqiqat işlərinin yekununa aid olan elmi məqalələrinin beynəlxalq elmi ictimaiyyət tərəfindən birmənalı şəkildə tanınan və nüfuzlu hesab edilən xarici elmi jurnallarda dərc olunması vacibdir. Bu baxımdan ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf tələblərinə cavab verən mütəxəssis yetişdirmək, aparılan elmi tədqiqatları müasir standartlar səviyyəsinə yüksəltmək və nəticələrini iqtisadiyyata tətbiq etmək, həmçinin də beynəlxalq elmi əlaqələri dərinləşdirmək

istiqlamətində son illər universitetlərə verilən böyük dəstək xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Heç şübhəsiz ki, bu istiqamətdə atılan addımlar arasında ən mühümlərindən biri 22 dekabr 2015-ci il tarixində Təhsil Nazirliyi ilə dünyanın aparıcı transmilli kütləvi media və informasiya şirkəti olan “Thomson Reuters Corporation”-nin “İntellektual mülkiyyət və elm” bölməsi arasında əməkdaşlıq haqqında müqavilənin imzalanmasıdır. Müqaviləyə əsasən Azərbaycanın 40 ali təhsil müəssisəsi Təhsil Nazirliyinin sifarişi əsasında bu şirkətin “Web of Science” və “InCites” platformalarına tam çıxış əldə edəcəkdir.

Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq, düşünürük ki, ölkə rəhbərliyi qarşıdakı illərdə Azərbaycan Respublikasında uzunmüddətli davamlı iqtisadi inkişafı təmin etmək, “bilik iqtisadiyyatı”-nı formalaşdırmaq, elmtutumlu texnologiya, məhsul (işlər, xidmətlər) yaradılmasını sürətləndirmək məqsədi ilə innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsinə hər cür yardım etməklə, insan kapitalından səmərəli istifadə edilməsinə şərait yaradacaq və yüksəkixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması işinə xüsusi diqqət yetirəcəkdir.

Ədəbiyyat

242

1. Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış İnkişaf Konsepsiyası. Bakı, 39 s.
2. Dünya İqtisadi Forumu, “İnsan Kapitalı Hesabatı 2015”
3. “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı – azertag.az saytı
4. “Azərbaycan rəqəmlərdə - 2016” Bakı, 2016. səh. 22 və 64.
5. Содружество Независимых Государств в 2014 году. Москва, 2015.
6. Əliyev H.Ə. Azərbaycan XXI əsrin üçüncü minilliyinin ayrıcında. Bakı, 2001, 861 s.
7. www.science.gov.az/
8. edu.gov.az/

MUSTAFA ABBASBƏYLİ
Vəkillər Kollegiyasının üzvü , UNEC müəllimi,
hüquq elmləri namizədi

MÜASİR UNIVERSİTETLƏRDƏ AKADEMİK ETİK PRİNSİPLƏR VƏ PROBLEMLƏR

Açar sözlər: elmi etika, universitet elmi mühit, peşə etikas.

Akademik etika elmi və universitet mühitində qəbul edilmiş tədqiqatçılar və müəllimlər, tələbələr, menecerlər və inzibatçılar, köməkçi heyət də daxil olmaqla, maraqlanan bütün tərəflərə toxunan peşə etikasının bir formasıdır.

Peşə etikasının funksiyası xidmətlər istehlakçıları, dövlət və cəmiyyət tərəfindən peşəyə etibarın qorunub saxlanması məqsədi ilə peşə birliyi üzvlərinin fəaliyyətinin normativ tənzimlənməsindən ibarətdir.

Akademik etika nə üçün elm və ali təhsil dünyasında bu qədər əhəmiyyətli və mübahisəli bir məsələdir? Bunun bir neçə səbəbi var. Birincisi, istehsal və elm müasir cəmiyyət üçün əhəmiyyətli olan elmi biliklərin istehsalı və yayılması məsələsi ilə bağlıdır. Onların keyfiyyəti texnologiyaların, sosial münasibətlərin və mədəniyyətin inkişafı üçün maddi və simvolik əsasları formalaşdırır. Buna görə də cəmiyyətin bu fəaliyyətlə məşğul olan sosial instituta etibarı olmalıdır. İkincisi, biliklərin əhəmiyyətli hissəsini aydın və aşkar şəkildə təsvir edib strukturlaşdırmaq olmur. Onlar şəxsi qarşılıqlı təsirlər və qeyri-formal münasibətlər məkanında qalır, amma birliyin üzvləri tərəfindən başa düşülür və bölüşdürülür. Bu, onunla bağlıdır ki, elmi yaradıcılıq prosesi kodifikasiya üçün məhdud resurslara malikdir və hətta ciddi eksperimental əsası olan təbiət elmlərində belə bacarıqlar və biliklərin hamısını birmənalı şəkildə təsvir edib şərh etmək mümkün olmur.

Əlbəttə, müasir elmi fəaliyyətdə elmi etikanın universal prinsipləri mövcuddur ki, onlara da vicdanlı alimlər və müəllimlər əməl edirlər. Bu prinsiplər ayrı-ayrı universitetlər və ya peşə assosiasiyaları tərəfindən qəbul edilmiş formal sənədlərdə (peşə etikas kodeksləri və ya konkret təşkilatlarda peşə davranışı kodeksləri) əks etdirilir.

Ancaq bu prinsiplərin əksəriyyəti heç də yalnız insanın işlədiyi universitet tərəfindən sanksiyaların altına düşməmək üçün əməl etməli olduğu formal qaydalar deyil. Akademik birliyin qeyri-formal qaydalar, ənənələr, normalar kompleksi də var ki, onlar da çox vaxt heç yerdə təsvir

olunmur, amma öz-özünə aydın olan bir şey kimi nəzərdə tutulur. Sözsüz, plagiat, korrupsiya, akademik iyerarxiyada üstün mövqedən şəxsi maraqlar üçün istifadə edilməsi, eksperimental və istənilən empirik məlumatların saxtalaşdırılması, hər hansı əsasa görə diskriminasiya və akademik aləmin bir sıra başqa "günahları" yalnız mənəvi qınaq obyektini olmayıb, akademik peşədən xaric edilməyə və hətta məhkəmə təhqiqatlarına da səbəb ola bilər.

Bu qaydaların universallığı onların praktik implementasiyasının sadə olduğunu göstərmir. Birincisi, akademiyanın alimlər arasında vahid informasiya mühiti vasitəsilə sıx beynəlxalq kooperasiyanın mövcud olduğu ən çox qloballaşmış peşə mühitlərindən biri olmasına baxmayaraq, yenə də bizim dünyamızda hələlik bir çox mədəni və institusional kontekstlər qalmışdır ki, onları da vahid məxrəcə gətirmək çətindir. Məsələn, bəzi akademik mədəniyyətlərdə doktorantla elmi rəhbərin münasibətləri müvafiq hüquq qaydaları və rəşional qarşılıqlı təsirlərin yazılmamış qanunları ilə sət tənzimlənsə, başqa mədəniyyətlərdə orta əsrlərdən, hətta ondan əvvəlki tarixi dövrdən qalan ustad və şagird münasibətləri modeli işləyir və bu halda qeyri-formal qarşılıqlı təsirlər daha geniş xarakter alır.

İkincisi, hətta alim və müəllimlərin iş təcrübəsində belə sərhəd xarakterli vəziyyətlərə rast gəlinir, yəni bu situasiyalar akademik etikanın pozulması kimi də şərh oluna bilər, alim və ya müəllimin səhvi, yaxud icazə verilən davranışı kimi də.

244

Mümkün pozuntuya həmkarların qınayıcı diqqətinin cəlb edilməsi faktının özü artıq istənilən akademik peşəkar üçün böyük simvolik cəzadır və belə hadisələrin araşdırılmasına, həm də onların açıq müzakirəsinə son dərəcə diqqətli və hətta demək olar ki, nəzakətlə yanaşmaq lazımdır. Bununla əlaqədar akademik roman janrına müraciət etmək olar. Burada süjetlərin əksəriyyəti belə sərhəd vəziyyətlərin təhlili üzərində qurulmuşdur.

Elmi fəaliyyət yalnız diplomdan başqa, heç nə ilə maraqlanmayan kənar insanlar tərəfindən deyil, həm də özünü tədqiqat və pədaqoji fəaliyyətə həsr etmiş insanlar tərəfindən də simulyasiya edilir.

Bu yaxınlarda bizdə "resenziyalaşdırılan jurnallar" anlayışı ortaya çıxdı, amma bu anlayışla birlikdə bir çox jurnallar da meydana gəldi ki, onlar da özünü resenziyalaşdırılan jurnallar kimi qələmə verirlər. Bununla belə onlar kommərsiya müəssisələridir və daxil olan məqalələrə resenziyanın yazılması yalnız gözdən pərdə asmağ üçündür. Bəzi jurnallarda bu, hətta mexanikləşdirilmişdir. Güclə tezislərə çəkən əsərlər elmi məqalə adlandırılır. Bu əsərlərin müəllifləri alim kimi tanınır, onlar isə özlərini ciddi olaraq alim hesab edirlər. Onlar tədrisə buraxılır, dərslilər yazırlar və s.

Sözsüz, bu problemlə bağlı akademik dialoqu inkişaf etdirmək lazımdır. Plagiat problemini, saxta diplomlar, saxta referatlar problemini, bütövlükdə elmi etika problemlərini birgə müzakirə etmək lazımdır.

Ph.D. NOÉMI PIRICZ PHD.
Associate professor and head of the
Department of Management
and Enterprise Sciences, University of Dunaújváros,
pimeon@gmail.com

THE CONTEMPORARY TRENDS IN THE HUNGARIAN HIGHER EDUCATION

Introduction

In this paper we shortly introduce the current situation of Hungarian education system. In the second part we highlight our University of Applied Sciences from the aspect of its development.

Hungarian Higher Education in a Nutshell

The network higher education institutions is quite extensive in proportion to the country's surface, population and the number of students enrolled in higher education, but, compared to other countries, it is of medium size.

246

There is a clear distinction between state and non-state institutions (see Figure 1). Non-state institutions can be founded by churches, business organizations or foundations. The foundation and operation of non-state institutions is subject to the same input (quality) criteria as the foundation and operation of state institutions and compliance is checked in the course of accreditation at the time of foundation. Institutions meeting the criteria are granted state recognition by the Parliament. Only organisations included in the list as well as municipalities and national minority governments can provide higher education. Non-state institutions also receive state funding, based on an agreement with the government. However, the budget of both state institutions and non-state institution is only partly financed by the state. The state grant provided for institutions maintained by the Roman Catholic Church is governed by a concordate concluded between Hungary and the Vatican and the Hungarian government has concluded similar agreements with other historical churches for ensuring funding their higher education institutions.

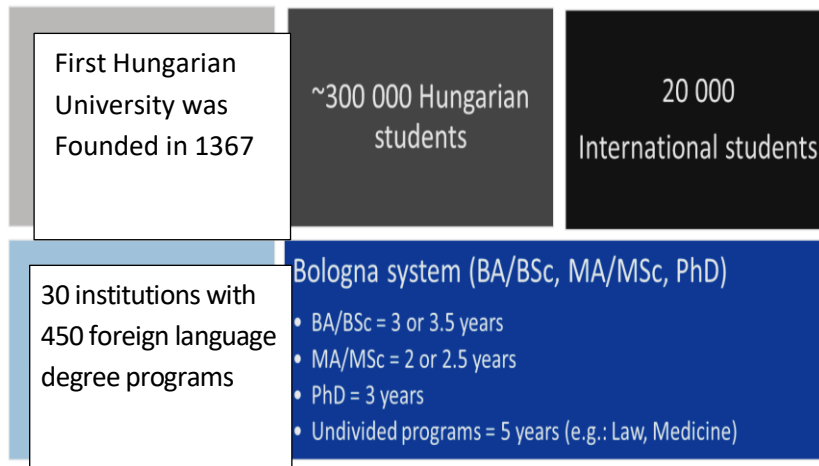
Figure 1: Most basic data of Hungarian high education system
 (Source: Hungarian Rectors' Conference, 2017)

66 Institutions											
State institutions				Church and Private institutions							
29				37 (8 Universities, 29 Colleges)							
				Church Institutions				Private Institutions			
				25				12			
Universities		Colleges		Universities		Colleges		Universities		Colleges	
26		3		5		20		3		9	
Budapest	Other Cities	Budapest	Other Cities	Budapest	Other Cities	Budapest	Other cities	Budapest	Other cities	Budapest	Other cities
13	13	2	1	4	1	8	12	3	0	5	4

247

Hungary introduced the Bologna three-cycle degree structure in 2006 (see Figure 2). Any higher education institution fulfilling accreditation requirements is entitled to launching a Bachelor programme. A typical Bachelor programme lasts 3 years and is of 180 ECTS credits but in some fields of study there are programmes lasting for 3 and half years (180+30 ECTS) or for 4 years (240 ECTS).

Figure 2: The structure of Hungarian high education system
 (Source: Hungarian Rectors' Conference, 2017)

Master programmes mainly replaced the earlier 4-, 5- or 6-year programmes. Any higher education institution compatible with accreditation requirements is entitled to launch a Master programme. A typical Master programme lasts 2 years and is of 120 ECTS credits but in some fields of study there are programmes lasting for 3 terms (one and half years) with 90 ECTS or for 2 terms (1 year) with 60 ECTS.

Doctoral (PhD) studies basically include two phases: the first phase is a doctoral course of at least 180 ECTS credits (usually 3 years), following which doctoral students may apply for the second phase, a doctoral degree award procedure consisting of a doctoral comprehensive examination and the public defence of a doctoral thesis. The same regulations apply to doctoral schools/programmes in all branches of study. Doctoral schools operate in all branches of study (e.g. agriculture, humanities, medicine, social sciences); although in each university there are usually a few doctoral schools, e.g. one in every faculty.

What Hungarian high education system can offer?

✓ 450 English language academic programmes in all the scientific fields in BSc, MSc and PhD level

✓ A wide range of research projects with engaged professors and supervisors

248

✓ General and terminology specific preparatory language courses both in English and Hungarian

✓ Developed mentor system and high quality additional services (life counselling services, orientation days, international nights, sightseeing tours, cultural programmes etc.) at the institutions

✓ Practice oriented training, internship

✓ European standard of living at a reasonable price, safe and tolerant society, and a vibrant, diverse cultural life in the heart of Europe.

Hungary has become more and more popular as a country for learning and the number of incoming foreign students is constantly growing (see Figure 3).

Figure 3: Incoming Foreign Student Statistics
 (Source: Hungarian Rectors' Conference, December, 2015)

	Country of origin	Number of students
1.	Germany	3108
2.	Slovakia	2015
3.	Romania	1965
4.	Serbia	1658
5.	China	1158
6.	Iran	1116
7.	Ukraine	1105
8.	Nigeria	1070
9.	Norway	1042
10.	Turkey	869
11.	Israel	617
12.	USA	603
13.	France	588
14.	Italy	585
15.	Spain	577
16.	UK	490
17.	Brazil	391
18.	Japan	370
19.	Vietnam	367
20.	South-Korea	354
21.	Sweden	313
22.	Ireland	250

249

University (Applied Sciences) of Dunaújváros

University of Dunaújváros is located in a town called Dunaújváros, which has good transportation to the capital Budapest, which is just 70 kilometres away, and also to other cities of Hungary (Székesfehérvár, Pécs, Győr etc.).

Our University has a history of 60 years, starting out as a Technical School, then becoming a College Faculty over 40 years ago, and becoming an independent, state-funded university college in the year 2000, and the University of Applied Sciences in the year 2016. In 2000, when we had the opportunity to become an independent higher educational institution, we had a definite notion of how to become the intellectual innovation centre of Dunaújváros and the region. We alleged the enlargement of our training

and research areas into this service; we have been building a European Campus.

University of Dunaújváros (before 2016: College of Dunaújváros) offers the following study programs fully in English (besides Hungarian):

Bachelor Degree Study Programs:

- ✓ Mechanical Engineering BSc (3,5 years)
- ✓ Material Engineering BSc (3,5 years)
- ✓ Business Administration BA (3,5 years)
- ✓ Engineering Information Technology BSc (3,5 years)
- ✓ Communication and Media BA (3 years)
- ✓ Technical Management BSc (3,5 years)

Master Degree Study Programs:

- ✓ Mechanical Engineering MSc (2 years)
- ✓ Teacher of Engineering MA (2 years)

With our conscious educational and infrastructural developments we achieved that the number of students has been ten folded in the last fifteen years, and now we have about 3000 students. As a Regional University Knowledge Centre we are building a student-friendly, European campus in order to like living here, stay here, to be what learn and why, to be all at our service what a European citizen makes happy today.

250

Our Campus is a complex of modern classrooms, lecture halls; we have a large public library which is the town library as well. Our latest building – called „P”, like passive – can produce its own energy consumption due to its solar cells, wind wheel and primarily to the use of geothermic energy. Among our many professional labs, we have a high-tech media lab and TV studio plus a radio studio that has a 24-hour non-stop regional broadcasting program run by our students and staff. All our student hostels are newly renovated, where we provide accommodation to our students and guests.

Our latest awards, which were given by different national or governmental bodies:

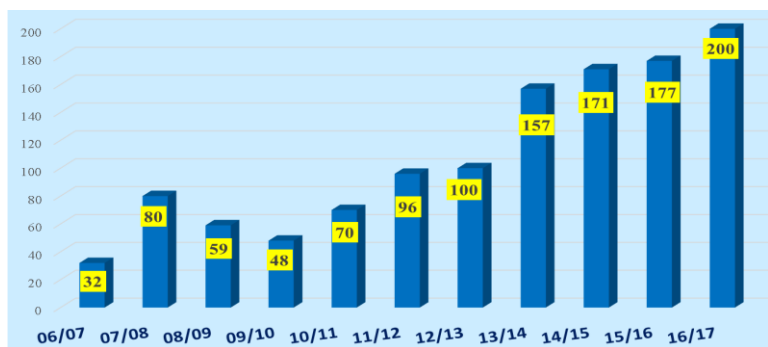
- ✓ For the Quality of Higher Education Award (2007)
- ✓ Family Friendly Workplace (2011)
- ✓ Mentor Oscar Award (2014)

Participating in the Erasmus program from 2005 The University of Dunaújváros has currently 41 partner institutions. As an active member of the ERASMUS program, we have partner institutions for example from

Crete, Cyprus, Estonia, Finland, Netherland, Poland, Latvia, Lithuania, Italy, Portugal, Romania, Spain, Slovakia and Turkey.

We attract more and more foreign students through the Stipendium Hungaricum as well. This is a scholarship offered by the Hungarian Government for international students. From 2012 a new Double Degree Program is available for our students, based on the agreement of the College of Dunaújváros and the Saxion University (Holland). As a results of our efforts we can welcome increasing number of foreign students as it can be seen in Figure 4.

Figure 4: Total Number of International Students at the University of Dunaújváros per academic years (Source: International Office of the University of Dunaújváros)

251

We understood the changing requirements of young generations therefore we focus on modern teaching methods such as on-line learning materials and complex course programs (see Figure 5).

Figure 5: Illustration about our on-line learning system (Source: the University of Dunaújváros)

Brief statistics about our current achievements in this field:

- ✓ 70 online video courses
- ✓ More than 850 polimedia videos
- ✓ 1100 available additional study materials

Our student life is very vivid and one of its special features is the Selmec traditions. The origin of these student traditions of Selmec is connected to the students and their self-organization of the Mining Educational Institution (founded in 1735) – and later the Mining and Forestry Academy.

The traditions, after the institution's migration first to Sopron and then to Miskolc, survived, what's more, were expanded with new local elements and are still alive. The conservators of the student traditions of Selmec are the undergraduates of the successor institutions, who are held together by the 'Valéta Committees'. Simultaneously some of the students are also concentrated in different student organizations (friend circles, table companies, youth circles, associations). To wear the uniform (see Figure 6), to operate the fraternities with strict rules, the different ceremonies, the student songs collected in song-books, the bursts of singing, the custom of 'valétálás' (goodbye ceremony) with torchlight procession and with the 'valéta' ball are all essential parts of the student traditions.

252

Beyond the external formalities the internal contents are much more important. That's what we call 'Moral of Selmec' and its main features are happiness, friendship, patriotism and the sense of vocation. The student traditions of Selmec enhance the binding to the educational institution through the revival and the transmission of old positive patterns as well as it can develop an inward connection between the upper-year students and their younger fellows.

Figure 6: Wearing the Selmec uniform at Graduation Ceremony
(Source: uni-duna.hu)

Summary

If we look back we see that our hard work and efforts were worthwhile in Dunaújváros. We did not want to be pusillanimous but we took difficulties as challenges and we always tried to find the necessary capacities and sources to achieve our brave goals. We see our future optimistic.

BAKİ BƏYANNAMƏSİ:

“Universitetlərdə elmi fəaliyyətin müasir idarəetmə modeli” mövzusunda keçirilən beynəlxalq elmi-praktik konfransına qəbul edilən Bakı Bəyannaməsi:

“Universitetlərdə elmi fəaliyyətin müasir idarəetmə modelləri” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın dünyanın ondan çox ölkəsinin 40-dan yuxarı universitet və elmi təşkilatını təmsil edən iştirakçıları, universitetlərdə elmi fəaliyyətin inkişafına sadiqliyi təsdiq edərək, universitetlər arasında beynəlxalq elmi əlaqələrin möhkəmləndirilməsi məqsədlərini hədəf qoyaraq, müxtəlif ölkələrin universitet çevrələri və profilli beynəlxalq təşkilatlar arasında dialoq və əməkdaşlığın inkişafına səy göstərərək, milli iqtisadiyyatların və bütövlükdə dünyanın innovasiyalı inkişafı üçün universitet elminin rolunun mühümlüyünü qəbul edərək, aşağıdakıları bəyan edirlər:

• Universitetlərdə elmi fəaliyyətin səmərəli idarə edilməsi dayanıqlı inkişaf naminə məhsuldar elmi yaradıcılığın və yüksəkdərəcəli tədris fəaliyyətinin ən mühüm şərtidir.

• Məhsuldar elmi fəaliyyət üçün universitetlər bütün zəruri normativ-hüquqi, maddi, idarəçilik və digər resurslara sahib olmalı, həmçinin milli hökumətlərin dəstəyindən yararlanmalıdırlar.

• Universitetlərdə elmi fəaliyyətin idarə olunmasının dünya təcrübəsi öyrənilə və ən yaxşı dünya praktikaları isə müasir universitet menecmentinə inteqrasiya oluna bilər.

• Universitetin elmi fəaliyyəti öz mütərəqqi inkişafı üçün elmi-texniki informasiya və nailiyyətlərin mübadiləsi üzrə geniş beynəlxalq platformanın işlənməsini tələb edir.

• Dünya səviyyəli tədqiqat universitetlərinə (“research universities”) çevrilmək üçün kifayət qədər potensiala malik aparıcı universitetlər qrupunun milli səviyyədə ayırd edilməsinə və elmi fəaliyyəti stimullaşdırmaq üçün onlara effektiv dövlət dəstəyinin göstərilməsinə ehtiyac vardır. Universitetlərin elmi-tədqiqat fəaliyyətinin koordinasiya edilməsi məqsədilə milli səviyyədə universitetlərin elmi fəaliyyətinin idarə olunması üzrə Şuranın yaradılması zəruridir.

• Elmi tədqiqatların nəticələrinin kommersiyalaşdırılmasına xüsusi diqqət ayrılmalıdır. Qrant maliyyələşdirməsi də daxil olmaqla, kommersiyalaşdırmanın dəstəklənməsi və stimullaşdırılması tədbirləri işlənib hazırlanmalıdır. Əqli mülkiyyət hüququnun əldə olunması və onlara sərəncam verilməsi sahəsində, eləcə də startap-şirkətlərin, texnoparkların və innovasiya araşdırmalarının maksimum tez və effektiv şəkildə tətbiq olunmasına şərait yaradan müxtəlif mülkiyyət formalı və digər müəssisələrin yaradılması sahəsində universitetlərin hüquqlarının əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsi zəruridir. Elmi araşdırmaların praktik nəticə əldə olunmasına yönəlməsi tədris prosesinin ayrılmaz hissəsi olmalıdır. Elmi tədqiqatların kommersiyalaşdırılması üzrə göstəricilərin universitetlərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin ümumi qiymətləndirilməsinə daxil edilməsi vacibdir.

• Elmi fəaliyyətin elmmetrik qiymətləndirilməsinin məsuliyyətli və tarazlı sisteminin, xüsusən də beynəlxalq səviyyədə tanınmış elmi jurnallarda yazılarla ifadə olunmuş yüksək elmi məhsuldarlığa nail olunması və elmi fəaliyyətin nəticələrinin patentləşdirilməsi üçün effektiv maddi və təşkilati stimulların yaradılması. Dissertasiya işlərinin qiymətləndirilməsi, elmi dərəcə və adların verilməsi zamanı beynəlxalq dərc olunma fəallığı meyarından istifadə edilməsi.

255

• Elmi fəaliyyətin yüksək etik norma və qaydalarının hərtərəfli dəstəklənməsi. “Yırtıcı” adlandırılan elmi jurnallarda yazılar da daxil olmaqla elmi fəaliyyətin müxtəlif imitasiya formaları ilə mübarizə üzrə dövlət siyasətinin işlənib hazırlanmasına yardım edilməsi. Məsuliyyətli dərcetmə siyasəti üçün etik norma və standartların işlənib hazırlanması.

• Milli və beynəlxalq elmmetrik cəmiyyətlərin yaradılmasını təşviq etmək, təhsil tədbirləri, konfranslar və ictimai forumlar keçirmək yolu ilə müasir elmmetriyanın inkişafına dəstək vermək. Elmmetriya sahəsində milli və beynəlxalq dövrü orqanların yaradılmasına yardım etmək.

• “Universitetlərdə elmi fəaliyyətin müasir idarəetmə modelləri” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın Bakı formatı uğurlu hesab edilsin;

• İki ildə bir dəfə Bakı formatında beynəlxalq elmi-praktiki konfrans keçirilsin. Bu məqsədlə 7 nəfərdən (UNEC rektorunun rəhbərliyi ilə UNEC, Clarivate Analytics, Beynəlxalq Elmi və Texniki İnformasiya Mərkəzinin hər birindən 2 nümayəndə olmaqla) ibarət daimi işçi qrup yaradılsın.

14 iyun 2017

BAKU DECLARATION

Baku declaration adopted at the International scientific-practical conference on the theme "Modern management model of scientific activity at universities"

Participating in more than 40 universities and scientific organizations from more than a dozen countries in the world at the international scientific-practical conference on "Modern management models of scientific activity at universities", confirming the commitment to the development of scientific activities at universities, aiming the strengthening of the international science relations among universities, striving to promote the development of dialogue and cooperation between university circles in different countries and international organizations, recognizing the importance of the university science role for the innovative development of national economies and the entire world, it is declared the following:

• Effective management of scientific activities at universities is a crucial prerequisite for productive scientific creativity and high-quality teaching activities for sustainable development.

• Universities should have all necessary regulatory, material, administrative, and other resources and benefit from the support of national governments for productive scientific activities.

• World experience in managing academic activities at universities, and the best world practices can be integrated into modern university management.

• Scientific activity of the University requires the development of the broad international platform for scientific and technical information and achievements exchange for its progressive development.

• There is a need to provide effective public support, to distinguish between leading universities in the national level and to stimulate scientific activities, which have sufficient potential to turn into world-class research universities. In order to coordinate scientific research activities of universities, it is necessary to establish the National Council for the management of the universities scientific activities.

• Particular attention should be paid to the commercialization of the scientific research results. Including the grant financial funding, the

measures to support and stimulate commercialization should be developed. Significantly expanding the rights of universities in the field of creating and managing intellectual property rights, as well as the creation of various forms of ownership and other businesses, which enable the rapid and effective implementation of startup companies, technology parks and innovation studies. The scientific research should be an integral part of the teaching process. It is necessary to incorporate the indicators of commercialization of scientific research into the overall evaluation of the effectiveness of university activities.

- An effective and balanced system of scientific evaluation activity, particularly for the achievement of high scientific productivity and patentability of the results of scientific activities expressed in articles in internationally recognized scientific journals, materials and organizational incentives. The use of international journalism activity criteria in evaluation of the dissertation work, in issuing degrees and titles.

- Comprehensive support of high ethical norms and rules of scientific activity. Assisting the development of state policy to combat various immune forms of scientific activity, including articles in scientific magazines called "predators". Develop ethical norms and standards for a responsible publishing policy.

258

- Promote the development of modern science by supporting the creation of national and international science societies, through educational events, conferences and public forums. In the field of science to assist the establishment of national and international periodic bodies.

- Baku format of the international scientific-practical conference is considered successful on "Modern management models of scientific activity at universities".

- The International scientific-practical conference is to be held once in two years in Baku format. For this purpose, permanent staff consisting of 7 people (UNEC, by the responsibility of UNEC rector, Clarivate Analytics, International Scientific and Technical Information Center, two representatives from each organization) must be set up.

БАКИНСКАЯ ДЕКЛАРАЦИЯ:

Принята на международной научно-практической конференции на тему «Современная модель управления научной деятельностью в университетах»

Участники международной научно-практической конференции «Современные модели управления научной деятельностью в университетах», представляющие свыше 40 университетов и научных организаций из более чем десяти стран мира, подтверждая приверженность развитию научной деятельности в университетах, преследуя цель укрепления международных научных связей между университетами, прилагая усилия к развитию диалога и сотрудничества между университетскими кругами разных стран и профильными международными организациями,

признавая важную роль университетской науки для инновационного развития национальных экономик и мира в целом, провозглашают следующее:

- Эффективное управление научной деятельностью в университетах является важнейшим условием результативного научного творчества и высококвалифицированной образовательной деятельности во имя устойчивого развития.

- Университеты для плодотворной научной деятельности должны обладать всеми необходимыми нормативно-правовыми, материальными, управленческими и иными ресурсами, а также пользоваться поддержкой национальных правительств.

- Мировой опыт управления научной деятельностью в университетах заслуживает изучения, а лучшие мировые практики могут быть интегрированы в современный университетский менеджмент.

- Университетская научная деятельность требует для своего поступательного развития функционирования широкой международной платформы по обмену научно-технической информацией и достижениями.

- Необходимо выделение на национальном уровне группы ведущих университетов, имеющих достаточный потенциал для превращения в исследовательские университеты («research universities») мирового уровня, и оказание им эффективной государственной под-

держки для стимулирования научной деятельности. Для координации научно-исследовательской деятельности университетов необходимо создание Совета по управлению научной деятельностью университетов на национальном уровне.

- Особое внимание должно быть уделено коммерциализации результатов научных исследований. Должны быть разработаны меры поддержки и стимулирования коммерциализации, в том числе, посредством предоставления грантового финансирования. Необходимо существенное расширение прав университетов в области приобретения и распоряжения правами интеллектуальной собственности, а также в области создания инновационных стартап-компаний, технопарков и иных предприятий различных форм собственности, способствующих максимально быстрому и эффективному внедрению инновационных разработок. Ориентация на достижение практического эффекта от научных разработок должна стать неотъемлемой частью образовательного процесса. Необходимо включение показателей по коммерциализации научных исследований в общую оценку эффективности деятельности университетов.

260

- Создание ответственной и взвешенной системы наукометрической оценки научной деятельности, в частности, эффективных материальных и организационных стимулов для достижения высокой научной продуктивности, выраженной в публикациях в международно признанных научных журналах, и патентовании результатов научной деятельности. Использование критерия международной публикационной активности при оценке диссертационных работ, присвоении научных степеней и званий.

- Всемирная поддержка высоких этических норм и правил научной деятельности. Содействие выработке государственной политики по борьбе с различными формами имитации научной деятельности, включая публикации в т.н. «хищнических» («мусорных») научных журналах. Разработка этических норм и стандартов для ответственной публикационной политики.

- Поддержка развития современной наукометрии, в том числе путем поощрения создания национальных и международного наукометрических сообществ, проведения образовательных мероприятий, конференций и общественных форумов. Содействие созданию национальных и международных периодических изданий в области наукометрии.

- Бакинский формат международной научно-практической конференции «Современные модели управления научной деятельностью в университетах» считать успешным.

- Международные научно-практической конференции в Бакинском формате проводить один раз в два года. С этой целью создать постоянно действующую рабочую группу в составе 7 человек (по два представителя от UNEC, Clarivate Analytics, Международного центра научной и технической информации, во главе с ректором UNEC).

14 июня 2017 г.
г. Баку. UNEC

MÜNDƏRİCAT PLENAR İCLAS

ƏDALƏT MURADOV	8
Mikayıl Cabbarov. Universitetlərdə elmi fəaliyyətin müasir idarəetmə modeli.....	11
Виджи Кришнан, Олег Уткин. WEB OF SCIENCE – универсальный информационный инструмент для мирового исследовательского сообщества.....	15
Kamran İmanov. 3.0 yaranan universitetlərin əsasında düşünülmüş əqli mülkiyyət siyasəti durur.....	18
Евгений Угринович. Главная тема научных изысканий МЦНТИ – исследование основных тенденций развития глобальной информационной инфраструктуры, используемой для производства и распространения научно-технической информации.....	23
AZIZ SANCAR (Nobel mükafatı laureatı).....	25

PANEL A

ELM VƏ TƏHSİLİN VƏHDƏTİ: VƏZİYYƏT, PROBLEMLƏR, PERSPEKTİVLƏR

Е.Н.Сафонов. Исследовательский университет: синтез науки, образования, практической деятельности.....	31
И.Л.Литвиненко. Дорожная карта профориентации и трудоустройства обучающихся с инвалидностью.....	35
Ə.P. Babayev. İqtisadi nəzəriyyə müstəvisində sənaye cəmiyyətində istehsalın, təhsilin və elmin qarşılıqlı əlaqəsi.....	55
M.A.Əhmədov. Müasir dövrdə «təhsil-tədqiqat və innovasiya» vəhdətinin təmin edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi prioritetləri.....	63
N.Ə.Qarayev, R.Muradov. Elmi-texniki siyasət və innovasiya menecmenti.....	69
Mehmet YÜCE. Türkiyə'de akademik təşvik ödəneği uygulaması.....	77
Cəsarət Valehov. Ali təhsilin inteqrasiya hədəfləri: yeni nəsil universitetlərin yaranması gerçəkliyi.....	84

PANEL B
UNİVERSİTETLƏRDƏ ELMMETRİYANIN
TƏTBİQİ PROBLEMLƏRİ

A.Musayev. Dünyada və Azərbaycanda elmi fəaliyyətin elmmetrik təhlillər və qiymətləndirmələr əsasında idarə olunması haqqında.....	102
R.M.Rzayev. Elmmetriya və elmi fəaliyyətin idarə olunması.....	109
A.D.Hüseynova. Elmi nəşrlərin DOI (obyektin rəqəmsal identifikatoru) təsnifatına keçidin yolları.....	121
S.Ə.Şabanov. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə “zəif” elmmetrik göstəricilərin tətbiqi problemləri.....	128
A.A.Исмаиладзе. Проблемы оценки деятельности профессорско-преподавательского состава университетов: отечественный и зарубежный опыт.....	136

PANEL C
ELMİN İQTİSADİYYATI
VƏ MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİ
PROBLEMLƏRİ

Л.А.Мылтыкбаева. Поддержка и управление научной деятельностью в Республике Казахстан.....	145
A. Muradov. Elmin maliyyələşməsinin stimullaşdırılması mexanizmi.....	152
F.Ə.Qurbanov. Elmin maliyyələşdirilməsi: təcrübə və təkliflər.....	165
Ü.Q.Əliyev. Azərbaycan təhsil strategiyası kontekstində insan kapitalının investisiyalaşdırılması problemləri.....	177
Л.В.Дегтева, И.Л.Литвиненко. Управление научно-исследовательской работой в инклюзивном вузе.....	184
G.Musayev. “Üçüncü nəsil” universitetlərdə maliyyələşmə məsələləri.....	190
	177

С.А.Аббасова. Проблемы подготовки высококвалифицированных научных кадров (бухгалтеров) в соответствии с современными требованиями рынка труда и пути их решения.....	198
---	------------

PANEL E

ƏQLİ MÜLKİYYƏT HÜQUQLARININ VƏ ELMİ ETİKANIN QORUNMASI PROBLEMLƏRİ

T.Quliyev. Qlobal iqtisadi böhran şəraitində iqtisad elminin sosial-etik funksiyaları.....	209
İsmihan Bayramoğlu. On the importance of scientific activities in universities.....	228
Ə.Q.Əlirzayev. Əqli mülkiyyətin idarə edilməsi və reallaşmasının elmi nəticələrinin yüksəldilməsi problemləri.....	230
R.Ş.Muradov. Davamlı inkişafın təmin edilməsində ölkənin intellektual potensialının istifadəsi məsələləri.....	235
M.Abbasbəyli. Müasir universitetlərdə akademik etik prinsiplər və problemlər.....	241
Noémi Pırıc. The Contemporary Trends in the Hungarian Higher Education.....	244
“Universitetlərdə elmi fəaliyyətin müasir idarəetmə modeli” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın Bakı bəyannaməsi.....	252
Baku declaration adopted at the International scientific-practical conference on the theme "Modern management model of scientific activity at universities"	254
Принята на международной научно-практической конференции на тему «Современная модель управления научной деятельностью в университетах»	256

Няшрийатын мидири:	<i>Камил Щцсейнов</i>
Baş redaktor:	<i>İsmət Səfərov</i>
Redaktor:	<i>İsabə Hüseynova</i>
Korrektorlar:	<i>Rahilə Cəbrayilova</i> <i>Səbiyyə Sətimi</i> <i>Südəbə Manafova</i>
Kompyuter tərtibatı:	<i>Тярәня Бахшылийева</i> <i>Aydın Abdullazadə</i>

**UNİVERSİTETLƏRDƏ ELMİ FƏALİYYƏTİN
MÜASİR İDARƏETMƏ MODELİ**
Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları

**MODERN MANAGEMENT MODEL OF SCIENTIFIC ACTIVITY AT
UNIVERSITIES**
Materials of International scientific-practical conference

*Материалы Международной
научно-практической конференции*
**СОВРЕМЕННАЯ МОДЕЛЬ УПРАВЛЕНИЯ
НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ В УНИВЕРСИТЕТАХ**

Çapa imzalanıb 03.01. 2018.
Formatı 70 x 100 ¹/₁₆ 21 ş.ç.v.
Sifariş № 002. Sayı 100.

«İqtisad Universiteti» Nəşriyyatı,
AZ 1001, Bakı, İstiqlaliyyət küçəsi, 6

Няшрийатын мидири:	<i>Камил Щцсейнов</i>
Baş redaktor:	<i>İsmət Səfərov</i>
Redaktor:	<i>İsabə Hüseynova</i>
Korrektorlar:	<i>Rahilə Cəbrayilova</i> <i>Səbiyyə Sətimi</i> <i>Südəbə Manafova</i>
Kompyuter tərtibatı:	<i>Тярәня Бахшылийева</i> <i>Aydın Abdullazadə</i>

**UNİVERSİTETLƏRDƏ ELMİ FƏALİYYƏTİN
MÜASİR İDARƏETMƏ MODELİ**
Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları

266

**MODERN MANAGEMENT MODEL OF SCIENTIFIC ACTIVITY AT
UNIVERSITIES**
Materials of International scientific-practical conference

*Материалы Международной
научно-практической конференции*
**СОВРЕМЕННАЯ МОДЕЛЬ УПРАВЛЕНИЯ
НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ В УНИВЕРСИТЕТАХ**

Çapa imzalanıb 03.01. 2018.
Formatı 70 x 100 ¹/₁₆ 20 ş.ç.v.
Sifariş № 002. Sayı 100.

«İqtisad Universiteti» Nəşriyyatı,
AZ 1001, Bakı, İstiqlaliyyət küçəsi, 6

universitetlərdə elmi fəaliyyətin müasir idarəetmə modeli
beynəlxalq elmi-praktiki konfransin materialları

modern management model of scientific activity at universities
materials of international scientific-practical conference

материалы международной научно-практической конференции
современная модель управления научной деятельностью в университетах